

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI

**KÜYEREL TOPLUMSAL HAREKETLERİN İLETİŞİM VE
KÜLTÜR EKSENİNDE DÖNÜŞÜMÜ: SLOW FOOD ÖRNEĞİ**

Doktora Tezi

İlkin Esen YILDIRIM

Ankara, 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI

**KÜYEREL TOPLUMSAL HAREKETLERİN İLETİŞİM VE
KÜLTÜR EKSENİNDE DÖNÜŞÜMÜ: SLOW FOOD ÖRNEĞİ**

Doktora Tezi

İlkin Esen YILDIRIM

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Deniz SEZGİN EMÜLER

Ankara, 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI

KÜYEREL TOPLUMSAL HAREKETLERİN İLETİŞİM VE KÜLTÜR
EKSENİNDE DÖNÜŞÜMÜ: SLOW FOOD ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Deniz SEZGİN EMÜLER

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1- Prof. Dr. Deniz SEZGİN EMÜLER

2- Prof. Dr. B. Pınar ÖZDEMİR

3- Prof. Dr. Oğuzhan TAŞ

4- Prof. Dr. Gülcan IŞIK

5- Prof. Dr. Murat HAZAR

Tez Savunması Tarihi:

16.11.2023

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Prof. Dr. Deniz SEZGİN EMÜLER danışmanlığında hazırladığım “Küyerel Toplumsal Hareketlerin İletişim ve Kültür Ekseninde Dönüşümü: Slow Food Örneği” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 12.01.2024

İlkin Esen YILDIRIM

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	iii
TABLolar DİZİNİ.....	iv
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM: SİVİL TOPLUM, KAMUSAL ALAN VE TOPLUMSAL HAREKETLER

1.1. SİVİL TOPLUMUN KAVRAMSAL DÖNÜŞÜMÜ VE KAMUSAL ALANIN GELİŞİMİNE KATKISI.....	25
1.1.1. DEVLETEN SOSYAL YAŞAM ALANINA SİVİL TOPLUM.....	25
1.1.1.1. Sivil Toplumun Gelişimi	26
1.1.1.2. Çağdaş Sivil Toplum Anlayışına Doğru.....	31
1.1.2. DEVLET-TOPLUM İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA KAMUSAL ALAN TARTIŞMALARI	38
1.1.2.1. Arendt'in Görünümler Sahnesiyle Habermas'ın Yaşam Dünyasında Kamusal Alan	40
1.1.2.2. Kamusal Alan Olarak Sanal Uzam.....	51
1.2. TARİH, TEORİ ve “YENİ” EKSENİNDE TOPLUMSAL HAREKETLER.....	61
1.2.1. TOPLUMSAL HAREKETLER: TANIM VE SINIFLANDIRMA.....	61
1.2.1.1. Klasik Toplumsal Hareket Yaklaşımları	64
1.2.1.2. Çağdaş Toplumsal Hareket Yaklaşımları	71
1.2.2. TOPLUMSAL HAREKETLERİN MEDYAYLA İLİŞKİSİ.....	81
1.2.2.1. Toplumsal Hareketlerin Dijitalleşme Süreci	82
1.2.2.2. Küresel Hareketlerden Küyerel Hareketlere	87

2. BÖLÜM: KÜRESELLEŞME VE AĞ TOPLUMU

2.1. KÜLTÜREL AÇIDAN KÜRESELLEŞME	92
2.1.1. KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA KÜLTÜRÜN VE MEDYANIN DÖNÜŞÜMÜ	92
2.1.1.1. Küreselleşme ve Küresel Perspektifler.....	95
2.1.1.2. Küreselleşme, Medya ve Dijital İletişim	102
2.1.2. ALTERNATİF KÜRESELLEŞME VE MEDYANIN KÜRESELLEŞMESİ	108
2.1.2.1. Dijitalleşme ve Ağ Teknolojileri Tartışmaları	110

2.1.2.2. Dijital İletişimin Sınırlılıkları ve Olanakları	118
2.2. ENFORMASYON ÇAĞI VE AĞ TOPLUMUNUN YÜKSELİŞİ	126
2.2.1. AĞ TOPLUMU YAKLAŞIMI	126
2.2.1.1. Manuel Castells'in Bilgi Toplumu	128
2.2.1.2. Sosyal Ağı Yaklaşımları	137
2.2.2. AĞ TOPLUMUNDA GÖRÜNÜRLÜK	142
2.2.2.1. Sosyal Medyanın Etkileşim ve Sağlamlık Boyutları.....	142
2.2.2.2. Ağlarda Oluşan Hareketlilik.....	147

3. BÖLÜM: SLOW FOOD HAREKETİNİN KÜLTÜR VE İLETİŞİM EKSENİNDE DEĞİŞİMİ

3.1. YÖNTEM	156
3.1.1 Araştırmanın Amacı	156
3.1.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	156
3.1.3. Araştırma Soruları	157
3.1.4. Araştırmanın Yöntemi	157
3.1.4.1. Etnografik Yöntem: Tanım ve Kapsam.....	159
3.1.4.2. Netnografik Yöntem: Tanım ve Kapsam	160
3.1.5. Veri Toplama Teknikleri	162
3.2. BULGULAR	168
3.2.1. Slow Food Hareketinin Etnografik Değerlendirmesi	171
3.2.1.1. Slow Food'un Kimliğini İnşa Etme Süreci	171
3.2.1.2. Slow Food'un Hedeflerini Oluşturma Süresi	178
3.2.1.3. Slow Food'un Karşıtını Biçimlendirme Süreci	185
3.2.2. Slow Food Hareketinin Netnografik Değerlendirmesi.....	189
3.2.2.1. Slow Food Metinlerinin Analizi	191
3.2.2.2. Slow Food Görsellerinin Analizi.....	200
3.2.3. Bulguların Bütüncül Değerlendirmesi.....	209
SONUÇ	225
KAYNAKÇA.....	235
ÖZET	254
ABSTRACT	255

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Araştırmada Kullanılan Yöntemler, Teknikler ve Analiz Unsurları.....	163
Şekil 2. Slow Food'un Instagram Paylaşımlarında Kullandığı Etiketler	194
Şekil 3. Paylaşımlardaki Kimlik Kodlu Anahtar Kelimeler.....	195
Şekil 4. Paylaşımlardaki Karşıt Kodlu Anahtar Kelimeler	198
Şekil 5. Paylaşımlardaki Hedef Kodlu Anahtar Kelimeler	200
Şekil 6. Paylaşımların Görsellerindeki Kimlik Kodlu Betimleyici Temsiller.....	203
Şekil 7. Paylaşımların Görsellerindeki Karşıt Kodlu Betimleyici Temsiller	204
Şekil 8. Paylaşımların Görsellerindeki Hedef Kodlu Betimleyici Temsiller	205
Şekil 9. Slow Food Hareketinin Kimlik Kategorileri.....	211
Şekil 10. Slow Food Hareketinin Karşıt Kategorileri	218
Şekil 11. Slow Food Hareketinin Hedef Kategorileri	220

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Derinlemesine Görüşme Yapılan Slow Food Yetkililerine İlişkin Bilgiler ..	165
Tablo 2. Instagram Paylaşımları ve Basılı Kaynaklar İçin Belirlenen Analiz Formu Kategorileri	168
Tablo 3. Metin Kategorisi İçin Belirlenen Anahtar Kelimeler	190
Tablo 4. Görsel Kategorisi İçin Belirlenen Betimleyici Temsiller	190

GİRİŞ

Toplumsal bir özne olan insan toplum gerçekleriyle kendi talepleri arasında uyumsuzluklar oluştuğunda mücadele etme eğilimi göstermektedir. Kolektif çıkarlar doğrultusunda “kendisi gibi olanlar”la bir araya gelen insan düşünmeye, konuşmaya, tartışmaya ve eylemeye yönelir. Bunları gerçekleştirebilmek için merkezi kontrole ve hiyerarşiye tabi olmayan ilişkiler ağı kurar. Gönüllü katılımın sağlandığı, sistemin eleştirildiği, devletten bağımsız bir alanda kurulan bu ağ sivil toplumu ifade etmektedir (Doğan, 2009: 265). Kamu yararına hizmet eden sivil toplum demokrasiyle -zorunlu bir bağlantı olmasa da- ilişkilidir. Bu bağlamda demokratik dönüşüm ve demokratik konsolidasyon (demokrasinin kökleşmesi) ancak gelişmiş bir sivil toplum ile mümkündür (Cohen ve Arato, 2013).

Ancak sivil toplumun kavramsal ve felsefi zemini her zaman bu temeller üzerine inşa edilmemiştir. Sivil toplumun ortaya çıkışı ve devlet alanını etkilemesi uzun tarihsel bir süreçte gerçekleşmiştir. Kavramsal olarak sivil toplum dönemin düşünürlerinin ideal toplum anlayışı kapsamında her dönemde yeniden tanımlanmıştır. Söz gelimi Antik Çağ’da hukukun kaynağı doğa olarak görülmüş ve sivil toplum doğal olanla ilişkilendirilmiştir. Dünyevi her şeyin ilahi olanla ilişkilendirildiği Orta Çağ’da ise kilisenin ve hükümdarın Tanrı tarafından görevlendirildiği inancı hâkim olmuştur. Felsefi kökleri Antik Çağ’da Aristoteles’e kadar uzanan sivil toplum; özneye yönelen anlayışın gelişmesiyle birlikte toplumun devlete karşı kendi haklarını koruduğu bir alana dönüşmüştür. Böylelikle 17. yüzyıldan itibaren sivil toplum doğa durumundan çıkarak siyasal topluma geçişi temsil etmiş ve yalnızca *devlet-toplum* değil, *sivil toplum-siyasal toplum*, *kamusal alan-özel alan* ayrımları da sivil toplum tartışmalarına dahil olmuştur.

Sivil toplum içinden ortaya çıkan özgül bir alan olan kamusal alan gönüllü oluşumlar tarafından biçimlendirilen ve devletten özerk olarak gelişen bir alandır. Bu

anlamda kamusal alan sivil toplumun etkinlik alanıdır ve özerk kamusal alanlardan oluşan güvenli bir sivil toplum oluşmadıkça özgürlük ve eşitlik hedeflerinin gerçekleşmesi mümkün değildir (Doğan, 2009; Keane, 1994). Kamusal alanda birbiriyle etkileşim kuran insanlar politik aktörlerin veya devletin görmezden geldiği konuların gündeme taşınmasını sağlamaktadırlar. Bu bağlamda kendi kendisine yaptığı konuşmalardan ve kendi kalabalığından kurtulan birey kamusal tartışmalara katılmaktadır. Kamusallık sayesinde kurulan ilişkilerle bireyin küçük dünyasından gelen düşünceler evrensel çıkara hizmet eden düşüncelere yönlendirilmiş olmaktadır (Maigret, 2014). Burada katılımın ana unsurlarından biri olarak konuşma ortaya çıkmaktadır. Konuşarak *insani bir aradalık* durumuna geçen yurttaşlar dünyanın merkezinde bir görünüm sahnesi oluştururlar (Arendt, 1994). Şiddetten arınmış bu sahnede dünyayı yaşanılabilir kılmamanın yolunu arayan insan konuşarak kendi hikayesini anlatmakta ve başka hikayeleri dinlemektedir. Nihayetinde ortak sorunların eşit ve özgür katılımı ile çözümünde etkin rolü olan kamusal alanın oluşumunda ise toplumsal muhalefetin önemli rolü bulunmaktadır.

Toplumsal muhalefetin tarihteki en somut örneklerinden biri işçi hareketleridir. Kendi kamusallıklarını inşa ederek sistemin dışlayıcı normlarına karşı mücadele eden işçi hareketleri kamusal söylem geliştirme yolunda önemli adımlar atmıştır. Sınıf hareketleri olarak da adlandırılan işçi hareketleri dünyayı değiştirmeyi hedeflerken protestolarında şiddete başvurmaktan çekinmemişlerdir. Şiddet eylemlerinin hâkim olduğu bu protestolar dikkatleri toplumsal hareketlere doğru yöneltmiş ve araştırmacılar kalabalıkların psikolojisini incelemeye başlamıştır. Ortaya çıkan kaotik durumun kendileri için tehdit oluşturduğunu düşünen seçkin sınıf sokaklardaki kitleleri *aklını yitirmiş kalabalıklar* olarak nitelendirmiştir. Klasik sosyolojinin tarihselci bakış açısını yansıtan bu görüş toplumsal hareketleri *kriz anında ortaya çıkan anomaliler* olarak ele almıştır. Bu görüşler ekseninde toplumsal hareket tartışmalarına 1970'lere kadar psikolojik indirgemeci ve yapısalcı yaklaşımlar hâkim olmuştur. Ancak 1960'larda çoğulcu ve demokratik

toplumların güçlü sivil toplumlarında ortaya çıkmaya başlayan toplumsal hareketler klasik paradigmaların sorgulanmasına neden olmuştur. Çatışmalarını ekonomik alanlardan kültürel alanlara doğru kaydıran bu hareketler literatürde yeni teorilerin geliştirilmesini sağlamıştır. 1970'lerin başlarından itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Batı Avrupa'da toplumsal hareket teorisyenleri tarafından yeni kuramlar üretilmiş, yeni araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Böylelikle toplumsal hareketlerin korkunç olaylar olarak teorileştirildiği dönem kapanmış ve yeni bir dönem başlamıştır.

Bu dönem sonrasında toplumsal hareketler eski-yeni ayrımı üzerinden tartışılmıştır. Eski-yeni ayrımı; hareketlerin örgüt yapıları, aktörleri, ele aldıkları konular, protesto biçimleri gibi pek çok açıdan yaşadıkları kırılmalar nedeniyle yapılmıştır. Eski hareketlerle kıyaslandığında daha yatay ve esnek örgütlenmeye sahip olan yeni toplumsal hareketler kültürel kimliklere ve farklı ideolojik temsillere gönderme yapmaktadırlar. Yaşam kalitesi, eşit haklar, katılım gibi konuları ele alan yeni hareketlerin aktörleri yaşam alanlarını devlet ve piyasa müdahalelerinden korumaya çalışan orta sınıf bireylerdir. Bu hareketler politik erke karşı direkt bir mücadele sürdürmek yerine sivil ilişkileri dönüştürmeyi hedeflerken; modernizme karşı eleştirel bir ideoloji, merkezsizleşmiş bir örgüt, kişilerarası dayanışma; özerk alanların inşası gibi özellikleriyle ön plana çıkmışlardır (della Porta ve Diani, 2020: 13).

Toplumsal hareketler 20.yy.'ın ikinci yarısından itibaren fabrikalardan çıkarak direnişi toplumun tamamına yaymışlardır (Negri, 2006: 64). Toplumsal hareketlerde yaşanan bu değişimin iki tetikleyicisi vardır. Bunlardan ilki küreselleşme, ikincisi ise iletişim ve bilgi teknolojilerindeki değişimdir. Küreselleşme üretim kapasitelerini, yaratıcılığı ve iletişim potansiyellerini güçlendirirken, iletişim teknolojilerinde yaşanan değişim toplumsal eğilimlerin dönüşmesine neden olmuştur (Castells, 2008b; Hirst ve Thompson, 2003). Özellikle internetin gündelik hayattaki yaygın kullanımı sanal ağları

yeni iletişim alanları haline getirmiş ve kültürel, toplumsal kodlar yeniden üretilmiştir (Bauman, 2012). Yeni teknolojiler yeni ağlar oluştururken bu ağlarda artan örgütlülük politik kararlardan ve toplumsal normlardan etkilenenlerin söz sahibi olduğu yeni kamusal alanların oluşmasını sağlamıştır. Tarihe, bağlama ve teknolojiye göre kavramsal ve yapısal olarak değışiklik gösteren kamusal alan, geçmişin ulusal sınırlarından sıyrılarak küreselleşmiştir. Küresel sivil toplumla uluslararası kurumlar arasında etkileşimin kurulması böylelikle politik katılımın artırması ve ulusal sınırları aşan bir kamuoyunun oluşması sürecinde ise küresel medya ve internet ağları önemli roller üstlenmişlerdir.

Tüm bu “yenilik”lere paralel olarak toplumların ele aldığı sorunlar, sorunlara karşı geliştirilen düşünceler ve eyleme geçme şekilleri de yeniden biçimlenmiştir. Bu bağlamda toplumsal hareketlerin mücadele alanları, aktörleri ve eylem repertuvarları farklılaşmıştır. Bir başka deyişle toplumsal hareketler de “yeni”lenmiştir. Yeni hareketler eskiye kıyasla daha esnek bir yapıya kavuşmuş ve örgütlenme sürecinde iletişim teknolojilerini kullanmaya başlamışlardır. Bu nedenle dijital çağ olarak adlandırılan dönemde varlığını ağ üzerinden inşa eden ya da bir biçimde ağ iletişimi kuran toplumsal hareketler yeni bir tür toplumsal hareketi temsil etmişlerdir (Castells, 2013: 28).

Yeni hareketler etkinliklerini ve etkililiklerini dijital araçları kullanarak artırmışlardır. Günümüzün gelişmiş teknolojisi bu açıdan toplumsal hareketlere önemli imkânlar sunmuştur. Kamuoyu oluşturmaya, görünürlüğü ve katılımı artırmaya yönelik olarak geleneksel ve yeni iletişim araçları bütünleşik şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Geleneksel iletişim araçlarının hegemonik yapısı ve yoğun şekilde işleyen sansür mekanizması toplumsal hareketleri alternatif yollar aramaya yönlendirirken dijital ağ teknolojileri toplumsal hareketler için bir anlamda kurtarıcı rolü üstlenmiştir. Diğer taraftan ağlarda kurulan sanal iletişimin var olan ilişkilere bir alternatif olarak değerlendirilmemesi önemlidir. Bu iletişim biçimi mevcut ilişkilere eklenmiş yeni

politik alanlar olarak düşünölmelidir. Çünkü toplumsal hareketlerin ağırlar oluşturmasında yüz yüze ilişkiler önemini hala korumaktadır. Toplumsal hareketlerin varlığı ve gücü de hala fiziki kamusal alanlardaki müzakere sürecini biçimlendirebilmeleriyle ilişkilidir (Castells, 2008a: 87). Kamusallığın teknolojiyi araçları arasına dahil ederek genişlemesi elbette mümkündür ancak katılımı genişleten dijital iletişim aynı zamanda ona erişimi olmayanları dışlayarak, güç eşitsizlikleri ortaya çıkarmaktadır (Mosca ve della Porta, 2009: 202). Üstelik kitle iletişiminin sınırlarından kurtularak özgür alan yarattığı iddia edilen iletişim teknolojilerinin yeni bir iktidar alanı yaratıp yaratmadığı da tartışmalıdır.

Bu nedenle dijitalleşme sürecinde yaşanan toplumsal ve kültürel değişimler karşısında toplumsal hareketlerin kendilerini nerede ve nasıl konumlandıklarılarının anlaşılması yeni dünyada toplumsal muhalefetin ve kamusal alanın kavramsallaştırılmasındaki arka planı ve motivasyonu anlamayı sağlayacaktır. Yeni düzenin ana bileşenlerinden biri ise iletişimdir. Bu bağlamda toplumsal hareketlerin kamusal alan oluşturma sürecinde iletişimin rolünün ortaya konulması, güç dengelerinin kurulmasında toplumsal muhalefetin nasıl yapılandırılacağına yönelik fikir vermesi açısından derinlemesine analiz edilmesi gereken bir durumdur. Diğer taraftan küreselleşmenin toplumlar üzerinde kurduğu hâkimiyet nedeniyle son yıllarda giderek ivme kazanan bir toplumsal muhalefet alanı ortaya çıkmaktadır. Küresel sömürüye ve eşitsizliğe karşı yerel olgusunun öne çıkarıldığı ve yerel-küresel bağlantısının kurulduğu bu yeni muhalefet alanında toplumsal hareketler de küyerel direniş biçimleri sergilemektedirler. Bu durum ise küreselleşmenin yaygın etkileri karşısında yerelin nasıl konumlandırıldığını ve güç dengelerinin kurulmasında toplumsal hareketlerin iletişimi nasıl yapılandırıldığını anlamayı da gerekli hale getirmiştir. Buradan hareketle bu çalışmada toplumsal hareketlerde yaşanan değişimin küreselleşmeyle olan ilişkisini ve bu değişimin kamusal alanın inşasında nasıl görünürlük kazandığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda bu çalışma küyerel hareketler (*global movements*)

kapsamında toplumsal hareketlerin; yeni iletişim teknolojilerini yapılarına nasıl entegre ettiklerini, geleneksel iletişimle dijital iletişimi bütünleştirme pratiklerini ve iletişim araçları aracılığıyla küresel kamusal alanı nasıl inşa ettiklerini incelemektedir.

Küyerel hareketler hem yerel hem de küresel düzeyde etkinliklerini sürdürürken çevrimiçi ve çevrimdışı ağları da birbirine bağlamışlardır (Urkidi, 2010). Bu hareketler ile birlikte sivil toplum da yeni bir misyon kazanarak yerel ile küreseli bütünleştirici bir rol üstlenmiştir. Genellikle yerel başlangıca sahip, aşağıdan yukarıya örgütlenmeler olarak ortaya çıkan küyerel hareketlerin faaliyet alanları birden fazladır ve karmaşık sosyo-ekonomik sorunlarla ilgilenmektedirler (Lindell, 2009: 126; Neulingera, Kissb ve Veress, 2023: 489). Çünkü bu hareketlerin ilgilendikleri sorunlar birbirinden farklı görünen ancak nedenleri ve sonuçları itibariyle birbirlerini etkileyen alanlarla iç içedir.

Küyerel hareketler küreselleşmeye karşı bir duruş olarak yerelleşmeyi öne çıkarmaktadırlar. Bunu yaparken de yerel, ulusal ya da küresel ölçekleri coğrafi boyutlarından çıkararak etkileşimsel bir yaklaşım benimsemektedirler. Yerelleşme ve yerelleştirme küresel kapitalizmin yarattığı sorunların üstesinden gelme yöntemi olmakla birlikte bu işleyiş alternatif bir küresel mantıkla ilişkilendirilerek yürütülmektedir. Diğer bir ifadeyle küreselleşmenin sorunlu alanlarına karşı direniş gösterirken küreselleşmenin olanaklarından da faydalanılmaktadır. Bu süreçte yerelin öne çıkarılmasındaki önemli etkenlerden biri uygulanan neoliberal politikaların başarısız sonuçlara yol açması ve tekelleşmeyi hızlandırmasıdır. Bu politikalar pazarın yoğunlaşmasına ve şirketleşmeye sebep olurken eşitsizliği artırmakta ve daha az güçlü nüfusu göz ardı etmektedir. Aynı zamanda dünya nüfusu hızla artarken doğal kaynaklar da büyük bir hızla azalmakta ve tahrip edilmektedir. Bu doğrultuda gıda ve beslenme konuları özel alandan çıkarak kamusal alanın konularından biri haline gelmekte ve bir taraftan da statü sembolüne dönüşmektedir. Tarımsal, ekolojik, politik ve aynı zamanda iletişimsel bir eylem olarak beslenme insanları bir araya getirerek kolektif bir kimlik yaratması bakımından da

kamusal alanın inşasında teşvik edici olmaktadır. Bir masa etrafında toplanan insanlar kişisel olduğu kadar toplumsal konuları da tartışmakta ve fikir alışverişinde bulunmaktadır. Bu kapsamda beslenme ve gıda iletişimsel ve katılımcı unsurlar taşımaktadır.

Ancak neoliberal politikaların önünü açtığı ulus ötesi şirketleşmenin de etkisiyle tüketicilerle üreticiler arasındaki mesafe giderek açılmıştır. Yeni dünyada sürekli biçimde olumlanan hız kavramı üretimde ve tüketimde nitelik kaybı yaşanmasına neden olmuştur. Yaşanan olumsuzluklar ve bu durumun insan sağlığı, iklim değişikliği, hayvanların korunması gibi pek çok konuda yarattığı endişeler ise gıda, iklim, tarım konularına yönelen toplumsal hareketler ortaya çıkarmıştır. Bu hareketler tüketicilerle-üreticiler ve üreticilerle-ürünler arasında daha kişisel, doğrudan bağlantılar kurulması için mücadele etmektedirler. Liberalleştirilmiş küresel ticarete, yoğunlaşan toprak mülkiyetine ve doğal kaynak tabanının daralmasına karşı önemli direniş alanları yaratan bu hareketlerden biri olan gıda hareketleri; gıda egemenliğinin ve kurumsal gıda rejimlerinin yol açtığı toplumsal, ekonomik ve çevresel krizlere yanıt veren, toplumsal değişim için önemli güçlerdir (Chappell, 2015; Herring, 2003; Holt Giménez ve Shattuck, 2011). Gıda hareketleri kültürel, politik ve ekolojik hareketlerdir. Kültüreldirler çünkü gıdaya yönelik düşüncelere ve davranışlara meydan okumaktadırlar. Politiktirler çünkü tüketim davranışlarında bir değişim talep ederek sistemle mücadele etmektedirler. Gıda hareketlerinin politikliği siyasi bir görüş ya da parti etrafında şekillenmek üzerine değil, bir yaşam felsefesinin benimsenmesi üzerine gıdayı politik bir zemine oturtmaya yöneliktir. Gıda hareketleri doğayı temele oturtmaları bakımından ise ekolojiklerdir.

Bununla birlikte gıda hareketleri bütün dinamizmlerine rağmen yeni toplumsal hareketler içinde en az çalışılanlarından biri olmuştur (Borras vd., 2008: 180). Bu nedenle toplumsal hareketlerin yerel-ulusal-küresel bağlantıları nasıl kurduklarını anlamak açısından gıda hareketlerini incelemek literatürdeki önemli boşluklardan birinin

doldurulmasını sağlayacaktır. Aynı zamanda toplumsal hareketler büyük ölçüde yalnızca eylemleri ya da yalnızca aktörleri üzerinden tartışılmıştır. Bu bağlamda toplumsal hareketlerin; kimliklerini nasıl oluşturduklarını, karşıtlarını nasıl biçimlendirdiklerini ve hedeflerini nasıl inşa ettiklerini hareketin kendisine sorarak anlamaya çalışması bu araştırmayı özgün kılmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın örnek olayı olarak; yeni toplumsal hareketlerin özelliklerini taşıyan, küyerel bir gıda hareketi olan, geleneksel ve dijital iletişim pratiklerine sahip, sosyal medyayı aktif şekilde kullanan Slow Food Hareketi (*Yavaş Gıda*) seçilmiştir.

Slow Food küyerel bir taban hareketi olmanın yanı sıra *sofra kültürü* üzerine yaptığı vurguyla toplumsal ve ekolojik farkındalık yaratmayı amaçlayan hem politik hem de kültürel bir gıda hareketidir. Gıda kalitesi, sürdürülebilirlik, lezzet, haz ve toplumsal adalet konularıyla ilgilenen Slow Food 1989 yılında İtalya’da kurulmuştur. İtalya’daki yerel oluşumlarının (konvivia) yanı sıra 160 ülkede¹ varlık gösteren Hareket kendi ideolojisini iyi, temiz ve adil ilkeleriyle tanımlamaktadır². Slow Food bugün hem üyelik sisteminin geçerli olduğu hem de topluluk anlayışının benimsendiği karma bir yapıya sahiptir. Kuruluş yıllarında gastronomi odağında ilerleyen Hareket zamanla iklim ve çevre temalarını da mücadelesine ekleyerek kapsamını genişletmiştir. Bunun önemli nedenlerinden biri hem toplumlar hem de toplumsal hareketler tarafından yaşam tarzına yönelik ilginin giderek artmış olmasıdır. Tüketici kavramı artık bir kolektif eylem nesnesine dönüşürken tüketici de hem ekonomik hem de politik bir aktör olarak tanımlanmaya başlamıştır (della Porta ve Diani, 2020: 70). Bu yönelimle birlikte gıda, tüketim ve iklim hareketleri de eylemsellik çabalarında genel kamuya hitap etmeye başlamışlardır. Carlo Petrini’nin liderliğinde ilk eylemini Roma’daki McDonald’s restoranını protesto ederek fast-food kültürüne karşı gerçekleştiren Hareket yerel yemeği

¹ <https://www.slowfood.com/about-us/>

² <https://www.slowfood.com/about-us/our-philosophy/>

ve yerel kültürü destekleme fikriyle ortaya çıkmıştır. *Fast-food*un kültürel ve ekonomik etkilerine dikkat çekerek hayatı yavaşlatmayı öneren Hareket karşıtı olarak konumlandığı bu kültüre yönelik vurgusunu yıllar içerisinde azaltırken kültürel mirasın yaşatılmasına yönelik etkinliklerini artırmış ve odağını değiştirmiştir. Bu bağlamda yeni toplumsal hareketlerdeki yaşanan değişimin ortaya konulması açısından Slow Food uygun bir örneklem oluşturmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümü sivil toplum ve kamusal alan tartışması ile başlamaktadır. Sivil toplumun ortaya çıkışı ve kavramsal dönüşümü üzerinden kamusal alanın gelişimine nasıl katkıda bulunduğu alandaki teorik çalışmalar üzerinden değerlendirilmiştir. Bu bölümün önemli odaklarından birini sivil toplumun devlet etkinliklerinde bağımsız olarak ele alınmaya başladığı süreç oluşturmuştur. Ancak güncel kamusal alan tartışmalarına katkıda bulunması açısından öncelikle sivil toplumun yaşadığı dönüşüm anlatılmıştır. Bu nedenle çalışmanın başlangıcında sivil toplumun tarihi ve felsefi izleği takip edilmiştir. Ardından bu izlek kamusal alan tartışmalarıyla ilişkilendirilmiştir. Bu çalışmada kamusal alan sivil toplumun etkinlik alanı olarak değerlendirilmiş ve kamusal yaşam yalnızca politik kamusal alan olarak değil daha çok sosyallik içinde yaşanan ve kültürel pratikleri içeren bir alan olarak ele alınmıştır. Tartışma Hannah Arendt'in Birleşimsel ve Jürgen Habermas'ın Müzakereci kamusal alan yaklaşımları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda kamusal alan; Arendt tarafından öne çıkarılan *eylem*, *konuşma*, *anlatı* unsurları ile Habermas tarafından iletişimin merkezde konumlandırılmasıyla kamuoyu oluşturmaya katkı sağlayan herkese açık ve erişilebilir bir ağ olarak çerçevelendirilmiştir. Arendt'in ve Habermas'ın kamusal alan kavramına yükledikleri anlamlardan hareketle bu çalışmada toplumsal hareketlerin çevrimiçi ve çevrimdışı iletişim pratikleriyle kamusal alanı nasıl şekillendirdikleri ele alınmaktadır. Bu bağlamda egemenlik ilişkilerine karşı olan toplumsal hareketler; iletişimleri, bilhassa konuşmaya ve kolektif tecrübeye atfettikleri önem kapsamında

değerlendirilmektedirler. Birinci bölümün son başlığında toplumsal hareketler ele alınmıştır. Toplumsal hareketler kamusal alanın önemli aktörlerinden biridir. Bu nedenle toplumsal hareketlerin oluşum süreci anlamlandırmadan önce sivil toplum ve kamusal alan tartışılmıştır. Ardından toplumsal hareketlerin ana hatlarını sistematik olarak ortaya koymak amacıyla hareketlerin tarihi ve teorik gelişimi incelenmiştir. Bu doğrultuda toplumsal hareketler kavramsal olarak tanımlanmış ve alandaki düşünürlerin katkıları bağlamında tematik olarak izlenmiştir. Toplumsal hareketler literatürdeki hâkim eski-yeni tartışmaları çerçevesinde işçi hareketlerinden başlayarak kültürel hareketlere kadar incelenmiştir. Sonrasında bu çalışmanın ana konusu olan küyerel hareketlerin ne olduğu üzerine bir tartışma gerçekleştirilmiştir. Bu tartışmalarla; toplumsal hareketlerin kimlik, karşıt ve hedef ilkeleri bağlamında geçirdikleri değişimi anlamaya yönelik teorik ve fikri zemin oluşturulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasındaki temel etkenler olduğu düşünülen küreselleşme ve ağ toplumu tartışmaları yürütülmüştür. Bu bölümün ilk tartışması olan küreselleşme; toplumsal mücadelelere kazandırdığı “her yerde”lik durumu üzerinden olumlu ve olumsuz yönleriyle ele alınmıştır. Bu bağlamda tartışma iletişim araçlarının yapısal dönüşümüyle birlikte gerçekleştirilmiştir. Böylelikle ulusal sınırları aşmanın küreselliğin sağlayıcısı olup olmadığı konusu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla tartışma David Held vd.’nin (1999) yaptığı; *kuşkucular, aşırı-küreselciler ve dönüşümcüler* sınıflandırması üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ancak çok tanımlı ve çok boyutlu bir yapıya sahip olan küreselleşmenin anlaşılmasında sınırlayıcı oldukları düşünülen tüm indirgemeci yönelimlerin tek boyutluluğa yol açacağı düşünülmektedir. Çünkü küreselleşme; bir taraftan tüketim-ihtiyaç bağının koparak keyfi tüketimin ortaya çıkmasına ve kültürel kodların metalaşmasına neden olurken diğer taraftan da sorunların dünya genelinde tartışılması için alternatif yollar yaratmakta ve iletişimin, ulaşımın maliyetlerinin düşmesini sağlayarak kültür aktarımını

kolaylaştırmaktadır. Küreselleşme toplumsal hareketler açısından değerlendirildiğinde hem sağlayıcı hem de sınırlandırıcı bir role sahiptir. Bu nedenle küreselleşme tartışmaları içinde George Ritzer'in (2011) *alternatif küreselleşme* kavramlaştırmasının önemli bir tespit olduğu düşünülmektedir. Alternatif küreselleşme tanımlaması yeni toplumsal hareketlerin küresel niteliğini vurgularken aynı zamanda hareketlerin küreselleşmenin uygulanma biçimlerine muhalefet ettiklerini de hatırlatmaktadır. İkinci bölümde tartışılan diğer kavram ise küreselleşmeden ayrı değerlendirilmeyen *ağ toplumdur*. Bu çalışmada iletişim alanlarının genişlemesiyle ortaya çıkan ağ toplumu Manuel Castells'in düşünce zemininde ele alınmış ve dönüşen ilişki biçimlerinin kamusal alanla toplumsal hareketlere etkilerine odaklanılmıştır. Castells'in ağ analizi, sanal ilişkilerin bir toplumsal hareketi hem çevrimiçi hem de çevrimdışı olarak nasıl etkilediğini anlamaya hizmet etmektedir. Hız ve zamansız-mekânsız olma üzerinden yürütülen tartışmalar, değişen toplumsal koşullarla birlikte hareketlerin de kimliklerini ve hedeflerini yenilemesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Castells (2008a) çatışmalarla kimlik arasındaki ilişkinin arttığını söyleyerek bu durumu; yeni bilgi teknolojilerinin ortaya çıkardığı *ağ toplumuyla* ilişkilendirmektedir. Ağ toplumunda internet, döngüsel iletişim kurarak toplumları hem çevrimiçi hem de çevrimdışı harekete geçirmede bir kanal olarak kullanılmaktadır (Castells, 2001). Ağ toplumunda iletişimin yoğunlaşmasıyla birlikte bilgiye ulaşım kolaylaşmış ve kamusal söyleme katılım artmıştır. Bu açılardan ağ teknolojilerinin uzun vadede sivil toplumu ve kamusal alanı güçlendirme ihtimali vardır (Shirky, 2017). Charles Tilly'nin (2015: 160) düşüncesinden hareketle; uzak gelecekte iletişim teknolojilerinin yayılması toplumsal hareketlerin elindeki fırsatları küresel düzeyde eşitleyecektir ancak orta vadede küreselleşmenin dünyayı daha eşitsiz bir hale getirme olasılığı bulunmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise birinci ve ikinci bölümlerde yürütülen kuramsal tartışmalar bağlamında küyerel Slow Food Hareketinin iletişim ve eylem pratiklerinin analizi sunulmuştur. Slow Food Hareketine ait verilere etnografik ve netnografik

yöntemler kullanılarak ulaşılmıştır. Verileri hem bireysel düzeyde (araştırmacı olarak yapılan gözlemler, tutulan alan notları ve katılım sağlanan etkinlikler), hem örgütsel düzeyde (Slow Food Hareketinin belgeleri, basılı kaynakları ve Instagram paylaşımları), hem de aktörler düzeyinde (Slow Food Hareketi üyeleriyle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler) toplanmıştır. Etnografik araştırma kapsamında gözlemler yapılmış, alan notları alınmış, Slow Food yetkilileriyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Derinlemesine görüşmeler Slow Food'un kurucusu Carlo Petrini dahil olmak üzere 15 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Netnografik araştırma kapsamında Slow Food'un resmi Instagram hesabında (@slowfood_international) 11 Kasım 2014 - 31 Aralık 2022 tarihleri arasında yapılan 2291 paylaşım incelenmiştir. Araştırma kapsamında çevrimiçi iletişimin çevrimdışı iletişimle arasındaki ilişkiyi koymak üzere Slow Food Hareketine ait basılı kaynaklar incelenmiştir. Toplam 43 basılı kaynak analize dahil edilmiştir. Araştırmanın verileri kapsamında öncelikle; küyerel Slow Food Hareketinin kendisini nasıl tanımladığı Manuel Castells'in toplumsal hareketlerin belirleyici ilkeleri olarak ifade ettiği kimlik, karşıt ve hedef çerçevesinde tespit edilmiştir. Slow Food Hareketi bu ilkeler bağlamında incelendikten sonra Hareketin dijital ve geleneksel iletişim araçlarıyla kamusal alanı nasıl oluşturduğu ortaya konulmuştur.

Tezin amacı

Bu çalışmada küyerel taban hareketlerinde (*glocal grassroot movements*) yaşanan değişimin küreselleşmeyle olan ilişkisinin kamusal alanın inşasında nasıl görünürlük kazandığını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Tezin Önemi

Toplumsal hareketler literatürde sıkça tartışılan konulardan biridir. Bununla birlikte özellikle 1960'larda gerçekleşen öğrenci hareketleri sonrasında toplumsal hareketlere yönelik olarak eski-yeni tartışmaları yapılmaya başlanmıştır. Yeni toplumsal hareketler çevre, gıda, barış, toplumsal cinsiyet gibi geçmişte özel alana ait olan konuları kamusal

alana taşıyarak eski egemenlik biçimlerine karşı bir mücadele ortaya koymuşlardır. Ele aldıkları sorunlar, sorunlara karşı geliştirdikleri düşünceler ve eyleme geçme şekilleri yeniden biçimlenen toplumsal hareketlerin mücadele alanları, aktörleri ve eylem repertuarları farklılaşmıştır. Diğer taraftan toplumsal değişimin önemli katalizörlerinden olan küreselleşme ve özellikle dijitalleşme süreçleriyle birlikte toplumsal hareketler iletişim teknolojilerini yoğun şekilde kullanmaya başlamışlardır. Bu değişimler hem ulusal hem de uluslararası boyutta toplumsal hareket çalışmalarını büyük ölçüde yeni hareketlere doğru yönlendirmiştir.

Bu çalışmanın konusu kapsamında öncelikle Yüksek Öğrenim Kurumu (YÖK) tez veri tabanındaki tezler incelenmiştir.

Tanzer Polat Yılmaz (2023), *Arap Baharı: Ortadoğu’da Sosyal Medya Destekli Toplumsal Hareketler – Tunus, Mısır ve Libya Örnekleri* başlıklı doktora tezinde Arap Baharı ayaklanmaları sürecinde yapılan sosyal medya paylaşımlarını Kaynak Seferberliği Kuramı ve Manuel Castells’in Ağ Toplumu Kuramı çerçevesinde ele almıştır. Yılmaz, Yeni Toplumsal Hareketlerin oluşumunda ve yaygınlaşmasında sosyal medyanın işlevini araştırdığı çalışmasında sosyal medya platformlarının; hem katılımı artırdığı hem de toplumsal hareketler için gerekli kaynakları üretme konusunda aktörlerin aktif görev almalarını sağladığı sonucuna ulaşmıştır.

İbrahim Mavi (2021), *Küreselleşme Bağlamında Yeni Toplumsal Hareketler; Barış ve İnsan Hakları Hareketi* başlıklı doktora tezinde yeni toplumsal hareketleri insan ve barış hareketleri bağlamında ele almış, küreselleşmenin yeni hareketler için yeni bir kültür ve alan yarattığını ve bu bağlamda yeni hareketlerin eskilerinden ayrıldığını iddia etmiştir.

Ahmet Çetintaş (2018), *Toplumsal Hareketlerin Değişen Doğası: Yeni Kimlikler-Yeni Hareketler* başlıklı doktora tezinde toplumsal hareketlerin toplumsal değişim süreçleri boyunca nasıl şekillendiğini ve bu değişimleri nasıl şekillendirdiklerini

incelemiştir. Çetintaş araştırmasında yeni toplumsal hareketlerin öncüllerinden farklılaştıkları ancak bunun bir kopuş şeklinde olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Turgay Yerlikaya (2018), *Toplumsal Hareketler ve Sosyal Medya İlişkisi: Gezi Parkı ve Tahrir Meydanı Örnekleri* başlıklı doktora çalışmasında protestoların Twitter’da hangi söylemlerle ele alındığını, hangi aktörlerin süreçte yer aldıklarını, öne çıkan kurumları ve kişileri, hangi basın yayın kuruluşlarının süreçlerde etkili olduklarını ve toplumsal hareketin karşıtı olan siyasi aktörlerin sosyal medyada nasıl konumlandırıldıklarını incelemiştir. Sosyal medya araçlarının geleneksel iletişim formlarını dönüştürdüğü, yeni kamusal alanları ortaya çıkardığı ve sosyal değişmeye etki eden önemli bir değişken olduğu fakat toplumsal hareketlerin sonucuna doğrudan etki etmediği Yerlikaya’nın, çalışmasının temel bulguları arasındadır.

Aslı Advan (2015), *Toplumsal Hareketler ve Sosyal Medya Kullanımı Çerçevesinde ‘Taksim Gezi Parkı Eylemi’* başlıklı doktora tezinde sosyal medyanın toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasındaki ve yayılmasındaki etkisini incelemiştir. Yaptığı araştırmanın neticesinde sosyal medyanın toplumsal hareketler için yeni kamusal alanlar yarattığı sonucuna ulaşmıştır.

Sami Çöteli (2015), *Sosyal Medyanın Yeni Tür Kamusal Alan Yaratması ve Toplumsal Hareketlere Katkıları: Taksim Gezi Parkı Olayları Örneği* başlıklı doktora tezinde sosyal medyanın protestoya katılan aktörler tarafından nasıl kullanıldığı incelenmiştir. Aktörlerin Gezi Parkı eylemlerine nasıl ve neden katıldıklarını, enformasyonu nasıl ve hangi aygıtlar vasıtasıyla yaydıklarını ve nasıl örgütlendiklerini araştırdığı çalışmada Çöteli sosyal medyanın yeni bir kamusal alan olarak ortaya çıktığı sonucuna ulaşmıştır.

Sinem Çambay (2014), *Küreselleşme Bağlamında Türkiye’de Yeni Sosyal Hareketler ve Yazılı Basının Toplumsal Katılma Süreci İçindeki Rolü* başlıklı doktora çalışmasında yazılı basının toplumsal katılımındaki rolünü incelemiştir. “Baba Beni Okula

Gönder” sosyal sorumluluk projesini bir yeni toplumsal hareket olarak değerlendiren Çambay araştırmanın sonucunda yazılı basın; hâkim ideolojisi doğrultusunda haberleri kurguladığı ve bu bağlamda bilgilendirme işlevini kaybettiği, birer ideolojik aygıt olarak konumlandığı sonucuna ulaşmıştır.

Gülsüm Şener (2006), *Küresel Kapitalizmin Yeni Kamusal Alanı Olarak İnternet: Yeni Toplumsal Hareketlerin İnterneti Kullanımı* başlıklı doktora tezinde savaş karşıtı Küresel BAK hareketini incelenmiştir. Toplumsal hareket aktörlerinin interneti kullanma biçimlerini ve aktörlerin internet aracılığıyla hareketten haberdar olma yollarını araştıran Şener internetin; küresel kapitalizmin daha verimli işleyebilmesi bakımından önemli bir araç olduğunu işaret ederken iş dünyasının ve devletin denetimi dışında, toplumsal ilişkiler içerisindeki rolünün ise sınırlı kaldığının altını çizmiştir.

Bu kapsamda YÖK tez veri tabanı üzerinden yapılan taramada toplumsal hareket çalışmalarının genel olarak eylemlerle aktörler kapsamında yürütüldüğü ve iletişim biçimlerinin ağırlıklı biçimde sanal platformlar üzerinden ele alındığı anlaşılmıştır. YÖK tez veri tabanında toplumsal hareket konusunda yapılmış çok sayıda araştırma bulunmaktadır ancak ulusal literatürde küyerel toplumsal hareketleri inceleyen bir tez çalışmasına rastlanmamıştır. Bununla birlikte toplumsal hareketler kitle iletişim araçları ya da dijital iletişim araçları üzerinden olmak üzere tek boyutlu biçimde incelenmiştir.

Uluslararası literatürde de küyerel çalışmaların henüz gelişme aşamasında olduğu anlaşılmıştır (Schaefer, 2002; Hayes-Conroy, 2009; Lindell, 2009; Urkidi, 2010; Van Susteren, 2010; Forno ve Graziano, 2019; Lorenzo, 2021).

Viviana Lorenzo (2021) “Kentsel Ortak Eylem. Kentsel Dayanıklılık ve Ekolojik Dönüşüm İçin Yeni Uyarlanabilir Bir Ortak Tasarım Kapsamında Küyerel İklim Eylemi Hareketlerinin Rolü” başlıklı tezinde küresel amaçlara yönelik eyleme geçen yerel örgütlenmeleri incelemiştir. Lorenzo (2021) çalışmasında kent merkezli sosyo-ekolojik kurumların etkinliklerini artırmaya yönelik çözüm üretmeyi amaçlamış ve yerel

örgütlerin küresel hedeflere ulaşabilmesi konusunda hem akademik hem de uygulamalı bir metodoloji üretmiştir.

Francesca Forno ve Paolo Graziano (2019) “Küreselden Küyerele. Kriz Zamanlarında Sürdürülebilir Topluluk Hareketi Örgütleri (SCMO’lar)” isimli çalışmalarında 2008 İtalya ekonomik krizinden sonra kolektif eylemlerin nasıl organize edildiklerini ve bu hareketlerin nasıl sürdürüldüğünü incelemişlerdir. Araştırmacılar toplumsal, politik veya ekonomik krizlerin dayanışmaya dayalı yeni ağların ortaya çıkması için bir bağlam sağlamış olabileceğini iddia etmişlerdir.

Emma Conway Van Susteren (2010) “‘Küyerelleşmeye Doğru’: Yeni Toplumsal Hareket Teorisi Hakkında” başlıklı tezinde iki toplumsal hareket örneğini incelemiş ve küyerel hareketlerin nasıl başarılı olduklarını tartışmıştır. Yeni Toplumsal Hareket teorilerinden yararlandığı tezinde Van Susteren (2010) küyerel bir hareketin başarılı olması için gerekli olduğunu düşündüğü üç kriter belirlemiştir. Slow Food (*Yavaş Yemek*) ve The Raw Milk (*Çiğ Süt*) hareketlerini inceleyen araştırmacı aktivist hareketlerin artan küresel sorunlar karşısında giderek daha fazla yerel odaklı çözümler üretmeye başlaması nedeniyle küyerel hareketlerin anlaşılmasının ve bu bağlamda yeni teorilerin geliştirilmesinin önemli olduğunu altını çizmiştir.

Uluslararası literatürdeki çalışmaların bir bölümü ise hareketlerin eylemlerini, aktörlerini, stratejilerini, yapısal özelliklerini incelemiş ve bu hareketlerin küyerel birer hareket oldukları sonucuna ulaşmışlardır (Schaefer, 2002; Lindell, 2009; Urkidi, 2010).

Leire Urkidi (2010) “Altın madenciliğine karşı küyerel bir çevre hareketi: Şili’deki Pascua-Lama” başlıklı çalışmasında metal madenciliğinin toplumsal ve çevresel etkilerine karşı Latin Amerika’da ortaya çıkan çatışmaları incelemiştir. Çalışmanın neticesinde yerel direnişin Şili’de kendisini meşru bir söyleme oturtabildiği, zaman içinde ise çok sayıda uluslararası ittifak oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ilda Lindell (2009) “Küyerel Hareketler: Kaçak İşçilerin Mekân Mücadelesi ve Ulusötesi Örgütlenme” başlıklı çalışmasında örgütlenen kaçak işçilerin pratiklerini ve bunların politik sonuçlarını incelemiştir. Kurulan ulus ötesi ağların hareketlerin ürettikleri çözümlerde birbirlerini olumlu yönde etkiledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada küyerel hareketlerde gerçekleştirilen uluslararası fikir alışverişleri sayesinde aktörlerin karşılaştıkları problemlerin uluslararası düzeyde karşılıklı olduğu konusunda farkındalık yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Nancy Schaefer (2002) “‘Küyerel’ (Yeni) Pentekostal Hareketler Olarak Morris Cerullo’nun Londra Toplantıları” başlıklı çalışmasında Londra Misyonu (*Mission to London-MTL*) toplantılarının siyah diasporadan türetilen, yerel “siyah” kültürleri birleştiren, hem küresel hem de yerel özellikler sergileyen küyerel bir hareket olduğunu iddia etmiştir. Çalışmada neo-pentekostal hareketin katılımcılarının amaçlarına ulaşmak için aktif olarak ağlar oluşturmaları ve hareketin elde ettiği başarı; dikkatli biçimde üretilmiş stratejilerle ve niş pazarlama etkinlikleriyle ilişkilendirilmiştir. Böylelikle inanç hareketlerinin küyerelleşmesinde yeni yönetim ve pazarlama stratejilerinin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu tezin örnek olayı olan Slow Food Hareketi kapsamında uluslararası literatür incelendiğinde; Hareketin kendisini nasıl temsil ettiği, aktörlerin Slow Food’a karşı bakış açıları ve medyadaki yansımalar gibi çalışmaların çeşitliliği göze çarpmıştır. Ancak çalışmaların büyük bölümü küçük ölçekli ve yerel düzeyde araştırmalardır.

Benjamin Garner (2015), “Çelişkili Mesajlar: Slow Food’un Görsel Retoriği” isimli makalesinde Slow Food Hareketinin web sitesindeki görselleri incelemiştir. Fotoğraflar aracılığıyla hedef kitlesine nasıl mesajlar iletilildiğini analiz eden Garner, Slow Food’un görsel iletişiminin; “iyi yemeğin herkes için mevcut olması gerektiği” iddialarıyla çeliştiğini savunmaktadır. Görsel mesajları; seyahat etmeye, gurme yemekler yemeye ve yemek pişirmeye ilişkin algı yaratılması olarak yorumlayan araştırmacı Slow

Food'un kullandığı görseller aracılığıyla daha az gelire ve yemek yapma becerisine sahip olanları yabancılaştırdığını, bu doğrultuda da Hareketin elitist bir toplumsal hareket olduğu görüşünün güçlendiğini ifade etmektedir.

Warwick Frost ve Jennifer Laing (2013), "Slow Food Festivalleri Aracılığıyla İkna Edici Mesajların İletilmesi" başlıklı makalelerinde Slow Food'u aktif, toplumsal ve politik felsefe olarak tanımlamışlardır. Temasını "yavaşlık"ın oluşturduğu beş festivali inceleyen araştırmacılar karşılaştırmalı vaka analizi sunarken, etkinliklerin web sitelerini incelemişlerdir. Araştırmanın sonucunda web sitelerindeki iletişimin çok katmanlılığına vurgu yapan yazarlar, imgelerin ve metaforların karmaşık kullanımları olduğunu, gıda konusunda tanınmış kişilerin sıkça kullanıldığını ve Slow Food'un zanaatkar ve yüksek statülü olmasına yönelik algının güçlü biçimde pazarlandığını ifade etmişlerdir.

Koen van Bommel ve Andre Spicer (2011), "Salyangozu Selamlama: Slow Food Hareketinde Hegemonik Mücadeleler" başlıklı araştırmalarında yeni kurumsal alanların nasıl inşa edildiğini ve genişletildiğini araştırmışlardır. Bu alanların toplumsal hareketler tarafından inşa edildiğini savundukları araştırmada van Bommel ve Spicer, Slow Food'un çoklu stratejiler kullanarak ve yüzen göstergeleri (*floating signifiers*) artırarak alanını genişlettiği sonucuna ulaşmışlardır. Böylelikle Hareket yalnızca gastronomlara hitap ettikleri algısından sıyrılarak toplumsal adalet aktivistlerini ve çevrecileri de kapsayan geniş bir alana dönüşmüştür.

Slow Food hakkında yapılan çalışmalar arasında; Hareketin etik ve haz kavramları ile ilişkisini inceleyen (Munro, 2014), Hareketin misyonu ve metodolojisi itibarıyla modern toplumda boş zaman eğitimi kavramının yeniden yapılandırılmasında rol oynadığını ileri süren (Dunalp, 2012) , Slow Food'un ideolojisini "iyi, güzel, adil" kavramları üzerinden inceleyen (Simonetti, 2012), Hareketin felsefesini Albert Borgmann'ın modern teknoloji analizi ve sofr kültürü kavramı ile ilişkilendirerek analiz eden (Campisi, 2013) çalışmalar da bulunmaktadır. Bu tezin kapsamı dışında olan bu ve

benzeri çalışmalar incelenmiş olmakla birlikte araştırma dahilinde detaylı olarak ele alınmamışlardır.

Bu tez Slow Food'u küyerel bir hareket olarak tanımlayarak Hareketin söylemleri ve eylemleri üzerinden kendisi nasıl tanımladığını kapsamlı şekilde inceleyen özgün nitelikte bir çalışmadır. Çalışma küyerel toplumsal hareketleri geleneksel iletişim ile dijital iletişim boyutlarıyla bütünlüklü şekilde incelemiş olması ve küyerel toplumsal hareketlerin yerel ile küreseli bütünleştirme çabalarında çevrimiçi ve çevrimdışı pratikleriyle eylemleri aracılığıyla kamusal alanı nasıl inşa ettiklerini ortaya koymuş olması bakımından diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın öncelikle küyerel toplumsal hareket literatürüne katkı sağlayacağı ve bundan sonraki çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

Araştırma Soruları

Çalışmanın konusu ve amacı doğrultusunda şu ana ve alt araştırma sorularına yanıt aranmıştır;

1. Küreselleşmenin, küyerel toplumsal hareketlerin kendilerini tanımlama biçimlerinde nasıl bir rolü bulunmaktadır?
 - 1.a. Küyerel toplumsal hareketlerin kendilerini tanımlama sürecinde dijitalleşmenin rolü nedir?
 - 1.b. Küyerel Slow Food Hareketi kimlik, karşıt ve hedef ilkeleri çerçevesinde iletişimini ve eylemlerini nasıl kurgulamaktadır?
2. Küyerel toplumsal hareketler küreselle yereli bütünleştirme çabasında kamusal alanı nasıl etkinleştirmektedir?
 - 2.a. Küyerel toplumsal hareketlerin kullandığı geleneksel ve dijital iletişim araçlarının kamusal alan oluşturma sürecinde nasıl bir rolü bulunmaktadır?

2.b. Küyerel Slow Food Hareketi küresel kamusal alan inşa etme sürecinde müzakereyi ve kamusal eylemi nasıl biçimlendirmektedir?

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini dijital imkânları aktif olarak kullanan, küresel-karşıtı olmayan küyerel taban hareketleri oluşturmaktadır. Pratik alanda olduğu kadar literatürde de yakın tarihli bir geçmişe sahip olan küyerel hareketler çevre, iklim, gıda, barış hareketleri ile feminist ve alternatif gençlik hareketleriyle birlikte ortak yaşam hakkında toplumsal bir dilden, kültürel bir dile geçen toplumsal hareketler içerisinde *yeni* olanı temsil etmektedirler. Bununla birlikte farklı kültür, kimlik ve yaşam tarzı politikalarını ifade eden bu hareketler kurdukları iletişim ağları ve geliştirdikleri protesto biçimleriyle küresel sivil toplum, sanal kamusal alan gibi yeni kavramları tartışmaya açmışlardır. Bu bağlamda geçmiş teorik çalışmaların yeni duruma katkıları bakımından gözden geçirilmesi ve genişleyen toplumsal hareket literatürünün alan çalışmaları ile desteklenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Bu doğrultuda çalışmanın evrenini daraltmak amacıyla örneklem seçiminde üç kriter belirlenmiştir. Kriterlerden ilki toplumsal hareketin yeni toplumsal hareketlerin özelliklerini taşıyan küyerel bir taban hareketi olması; ikincisi toplumsal hareketin geleneksel ve çevrimiçi iletişim pratiklerine sahip internet destekli bir hareket olması; üçüncüsü ise hareketin sosyal medyayı aktif şekilde kullanıyor olmasıdır. Bu kriterler kapsamında araştırmanın örneklemini küyerel bir taban hareketi olan uluslararası Slow Food Hareketi olarak belirlenmiştir. Geçmiş İtalya'nın politik ve kültürel ağlarından biri olan ARCI'ye (Associazione Ricreativa Culturale Italiana/İtalyan Dinlence ve Kültür Derneği) dayanan Slow Food bu bağlamda bir taban hareketidir (*grassroot movement*). Aynı zamanda 1986 yılında Roma'da McDonald's restoranının açılmasına karşı yaptıkları sembolik protesto sonrasında kendiliğinden kurulan bir hareket olması ve ilgilendiği temalar, organizasyon-eylem biçimleri nedeniyle ise yeni toplumsal

hareketlerin özelliklerini taşımaktadır. Diğer taraftan otuz dört senelik geçmişi olan Slow Food internetin henüz yaygın olarak kullanılmadığı dönemlerde geleneksel iletişim ve eylem biçimleri aracılığıyla küresel olma iddiası üzerinden ortaya çıkmış bir harekettir. Bugün ise başta sosyal medya hesapları olmak üzere internetin olanaklarından da faydalanmaktadır. Bu bağlamda Slow Food hem çevrimiçi hem de çevrimdışı platformlarda iletişimini ve eylemlerini sürdüren internet destekli bir harekettir. Slow Food, hem yerel kültürlerin korunmasına yönelik vurguyla hem de gıda politikalarının yeniden düzenlenmesine yönelik yaptığı çalışmalarla yalnızca küyerel bir taban hareketi olarak değil aynı zamanda kültürel ve politik yönü ile de yeni toplumsal hareketler için güncel ve önemli bir örnektir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmaya yönelik olarak 01 Mart – 01 Eylül 2019 tarihleri arasında saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verilerine etnografik ve netnografik yöntemler kullanılarak ulaşılmış, veriler karma analiz yöntemiyle nicel ve nitel teknikler kullanılarak analiz edilmiştir. Saha araştırması Yüksek Öğrenim Kurumu (YÖK) bursiyeri olarak Siena Üniversitesi'nde (Università degli Studi di Siena) görev yapan Prof. Daniele Pasquinucci'nin danışmanlığında İtalya'da gerçekleştirilmiştir. Etnografik araştırma 6 ay sürmüştür. İlk üç ay araştırmacı olarak kabul alınan Siena Üniversitesi'nin bulunduğu Siena şehrinde, ikinci üç ay ise Slow Food Hareketinin genel merkezinin bulunduğu Bra şehrinde geçirilmiştir. Araştırma süresince farklı coğrafi, turistik, ekonomik ve toplumsal özellikler taşıyan Toskana ve Piyemonte Bölgelerinin kültürel pratikleriyle hayat rutinleri gözlemlenmiş ve tecrübe edilmiştir. Araştırma kapsamında gözlemler yapılarak alan notları alınmış ve kurucusu Carlo Petrini dahil olmak üzere Slow Food yetkilileriyle 15 derinlemesine görüşme yapılmıştır. Katılımcılar verdikleri yanıtlarla Slow Food Hareketinin örgütsel, felsefi ve toplumsal yönleri hakkında uzman bilgilendirici olarak değerlendirilmiştir. Bu yaklaşımla Slow Food'un metinlerde

olmayan ya da görülmeyen değişimi hakkında iç görü sunulması amaçlanmıştır. Dijital ve basılı kaynakların analizi ile de Slow Food Hareketinin geçmiş pratiklerindeki ve bugün yaratılan anlatıdaki değişen unsurlar tespit edilmiştir. Araştırmanın etnografik boyutunda Slow Food'un kültürel, tarihi, politik arka planından yola çıkılarak hareketin yapısına, iletişimine ve eylemlerine yönelik verilere ulaşılmıştır.

Çalışmanın netnografik analizi Slow Food Hareketinin 2014 yılında kullanmaya başladığı resmi Instagram hesabı (@slowfood_international) üzerinden gerçekleştirilmiştir. Hareketin çevrimiçi iletişimini incelemek üzere Instagram paylaşımlarına nicel analiz uygulanmıştır. Bu bağlamda 2014 – 2022 yılları arasındaki toplam 2291 paylaşım analiz edilmiştir. Netnografik analizle elde edilen verilere destek olması amacıyla ve çevrimiçi iletişimin çevrimdışı iletişimle arasındaki ilişkiyi ortaya koymak üzere Slow Food Hareketine ait basılı kaynaklar da nicel teknikle analiz edilmiştir. Bu kapsamda Harekete ait toplam 43 adet basılı kaynak incelenmiştir. Basılı kaynaklar Siena Üniversitesi kütüphanesi, Slow Food Hareketinin Yayınevi ve Gastronomi Bilimleri Üniversitesi (Slow Food Hareketinin üniversitesi) arşivlerinin yanı sıra araştırmacı tarafından kurulan kişisel irtibatlar aracılığıyla temin edilmiştir. İncelenen kaynaklar içerisinde Slow Food Hareketinin ilk dergisi olan ve 1995 yılında yayınlanmaya başlayan Slow ile gıda ürünleri hakkında bilgi veren L'arca gibi önemli kaynaklar bulunmaktadır. Bu dergiler Slow Food Hareketinin geleneksel iletişim pratiklerinin analizinde önemli referanslardır. Hem çevrimiçi hem de çevrimdışı kaynakların analizi için iki analiz formu oluşturulmuştur. Formlar her iki iletişim formu için ayrı ayrı kodlanmıştır. Kodlamalar sonrasında elde edilen veriler SPSS 26.0 programı ile analiz edilmiştir. Analizde %95 güven aralığı kullanılmış ve istatistiksel önem düzeyi 0,05 değerinden küçük olan ($p < 0,05$) sonuçlar anlamlı olarak raporlanmıştır. Bu verilere ilişkin dağılım (frekans) tabloları, çapraz tablolar (ki-kare) ve betimleyici istatistikler hazırlanmıştır. Basılı kaynakların ve Instagram paylaşımlarının metinleri Maxqda 2022

programına girilerek anahtar kelimeler kodlanmış ve Code-Subcode-Segment Modeli ile görselleştirilmiştir.

Araştırmanın verileri öncelikle Manuel Castells'in toplumsal hareketlerin belirleyici ilkeleri olarak ifade ettiği “kimlik, karşıt, hedef” ilkeleri çerçevesinde incelenmiştir. Kimlik (*identity*); hareketin kendini tanımlama biçimini, karşıt (*adversary*); hareket tarafından açıkça tanımlandığı şekliyle başlıca düşmanı, hedef (*societal goal*) ise hareketin ulaşmak istediği toplumsal düzeni veya toplumsal örgütlenmeye ilişkin vizyonu ifade etmektedir. Bu incelemenin sonrasında Slow Food Hareketinin iletişim pratikleriyle ve eylemleriyle kamusal alanı nasıl oluşturduğu analiz edilmiştir. Kamusal alan tartışması Hannah Arendt'in ve Jürgen Habermas'ın kamusal alan yaklaşımları üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu çalışma küyerel Slow Food Hareketinin çevrimiçi ve çevrimdışı iletişim pratiklerini ve eylemlerini kapsamaktadır. Bununla birlikte çalışmanın sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak bu çalışma tüm küyerel taban hareketlerini kapsamamaktadır. İkinci olarak derinlemesine görüşmelerde ortaya çıkabilecek görüşmeci etkisi (*interviewer effect*) de çalışmanın bir sınırlılığı olarak ifade edilebilir. Yöntemin doğasında kaynaklanan bu sınırlılık derinlemesine görüşmelerin, katılımcıların doğal ortamlarında ve resmi olmayan bir atmosferde gerçekleştirilmesiyle azaltılmaya çalışılmıştır. Üçüncü olarak çalışmada Slow Food Hareketinin iletişim ve eylem pratikleri; çevrimiçi boyutta Instagram uygulaması üzerinden, çevrimdışı boyutta ise Hareketin temin edilebilen basılı kaynakları ve düzenlediği etkinlikler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla elde edilen bulgular Instagram uygulaması ve mevcut basılı kaynaklarla sınırlıdır.

Bu bağlamda küyerel toplumsal hareketlerin etkin olduğu diğler sosyal medya platformları araştırmanın sınırlılıkları arasındadır. Bir gıda hareketi olan Slow Food'un incelendiğı bu çalışmanın bulguları her ülkenin özgün koşulları olması nedeniyle tüm ülkelere ve tüm gıda hareketlerine genellenemez.

1. BÖLÜM: SİVİL TOPLUM, KAMUSAL ALAN VE TOPLUMSAL HAREKETLER

1.1. SİVİL TOPLUMUN KAVRAMSAL DÖNÜŞÜMÜ VE KAMUSAL ALANIN GELİŞİMİNE KATKISI

1.1.1. DEVLETTEN SOSYAL YAŞAM ALANINA SİVİL TOPLUM

Sivil toplum, demokrasinin hem felsefi hem de yapısal unsurları olan insan haklarının, çeşitliliğin, katılımın, çoğulculuğun ve uzlaşmanın işlerlik kazanabilmesi için gerekli altyapının oluşumuna zemin hazırlayan kavramlardan biridir. Sivil toplum bir toplumsal bütünleşme aracıdır. Kavramın özünü, toplumsal çıkarları hedef alarak farklılıklara saygı duymak oluşturmaktadır. Farklılıkların temsiline ve katılımına imkân sağlayan sivil toplum çoğulculuk anlayışının ve demokrasinin gelişimine katkı sağlamaktadır. Devlet ve toplum arasındaki ilişkinin boyutunu ve niteliğini açıklamak için de kullanılan sivil toplum kavramı, toplumun kendisini yeniden üretebilmesinin bir karşılığı olarak ortaya çıkmıştır (Belge, 1997: 39 ve 40). Siyasi kurumlar üzerinde bir denetim ve baskı unsuru olarak rol üstlenen kavramın esas işlevlerinden biri demokratik pratiklerin topluma yerleşmesinde öncülük etmektir.

Latince *civilis* kelimesinden türeyen ve sivilileştirmek, bir topluluğu gelişkin, sosyal hale getirmek anlamına gelen sivil toplumun tarihsel izlekte kökleri Antik Çağ'a kadar uzanmaktadır. Bugünkü anlamına ulaşana kadar uzun bir süreç geçiren, çok tartışılan ve çok fazla anlam değişikliğine uğrayan kavram 19.yy.'a gelene kadar devletle aynı anlamda kullanılmıştır. 19.yy. ve sonrasında ise devletten bağımsız bir toplumsal yapılanma, politik ve ekonomik iktidarla toplum arasında denge unsuru olarak kabul edilmiştir (Pierson, 2015: 95). Bugün çoğulcu toplum kapsamında bir araya gelen gönüllü insanlar tarafından oluşturulan sivil toplum; devletin müdahalesi olmaksızın, ortak

çıklarların savunulduğu, demokrasiyi sağlayacak bir oluşum, kamusal alan olarak belirginleşmektedir. Ancak her dönem farklı şekilde anlamlandırılan kavramın gelişiminde içinde bulunulan çağdaki hâkim anlayışın önemli etkileri olmuştur. Bu bağlamda sivil toplumun tarihsel evrimini izlemek kavramın neden bugün de tartışıldığını anlamak açısından önemli ölçüde fikir vermektedir.

1.1.1.1. Sivil Toplumun Gelişimi

Sivil toplumun anlamlandırılmasındaki ve gelişimindeki en etkili mekanizma dünya siyasi ve toplumsal tarihinde hukuk anlayışının ve hukukun kaynağı olarak görülen değerlerin dönemsel olarak değişmesi olmuştur. Hukukun kaynağı; Antik Çağ'da *doğa* olarak kabul edilirken, Orta Çağ'da *ilahi olan* ve laik düzenin ortaya çıkmasıyla birlikte *toplum* olarak kabul edilmiştir (Bumin, 1982: 12). Dolayısıyla sivil toplum da önce doğayla, sonra ilahi güçle ve nihayetinde toplumla ilişkilendirilmiştir.

Sivil toplum ilk ve önemli evrimini Antik Çağ politik ve toplumsal düzeninde geçirmiştir. Doğaya olan sorgusuz inanç nedeniyle toplumsal düzen ve hukuk anlayışı da doğa kanunları esas alınarak düzenlenmiştir. Bu bağlamda hukuk gücünün hakkı, devlet de bunun sağlayıcısı olarak kabul edilmiştir. Sivil toplum ise bir devletin vatandaşı olmak, o devletin yasalarına uyarak diğer vatandaşlarla birlikte yaşamak anlamında kullanılmıştır. Yurttaşların, politeslerin³ ve kentlilerin oluşturduğu politik düzen olarak sivil toplum insanların güven içinde yaşayabileceği şehir devletini ifade etmiştir (Kuçuradi, 1998: 28). Bu alan aynı zamanda yurttaşların özel alanının dışındaki siyasal alanı nitelemiştir. Siyasal alanda yurttaşlar bireysel çıkarlardan bağımsız olarak konulan ve kamusal iyiliği sağlamayı hedefleyen kurallara uygun olarak yönetilmişlerdir. Ancak Antik Çağ'ın sivil toplum kavrayışında altı çizilmesi gereken nokta yurttaşlık olgusuna

³ *Polites*, bir poliste yönetime ve kararlara katılma yetkisi olan kişilerdir. Poliste yaşamayan yabancıları ve köleleri dışarıda bırakan ve yurttaş anlamında kullanılan kavram, Orta Çağ'da ortadan kalkmıştır. Ancak daha sonra yurttaş kavramı Fransız İhtilaliyle yeniden ön plana çıkmış ve soylularla dini sınıfının dışındakileri temsil etmiştir (Kuçuradi, 2003: 6).

yapılan vurgudur. Dönemin sivil toplum kavramlaştırmasında yurttaşlık ve kent olguları öne çıkarken kentten olmayan yabancılar, kadınlar ya da köleler bu alanın dışında bırakılmıştır. Diğer bir deyişle eşit toplum anlayışı çoğulcu ve kapsayıcı niteliklerden yoksun şekilde inşa edilmiştir.

Hristiyanlığın hâkim olduğu Orta Çağ'a kadar "sivil toplum-devlet" ilişkilendirmesi kabul görmüş, kilisenin egemenliğinden sonra ise dini inanç sitelere galip gelmiştir. Kamu otoritesi bölünerek etkisini yitirmiş, âdemi merkeziyetçilik ön plana çıkmış ve din vurgusu hâkim olmuştur. Tanrı-merkezli anlayış politikayı, toplumu, insanı yani dünyevi olan her şeyi Tanrıya bağlamıştır. Diğer bir ifadeyle dini liderlerin ve kralların Tanrı tarafından görevlendirildiğine inanılmıştır. Kilise'nin sözünün ilahi buyruk olarak kabul edildiği Orta Çağ felsefesinde sivil toplum kilise tarafından devletle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Ancak devlet ya da sivil toplum kilisenin ilahi iktidarının karşısındaki dünyevi iktidarı temsil etmiş ve devlet feodal beylerin bağlı olduğu yüksek otorite olarak kralın şahsına bağlanmıştır. Dolayısıyla sivil toplum Orta Çağ'ın ilahi güç dışındaki diğer hâkim güçleri olan kralların ve feodal hükümdarların yetkilerinin paylaşıldığı alanda şekillenmeye başlamıştır. Kamusallığın egemenin ayrıcalıklarının bir ifadesi olarak şekillendiği bu dönemde *kamusal*, "hükmetmeyle ilgili" anlamında kullanılmıştır (Habermas, 2003: 62-64). Nihayetinde Antik Çağ'daki doğa inancı yerini dini inanca bırakarak bir değişim yaşanmış olsa da sivil toplum yine egemenlerin ayrıcalıklı alanı olarak işlevini sürdürmüştür. Bu süreçte sivil toplum *medeni erkek* imgesinden hareketle kurulurken toplum dışlanmışlıklar üzerine inşa edilmiştir (Keane, 1994: 34).

İnsanın günahkâr, kilisenin ise tek otorite olarak kabul edildiği Orta Çağ ticaretin canlanarak dini otoriteye karşı bir güç haline gelmesiyle ve egemenlik anlayışındaki dönüşümle birlikte sona yaklaşmıştır. Ticaretin artışı ile birlikte feodal yapının burjuvanın önünde engel oluşturmaya başlaması toplumsal ilişkileri etkilemiş ve krallarla

kilisenin baskıcı tavrına karşı özgürlükçü düşünce yükselişe geçmiştir. Böylece Orta Çağ'da kilise öğretileriyle feodal sistem tarafından şekillendirilen sivil toplum, düşünce yapısının, ekonomik yapının değişmesiyle ve egemenlik anlayışının dönüşerek modernizmin kuruluş sürecinin işlemesiyle birlikte burjuva sınıfının görüşleri üzerinden yeniden biçimlendirilmiştir.

Tanrı-merkezli anlayışının terk edilmesi, otoritenin dini kurumlardan ekonomik ve politik olana kayması; devlet-sivil toplum ayrımını beraberinde getirmiştir. Sivil toplumun önemi Orta Çağ sonlarında yavaş yavaş belirginleşmeye başlarken modern devlet düşüncesi bağlamında yurttaşların güvenliğinin doğal hukukla sağlanamayacağı savunulmuştur. Thomas Hobbes'un öncülüğünü yaptığı bu düşünceye göre devlete yurttaşların haklarını korumakla görevlidir. İnsan kendi çıkarını korumak üzere üst akıl olan devlete gönüllü olarak rıza göstermelidir. İnsanın bir iktidarın korkusu olmadan doğa yasalarına uymasının mümkün olmadığı görüşünden hareketle doğal hukukun uygulanamazlığı vurgulanmış ve böylelikle devletin müdahalesi meşrulaştırılmıştır. Mutlak devlet egemenliğinin paylaşılması devletin ortadan kalkması riskini taşımaktadır. Bu nedenle de toplumda devlet dışında bir gücün ortaya çıkması kabul edilemez bir durumdur. Söz konusu yaklaşım devleti ve yasaları teolojiden kurtararak akıl ve deney ile ilişkilendirmiş bu ise devlet-sivil toplum ayrımı için bir dönüm noktası olmuştur. Ancak diğer taraftan devlete yüklenen mutlak otorite niteliği sivil toplumun özerk anlayışının henüz tam olarak gelişmediğini göstermiştir.

Rönesans, Reform ve Aydınlanmayla birlikte ise günümüzdeki sivil toplum anlayışına biraz daha yaklaşılmıştır. Toplumsal yapıdaki değişimler sonucunda insana/özneye yönelim başlamış ve insanın kendisini tarihin öznesi olarak gördüğü bir anlayış ortaya çıkmıştır. Aydınlanmaya kadar devlet-toplum ayrımı dahi yapılmazken 17.yy.'dan sonra sivil toplum ile siyasal toplum, kamusal alan ile özel alan da birbirinden ayrı tartışılmaya başlanmıştır.

İktidarın ve hukukun kaynağının toplumsal olana kaymasında ve yeni bir sivil toplum kavrayışının oluşmasında önemli rolü olan tarihi olaylardan biri de İngiltere’de yaşanan Muhteşem Devrim’dir (*Glorious Revolution*)⁴. Hak ve özgürlük dengelerini değiştiren Muhteşem Devrim ile birlikte ekonomik olarak güç kazanan burjuva toplumu politik toplum karşısında daha fazla otonomi istemeye başlamıştır. 18. yy.’da kapitalizmin gelişmesiyle birlikte sivil toplum devlet müdahalesinin olmadığı burjuva sivil toplumu olarak tanımlanmıştır. Çıkarlarını korumak isteyen burjuva sınıfının kendilerine uygun politik modeller geliştirmek istemeleri politik iktidarı ekonomiye bağımlı hale getirmiştir. Liberalizmi karakterize eden bu durum kralın iktidarını; ordunun ve diplomasinin yönetimiyle sınırlandırırken sivil toplumun üstünlüğü ilkesi geliştirilmiştir (Bumin, 1982). Mutlakiyetçi yaklaşımın aksine bu görüş devletin sivil topluma müdahale etmemesi gerektiğini savunmuştur.

Devletten bağımsız özerk sivil toplumun savunucularından biri olan John Locke’un görüşleri kapsamında sivil toplumla devlet aynı amaç için kullanılırken sivil toplumun gelişebilmesi devlet karşısında özerklik kazanmasına bağlıdır. Bunun için de burjuva toplumunun temel yasaları belirlenmelidir. Bu bağlamda sivil toplum, bireylerin -özellikle- mülkiyet haklarının korunmasını sağlayan devlete cezalandırma yetkisi tanıyan ancak aynı zamanda devletin işleyişinin sınırlandırıldığı bir sözleşme alanı olarak kabul edilmiştir. İnsanın doğa durumundaki hakları, bir başka ifadeyle doğal hakları korunmaya devam edilirken devletin görevi de insan haklarının korunmasıyla sınırlandırılmaktadır. Lock’un Liberal görüşü bireysel özgürlükleri ön plana çıkarması bakımından güvenilir bir yaklaşım gibi görünse de dönemin baskın burjuva sınıfının çıkarlarına hizmet etmeye yönelik olduğu için eleştirilmiştir.

⁴ Muhteşem Devrim (1689): Parlamento ve müşterek hukuk sisteminin ortaya çıkmasıyla birlikte Kilisenin ve kralın yetkileri kısıtlanmış, kişisel haklar ve ekonomik özgürlükler açısından kazanımlar gerçekleşmiştir. İngiltere’de değişen siyasal sistem dünyada güçler ayrılığı anlayışının gelişmesine katkı sağlamıştır.

Diğer taraftan insan merkezli sivil toplum anlayışının karşısında devlet merkezli anlayışa sahip düşünürlerden George W. F. Hegel bulunmaktadır. Bu görüşte sivil toplum Locke'un yaklaşımı gibi burjuva toplumu üzerinden kurgulanmıştır ancak devlet genel yararın temsil alanı olarak varlık göstermiş ve sivil toplumun karşısına konumlanmıştır (Bumin, 1982: 5-21). Aklın gelişimi neticesinde ulaşılan bir aşama olarak devlet mutlak egemen ve düzenleyici olarak kabul edilmiştir. Devlet eşitsizliği ve adaletsizliği ortadan kaldıracak, temel hak ve özgürlükleri koruyacak bir araçtır. Sivil toplum ise burjuva toplumunun devletle karşılıklı bağımlılığına dayalı ekonomik sistemde, -ataerkil- aile ile devlet arasında konumlanan ahlaki yaşam alanını temsil etmektedir. Ancak ahlakilik sivil toplumun belirleyici bir vasfı değildir.

Hegel sivil toplumu ahlaki yaşam alanı, özel alan olarak yeniden tanımlarken sivil toplum ile siyasi toplumu birbirinden ayırmış ve bu anlamda günümüzdeki sivil toplum kabullerine yakın bir çerçeve çizmiştir. Ancak diğer taraftan ise özellikle Fransız İhtilaliyle birlikte bireyin çıkarlarını öncelediği ve bağımsızlık mücadelesi verdiği alan olarak sivil toplumu ahlaki bulmadığını söyleyerek devletin gerçek özgürlük alanı olduğunun altını çizmiştir. Hegel'ci düşünceye göre uyumu ve güveni bozan sivil toplum korkuyu ve çatışmayı ortaya çıkarırken devlet sivil alanda ortaya çıkan anlaşmazlıkları ve çatışmaları uzlaştıran bir kurum olmuştur (Çaha, 1996: 191-192). Nihayetinde Hegel sivil topluma olumsuz bir anlam yüklerken onu *mükemmel devlete* ulaşmak için geçici bir uğrak olarak görmüştür.

Hobbes, Locke ve Hegel sivil toplumu insanların özgürce bir araya gelerek ortak çıkarlarını korumak için birlikte hareket ettiği alan olarak tanımlarken düşünürler sivil toplumun örgütlenme biçimleri, yasal düzenlemeler ve sivil toplum-devlet ilişkisi konularında farklı görüşlere sahiptirler. Hobbes sivil toplumun otoritenin kontrolünde olması gerektiğini, Locke bireylerin haklarını korumak için sivil toplumun denetiminde

bir devleti savunmuştur. Hegel ise modern devletin sivil toplumu kontrol altında tutması gerektiğini düşünmüştür.

Felsefi anlamda kuramsal temelleri Aydınlanmayla atılan sivil toplumun modern anlamda kavramsallaşması Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali ile birlikte gerçekleşmiştir. Bireyin ön plana çıkmasına ve ekonomik, politik, fikri özgürlüklerin tartışılmasına öncülük eden bu iki tarihi olay özellikle Avrupa’da sivil toplum anlayışının dönüşümünde önemli rol oynamıştır. Toplumsal yapıdaki değişimler yeni toplumsal grupları ortaya çıkarırken kent nüfusu artmış, ekonomik büyüme ve hizmet sektöründeki gelişmeler eğitim seviyesini ve bilinç düzeyini değiştirmiştir. Sanayi Devrimi ticaretin gelişmesini sağlamanın yanı sıra devletle toplumun birbirinden ayrılmasını sağlayan önemli bir itici güç olmuştur. Bu zamana kadar devleti ve politik alanı temsil eden sivil toplum yeni biçimiyle iktidarın ve devletin karşısında konumlanmış ve devletten bağımsız şekilde hareket eden alanı temsil etmiştir. Bununla birlikte farklı iki alan olan devlet ve sivil toplum birbirinden tamamen bağımsız olarak değerlendirilmemelidir. Devlet-sivil toplum ikiliği birbirlerine zıt kavramlar olarak nitelendirildiğinde dahi aralarında bir bağ bulunmakta ve mevcudiyetleri ikisinin de var olmasıyla beslenmektedir.

1.1.1.2. Çağdaş Sivil Toplum Anlayışına Doğru

Sivil toplum tarihin her döneminde farklı düşünürler tarafından devletle ilişkilendirilerek, olumlu ve olumsuz anlamlar yüklenerek tartışılmıştır. Ancak kavram modern anlamına İtalyan düşünür Antonio Gramsci ile kavuşmuştur. Gramsci, Hegel’in devlet anlayışını tersine çevirmiştir. Devleti; siyasi toplum ile sivil toplumun bütünü olarak ele almış ve hegemonyayı elinde bulunduran grubun çıkarını savunan bir araç olarak kabul etmiştir. Bu bağlamda devlet evrensel değil, kısmi çıkarları temsil eden; toplumun üstünde değil toplum tarafından koşullandırılan ve topluma bağımlı olan bir araçtır. Sivil toplum ise yönetim-dışı bir kamu alanını temsil etmektedir. Diğer bir ifadeyle sivil toplum yönetimle yakın ilişkide ancak onun bir parçası olmayan bir

oluşumu ifade eder ve kamuoyunun oluşumunda, rızanın sağlanmasında önemli bir güç olarak karşımıza çıkar. Böylelikle devlet de yalnızca yürütme otoritesinin idari birimlerine indirgenmekten kurtulurken okullardan, kiliselerden, derneklerden, gazetelerden ve entelektüellerden oluşan güçlü bir sivil toplum yapısı ile iç içe değerlendirilmiş olmaktadır. Devlet hem egemen sınıfın toplum üzerindeki hâkimiyetini sürdürdüğü bir araç, hem de vatandaşlar için belirli bir yaşam biçimini destekleyen eğitici işlevde bir olguyu temsil etmektedir (Hoare ve Nowell-Smith, 1971: 238 ve 247). Gramsci’de üst yapıya ait bir unsur olan sivil toplum hegemonyanın bir biçimi olarak işlemekte ve bir denetim alanı ortaya koymaktadır. Bağımsız siyasi faaliyetleri ifade eden ve bir hegemonya aracı olan sivil toplum politik toplum gibi tahakküme dayanmaz ve baskı araçlarını kullanmaz (Gramsci, 2014: 102).

Sivil toplumun politik olduğu kadar kültürel yanını da vurgulayan Gramsci’de (2014: 244) hegemonya bir toplumsal grubun diğerleri ve bir bütün olarak toplum üzerinde uyguladığı entelektüel ve ahlaki yönlendirme kapasitesi olarak anlaşılabilir. Buna göre hegemonya sınıfların siyasi yönlendirme ve fikir birliği yoluyla konumları ve çıkarları için müttefik kazanmaya çalıştıkları sivil toplum içinde ve aracılığıyla gerçekleşir. Bu bağlamda sivil toplum homojen bir bütün değil çatışan çıkarların olduğu bir alan olarak kurulmuştur. Çünkü sivil toplum işçi örgütleri ve sermaye örgütleri gibi birbirine karşıt grupları da kapsayan bir alandır. Dolayısıyla sivil toplum modern devlette hâkim olan hegemonyanın sürekli olarak güçlendirildiği ama aynı zamanda gerçekten mücadele edilebilen tek arenadır. Gramsci’nin düşüncesinde sivil toplum alt grupların bir araya gelerek toplumu değiştirmek için hegemonya-karşıtı çabaya girdiği yaratıcı bir alandır.

Tarihsel izlekte farklı biçimlerde anlamlandırılan sivil toplum Hobbes’tan Lock’a, Hegel’den Gramsci’ye kadar uzun bir evrim süreci geçirmiştir. Bu uzun soluklu evrim kavramın günümüz toplumlarına uyarlanabilen esas niteliklerinin şekillenmesinde önemli

katkılar sağlamıştır. Buna göre sivil toplum kendi kendine oluşmuş, gücünü kendi varlığından alan, devletten özerk toplumsal hayatın organize alanını ifade etmektedir (Akpınar Gönenç, 2001: 40-41). 19. yüzyıl sonlarından itibaren sivil toplum küresel bir karaktere bürünmeye başlamıştır. Soğuk Savaş döneminin devlet-toplum ilişkilerine bir tepki olarak değişen sivil toplum kavramı evrenselleşerek demokratik sistemin etkinliğini analiz etmek için kullanılan bir teorik araç, toplumsal ya da küresel sorunları eleştirmek noktasında küresel bir söylem haline gelmiştir.

Aktif ve dinamik sivil toplum düşüncesi; bir tarafı ile otoriter ve totaliter rejimlere karşı demokratik sistemin varlığını ortaya koyarken diğer taraftan da demokrasiyi yalnızca kuralların ve kurumların sınırlarına hapsolmaktan kurtarmıştır. Kavramın yaşadığı değişimde küresel toplumun bireylerinin farklı kültürel pratiklere ve farklı yaşam algılarına sahip olmalarının da büyük etkisi olmuştur. Böylelikle sivil toplum; farklılıkların bir arada bulunabildiği alan olarak anlamlandırılmış, siyasi işlevlerinin yanında gönüllü organizasyonlar aracılığıyla kamusal işlerin yürütüldüğü bir alanı da ifade etmeye başlamıştır.

Modern anlamında sivil toplumun demokrasi kavrayışını genişletmesi ve farklılıkların alanı olabilmesi için yurttaşların eşit haklara sahip şekilde dahil oldukları gönüllü organizasyonların toplumsal müzakerelerle şekillendirilmesi gerekmektedir (Kaynar, 2005: 362-363). Bugün devletin müdahalesi dışında, gönüllü bireylerin ve grupların kendi alanlarını düzenlemeleri anlamında sivil toplum demokrasinin ve devletin varlığı için kilit önemdedir (Touraine, 2011: 67). Sivil toplumun varlığı mevcut siyasal sistemin özerkliğini ifade ederken aynı zamanda sistemin iletişime açık bir yapıya sahip olduğunu da göstermektedir. Sivil toplum devletin onayına ya da iznine gerek olmadan bir araya gelen bireylerin savunuculuk yaptığı, devlet politikalarını eleştirdiği, vatandaşlık bilinci ile gönüllü olarak ortaya çıkan bir alanı temsil etmektedir (Keane,1994: 35-36).

Ancak sivil toplum özerklik, gönüllülük gibi niteliklerinin yanında başka özellikleriyle de diğer toplumsal gruplardan ayrılmaktadır. Bunlardan en önemlisi sivil toplumun kamusal hedeflerle ilgili olmasıdır. Devlet için bir güç olmayı amaçlamayan sivil toplumun önemli politik işlevlerinden biri etki alanını genişletmektir. Bir diğer politik işlevi kamu yararını gözetmeyen kararlar neticesinde ortaya çıkan problemlere yönelik bir hesap sorma mekanizması geliştirmektir. Güncel anlamda devlet-sivil toplum ilişkisinin müzakere ve diyalog üzerine kurulduğunu söylemek mümkündür.

İktidarı ele geçirme ya da devlet etkinliğini azaltma amacı gütmeyen sivil toplum dinamik yapısıyla sistemdeki aksaklıkları dile getirerek devletten bağımsız çözümler üretmeyi hedeflemektedir. Bu yeni biçimiyle sivil toplum; devletle ilişkilendirildiği tanımlardan, burjuvazi üzerine yapılandırılan kurgulardan ve kapitalizm karşıtlığı vurgusundan sıyrılmakta ve daha çok toplumsal hareketlerle ilişkilendirilmektedir (Cohen ve Arato, 2013: 415). Sivil toplum, toplumsal hareketlerle özneyi birbirine bağlayan sıkı bir bağ görevi görmektedir (Touraine, 2011: 134). Bugünkü anlamda, özne olarak bireyin özgürce konuştuğu bir toplumsal etkileşim alanı olarak sivil toplumun oluşmasında önemli rol oynayan oluşumlardan biri özellikle 20. yy.'ın ikinci yarısında ortaya çıkan yeni toplumsal hareketlerdir.

Sistemin yaşam dünyasını sömürgeleştirmesine karşı direniş gösteren yeni toplumsal hareketler aynı zamanda bu alanların etkin kılınmasını da hedeflemektedir. Jürgen Habermas'ın kamusal alan kavramında işaret ettiği yaşam dünyasının oluşmasında etkili olan sivil toplum, akılcı davranan bireylerin, kendilerini ilgilendiren sorunlar için yine akılcı şekilde tartışabildikleri durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu tartışmaların yürütüleceği mekânlar olarak Habermas; akademileri, bağımsız medyayı, tartışma gruplarını, forumları ve inisiyatifleri, meslek birliklerini, sendikaları, siyasi partileri, yani devlet ve ekonomi dışı gönüllü oluşumları işaret etmektedir (Habermas, 2003: 52).

Yarattıkları müzakere ortamı nedeniyle kamusal alanla birlikte anılan sivil toplum, kamusal alanı kapsayan bir yapıya sahiptir. Yaşam dünyasının kamusal boyutu olarak sivil toplum, açıklık, diyalog, müzakere gibi ilkelerle görüş birliğine varma aracı olarak, genişletilmiş bir kamusal alanı işaret etmektedir. Devletin ve ekonomik alanın dışında kalan sivil toplum, yaşam dünyasının iletişimsel boyutunu güvence altına alan ve özel alandaki toplumsal sorunları kamusal alana taşıyan gönüllü ittifaklar, kuruluşlar ve hareketlerden oluşmaktadır. Geleneksel toplumda görünmezleşen konuları, aktörleri, değerleri su yüzüne çıkartan kamusal alan, bunları kamusal sorunlar ve ortak çıkarlar olarak tartışacak bir sivil toplumun içinde inşa edilmektedir.

1960'ların sonlarında dünya çapında meydana gelen öğrenci ayaklanmaları ve yeni toplumsal hareketler bugün sivil toplum kavramının yeniden gündeme gelmesindeki önemli nedenleri arasındadır. Toplumu ve toplumsal değerleri alışlagelmişin aksine yavaş bir seyirde, aşağıdan yukarıya doğru dönüştürmeye başlayan yeni toplumsal hareketler, kamusal alanın özel alana üstünlüğü üzerine kurgulanmıştır (Göle, 1998: 116-118). Aynı zamanda çevre, hayvan hakları, eğitim ve daha pek çok konunun siyasi alana girmesinin sağlayan yeni toplumsal hareketler kadın hareketleriyle de bugüne kadar özel alanda kalmış ve konuşulması mahrem olarak görülmüş konuları (taciz, tecavüz, ötekileştirme) kamusal alana taşımayı başarmıştır (Çaha, 1996: 208). Demokratikleşmenin yeni adımları olarak görülen bu gelişmeler, demokrasinin öncülediği eşitlik kavramının da kimlik ve farklılık kavramlarına doğru kaymasına neden olmuştur. Toplumsalın ve kültürel olanın daha fazla tartışılmaya başlanması özel-kamusal alan sınırlarını da değiştirmiştir. Alanların sınırları yalnızca belirli bir devlet içinde değil, devletlerarası olarak da genişleyip değişirken öncelikle sivil toplum ve sonrasında toplumsal hareketler de devletlerarası şekillenmeye başlamıştır.

Sivil toplumun *geleneksel* formu küreselleşmenin ve dijitalleşmenin etkisiyle birlikte değişime uğramıştır. Son yıllarda bir ön ek olarak kullanılmaya başlanan

“küresel” kavramından payına düşeni alan sivil toplum, evrensel problemlerle ilgilenen, geniş etki alanına sahip, devlet ve hükümet dışı sistemler olarak tanımlanmaktadır. Küresel sivil toplum, bir devlet çatısı altında ya da parlamenter bir yapı içinde şekillenmek yerine küresel kamusal alanda bir ortak alan yaratmaya yönelmiştir (Göle, 1998: 116-120). Özellikle güçsüz bir sivil topluma sahip demokratik olmayan birçok ülkede internet ve sosyal medya aracılığıyla yeni ağ kurma biçimleri gelişmiştir. Otokratik rejimlere meydan okuma aracı haline gelen ağ teknolojileri büyük ölçekli seferberliklerin organize edilmesini sağlamıştır (Kittilson ve Dalton, 2008: 1 ve 4). İnterneti araçları arasına alarak etki alanını genişleten küresel sivil toplum; baskının yüksek olduğu, temsili kurumların yeni olduğu veya hiç olmadığı otokratik rejimlerde sanal ağların kullanım oranının artmasıyla birlikte *sanal sivil toplum* tartışmalarına doğru evrilmiştir (Beissinger, 2017; Carothers ve Barndt, 1999; Kittilson ve Dalton, 2008).

Dijital yakınsama sürecinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin iç içe geçmesi sivil toplum için de farklı boyutta olanaklar ve kolaylıklar sunarken, Jennifer Earl ve Katrina Kimport (2011: 10-14) Kaldıraçlı Olanaklar Yaklaşımı’nda (*Leveraged Affordances Approach*), bu olanaklardan ikisini öne çıkarmışlardır. İlkini *maliyet*, ikincisini ise *bir arada bulunma* olarak tanımlayan teorisyenler, bilgi-iletişim teknolojileri aracılığıyla daha az kaynakla daha fazla insanın organize edilebildiğini vurgulamışlardır. İnternet toplanma, karar alma ve harekete geçme süreçlerinde zamanın yanı sıra maliyet tasarrufu da sağlarken; amatör düzeyde oluşan sanal sivil toplumun başarılı bir kolektif eyleme dönüşmesine de katkı sağlamıştır.

Bir arada bulunma ile insanların zaman ve mekân sınırını aşan organize olma yeteneği vurgulanmıştır. Sanal ağlarda oluşan sivil toplumun bu olanakları yaratıcı biçimde kullanması halinde toplumsal hareketler için de önemli bir dönüm noktası olacağı düşünülmektedir (Earl ve Kimport, 2011: 23-33). Çünkü toplumsal hareketler sivil toplumu bir araya getiren, çözüm odaklı faaliyetleri planlayan ve yürüten önemli oluşumlardan

biridir. Sivil toplumun potansiyelini güçlendiren ve bu potansiyelin pratiğe dönüşmesinde etkili olan hareketler, politik alana dahil olmayan ancak onu dönüştürmek isteyen aktörlerin sivil toplum alanında birleşerek hedefe doğru yol almalarını sağlamaktadır. Sivil toplumu siyasal alanla buluşturan toplumsal hareketler baskı ve engellerden bağımsız bir sivil toplumun oluşumuna katkı sunmaktadırlar (Offe, 1999: 50).

Diğer taraftan ise sanal sivil toplumun gelecekte yaratacağı sonuçlar belirsizliğini korumaktadır (Carothers ve Barndt, 1999: 22). Tartışmaların önemli sorularından biri sanal sivil toplumun demokratik gelişime katkı sağlayıp sağlayamayacağıdır. Sanal sivil toplum, güçlü olmayan geleneksel sivil topluma sahip toplumlarda otokratik rejimlere meydan okumak için geçici muhalif koalisyonlar inşa etmede etkili olabilmekte ve mobilizasyonun önündeki engelleri kaldırabilmektedir. Ancak aynı zamanda kurulan bağların zayıf olmasına ve bu nedenle de sürdürülebilir bir dayanışma ağının oluşmamasına neden olmaktadır (Beissinger, 2017: 352 ve 362-368).

Demokrasi tartışmalarının merkezinde yer alan sivil toplumun geniş kapsamlılığı ve sınırlarının net bir şekilde belirlenememesi kamusal alan kavramını ön plana çıkarmıştır (Özbek, 2015: 25-26). Toplumun, kurumların kararlarını etkileyecek fikirler ve projeler ürettiği, vatandaşların bağımsız şekilde görüşlerini dile getirdikleri bir iletişim alanı olarak kamusal alan iktidar ile sivil toplum arasındaki iletişimi ve etkileşimi kurarak sosyal politikanın inşa edilmesini sağlamaktadır (Castells, 2008b: 78-79). Bağımsız ve etkili bir sivil toplumun varlığı ve toplumsal karar mekanizmalarının gelişimi ise özerk kamusal alanlarla ilişkilendirilmektedir (Keane, 1994: 39).

Demokratik bir ilke olarak kamusal alan ortak sorunların tartışıldığı, katılımın özgür ve eşit olduğu bir yerdir. Dolayısıyla bir toplumdaki kamusal alanın genişliğini ve sınırlarını o toplumda düşünceye, tartışmaya, toplanmaya verilen önem ve tanınan özgürlük ile bu hakların tüm vatandaşları kapsayıcılığı belirlemektedir (Özbek, 2015: 34-35). Sivil toplum ise kamusal alanı etkilemekte ve dönüştürebilmektedir. Sivil toplumun

örgütlenmesi ve faaliyetleri kamusal alanda ortak tartışma ve çözüm üretme sürecine katkıda bulunmaktadır. Sivil toplum kamusal alanda çeşitliliği ve katılımı artırarak kamu politikalarının geliştirilmesinde ve uygulanmasında etkili olurken, kamusal alanın sınırlandığı veya baskılandığı durumlarda sivil toplumun faaliyetleri de zorlaşmaktadır. Bu gibi durumlarda sivil toplum mücadeleleri kamusal alandaki demokratik yapıların korunması ve güçlendirilmesi için bir araç haline gelmektedir. Bu bağlamda sivil toplumla kamusal alan arasındaki ilişki demokratik bir toplum için önemlidir.

Özetle, toplumların demokratikleşmesiyle sivil toplumun ve kamusal alanın özerkliği arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bu bağlamda özerk bir kamusal alan üç temel işlevi yerine getirmektedir (Sunstein, 2002: 180). İlk olarak bağımsız bir kamusal alan kamusal konuların geniş kitlelere ulaşmasını sağlamaktadır. Böylelikle insanlar birbirlerinin düşüncelerinden haberdar olurken bir konudaki fikirlerini de kamusal tartışmalar sayesinde değiştirebilmektedirler. İkinci olarak bağımsız bir kamusal alan problemlerin kaynağı olarak görülen kişilere ve kurumlara taleplerin iletilmesine imkân tanımaktadır. Örneğin kamusal alandaki aktörlerin aldıkları protesto kararı, yetkililerin mevcut rahatsızlıktan haberdar olmalarını sağlamaktadır. Üçüncü temel işlevi ise insanların genel olarak uzak durmayı isteyecekleri konularla bir şekilde karşılaşmalarını sağlamaktır. Böylelikle beklenmedik olaylarla karşılaşan bireyler toplumun anlayışının ve özgürlüğünün gelişmesine de katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla işlevleri bakımından kamusal alana devletle toplum arasındaki ilişkinin demokratik biçimde yürütülmesi için ihtiyaç duyulmaktadır.

1.1.2. DEVLET-TOPLUM İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA KAMUSAL ALAN TARTIŞMALARI

Kamusal alan günümüzde insan haklarından sosyal devlete kadar pek çok toplumsal kazanımın elde edilmesinde başat bir rol oynayan modern toplumsal düşüncenin önemli kavramlarından biridir. Demokrasinin ön koşullarından biri olarak da

değerlendirilen kamusal alan vatandaşların ortak konularda, eşit ve özgür biçimde, sözleriyle ve eylemleriyle var ettikleri bir alanı temsil etmektedir. Bir toplumsal dayanışma biçimi ve toplumsal bütünleşme aracı olan kamusal alanda insanlar sorunları birbirleriyle tartışma ve benzerliklerle-farklılıkları fark etme yoluyla birbirine bağlanmaktadır. Kamusal tartışma sıradan vatandaşların bilgi edinme, fikir üretme ve bunları ifade ederek potansiyel olarak devleti etkileme yolları arasındadır (Calhoun, 2011: 317). Ancak kavram bugünkü anlamına ve kapsamına uzun bir serüven neticesinde kavuşmuştur. Bu süreçteki temel etkenlerden biri toplumların *kamusal olana* yükledikleri anlam; bir anlamda da devletle-toplum arasındaki ilişkilendirme biçimleridir. Çünkü kamusal ile ifade edilmek istenen şey, sivil toplum ile politik iktidar ve pazar ekonomisi arasındaki ilişkiyi şekillendirmesi açısından önemlidir. Bu bağlamda toplumların tarih boyunca kamusal ile özel olanı farklı biçimlerde anlamlandırdıklarının altı çizilmelidir.

Sözgelimi Antik Yunan'da kamusal alan hem devlet idaresinden hem de ekonomiden ayrılan politik topluluğun alanı -yurttaşlık alanı-; özel alan ise ailenin ve ekonominin alanı olarak tanımlanmıştır. Liberal anlayışta kamusal-özel ayrımı devlet idaresi ile pazar ekonomisi arasında çizilmiştir. Bununla birlikte her iki anlayışta da kamusal olan doğrudan politik olanı işaret etmiştir. Bir diğer kamusal anlayış toplumsal etkileşim alanını ifade ederken; mahremiyet özel alan, sosyallik içindeki kamusal yaşam ise kamusal alan olarak tanımlanmıştır (Özbek, 2004: 45-46). 18.yy.'da burjuva sınıfının ortaya çıkışıyla ve sivil toplumun yükselişiyle birlikte anlam değişikliğine uğrayan kamusal alan; toplum devletten farklılaşarak bir özgürlük alanı olarak örgütlenmeye başlamış ve böylelikle kamusal alan demokrasi için önemli unsurlardan biri haline gelmiştir (Habermas, 2003: 100). Bu yeni toplum anlayışında *sıradan* insanların refahı kamusal da bir kaygı olarak ele alınmaya başlanmıştır (Calhoun, 2011: 311-312).

Yaşanan politik ve ekonomik değişimlerle birlikte teorik tartışmalara da konu olmaya başlayan kamusal alan farklı görüşleri ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte altını çizmek gerekir ki Jürgen Habermas'ın kamusal alan çalışması bugün de paradigmatik çalışma özelliğini korumaya devam etmiştir (McCarthy, 2004: 93). Habermas'ın (2003) Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü eserinden sonra kamusal alana yönelik teorik çalışmalar artmış özellikle liberal politikaların yarattığı krizin ve Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının etkisiyle kavram demokrasi tartışmalarında yoğun şekilde ele alınmıştır. Çalışmalar arasındaki temel farklılıklar kamusalığa yüklenen anlam ile devlet-toplum ilişkilerinin niteliği olmuştur (Yükselbaba, 2008: 227). Çalışmaların çeşitliliğiyle birlikte kamusal alanın kavramsallaştırmasında tam bir uzlaşıya varılamamıştır.

Bununla birlikte Şeyla Benhabib (1999: 122-123) batı politik düşüncesi çerçevesinde kamusal alanı üç başlıkta kategorilendirmiştir. Bunlardan ilki Hannah Arendt'in Cumhuriyetçi erdem -yurttaşlık erdemi- geleneği üzerinden geliştirdiği *agonist (rekabetçi)* ve *birleşimsel* kamusal alan modelleridir. İkincisi adil ve istikrarlı kamu düzeni düşüncesi merkezinde liberaller tarafından geliştirilen *legalist (yasalcı)* kamusal alandır. Sonuncusu ise Jürgen Habermas'ın düşünceleri bağlamında öne çıkan *müzakereci* -diğer bir yaygın kullanımıyla *söylemsel*- kamusal alandır. Özetle kamusal alanın kavramsal olarak ortaya çıkışı Hannah Arendt aracılığıyla Antik Yunan'a kadar götürülebilir. Çünkü kamusal alan esasında özel yaşam ve kamu yaşamı arasındaki ilişkiyle başlamıştır ve özel-kamusal ayrımı belirgin bir şekilde ilk olarak devlet-toplum, siyasi toplum-sivil toplum karşıtlıklarına paralel biçimde Antik Çağ'da ortaya çıkmıştır.

1.1.2.1. Arendt'in Görünüm Sahnesiyle Habermas'ın Yaşam Dünyasında

Kamusal Alan

Hannah Arendt kamusal alanı yurttaşların bir araya gelerek fikirlerini serbestçe ifade ettikleri ve politik tartışmalara katıldıkları alan olarak tanımlamıştır. Dünyayı yaşanabilir kılmamanın yolunu aradığı serüveninde Arendt (1961: 149) rekabetçi ve

birleşimsel olmak üzere iki farklı kamu alanından bahsetmiştir. Rekabetçi (agonist) kamusal alanda yurttaşlar farklılıklarını ve üstünlüklerini ortaya koymaktadırlar. Birey bu kamusal alana hayata kendisinden bir şeyler katmak için, ölümsüzlüğe ulaşmak üzere girmiştir. Birleşimsel kamusal alan ise insanların uyum içinde birlikte hareket ettikleri her yerde ortaya çıkabilir. Bu bağlamda özgürlük uzamı olarak kamusal alan kurumsal bir mekân olmak zorunda değildir. Önemli olan politikadır ve politika yaşamın gerçek paradigmasıdır. Arendt politikanın varlık nedenini özgürlük, deneyim alanını ise *konusma* ve *eylem* olarak ifade etmektedir. İnsan konuştuğu ve eylediği sürece özgürdür. Bu bağlamda konuşma ile insan kendi kimliğini ortaya çıkarmakta böylelikle özel alandan ayrılmakta ve görünüm sahnesinde diğerleriyle karşılaşmaktadır (Arendt, 1994: 24-45).

Arendt özel alanla politika yapma alanı olarak kamusal alanı keskin biçimde birbirinden ayırmıştır. İdeal kamusal alanı tanımlama çabasında temel insan etkinliklerini (*vita activa*) öne çıkaran Arendt emek, iş ve eylemden (*labor, work, action*) oluşan bu etkinliklerden işi ve emeği birer gereklilik unsuru olarak özel alanla, eylemi ise kamusal alanla ilişkilendirmiştir. Ölümsüzlüğü sağlayacak olan eylem politika yapmakla mümkündür (O’Sullivan, 1994: 227). Eylemek sorumluluk almak, başlamak, bir şeyleri harekete geçirmek ve özgürleşmektir (Arendt, 1994: 241-242). Eylem ile özgürlük arasındaki bu ilişki Arendt’in kamusal yaşam anlayışının ayırt edici yanıdır. Özgür eylem politiktir ve dünyevidir. Politik yaşam ise birlikte eylemekten doğan ortak konuşma-eylem yetisinden meydana gelmektedir. Eğlencenin ve doyumun had safhada olduğu kamusal eylem; mit, öykü, kişisel anlatı gibi söylev çeşitlerinden oluşmaktadır. Kurulan diyalogların ve üretilen söylemlerin nesnesi olan dünyadaki diğer her şey ancak insanların onlar hakkında konuşmasıyla insani duruma ulaşabilmektedir. Arendt’in kamusal anlayışında konuşma ve eylemden sonra öne çıkan bir diğer nitelik *şiddetten arınmışlıktır*.

Şiddetten arınmış kararlar alabilmek ise ancak birlikte sürdürülen eylemler hakkında konuşmakla mümkündür.

Ancak Arendt (1978: 190-191) kamusal ile özeli içinde eriten toplumsal alanın - toplumsal olan- yükselişiyle birlikte dünyaya yabancılaşarak anlamı kaybeden insanın konuşmayı, müzakere etmeyi ihmal ettiğini ve apolitik davranışlar sergilediğini söylemiştir. Kamusal alan giderek genişlemiş, yıkıma sürüklenmiş ve insanlar ekonomi içine sıkışmış üreticilere ve tüketicilere dönüşmüştür. Böylelikle ortaya çıkan kitle kültürü içinde kendi tecrübelerinin öznelliğine hapsolmuş ve bu durum toplumların apolitize olması ile sonuçlanmıştır. Kitle kültürünün hâkimiyeti bir taraftan maddi kaygılarla mutluluğa erişilebileceği yanılgısını yaratırken diğer taraftan da insanların problem çözme becerisini büyük ölçüde kaybetmesine neden olmuştur. Bunu tersine çevirmek için Arendt (1994) geleneklerin devamlılığını önermiş ve ancak bu takdirde sözün yeniden canlandırılabilirliğini vurgulamıştır.

Toplumsalın yükselişinin yol açtığı bir diğer problem ise *vita activa*da yaşanan dönüşümdür. Emek *üretme özgürlüğü* olarak kamusal alanda yer almış, iş ise insanın ürettikleriyle itibar kazandığı bir mübadele piyasasına dönüşmüştür (Arendt, 1994: 183). Bu bağlamda da insan -insaniliğinden ötürü değil- üretici vasfıyla değer görmeye başlamıştır. *Değerin* metalaştırıldığı modern çağda eylemin işle, işin de emekle yer değiştirmesi eyleyen insanın dışlanmasıyla sonuçlanmıştır (Touraine, 2011: 180). Neticede toplum kalıplaşan davranışları kabul etme eğilimi gösterirken farklılıklar dışlanmıştır (Arendt, 1994: 63).

Konuşan insanın dışlanması ve politik alanın emek ile iş aracılığıyla sömürgeleştirilmesi totaliter rejimleri ortaya çıkarmış bu bağlamda da insan biyolojik bir varlığa indirgenmiştir (Arendt, 2014: 11). Totaliter rejimlerin düşünme iradesini felç ederek insanları sistemin çarklısı haline getirmesini önlemenin yolu ise düşündürmektir. Arendt (2012: 294) bu iddiasıyla düşünmeyi insanın kendi kendine yaptığı bir eylem

olmaktan çıkarmış ve eleştirel düşünmeyi kamusal bir eylem olarak ele almıştır. Bu bağlamda karşılıklı aktarımın gerçekleştiği eleştirel düşünme sürecinde insanlar hem konuşmacı hem de dinleyici rolleriyle kamusal alanda bulunmuşlardır.

Ancak modern çağda kamusal alanla özel alanın işlevleri tersine dönmüş ve kamusal alanın tüketim ve üretim ilişkileriyle birlikte ele alınmaya başlanması politik düşünmenin kaybıyla ve kitle toplumunun hâkimiyetiyle sonuçlanmıştır. Bu durumun tersine çevrilmesi ise özel alan ile kamusal alanın sınırlarının yeniden çizilmesi ile mümkündür. Dolayısıyla insan düşünme, söyleme ve nihayetinde eyleme iradesini göstermelidir. Çünkü Arendt'in yaklaşımında müzakere insanların düşünerek, dinleyerek, konuşarak kendi hikâyelerini anlattıkları, başka hikâyeleri dinledikleri bir ortamda gerçekleşmektedir.

Hannah Arendt'in kamusal alanı müzakere ile özdeşleştirmesi durumu Jürgen Habermas'da da benzer şekilde karşılık bulmuştur. Ancak iki düşünür eleştirdikleri totalitarizm için birbirlerinden farklı çözüm önerileri sunmuşlardır. Arendt rekabetçi ve birleşimsel kamusal alan modelleri önerirken, Habermas iletişimsel eylemi ve söylemi öne çıkararak akılcı tartışmayı savunmuş ve müzakere sonucunda alınan kararları meşru kabul etmiştir. Arendt'in birleşimsel modelinde kamusal alan insanların uyum içinde birlikte hareket ettikleri her yerde ortaya çıkmaktadır. Bu özgür alan sivil toplumu ve insanların bir toplumsal hareket içinde bulundukları zamanki uyumu ve birlikteliği çağrıştırmaktadır.

Habermas ise kamusal alan yaklaşımında gazeteleri ve kahvehane konuşmalarını idealleştirmiştir. Bu bağlamda kamusal alanı vatandaşların kamuyu ilgilendiren konularda iletişim kurdukları, devletin bir parçası olmadan devlete hitap ettikleri bir sivil toplum alanı olarak sunmuştur. Nihayetinde Arendt de Habermas da kamusal alanın yurttaşların alanını temsil ettiğini düşünmüş ve demokratik toplumların işleyişinde kamusal alan ile sivil toplumun karşılıklı ilişkilerinin önemini vurgulamışlardır.

Arendt'in sivil toplum anlayışı daha katılımcıdır ve insanların bir arada yaşayarak politik fikirlerini tartışabilecekleri bir zemin oluşturur. Habermas ise sivil toplumu daha çok örgütlü toplumsal hareketlerin, sivil toplum örgütlerinin, sendikaların ve benzeri toplumsal yapıların faaliyetleri olarak tanımlamıştır.

Kitle toplumunun ortaya çıkmasıyla kamusal alanın önemli ölçüde zarar gördüğü konusunda ise iki düşünür hem fikirdir. Ancak Arendt'in modernitenin sorunları konusundaki negatif tavrına karşılık Habermas modernitenin merkezinde politik akıl yürütme ve tartışma alanı olarak özerk kamusal alanın ortaya çıktığını iddia etmiştir (Benhabib, 1999: 118-119). Aklın kamusal kullanımı, katılımcı bir kamusal hayat ve demokratikleşme kamuoyunun oluşumunu sağlarken modernitenin sorunları da böylelikle ortadan kalkacaktır. Çünkü kamusal alan kamuoyu oluşturmaya katkı sağlayan bir ağ olarak bilgilerin ve görüşlerin değiş tokuş edildiği, yurttaşların özgür şekilde tartışabildiği bir alandır (Habermas vd., 1974: 49). Kamuoyu burada *söyleme* ve *uzlaşmaya* dayanan bir kamu organının devlete karşı gayri resmî olarak uyguladığı eleştiriyi ve denetimi ifade etmektedir. Bu alan içinde eşit ve özgür olan bireyler kamusal müzakereyle rasyonel eleştirel söylem gerçekleştirmektedirler. Böylelikle burjuva demokrasisinin yeniden canlandırılması amaçlanmaktadır (Maigret, 2014: 271-272).

İletişimsel eylem olarak adlandırdığı bu pratikte Habermas toplumsal aktörlerin ve kurumların demokratik süreçlerde üstlenmeleri gereken role ilişkin iletişim merkezli bir kamusal alan anlayışı ortaya koymuştur. Çatışmaların müzakere aracılığıyla uzlaşmacı şekilde çözüldüğü, toplumun politik tartışmalara aktif biçimde katılım sağladığı bir demokratik model öngören bu yaklaşım kamusal alan içerisinde şekillenmektedir. Bu bağlamda müzakereci kamusal alan iletişimin demokratik rolünü ortaya koyması bakımından eleştirel araştırmalarda oldukça etkili olmuştur.

İletişimsel Eylem Kuramı karşılıklı anlam oluşturma sürecidir ve güven ortamının oluşmasını sağlamaktadır. Akılcılığın vurgulandığı iletişimsel eylem tarafların kendi

başarılarına değil anlaşma edimine odaklanmalarını ve görüş birliğine ulaşmalarını ifade etmektedir (Gencer Kasap, 2014: 119-120). Aklın özgürleştirici olduğuna inanan Habermas modernitenin yaşadığı sorunların iletişimsel eylemle çözülebileceğini düşünmektedir. Bu nedenle de kamusal alanın merkezine iletişimsel eylemi yerleştirmiştir.

İletişimsel Eylem Kuramı sistem (*system*) ve yaşam dünyası (*lifeworld*) olmak üzere iki temel yapı olarak kurgulanmıştır. Sistem ekonomiyi ve devleti; yaşam dünyası ise estetik olanı temsil etmektedir (Habermas, 2001a, 29-30 ve 306-307). Katılımcıların özgürleşmeye olan ilgisi ve merakı üzerine kurulu olan yaşam dünyasında gerçekleşen en önemli etkinliklerden biri olan iletişimsel eylem bireyin sözlerinin ve düşüncelerinin geçerlilik kazanmasını sağlamaktadır (Benhabib, 1999: 53-54). Anlamaya ve anlaşılmaya yönelik insanın kararlarında yol gösterici olan iletişimsel eylem toplumsal normlar tarafından şekillendirilmektedir. Yalnızca dilsel unsurları değil dil dışı simgesel anlatımı da kapsayan iletişimsel eylemde insanlar ortaya koydukları kültürel yorumlarla bir konu üzerinde uzlaşmaya çalışmaktadırlar. Anlaşma edimi üzerine kurulu iletişimsel eylem bu anlamda *iletişim*den de ayrılmaktadır. Bilinçli davranışlar bütünü sergileyen insanlar birbirlerini ikna etme yoluna gitmektedirler ve uzlaşana kadar tüm argümanlarını sunmaktadırlar.

Konuşmacıların eşit şansa sahip olduğu, güç hiyerarşisinden bağımsız şekilde karşılıklı etkileşimi sağlayan iletişimsel eylem kamusal alanın ön koşullarından birini oluşturmaktadır. Diğer taraftan ise Habermas'ın iletişimsel eylem üzerine kurguladığı yaşam dünyası modern dünyada sistem tarafından sömürülmektedir. Bu nedenle sistemin etki alanı genişlerken iletişimin dokusu ise giderek bozulmaktadır (Edwards, 2009: 382). Bu durumun önemli nedenleri arasında kitle iletişim araçlarının merkezi konuma yerleşmesi ve gözetimin sıradanlaşması bulunmaktadır.

Radyodan sonra televizyonun da kitle iletişimine dahil olmasıyla birlikte kamusal alan değişikliğe uğramış, bu değişim kamusal söylemin nasıl kurulduğu kadar kamusal alanda neyin görünürleştiğini de etkilemiştir (Calhoun, 2011: 317). Bir taraftan bilgi veren medya araçları bir yandan da duygulara hitap edecek güçlü görüntüler paylaşmaya başlamış bu da özellikle eğlenceyle eleştirel söylem arasındaki çizgiyi bulanıklaştırdığı için eleştirilmiştir. Kitle iletişim araçlarındaki gelişmelerle birlikte medyanın yönlendirici etkisi olduğu ve kamunun kitleye dönüştüğü yönündeki tartışmalar kamusal alan-medya ilişkisinin sorgulanmasına neden olurken; aynı zamanda birer aktarım aracı olan medya politika yapma ve politika yapıcıları etkileme işleviyle kamusal alanın hayati bir bileşeni haline gelmiştir (Hirst ve Thompson, 2003; Katz ve Lazarsfeld, 2005).

Kamusallığı ticarileştirmekle birlikte kamuoyunun düşüncelerini yaygınlaştırarak diyalog ortamına da katkı sağlayan kitle medyası Habermas'ın kamusal alan modeli için de önemlidir. Kamusal alan medya olanaklarını kullanarak bir müzakere ağına dönüşmektedir. Aktörler yalnızca *ne elde edeceklerini* değil, *kim olduklarını*, *nasıl yaşadıklarını* ve *kimin sorumlu olduğunu* anlamak üzere kamusal alana dahil olmaya başlamışlardır (Habermas, 1981: 36). Sistemin müdahaleleri ve sistemde oluşan çarpıklıklar arttıkça da aktörler iletişimsel olarak rasyonel eylemi yeniden ortaya koyabilme imkânını ve toplumsal değişimi gerçekleştirme potansiyelini yakalamaktadırlar. Böylece yaşam dünyasının iletişimsel altyapısını güçlendirirken politik tartışmalar yapabilecekleri ve sistemin meşruiyetini sorgulayabilecekleri yeniden canlandırılmış kamusal bir alanın yaratılmasına katkıda bulunmaktadır (Edwards, 2009: 384). Kitle iletişim araçlarının politik açıdan harekete geçirici özelliği olduğu Hans Magnus Enzensberger (1979: 18) tarafından da vurgulanmıştır. Bunun olabilmesi için öncelikle kitlelerin pasif birer alıcı olmaktan çıkması ve sonrasında radyo-televizyon gibi tek yönlü iletişim araçlarının yanı sıra karşılıklı iletişimi sağlayacak araçlar üretilmesi

gerektiğini düşünen Enzensberger'in (1979: 19) bir bakıma bugün yaygın biçimde kullanılan internetin ve sosyal medyanın potansiyellerini öngördüğü söylenebilir.

Bununla birlikte söz konusu potansiyel devletin ve sistemin buyurganlığına karşı mobilize olan yeni toplumsal hareketlerle birlikte ortaya çıkmıştır. Kitle iletişiminin dünya çapındaki bir aradalıklar üzerinde yarattığı bulaşıcı etki meydanlarda gösteri yapan kitlelerin varlığını ortaya koymaları açısından önemli hale gelmiştir (Habermas, 2003: 55). Bir anlamda gündelik eylem alanlarının -güç ve ekonomi ile olan ilişkisinden dolayı medyanın da dahil olduğu- sistem aracılığıyla sömürgeleştirilmesi -paranın ve gücün çizdiği sınırlarda organize edilmesi- toplumsal hareketler için de katalizör görevi görmüştür. Burada iletişimsel eylem yeni hareketlerin işleme biçimlerine yönelik ayırt edici bir unsurdur (Scambler ve Kelleher 2006: 223-224). Sömürgeleştirmeyi ve araçsal akli reddeden hareketler iletişimsel olarak rasyonel eylemi öne çıkarmışlardır. Bu durum ise özerk bir kamusal alan inşa etmede önemli bir potansiyel yaratmıştır. Ekonomik kaynakların yeniden dağılımından ziyade “yaşam biçimlerinin grameri” ile ilgilenen yeni hareketlerle yaşam tarzlarını korumak veya yeni yaşam tarzı kurmak isteyenler kendileri için mücadele alanları yaratmışlardır (Habermas, 1981: 33).

Ancak Habermas öne çıkardığı bu uyumlu, rasyonel ve bütüncül kamusal alan anlayışı kamusal alanın aynı zamanda parçalanmış, karşıt ve çatışan söylemlerin bir araya geldiği alan olarak da inşa edilebileceği gerekçesiyle eleştirilmiştir (Benhabib, 1999; Fraser, 2004; Gitlin, 1998; Mouffe, 1999; Negt ve Kluge, 2004). Söz konusu eleştirel söylem çoğul muhalefetin demokrasiye zarar vermeyeceğinin altını çizmiştir. Aksi durumda uzlaşma uğruna susturulan çatışmalar iktidar seçkinlerinin hegemonyasını yeniden inşa edecektir (Lyotard, 1984; Mouffe, 1999).

Habermas'ın müzakereci kamusal alan modelindeki sınırlamaların üstesinden gelmek üzere Oskar Negt ve Alexander Kluge (2004) proleter kamusal alanlardan -sonradan karşıt kamusal alan olarak kavramlaştırdıkları- bahsetmişlerdir. Geleneksel

görüşlere alternatif olarak bu iddialarla toplumsal cinsiyet ve cinsellik, özel alan, ırk, temsiliyet ve alımlama ilişkilerine vurgu yapılarak klasik kamusal alan anlayışı çağdaş bir biçime kavuşturulmuştur (Hansen, 2004: 143-144). Küreselleşmenin, teknolojik gelişmelerin ve kitle iletişim araçlarının etkili olduğu bu düşünce kaynağını kamusal alanın medya ve uluslararasılaşan üretim ve tüketim ağları aracılığıyla bütünleşmesinden almıştır. Geçmişin bir bakıma ulusal çizgilerle sınırlandırdığı kamusal alan iletişim endüstrilerinin küresel ölçekte yeniden yapılanmasıyla birlikte kültür ve kimlik kavramlarının yeniden sorgulanmasına böylelikle kamunun ve kamusal alanın yeniden şekillendirilmesi gerekliliğine yol açmıştır. Burjuva kamusal alanının dışladığı alanları da kapsayan bu yaklaşımda Negt ve Kluge (2004: 133) egemen bir kamusal alan olarak var olamayan karşıt kamusal alanın ancak kriz, savaş gibi olağanüstü durumlarda kurulabildiğini belirtmişlerdir. Farklı kamuların etkileşim kurarak bu farklılıklar sayesinde tecrübeler biriktirmesi ve organize olması kamusal alanın dinamikleri arasındadır. Ancak burjuva kamusal alanında bu söz konusu tecrübe pratiği bütünleşmeyi engellemiştir (Negt ve Kluge, 2004: 137-138). Bu da parçalanmış bir kamusal alana yol açmış ve bu nedenle toplumsal sorunların çözümünde burjuva kamusal alanı sınırlı kalmıştır.

Negt ve Kluge'nin Habermas'ın tekil kamusal alan anlayışına yönelttiği eleştirilerin benzeri Nancy Fraser tarafından da geliştirilmiştir. Fraser'ın eleştirisindeki farklılık merkeze yeni toplumsal hareketleri ve feminizmi almış olmasıdır. Feminizme yönelik eleştirisi, burjuva kamusal alanının erilliğine yaptığı vurguya ve müzakere sürecinde toplumsal eşitsizliklerin parantezlenmesine yöneliktir. Buna göre söz konusu dışlamalar kamusal alanın herkes tarafından erişilebilir olma niteliğini de engellemektedir. Toplumsal hareketler-kamusal alan ilişkilendirmesinde ise Fraser özellikle Habermas'ın sivil toplumla devlet arasında yaptığı keskin ayrımı reddetmekte ve sivil toplum kuruluşlarının devletten tamamen bağımsız olmadıklarını, söylemleriyle

hem devletin hem de şirketlerin kararlarını meşrulaştırdıklarını iddia etmektedir. Politik olarak etkili bir karşıt kamu ise burjuva kamusundan oluşan sivil toplumun meşrulaştırıcı eylemlerine karşı daha kalıcı ve güçlü meydan okumalar gerçekleştirecek potansiyele sahiptir.

Craig Calhoun (2005: 4-5 ve 2011: 318-319) ise tekil kamusal alan anlayışına yönelik eleştirilere karşı; çoklu kamuların varlığını kabul etmiş ancak farklı grupların ve aktivizm alanlarının var olmalarına rağmen sivil toplumun tekil kullanımına atıfta bulunmuş ve kamusal alanın tekil kullanımının doğru olduğu tespitinde bulunmuştur. Önemli olan farklı kamuların birbirleriyle nasıl bir ilişkisinin olduğudur. Bu bağlamda farklı gündemleri olan çoklu kamuların; sorunların kamusal eylemdeki öncelikleri konusunda ortak bir anlayış geliştirebilmesi kamusal alan için hayatidir. Kamusal alanın sınırlarının genişlemesiyle kamuların çoğulluğu ve özel olanın kamusalılığı ortaya çıkmıştır. Yeni kamusal alan bu anlamda farklı kamusalılıkların değişken bir karışımını ifade etmektedir. İdealize edilen burjuva kamusal alanının varlığını inkâr etmeyen ancak karşıt kamuların da yok sayılmadığı bir anlayışın kurgulanması hem mümkün hem de gereklidir. Dolayısıyla kamusal alanın niceliğinden ziyade kamuların çeşitliliği dikkate alınmalı ve kamusal alanın aktif katılımın gerçekleştiği, çeşitlilik arz eden, yenilikçi bir alan olması halinde canlı kalacağı göz ardı edilmemelidir (Calhoun, 2011: 321).

Esasında dikkate alınması gereken bir diğer unsur da küreselleşme dolayısıyla kamusal alanın ulusal düzeyden uluslararası düzeye taşınmış olması ve küresel iletişim ağları etrafında inşa edilmeye başlanmış olmasıdır (Castells, 2008b: 78-79). Kamusal alanın önemli bileşenlerinden biri olan medya; internetin ve kablosuz iletişim ağlarının kullanımıyla birlikte mekânsızlaşmış ve alanını genişletmeye devam etmiştir. Artık küresel medya ve internet ağları aracılığıyla ulusal sınırları aşan bir kamuoyu oluşturmak, uluslararası kurumlarla küresel sivil toplum arasında etkileşim sağlayarak politik katılımı artırmanın önemli bir yolu haline gelmiştir. Bu çoklu iletişim ağları baskın kamusal alanın

dışındaki söylemleri görünür kılmak için alternatif ortamlar olarak görünürken (Pajnik ve Downing, 2008: 8) küresel kamusal alanın inşasını da sağlamışlardır.

Kamusal alanın ve sivil toplumun küreselleşmesi ağ teknolojileriyle birlikte kitle iletişim araçlarına olan bağımlılığı nispi ölçüde azaltmıştır. Söz konusu medya ağı Castells'in (2008b: 89-90) kitlesel öz iletişim olarak kavramsallaştırdığı çok modlu iletişim biçiminde çoktan-çoğa ilişki kuran iletişim ağlarını içermektedir. Böylelikle bir konuya ya da soruna yönelik fikirlerin ifade edilmesi bakımından aktif katılımın sınırları da genişlemiştir. Aynı zamanda kitle iletişim araçlarının maruz kaldığı sansür mekanizmasından görece muaf olan yeni ağ teknolojileri küresel kamusal alanın yaratılmasında önemli bir unsur haline gelmiştir.

Burada bir parantez açmak gerekir ki, geleneksel kitle iletişim araçları sansür yoğun olmalarına rağmen aynı zamanda bir düzenleme -edit etme- mekanizmasına sahip iken sanal platformlar içeriklerin gelişigüzel hazırlandığı, teyit edilmesi zor içeriklerle dolmaktadır. Başka bir ifadeyle geleneksel iletişim araçlarının çizgisel, tek yönlü bağlantılarıyla kurulan kamusal alanın bir tarafında okurlardan, dinleyicilerden ya da izleyicilerden oluşan anonim bir topluluk varken diğer tarafında ise yayınlarının sorumluluğunu üstlenmiş üreticiler, editörler ve yazarlar bulunmaktadır. Sanal platformlarda ise çok sayıda yararlanıcının anlık içerik alışverişinde çok yönlü ağlar örmeye açık bir iletişim bağlantısı bulunmaktadır. Bu kullanıcılar arasındaki bağlantıyı geçmişin asimetrik ilişkilerinden farklı olarak karşılıklılaşmıştır ancak diğer taraftan dolaşımdaki profesyonellikten yoksun, doğruluğu teyit edilemeyen içerikler nedeniyle dijital medyanın özgürleştiricilik vaatleri -kısmen- *fragmanlaşmış yankı odalarındaki dağınık gürültüler* tarafından bastırılmıştır (Habermas, 2023: 36-38). Dolayısıyla kamusal alanla medya arasındaki ilişkinin vazgeçilmez olduğu kabul edilmekle birlikte hem geleneksel hem de dijital medyanın çok sayıda katkısının yanı sıra çok sayıda sınırlılığının da bulunduğu unutulmamalıdır.

1.1.2.2. Kamusal Alan Olarak Sanal Uzm

Kamusal alan temelde bir iletişim ağını temsil etmektedir. Medya ise bu alanın varlığı için katalizör görevi görmektedir. Bu iletişim ağı kültürel etkinliklerin yanı sıra medya ve kitle iletişim araçları ile de güçlendirilmektedir (Habermas, 2001b: 770). Ancak kamusal alanın öngördüğü kamu yararı, ifade, toplanma ve katılım özgürlüğü ile özgür basın ideali; medyanın -kamunun menfaatlerini koruyucu yanını vurgulayan- *dördüncü kuvvet* karakterinin zedelenmesiyle ve haberlerin metalaşmasıyla birlikte aşınmıştır. Medya şirketleri sayısal olarak artmış olmasına rağmen medya araçları farklı seslere karşı duyarlılıklarını yitirmişlerdir (Murdock, 1992: 34-36). İletişim araçlarının ticarileşmesi ile kitle iletişim araçlarının kamusalılığı zarar görmüş bu da kamusal alanı dönüşüme uğratmıştır.

Kamuoyu müzakere ve ortak kararlar neticesinde oluşan fikirlerden değil medya uzmanları ve politika danışmanları tarafından imal edilen fikirlerle şekillenmeye başlamıştır. Habermas (2003) kamusal alanın kitle iletişim araçlarının tahakkümü altında olduğu böyle bir durumda sivil toplum üyelerinin eleştirel aklı kullanmaları ve tersine söylem üretebilmeleri yönünde şansları olup olamayacağını sorgulamıştır. Hans Magnus Enzensberger (1979: 19) ise medyanın çift değerlilik niteliğini öne çıkararak kitlelerin gücü yeniden kazanabileceklerini ve medyanın bir dağıtım aygıtından iletişim aygıtına dönüştürülebileceğini ileri sürmüştür.

Radyonun ve televizyonun ticarileşmesi üzerine yapılan kamusal alan-medya tartışmaları 1990'larda yaşanan teknoloji atağıyla birlikte internet dolayımı araçların devrimci karakterleri hakkındaki farklı düşüncelere doğru yönelmiştir. Tartışmalar internetin yaygınlaşması ve medya yapısının geçirdiği dijital değişimle birlikte yeni ağ teknolojilerini de dahil ederek genişlemiştir. Çünkü bu teknolojiler yalnızca medya arzını genişletmekle kalmamış aynı zamanda insanlık tarihi için de bir dönüm noktası olmuşlardır. İletişimin hiç olmadığı kadar büyük bir hızla dünyaya yayılmasıyla ve

zamani-mekân algısını dönüştürmesiyle beraber iletişim akışları yoğunlaşmış, işlevleriyle içerikleri değişmiş ve yeni ağlar örülmüştür (Habermas, 2023: 34-35). Bu dünya çapındaki ağla Habermas'ın (2023: 35) da ifade ettiği gibi bir taraftan *herhangi birilerinin, her yerden, yeryüzünün herhangi bir yerindeki herhangi birileriyle* iletişim kurabilmesi mümkün olmuş diğer taraftan ise *sınırsız katılımcıyla, sınırsız mesafede kurulan bu iletişimin bir eylemsizlik yaratması ve bu nedenle demokratik kamusal alan için patlayıcı bir güç* teşkil etmesi olası hale gelmiştir.

Son yirmi yılda merkezi bir güç haline gelen ve aynı zamanda pek çok tehlikeyi barındıran dijital iletişim sonrasında -televizyon ve radyo yerlerini nispeten muhafaza ederken- basılı yayınların tüketimi önemli ölçüde düşmüştür (Habermas, 2023: 11) ve iletişim endüstrilerinin etkinliğinin-etkililiğinin küresel boyutlara ulaşması yeni kamusal alan biçimlerini ortaya çıkarmıştır. Kuramlaştığı dönemde ulusal sınırlar içerisinde tartışılan kamusal alanın; internet kullanımının artmasıyla ve yerel-küresel ayrımının bulanıklaşmasıyla birlikte sanal alanda da inşa edilip edilemeyeceği, bu yeniliklerin sanal kamusal alan için uygun ortam sağlama kapasitelerinin olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır (Saphiro, 2002: 190).

Yeni teknolojiler, *kamusal alanı yeniden canlandırma* vaatlerini farklı açılardan eş zamanlı olarak bir taraftan azaltmış diğer taraftan artırmışlardır (Papacharissi, 2002: 9). Bu kapsamda literatürdeki tartışmalar da iki grup etrafında şekillenmiştir. *İletişim devrimi* yaşandığını iddia edenler; kontrolün kullanıcının eline geçmesi, merkezsizleşme, araçların ortadan kalkması, mesafenin-sürenin sınırlayıcılığının kalmaması gibi gelişmeleri öne çıkarmışlardır. Bu durumun da demokrasi, yeni toplumsal bağlar ve özgürlük konularında umut verici olduğunu iddia etmişlerdir. Zizi Papacharissi'nin (2002: 16) ütopyacı bakış olarak değerlendirdiği bu yoruma göre dijital iletişim dünyanın farklı yerlerinden insanları birbirine yaklaştırarak tabandan demokrasiyi

kolaylaştıracaktır. Çevrimiçi iletişimin sağladığı anonimlik ise kimliğin sınırlarının aşılmasını sağlayarak özgür iletişimin önünü açacaktır.

Bu görüşün karşısında ise aynı gelişmelerin demokrasi ve özgürlük için umut verici olmaktan ziyade tehlike yarattığı görüşü bulunmaktadır. Habermas (2023: 11) son eseri *Kamusallığın Yeni Bir Yapısal Dönüşümü ve Müzakereci Demokrasi*’de dijitalleşen iletişimin sınırların kaldırılması eğiliminin aynı zamanda kamusal alanın gerçekliğinin yiterek fragmanlaşmasına yol açabileceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda dijital platformları basitçe; *içerikleri gelişi güzel mesafelere uzanan ağlar üzerinden aktaran medya ağları* olarak tanımlamanın yetersiz olacağını söyleyen Habermas (2023: 44-45) bu platformların yansızlıklarının bir yanılsama olduğunu vurgulamıştır. Böyle bir düşünceyle gidildiğinde; büyük ölçüde algoritmaların yönlendirdiği dijital platformların ekonomik kaygılarla işleyen ve ekonomik değeri çok yüksek olan holdinglerin birer girişimi olduğu göz ardı edilmiş olacaktır. Oysaki özellikle sosyal medya algoritmalar aracılığıyla işlerlik göstererek yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesinde bir itici güç olmaktadır.

Dijital iletişimin politik süreç üzerindeki etkileriyle ilgili bir diğer iddia ise kullanıcıların kendiliğinden üstlendikleri yazar rolüne ilişkin geliştirilmiştir. Herkesin, her an yazar olabilmesi ve kontrolün öznelleşmesi diğer insanları kamusal tartışmaların dışında bırakma tehlikesi yaratırken böylelikle kamusal alanın ortadan kalkacağı iddia edilmektedir. Mesafe ve süre sınırının ortadan kalkmasıyla yüz yüze ilişkilerin azalacağı ve bu sanal, yüzeysel ilişkiler nedeniyle kamusal alanın tehlikeye gireceği düşünülmektedir.

İletişimin *tekten-çoğa* doğasını *çoktan-çoğa* evrilterek geleneksel medyanın totaliter egemenliğini nispi ölçüde kıran yeni iletişim teknolojilerinin yukarıda belirtilen niteliklerinin aynı zamanda olumlu okumalarını yapmak da mümkündür. Söz gelimi anlık iletişimi mümkün kılarak iletişimin hızının artırılması sayesinde kontrol mekanizması

yavaşlamış ve bu dijital platformların sahipleri olan holdinglerin/kuruluşların gücünü belirli ölçüde kırmıştır. Dolayısıyla politik iletişim belirli merkezlerin tekelinden çıkarak içeriği, kaynağı ve etkisi açısından çeşitlenmiştir (Kellner, 2004: 718). Bu bağlamda daha demokratik bir ortam yaratabilme potansiyeliyle diğer iletişim biçimlerinden ayrılan dijital teknolojilerin niteliklerine yeniden bakıldığında; bilgiye erişimin kolaylaştığı, bilginin çok sayıda insana ulaşmasının mümkün hale geldiği, zaman-mekân sınırlarının ortadan kalkmasıyla anlık olarak haberdar olmanın sağlandığı söylenebilir. Özellikle internet enformasyon için; depolanabilme, yer-zaman fark etmeksizin ulaşılabilme ve yeniden dolaşıma sokulabilme olanaklarını artırarak bilginin üzerindeki iktidarı zayıflatmıştır (Kellner, 2004: 719). Böylece müzakere ortamının oluşması için ortam yaratılmış, her birey için politik aktör olma fırsatı doğmuş ve çok sayıda insanın farklı kamusal alanlara ulaşması kolaylaşmıştır.

Sağladığı bu avantajlarla dijital iletişimin esnek ve katılımcı bir unsur olduğu iddiaları güçlenmektedir. Politik iletişimin iktidarın hâkimiyetinden çıkması politikanın doğasının ve içeriğinin dönüştürülebilmesi için önemli bir potansiyel ortaya çıkarmıştır (Kellner, 2000: 282-284). Bu bağlamda toplumsal iletişimi dönüştürme potansiyeli taşıyan yeni iletişim araçlarının geleneksel araçlarla kıyaslandığında kamusal alanın oluşturulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ancak yine de yeni teknolojilerin ve bilhassa internetin iletişim dünyası ve sanal kamusal alan için hem demokratik hem de antidemokratik unsurlar barındırdığı söylenebilir. Dolayısıyla gelişmeler umut verici olduğu kadar yanıltıcı da olabilmektedir.

Sözgelimi çevrimiçi aktivizm internetin siyasal kullanımı açısından umut verici bir gelişmedir (Papacharissi, 2002: 10). Dijital ağlardaki gelişmelerin aktivizmin sanal boyutuna da önemli katkıları olmuş, Zapatistaların⁵ mücadelesi başta olmak üzere tarih

⁵ 1994'te Meksika-Chiapas'ta Zapatistalar tarafından gerçekleştirilen eylem, internetin aktif olarak kullanıldığı ilk toplumsal harekettir. Chiapas eyaletinin bağımsızlığını amaçlayan ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nın (NAFTA) imzalanmasına tepki gösteren hareket ürettikleri küreselleşme

boyunca sessiz kalmışların ya da sessiz bırakılmışların çılgınlıklarına aracılık ederek yeni bir kamusal alan yaratılmasında rol oynamışlardır. Sanal ve sosyal medya geleneksel kitle iletişim araçlarının politik nedenlerle sansürlediği veya görmezden geldiği topluluklara/toplumlara alternatif bir iletişim ağı yaratma olanağı sunmuştur. Teknoloji temsil etme, duyurma, harekete geçirme gibi pek çok açıdan son yılların özgül platformlarının oluşmasını sağlamıştır (Castells, 2013: 53-99). Mevcut ağların geliştirilmesinde olduğu kadar yeni ağların yaratılmasında da etkili olan teknolojik olanaklar geniş kitleleri hem sanal hem de fiziki ortamlarda bir araya getirerek kamusal alanlar oluşmasını sağlamakta, böylece toplumsal mücadeleler hem çevrimiçi hem de çevrimdışı ortamlarda sürdürülebilmektedir.

Katılımın ve tartışmanın dışında bırakılan aktörler -internete ve bilgisayara ulaşabildikleri takdirde- demokratik diyaloga dâhil olabilmektedirler. Bu durum herhangi bir partiye, gruba ya da kuruma bağlı olmaksızın deneyimli-deneyimsiz, uzman-amatör her insanın ortak bir konu etrafında organize olmasını kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda güncel örneklerden biri *change.org* platformudur. Farklı kampanyaların düzenlendiği ve katılımın çevrimiçi imzalarla gerçekleştirildiği bu dijital platformda imza sayısı tamamlandığında kampanya yetkili kişilere/kurumlara ulaşmaktadır. İnternetin hızlı ve etkili bir organize aracı olabileceğini gösteren bu gibi örnekler aktivist faaliyetlere maliyet ve zaman açısından büyük bir avantaj sağlamıştır (Bimber, 2002: 170-172).

Çevrimiçi ve dijital olanaklar yeni kamusal alanlar ortaya çıkarırken kamusal tartışmanın da tamamlayıcı birer unsuru haline gelmişlerdir. Kullanıcılar yalnızca tüketici olmaktan çıkarak üre-tüketici konumuna yerleşmiş ve kültürel-politik alanlar üzerinde

karşıtı içeriklerle ve mücadelelerini uluslararası boyuta taşımalarıyla birlikte dünyanın ilgisini çekmeyi başarmıştır. Hareket interneti kullanma amacı temelde örgüt içi iletişimi ve haberleşmeyi sağlamaktır. Bir hareketin başarıya ulaşmasında iletişimin önemini kavramış olan Zapatistalar yerelden doğan bir hareket olmasına rağmen yeni iletişim teknolojilerini etkin şekilde kullanarak kendilerini tüm dünyaya ifade etmeyi başarmışlardır (Castells, 2006).

söz söyleyebilmeye başlamışlardır (Jenkins, 2006: 88). Çevrimiçi aktivizm hakkında yapılan çalışmalar da dijitalleşmenin bireylere öznelliklerini ifade etme fırsatı sunduğunu böylelikle politik katılımın arttığını ortaya koymuştur (Bennett ve Segerberg, 2012: 744). Geleneksel medya araçlarının ana akım yayınlarına alternatif olarak çevrimiçi araçlar aktivistler için önemli bir direniş alanı yaratmakta ve sisteme meydan okuma potansiyeli taşımaktadırlar.

Söz konusu potansiyelin değerlendirilebilmesi ise geleceğin kültürel ve politik mücadelelerinin gerçekleşeceği alanların toplumsal hareket aktörleri tarafından maksimum faydayla kullanılmasıyla mümkün olacaktır. Chiapas'daki Zapatista ayaklanması, Seattle'daki Dünya Ticaret Örgütü toplantısına yönelik protestolar, başta Tunus ve Mısır olmak üzere Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaşanan Arap Baharı hareketleri internetin aktivist eylemlerde kullanımı ve kamusal alan yaratmadaki rolü hakkında başarılı örneklerdir.

Diğer taraftan ise ekonomik çıkarlar hala yönlendirici pozisyonundadır ve teknolojik altyapı sistem içerisinde belirleyici unsurların başında gelmektedir. Bu durum toplumsal etkileşimi hem nitelik hem de nicelik boyutlarında etkilemekte ve yeni kamusal müzakere biçimi teknolojik determinizm tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır (van Dijck, 2013: 75). Kullanıcılar çevrimiçi olarak ürettikleri bilgiyle medya içeriklerini biçimlendirirken esasında bunu kontrolleri dışındaki ekonomik ve altyapı sınırlılığı bağlamında gerçekleştirmektedirler (van Dijck 2013: 161).

Öncelikle çevrimiçi iletişim teknolojisine erişim tam anlamıyla eşitlikçi değildir. Dolayısıyla üretilen içerikler bu ağlara erişim sağlayamayanlara ulaşmamaktadır (Kellner, 2004: 715). Diğer taraftan sanal ağların vadettiği ifade özgürlüğü bu ağların tasarlanma biçiminin sınırlılığını taşımaktadır. Bu noktada ortaya çıkan soru teknik altyapı tarafından belirlenen ağın kullanıcılara gerçek bir sosyal etkileşim imkânı verip vermediğidir. Kamusal tartışmaların ekonomik ve teknik bariyerlerle karşı karşıya olması

kamusal alanın rasyonel tartışmalarla şekillenmesi durumunu tehlikeye sokmaktadır ya da daha iyimser bir ifadeyle etkilemektedir. Dolayısıyla sanal ağlar yapısal olarak söylemlerin basitleşmesi ve kamuoyunun güçlü yapısının aşınması gibi tehlikeler barındırmaktadır (Flichy, 2007; Cardon, 2009).

Ağ teknolojileri söylemsel endişelerin yanında demokrasi bakımından da soru işaretleri taşımaktadırlar. Söz gelimi internetteki filtreleme mekanizması kullanıcıların hangi bilgileri paylaşacağı ve neyi tartışacağı konusunda kendi sınırlarını çizmesini kolaylaştırırken bu sağlıklı iletişimin kişiselleştirilmesi, belirli çıkar ve inançlar doğrultusunda biçimlendirilmesi tehlikesi yaratmaktadır. Mutlu etmeyecek bir haberle ya da olayla karşılaşmayı istememek hayatı kolaylaştırdığı ve çekilir hale getirdiği gibi gerekçelerle meşrulaştırılabilir ancak diğer taraftan filtrelemenin demokrasi açısından tümüyle olumlu bir sonuç ortaya çıkaracağı söylenemez. Çünkü kullanıcı tercihlerinin toplumsal kapsayıcılığa erişmemesi bir parçalanmanın ve bölünmenin ortaya çıkmasına neden olabilecektir. *Ortak zihniyetli alt grupların* oluşumu ise kamusal alanın ortadan kalkmasıyla neticelenebilir (Sunstein, 2002: 176-177). Ortak zihniyetli alt gruplar yerine ortak yaşantılara duyarlı bir topluma sahip olmak toplumsal sorunların dile getirilmesi ve insanların birbirini anlamaya çalışması bakımından önemlidir (Sunstein, 2002: 178).

Papacharissi'nin (2002: 11-13) kamusal alan-kamusal mekân ayrımındaki; internetin kamusal alan olarak görüşlerin demokratik alışverişini destekleyen tartışma ortamı yarattığı, kamusal mekân olarak ise politik tartışmalar için bir forum sağladığı savı internet ve demokrasi tartışmalarında önemli bir diğer noktayı işaret etmektedir. Buna göre sanal mekân tartışmayı, sanal alan ise demokrasiyi geliştirmektedir. Ancak dünyanın her yerine telefonun, bilgisayarın ve internetin ulaşmamış olması demokratik katılımı toplumlararası uçurumun oluşmasına neden olmaktadır. Her geçen gün araçlara ulaşım oranı artıyor olsa da; ulaşmak ile etkileşim kurmak ve kullanmak aynı işlevi görmemektedir. Dolayısıyla siber uzamda bir kamusal alanın oluşması ve bu kamusal

alanın daha fazla demokratik olması için internet erişiminin dünya genelinde sağlanabiliyor olması, dijital ve çevrimiçi okuryazarlığın geliştirilmesi gerekmektedir.

Teknolojinin düşünce boyutunda, toplumsal boyutta, ticari boyutta ve politika boyutunda kaldıraç olma potansiyeli yüksektir. Sanal kamusal alanın yaratılmasında alternatif medya araçları; iktidarların görüşlerini destekleyen, ürettikleri içeriklerle kullanıcıyı tüketiciye dönüştüren geleneksel kitle iletişim araçlarının gündeme almadığı sorunların tartışılması için önemli fırsatlar sunmaktadır. Ucuz, hızlı ve etkili iletişim sağlayan bu alternatif ağ toplumsal hareketlerin eylem sahasını genişleterek küreselleşmesinde ve normatif kamusal alanın yanı sıra sanal kamusal alanın inşasında gerekli iletişim araçlarından biri haline gelmektedir. Ancak Howard Rheingold'un (1993: 6) belirttiği üzere teknolojinin kendi başına bunu gerçekleştirmesi mümkün değildir. Gücün ve imkânın akıllıca ve bilinçli kullanılması gerekmektedir. Toplumsal hareket aktörlerinin bu güç hakkında bilgi ve tecrübe düzeylerini artırmaları ve sanal olanakları avantajlarına yönelik kullanabilmeleri sanal kamusal alanın yaratılmasında, genişletilmesinde önemli bir role sahiptir.

Diğer taraftan internet aracılı iletişimin özellikle müzakereci (söylemsel) kamusal alanın sanal boyutta gelişimine nasıl bir katkı sağlayacağı ise henüz net değildir. Habermas (2023: 36-39) dijital platformların olumsuzluklarını vurgulayarak kamusal alanın tehlikeye girdiği konusunda uyarmıştır. Platformların profesyonel seçkiler sunmaktan uzak yapısı olduğunu söyleyen Habermas *kitlesel medyaların eşik bekçisi modelinin erozyona uğradığını* düşünmektedir. Yol göstericilerin olmaması iletişimi bir gürültüye dönüştürecek ve politik alışverişi kurulamayacak dolayısıyla da kamusallık *fragmentasyon* tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır.

Sağladığı pek çok imkânla birlikte yeni teknolojilerin ve araçların kamusal alanın lehine kullanılıp kullanılamayacağı sorusunun kesin bir cevabı bulunmadığı muhakkaktır ancak özellikle toplumsal hareketler bağlamında bu olanakların avantaja

dönüştürülebilmesi mümkündür. Bunu için öncelikle Beybin Kejanlıoğlu'nun (2004: 710) vurguladığı gibi medyanın ticarileşmesiyle geçmişe dönük bir kamusal alan kavrayışının canlandırılması ya da *olması gereken kamusal alan* tartışmaları yerine oluşan yeni kamusal alanlar ve olması gereken eşitlikçi toplum anlayışını ortaya koymak gerekmektedir. Tartışmalar; yeni toplumun çok medyalı, çok kamulu yapısı, özel sayılan konuların aynı zamanda kamusal olabileceği anlayışı ve kamusal alanın şiddet içermeyen kültürel ve ideolojik çatışma alanları olduğu dikkate alınarak yeniden şekillendirilmelidir.

Toplumsal hareketlerin dijital teknolojileri lehlerine kullanabilmeleri ve sanal kamusal alanlar yaratabilmeleri bakımından üzerinde durulabilecek bir diğer unsur aktörlerin yeni medyalarla ilişki kurmayı yeterince öğrenmeleri konusunda istekli ve girişimci olmalarıdır. Politik aktörler dijital ağlarda etkili olabilmek için yazar rolünü öğrenmeli ve bu karmaşık medya yapısı içindeki dağınık, çoklu kamusal düşünceleri vatandaşlar için süzecek bir eşik bekçisi olmalıdırlar. Dolayısıyla profesyonelleşme eğilimi göstermelidirler. Böylece mesajların/iletilerin müzakereci niteliği ile bunların hedeflenen mekâna/kişilere ulaşması gerekleri gözetilerek kamusal alanın altyapısı kurulmalıdır (Habermas, 2023: 33-34).

Dolayısıyla bu koşullar sağlandığında Habermasçı kamusal alan bağlamında; toplumsal, kültürel veya politik konularda bireylerin eşit olarak katkı sağladığı, müzakerenin gerçekleştiği, erişilebilir kamusal alan tanımının teknolojiyi içine alarak genişlemesi mümkün olabilecektir. Böylelikle medya vatandaşların kamusal olarak işitilebilir olmasını sağlamakla birlikte seferber edici bir güce kavuşabilecektir. Çünkü politik konuları yüz yüze ortamlarda tartışmak üzere bir araya gelemeyen insanlar -üstelik farklı kültürel arka plana sahip başka ülkelerden insanlar- çevrimiçi platformlarda bunu başarabilmektedirler. Bu da özellikle kültürel alanda mücadele eden yeni toplumsal hareketler için azımsanacak bir gelişme değildir (Papacharissi, 2002: 23). Ancak diğer taraftan çevrimiçi ortamın ortaya çıkardığı kimliklerin belirsiz, gizli ya da sahte olması

durumları Arendt'in düşünceleri bağlamında kamusal alanın *görünürlük alanı* ilkesinin ihlal edilmesine neden olmaktadır. Ayrıca özgür alan yarattığı iddiasındaki iletişim teknolojilerinin yeni bir iktidar alanı yaratıp yaratmadığı da tartışmalıdır.

Ancak nihayetinde Alexander Kluge'nin, Stuart Liebman'la (2004: 628) yaptığı söyleşide ifade ettiği gibi; *her evde pencere gibi işlev gören bir kitle iletişim aracı varken, 1930'lardaki gibi bu çatışmanın sonucunun sokaklarda belli olacağını düşünmek çok eski moda kalmaktadır*. Bu bağlamda toplumsal hareketler tarafından yeni teknolojilerin kitle iletişimindeki hâkimiyetinin dikkatli biçimde analiz edilmesi, alternatif kullanımalarının değerlendirilmesi ve yeni stratejiler belirlenmesi gerektiği açıktır (Kellner, 2004: 719). Politik aktörlerin gerçekleştirdiği alternatif medya pratiklerinin farklı kimlikleri dışlayan egemen, anaakım medyaya karşı söylemsel bir etkileşim alanı yaratması oldukça önemli hale gelmiştir. Belki mevcut toplumsal sistemde politik koşullar ve ekonomik kaygılar bağlamında Habermasçı ve Arentçi anlamda ideal kamusal alan mümkün değildir ancak kamusallığın iyileştirilmesine yönelik olarak çaba sarf edilmesi gerektiği de açıktır. Dijital araçlar kapitalist çağda icat edilmiş kamu araçları olarak toplumsal ve politik dünyanın önemli parçaları olsalar da kamusal alanı etkili ve şiddetten arınmış biçimde geliştirebilirler. Ama bu geçmiş kamusal alan ve kamusal söylem deneyimlerinden farklı biçimde yeni ritüellerle gerçekleşebilir (Papacharissi, 2002: 12 ve 18).

Bununla birlikte yüz yüze iletişim gibi farklı etkileşim biçimlerini soyutlama ve kamusal alan ile iletişim-kültür ilişkisini teknolojik araçlara indirgeme hatasına da düşmemek gerekir. Her yeni teknoloji ortaya çıktığı zamanlarda destekleyici bir unsur olarak varlık göstermiş olsa da geçmişten bugüne kadar toplumsal, politik ve ekonomik yapıyı tek başına dönüştürmemiştir (Papacharissi, 2002: 20). Çünkü kamusalılık yalnızca medya aracılığıyla değil, gündelik etkileşim mekânlarında gerçekleşen karşılaşmaları, farklı ihtiyaçlara ve çıkarlara dayanan alışkanlıkları, arayışları içeren iletişim pratikleriyle de kurulmaktadır (Özbek, 2004: 445). Bu bağlamda ifadelere, duygulara, çatışmalara,

anlaşmalara y6nelik iletişim bi6imleriyle toplumsal hareketler teknoloji aracısız eylemlerle ve toplantılarla da kamusallık yaratmaktadırlar.

1.2. TARİH, TEORİ ve “YENİ” EKSENİNDE TOPLUMSAL HAREKETLER

1.2.1. TOPLUMSAL HAREKETLER: TANIM VE SINIFLANDIRMA

Toplumsal hareketler sistemin işlemediği durumlarda ortaya 6ıkan ve her t6rl6 eşitsizliğe karşı toplumun organize olan bireyleri tarafından s6rd6r6len bir m6cadele bi6imi, bir tepki formudur. Burada dikkat edilmesi gereken noktalardan biri her protesto bi6iminin bir toplumsal hareket olarak tanımlanamayacağıdır. Bu bakımdan toplumsal hareketler siyasi partilerin, ordunun ya da dini kurumların b6nyesine ortaya 6ıkmazlar. Sistemde aksaklıkların ortaya 6ıkması, kurumların işlerliğini kaybetmesi halinde halkın i6inden, sıradan insanların bir araya gelmesiyle toplumsal hareketler meydana gelir ve değişimi hedefleyen, ama6lı ve s6rekliplik g6steren faaliyetler b6t6n6n6 temsil ederler (della Porta ve Diani, 2020: 18-19; Jasper, 2002: 29).

Toplumsal hareketler halkın egemenliğini kabul etmektedirler (Tilly vd., 2022: 47). Toplum ger6ekleriyle halkın istekleri arasında oluşan dengesizlikler başkaldırıları ve protestoları ortaya 6ıkarmaktadır (T6rkdoğan, 2013: 25). Siyasi kurumlara karşı yaşanan derin g6vensizlikler, maddi koşulların refahı tehdit etmesi ve y6netimin meşruiyet krizine girmesi gibi nedenlerle oluşan toplumsal hareketlerin demokrasi arayışında 66nemli bir rol6 bulunmaktadır (Castells, 2013: 189). John Downing (2011: xxvi) toplumsal hareketler i6in *aktif umut alanları* tanımlaması yapmıştır. 66nk6 toplumsal hareketler mevcut g66 ilişkilerine ve iktidarın kural tanımayan arzularına aklın ve duyguların b6t6nc6l karmasıyla yanıt veren, hak, eşitlik, adalet 6ağrısı yapan kolektif hedefler b6t6n6d6r.

Kavramın literat6re girişi, Alman Sosyolog Lorenz von Stein'in 1789'dan *G6n6m6zde Fransız Toplumsal Hareket Tarihi (History of the French Social Movement*

from 1789 to the Present) isimli kitabıyla olmuş ve böylelikle toplumsal hareketler kitlesel politik mücadeleler olarak kabul edilmiştir (Tilly vd., 2022: 35). Başlangıcı 18.yy.'da İngiltere'de ve Amerika'da sömürgecilerin yöneticilere karşı başlattığı ayaklanmalar olarak kabul edilen toplumsal hareketlere yönelik tartışmalar 19.yy.'ın ikinci yarısından itibaren hareketlerin örgütlü ve sürekli hale gelmesiyle popülerlik kazanmıştır (della Porta ve Diani, 2020: 343). Sosyologlar tarafından önceleri siyasete demokratik olmayan bir müdahale olarak görülen hareketler günümüzde siyaset için yardımcı bir unsur ve otoriter rejimden demokratik rejime geçişte önemli bir faktör olarak düşünülmeye başlanmıştır. Ancak toplumsal hareketlerle demokrasi arasında zorunlu bir bağlantı söz konusu olmadığı gibi hareketleri yalnızca demokratik toplumlarla ilişkilendirmek de eksik bir değerlendirmedir (Tilly vd. 2022: 119). Çünkü demokratikleşmekte olan toplumlarda ve hatta otoriter toplumlarda da toplumsal hareketler ortaya çıkmışlardır. Demokratik toplumun; sivil toplumun oluşması ve toplumsal hareketin gelişmesi için önemli bir unsur olduğu muhakkaktır. Ancak toplumsal hareketin oluşması için gerekli koşullardan biri olan “çatışma” demokrasinin olmadığı toplumlarda da muhalif seslerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Kolektif davranışla ilişkilendirildiğine toplumsal hareketler yapısal bir krizi ya da ortak inançların bir ifadesini temsil ederken, hareketlerin ekonomik çöküşler ve toplumsal çözümler sonucu ortaya çıktığından bahsedilebilir. Uyumsuzlukların ortaya çıkardığı gerginlik kolektif davranışların şiddetlenmesine ve yıkıcı bir kimliğe bürünmesine neden olabilmektedir. Tarihte özellikle işçi sınıfının eylemleriyle başlayarak farklı hak taleplerine (oy hakkı, eğitim hakkı gibi) kadar uzanan protestolar bu tür şiddet içerikli kolektif davranışlara örnek oluşturmaktadır. İşçi sınıfının ve sermaye sahiplerinin ayaklanmaları modern anlamda ilk toplumsal hareketler olarak kabul edilmektedir. Hareketlerin sınıf temelli politik eylemler olması nedeniyle tartışmalar da işçi sınıfı üzerinden şekillenmekte ve ekonomik çıkarlar üzerine yoğunlaşmaktadır. Hak arayışı ile

bir araya gelen işçi sınıfının otoriteye karşı geliştirdiği tavır sistematik özelliğinden dolayı literatür için önemlidir.

Literatürde sınıf temelli yapıya sahip, ekonomik çıkarlara yoğunlaşan, siyasi güce karşı mücadele eden ve belirli liderler etrafında şekillenen bu örgütlenmeler Eski Toplumsal Hareketler olarak sınıflandırılmıştır. Hareketin kendisinden bağımsız olarak tanımlanan ve ortak rahatsızlıkları olan topluluklarla bağlantılı olan bu hareketler bir grubun eşitlik hakkını elde etmesini, toplumsal düzene dâhil edilmesini hedeflemektedirler (Jasper, 2002: 144). Ekonomik ve politik düzen, toplumsal güvenlik, yoksulluk, işsizlik gibi konuları hedef alan Eski Toplumsal Hareketler, siyasi ve ekonomik tabanlıdır ve yapılanmaları bir lider çevresinde merkezi örgütlenmeler şeklindedir. Bu hareketler, ideolojik temelini adaletsizlik kavramı üzerine kuran, ekonomik kaygıların ön planda olduğu hareketlerdir.

1960’larda ortaya çıkan öğrenci hareketleriyle birlikte ise bir kırılma yaşanmış ve örgüt yapıları, aktörlerin konumları, ele aldıkları konular ve protesto biçimleri değişen hareketler Yeni Toplumsal Hareketler olarak tanımlanmışlardır. Yeni hareketler kültürel kimliklere ve özellikle 1960’lardan sonra ortaya çıkan farklı ideolojik temsillere gönderme yapmışlardır. Mücadele alanları açısından daha çok kültürel konulara odaklanan ve James Jasper (2002: 124) tarafından ayrıcalıklı sınıf olarak tanımlanan yeni aktörler yeterli ekonomik güvenceye ve yurttaşlık haklarına sahip, genellikle yüksek eğitimli bireylerden oluşmuştur.

Toplumsal hareketlerin eski-yeni sınıflandırması bu çalışmada *klasik-çağdaş* yaklaşımlar olarak ele alınmıştır. *Klasik yaklaşımlar*; Kalabalıklar Kuramı (The Crowd Theory), Kitle Toplumu Kuramı (The Theory of Mass Society), Kolektif Davranış Kuramı (The Theory of Collective Behavior) ve Rasyonalist Yaklaşım (Rationalist Approach) olmak üzere geleneksel paradigmayı izleyen kuramlardır. Bu döneme kadar yapılan araştırmalarda psikolojik indirgemeci anlayış benimsenmiştir.

Klasik yaklaşımların, kimlik ve duygu yönelimli yakın dönem oluşumları açıklamada yetersiz kalmasıyla birlikte ise toplumsal hareketler alanında paradigma değişimi yaşamıştır. Böylelikle eski hareketlerin örgütlülüğünden ve disiplininin yoksun olan yeni hareketler için *çağdaş yaklaşımlar* geliştirilmiştir. Yeni hareketler; Kaynak Mobilizasyonu Kuramı (The Resource Mobilization Theory), Politik Süreç Kuramı (Political Process Theory) ve Yeni Toplumsal Hareketler Kuramı (New Social Movements Theory) ile yeniden ve yeni perspektiflerle incelenmeye başlanmıştır.

1.2.1.1. Klasik Toplumsal Hareket Yaklaşımları

Toplumsal hareketler ortaya çıkışları itibariyle sistemsel sorunları ortadan kaldırmak ve bunu yaparken de iktidarı ele geçirmek amacı gütmüşlerdir. Bu hareketler dünyayı bütünüyle değiştirmeyi hedeflemişlerdir. Bunu yaparken şiddet ve saldırganlık eğilimi de göstermişlerdir. 1750 sonrasında İngiltere’de başlayan, 19.yy.’da Avrupa’nın diğer bölgelerine ve Kuzey Amerika’ya yayılan toplumsal hareketler, geçmiş pratiklerin sloganlara, sembollere, etiketlere dönüştüğü, büyük ölçüde yerel ve bölgesel kültüre dayanan hareketlerden oluşmuşlardır (Tilly vd. 2022: 111). Uzunca bir zaman dağınık, kısa süreli ve kısmen etkili olan *sistem karşıtı hareketler* 19.yy.’ın ortalarında üyelik, yetki ve amaçlar bağlamında ilk kez kurumsallaşmıştır (Arrighi vd., 2015: 36-40).

Sanayileşmeyle birlikte kapitalist sistemin sömürüyü artırması toplumun bazı kesimlerini haklarını aramaya yöneltmiştir. Kapitalist sisteme tepki gösteren işçiler, politik haklarını talep eden kadınlar, genel oy hakkına ve çocukların çalıştırılmaması gerektiğine yönelik oluşan tepkiler insanların sokağa dökülmesine neden olmuştur (Çetinkaya, 2015b: 33). Güç ve nüfuz sahibi politik ve ekonomik yapılara karşı sürdürülen hak arayışları çatışmacı, hiyerarşik oluşumları ortaya çıkarmıştır. Sistemin içinde konumlanamayan ve taleplerine karşılık bulamayan insanlar sisteme karşı birlik olmuşlardır. İdeolojik temellerini adaletsizlik kavramı üzerine kuran bu hareketlerin aktörleri işçilerden, köylülerden, esnaflardan oluşmuştur. Bu nedenle bilimsel

araştırmalar da toplumsal hareketleri kapitalizmle ve sınıf farklılıklarıyla ilişkilendirmiştir. Bunun temelinde yatan, hareketlerin yapılarının yanı sıra protestoların gerçekleştiği dönemin yani sanayi toplumunun yapısıdır.

Söz konusu yapının içinde biçimlenen klasik teoriler de pozitivist yaklaşımın izinde gitmişlerdir. Bu yaklaşım toplumu, sınırları gümrük kapılarıyla çizilmiş vatanın bütünü olarak kabul etmiştir. Öznenin birey değil toplumun kendisi olması ve bireyin aktif olarak etkin rol almaması toplumsal hareketler için de dar bir alanın oluşmasına neden olmuştur. Toplumsal durumlar “alışmaya değer tek konu” olarak kabul edilmişlerdir. Toplum kavramının artan kullanımı toplumsal aktör kavramının kullanımını azaltmıştır (Touraine, 2016: 32-33). Bu da sınıf çatışmalarına sahne olan bireysel örgütlenmeler olarak toplumsal hareketlerin korku veren patlamalar olarak nitelendirilmesine neden olmuştur.

Özellikle modernleşme döneminden önce sıradan insanların ya da alt tabakanın bir analize konu olması için sarsıcı bir olay yaratmış olması gerekmektedir. Bireylerin zne olarak görülmediği düşünce biçimi toplumsal hareketlerin sistematik olarak çalışılmaya başlandığı 19.yy.’da da devam etmiştir. Hatta zamanla dönemin akla sonsuz kredi veren paradigması sarsıntıya uğrayıp, bireyin değerlerine ve duygularına doğru bir yönelme başlamışsa da toplumsal hareketler hakkındaki ilk çalışmalar seçkin bir kitlenin bakış açısını yansıtacak biçimde şekillenmiştir. Kapitalizmin hızlandırdığı metalaşma süreci, kentlerin ortaya çıkmasıyla birlikte gerçekleşen gler bir taraftan kaos ortamı yaratırken diğer taraftan ayaklanmalar ve grevler hem boyut hem de devamlılık açılarından artış göstermiştir.

Siyasi gücü ele geçirmeyi amaçlayan homojen yapıdaki örgütler ve gelir düzeyleriyle yaşam tarzları benzer yapıdaki aktörler iktidar için mücadele verirken yaşanan protestolar, ayaklanmalar ve grevler dönemin seçkinleri için birer tehlike olarak nitelendirilmiş ve sokaklara çıkan insanlar aklını yitirmiş kalabalıklar olarak

etiketlenmiştir. Protestoların şiddet eylemlerine dönüşmesi dikkatleri toplumsal hareketlere doğru çekerken düşünürler ve araştırmacılar kitlelerin, kalabalıkların psikolojilerini incelemeye yönelmişlerdir. Eski Toplumsal Hareketler olarak literatürde yer alan bu hareketler *klasik yaklaşımlarda* korku veren patlamalar; olayların merkezindeki aktörler de kitle, sürü, ayak takımı gibi olumsuz ifadelerle tanımlanmıştır.

Klasik toplumsal hareket çalışmaları değişimin dinamiğini topluma değil tarihe mâl ederken psikolojik yaklaşımlar üzerine şekillenen ilk sistematik çalışma *Kalabalıklar Kuramı (The Crowd Theory)* olmuştur. Bu yaklaşım kitlelerin yıkıcı nitelikte olduğunu savunmuştur (Işık, 2011b: 1). Kuramın öncüsü olan Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi* (1997) eserinde toplumsal hareketleri olumsuz bir bakış açısıyla tartışmıştır. 1800-1900 yılları arasında gelişen sanayileşme ve teknoloji çağının ürünü olan kitle kültürü 20.yy.'ın başından itibaren ortaya çıkan dünya görüşünü, hayat felsefesini, inançları ve değerleri belirlemiştir (Türkdoğan, 2013: 413). Kitle kültürünün hâkim olduğu bu toplumlar bütünleşmiş toplumlarla kıyaslandığında ağ yapılarına sahip değildir. Bütünleşmiş toplumlarda problemlere karşı gönüllü olarak ortaya konan mücadelenin kitle toplumlarında aşırılıklarla sonuçlandığı iddia edilmektedir. Kitleler içinde insan anomidir, kişisel özellikleri ve davranışları kalabalıkları sürükleyen tutkuların içinde arka plana itilmiştir. Duygusaldır, akıl yerini içgüdülere ve duygulara bırakmıştır. Bu nedenle etkileme ve etkilenme durumu yaratılan heyecana göre şekillenmiştir. Aklın kontrolü yitmiştir, kalabalık içindeki birey en alt seviyeye ayak uyduracak şekilde sürüklenerek mantıktan vazgeçmiştir. Kişisel sorumluluk yok olmuştur. Kitle kültürü ihtiyaçların giderilmesine odaklanırken kültür tek başına bireylerin mükemmelleşmesi sürecine odaklanmıştır (Türkdoğan, 2013: 414-415). Bu şartlar altında ortaya çıkan toplumsal hareketlerin ise irrasyonel bir durumu yansıttığı düşünülmüş ve Le Bon (1997: 15-20) tarafından aşırılık, çılgınlık anı ve sapkınlık olarak tanımlanmıştır.

Toplumsal hareketleri tehlikeli yapılanmalar olarak tanımlayan Le Bon'a (1997: 9-18) göre birey yalnız başınayken kalabalık içindeki davranışlarından farklı davranışlar sergilemektedir. Kalabalıklar içinde bastırılmış düşünceler, tatmin edilememiş duygular su üstüne çıkarken insanlar da irrasyonel biçimde hareket etmektedirler. Kolektif bir ruh kazanarak kalabalıkları oluşturan bireylerin davranışları da kitleselleşerek akıl dışı hale gelmektedir (Le Bon, 1997: 19-20). Bu nedenle de ortaya düzensiz, kendiliğinden ve tepkisel bir kolektif davranış çıkmaktadır (Jasper, 2002: 52). Yaklaşım protestoyu bir sapkınlık durumu olarak nitelendirse de aynı zamanda toplum içinde ortaya çıkan kimliklerin ve etiketlerin önemini kabul etmiş, yine toplum içinde bazı konumların diğerlerinde daha fazla protestoya eğilim gösterdiğini de belirtmiştir. Böylece bir bakıma protestonun salt kişisel çıkar peşinde koşan bireylerce gerçekleştirilmediği de ortaya konmuştur. Bu dönemde birey üzerinden yapılan tanımlamalar ve analizler toplumsal hareketlere yönelik bakış açısını da şekillendirmiştir. İnsanların rasyonel olmayan biçimde hareket ettiklerinin düşünülmesi toplumsal hareketlerin de panik neticesinde ortaya çıkan isyanlar olarak değerlendirilmesine neden olmuştur.

Le Bon'un alçaltıcı psikolojiyle açıkladığı yaklaşımı izleyen Herbert Blumer de toplumsal bir hareketi bulaşıcı bir döngüsel tepki olarak ele almıştır. Kalabalığın üyeleri kendi istekleri ve davranışları üzerine düşünmek yerine çevrelerindeki davranış biçimlerini taklit etmişlerdir. Blumer'in düşünceleri kalabalıklar konusunda farklı bir geleneği ortaya çıkarmıştır (Akt. Jasper, 2002: 52). Kalabalıklar yine irrasyonel olarak kabul edilmiş ancak kalabalık içindeki bireyi şiddete yönlendiren şeyin hayal kırıklığı ya da doğuştan gelen güdüler olduğu savunulmuştur.

Bireye atfedilen irrasyonellik niteliği *Kitle Toplumu Kuramında (The Theory of Mass Society)* da karşılık bulmuştur. Toplumsal hareketlere birer vaka gözüyle bakan kitle toplumu kuramcıları onları incelenmesi gereken bir sorun olarak görmüşlerdir. Neil Smelser hareketleri irrasyonel duygu patlamaları olarak ele almıştır. İkinci Dünya Savaşı

sonrasında yaygınlaşan bu kuram; toplumsal hareketlerin modernleşmenin ulaşmadığı ya da tatmin edemediği kesimlere ulaşmasıyla birlikte son bulacağını iddia etmiştir. Moderniteyle toplumsal hareketler arasında kurulan bu ters yönlü ilişkiye göre hareketler mutlaka ortadan kalkacak olumsuzluklardır (Çetinkaya, 2015b: 30-31). Yoksunluk ve beklentilerin karşılıksız kalmasına yapılan vurgu toplumsal aşırılıkların ortaya çıktığı dönem nedeniyledir. 1930’lar ve 1940’lar itibariyle etki alanını giderek artıran kuram, 1950’lerde en çok kabul edilen teorilerden biri olmuştur (Buechler, 2013a: 1). Bireyselleşmenin artışı ve geleneksel toplulukların zayıflaması neticesinde toplumun sıradan insanları üst tabakalar karşısında kendilerini yabancılaşmış hissetmektedir. Geleneksel ve yerel toplulukların çözülmesi ağ yapılarını zayıflatırken aynı zamanda yönetim kesimiyle etkileşim kurulan kanalları da etkisiz hale getirmektedir. Bu doğrultuda toplumsal olarak izole edilen insanlar aşırılıkların çekiciliği karşısında savunmasızlaşmaktadır. Bu nedenle kurulu düzenin meşruiyetine inanmayan insanların düzeni yıkmak için organize olması kitle hareketleri olarak nitelendirilmiş ve sisteme yönelik irrasyonel tehditlere indirgenmiştir. Kuramın; toplumla bağı en zayıf kişilerin hareketlere katıldıkları iddiası ciddi eleştirilere uğramış ve toplumdan uzaklaşmış ya da uzaklaştırılmış kişilerin bu tür hareketlere katılma olasılığının çok düşük olduğu vurgulanmıştır (Buechler, 2013a: 2).

19.yy. boyunca özellikle siyasi hayat üzerinde baskısını önemli ölçüde hissettiren bu yaklaşımla eş zamanlı olarak *Kolektif Davranış Kuramı (The Theory of Collective Behavior)* geliştirilmiştir. Burada da toplumsal hareketler irrasyonel eylemler olarak nitelendirilmiş ancak bu kez hareketlerin ortaya çıkma nedeni modernleşmenin neden olduğu yapısal değişimlere bir tepki olarak değerlendirilmiştir. Yaklaşımın önemli eksikliklerinden biri kolektif eylemin bireyselci davranışa indirgenerek krizlerin ayaklanmaları kendiliğinden ortaya çıkardığı yanılgısını yaratmıştır olmasıdır (della Porta ve Diani, 2020: 17).

Kitle Toplumu Kuramının toplumsal hareketlerle modernite arasında kurduğu ters yönlü ilişki Kolektif Davranış Yaklaşımı tarafından da benimsenmiştir. Toplumsal hareketler; insanların modernleşmenin olanaklarından tatmin oldukları zaman zayıflayacak, geçici eylemler olarak kabul edilmiştir. Tarihselci bakış açısına sahip yaklaşım, toplumun ve tarihin önceden belirlenmiş kurallara göre ilerlediğini varsaymıştır. Yapısal değişimlerin bir yansıması olan toplumsal hareketleri de krizler ortaya çıkarmıştır. Bu anlayışa göre toplumsal hareketler değişimi ortaya çıkarmazken değişim tarihsel bir zorunluluk olarak, doğal işleyiş içerisinde gerçekleşmiştir (Işık, 2011b: 4).

Kuram dönüştürücü bir gücün varlığını kabul etmiş de olsa; mantık dışı tepkisel davranışları ve basit iletişim biçimlerini vurgulaması nedeniyle eleştirilere maruz kalmıştır. Toplumsallığa güvenmeyen bu teori 20.yy.'ın ikinci yarısında ortaya çıkan, rasyonel biçimde somut değerler ve hedefler ortaya koyan toplumsal hareketleri açıklamada yetersiz kalmıştır. Toplumsal hareketlere hiçbir zaman rasyonel bir gözle bakamayan Kolektif Davranış Kuramı ve hareketleri kalabalık, sürü olarak niteleyen Kalabalıklar Kuramı 20.yy.'ın ortalarında yerini Rasyonalist Yaklaşımına bırakmıştır.

Rasyonalist Yaklaşım (Rationalist Approach) 1965 senesinde ekonomist Mancur Olson tarafından geliştirilmiştir. Bireylerin toplumsal koşullardan bağımsız olarak kesin ve tam biçimde rasyonel olduklarını iddia eden Olson, *kolektif eyleme* katılmadan önce bireylerin kar/maliyet analizi yaptıklarını öne sürmüştür. Her toplumda bireyin kendi refahını maksimize etmeye odaklandığı ve bu güdü ile hareket ettiği dolayısıyla da seçimlerin toplumsal koşullardan etkilenmediğini savunan yaklaşımda kültürel ve kurumsal bağlam önemlidir. Kaynakların ve çıkarların kültürel kurgudan ziyade nesnel veriler olduğu ve insanlarla örgütlerin kazançları ile kaynakları maksimize etmek yerine mevcut olanları en iyi şekilde değerlendirmeye odaklandıkları savunulmuştur (Jasper, 2002: 57-58).

Kendi çıkarlarını gözeterek bir harekete dâhil olan bireylere göre faydalarını maksimize etmenin yolu grubun faydasını maksimize etmektir. Pragmatist insan hedefine grup halindeyken daha kolay ulaşacağını bilmektedir. Bireye bir muhasebeci gibi yaklaştığı için çok eleştirilen Olson toplumsal hareketleri sürü davranışından bilinçli bir eyleme dönüştürdüğü için ise literatürde önemli bir yere sahip olmuştur. Yaklaşım getirilen önemli bir eleştiri çevre hareketi, barış hareketi, feminist hareket gibi toplumsal eylemlere bireysel çıkarı olmayan insanların neden dâhil olduğu konusunda bir açıklama getirmemiş olmasıdır.

1960-1970’lerde Amerika Birleşik Devletleri’nde öğrenci hareketleri, siyahi hareketler ve savaş hareketleri, Avrupa’da, Japonya’da ve Meksika’da öğrenci hareketleri, kadın hareketleri gibi birbirinden farklı geçmişe ve sonuçlara sahip hareketler ortaya çıkmıştır (Arrighi vd., 2015; Touraine, 2017). Farklı politik ve ekonomik süreçlerin sonucu olan ancak aynı dönemde ortaya çıkan bu hareketlerden özellikle 1968 öğrenci hareketleri toplumsal hareketlere bakışı önemli ölçüde değiştirmiş “eski” toplumsal hareketlerle *klasik yaklaşımların* miadını doldurduğuna dair yorumlar getirilmiştir (Tilly vd., 2022: 140). Eski hareketlerin adil ücret, iyileştirilmiş yaşam koşulları gibi talepleri yerini büyük oranda bireyin kim olduğu ve nasıl yaşadığı sorularına bırakmıştır. Yeni çatışmalar artık kültürel yeniden üretim, sosyal bütünleşme ve sosyalleşme alanlarında ortaya çıkmaya başlamıştır (Habermas, 1981: 33). Çevre, hayvan ve insan hakları, nükleer karşıtlığı, azınlık hakları, öğrenci protestoları, feminist örgütlenmeler, barış savunuculuğu gibi çeşitli direniş biçimleriyle yeni hareketler farklı kültür, kimlik ve yaşam tarzı politikalarını ele almışlardır. Ürettikleri normlar ve kurumlar etrafında yarattıkları çatışmalarla toplumsal hayatın inşasına yardımcı olan bu hareketler aynı zamanda toplumun kültürel yönelimlerini uğruna mücadele edilemez olgular olmaktan da çıkarmışlardır.

Politik ve toplumsal olaylarda yaşanan dönüşümlerle birlikte örgüt yapıları, aktörleri, ele aldıkları konular ve protesto biçimleri farklılaşan, niteliksel ve niceliksel anlamda değişim geçiren toplumsal hareketler bilimsel alanda da yeni soruların ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Yeni hareketlere kadar hâkim paradigma olarak kabul edilen *klasik yaklaşımlar* psikolojik indirgemeci bir anlayış benimsemiş ve kimlik, duygu yönelimli yakın dönem oluşumlara yönelik sorulara yanıt veremez hale gelmişlerdir. Böylelikle ortak yaşam hakkında toplumsal bir dilden kültürel bir dile geçme gereksinimi ortaya çıkmıştır ve toplumsal hareket çalışmalarında bir paradigma değişimi yaşanmıştır (della Porta ve Diani, 2020: 10). Nihayetinde *çağdaş yaklaşımlar* Avrupa’da Frankfurt Okulunun geliştirdiği eleştirel teorinin izinde, Amerika’da ise Chicago Okulunun izinde gelişmiştir. Jean-Luis Cohen’in (1999: 101) önemli farklılıklarına rağmen birbirini tamamlayan yaklaşımlar olarak tanımladığı çağdaş toplumsal hareket kuramları; Amerika’da hâkim olan Kaynak Mobilizasyonu Kuramı (*The Resource Mobilization Theory*) ve Politik Süreç Kuramı (*Political Process Theory*) ile Avrupa’da hâkim olan Yeni Toplumsal Hareketler Kuramıdır (*New Social Movements Theory*). Çağdaş yaklaşımlar yapılarıyla, aktörleriyle, amaçlarıyla, amaçlarına ulaşmak için seçtikleri yollarla farklılaşan toplumsal hareketleri; kişilerarası dayanışma, özerk alanların inşası, kimlik, iletişim, mekânsal ve zamansal dönüşüm gibi olgular üzerinden açıklamaya başlamışlardır.

1.2.1.2. Çağdaş Toplumsal Hareket Yaklaşımları

Toplumsal hareketlerin toplumun seçkinleri ve araştırmacıları tarafından korkunç olaylar olarak teorileştirildiği dönem 1960’lar itibariyle kapanmış ve yeni bir dönem başlamıştır. Farklılıkları öne çıkararak kenarda kalanları görünür kılmayı, ihmal edilen ya da yok sayılan olayları gündeme taşımayı ilke edinen yeni hareketler örgüt yapıları, amaçları ve amaçlarına ulaşmak için seçtikleri yollar bakımından eski hareketlerden önemli ölçüde farklılaşmışlardır. Siyasi erke karşı direkt bir mücadele sürdürmek yerine

sivil ilişkileri dönüştürmeyi hedefleyen bu hareketler modernizme karşı eleştirel bir ideoloji, merkezileşmiş bir örgüt, kişilerarası dayanışma, özerk alanların inşası gibi özellikleri ile ön plana çıkmışlardır (della Porta ve Diani, 2020: 13). Farklı kimliklerden aktörlerin bir arada bulunduğu yeni hareketler özgürlük talepleriyle ön plana çıkmışlardır. Bu hareketlerin aktörleri demokrasi üzerinden şekillendirdikleri düşünceleri ile sistemin eksik ya da hatalı yönlerini eleştirmişlerdir. Ne örgütsel anlamda ne de aktör bazında sert ve katı sınırların olmadığı yeni hareketler sınıf yapısı üzerine kurulu işçi hareketlerin aksine daha yatay ve daha az hiyerarşik örgüt yapısına ve esnek direniş pratiklerine sahiptirler (Touraine, 2016: 316).

Steven M. Buechler (1995: 458) sınıf olgusunun ele alınma biçimleri bakımından yeni hareketleri iki farklı yorum üzerinden değerlendirmiştir. Buna göre ilkinde sınıf olgusunun değiştiğini savunurken (*politik yorum*), ikincisinde sınıftan kopulduğunu (*kültürel yorum*) iddia etmiştir. *Kültürel yorum* geçmiş ile şimdi arasında hem hareket biçimleri hem de aktörleri bakımından bir kopuş olduğu varsayımıyla hareket ederken toplumu büyük ölçüde üretim ilişkilerinden bağımsız olarak ele almış ve çatışmanın politik alandan kültürel alana kaydığını iddia etmiştir. Buna göre toplumsal hareketler gündelik yaşama, sivil topluma ve devletler arasındaki boş alanların yaratılmasına odaklanmıştır. Alberto Melucci ve Jürgen Habermas kültürel yorum yaklaşımına yakın düşünürlerdir. *Politik yorum* ise toplumsal hareketleri kapitalizmin toplumsal bütünlüğü içinde ele almış, geçmiş ile şimdi kıyaslamasında toplumsal hareketlerde yaşanan değişimi kapitalizmde yaşanan dönüşümün yansıması olarak değerlendirmiştir. Yeni hareketlerin bu yorumunda toplumsal bütünlük söz konusudur ancak bu bütünlüğün ileri-kapitalist doğasına yapılan vurgu diğer tüm yorumlarla ve yaklaşımlarla kıyaslandığında daha fazladır.

Devlet iktidarını ele geçirme, yasal temsilciler seçme gibi konulara artık daha mesafeli duran toplumsal hareketler devlete karşı toplumun kendisini koruması

gerektiğine inanmaktadır ancak bu inanç yeni olarak nitelendirilen toplumsal hareketlerin getirdiği bir yenilik değildir (Cohen, 1999: 102-103). Yeni olan şey, yeni kimlikler ve örgütlenme biçimleridir. Bu durumun sonucunda toplumsal hareketleri farklı perspektiflerle incelemeye yönelik araştırmalar literatürde çağdaş yaklaşımlar olarak ele alınmıştır. Kaynak Mobilizasyonu ve Politik Süreç Kuramları toplumsal hareketlerin ekonomik ve politik yönleri üzerinde dururken Yeni Toplumsal Hareketler Kuramı ise hareketlerin kültürel yönünü ön plana çıkarmıştır.

Kaynak Mobilizasyonu Kuramı (The Resource Mobilization Theory) 1970’lerde Amerika Birleşik Devletleri’nde geliştirilmiştir. Toplumsal hareketlerin stratejik boyutunu inceleyen kuram hareketlerin taleplerinin ne olduğu, bu taleplere ulaşmak için nasıl taktikler geliştirildiği, hangi kaynakların kullandığı sorularına yanıt aramıştır. Anthony Oberschall, Charles Tilly, John McCharty, Mayer Zald, Doug McAdam ve Sidney Tarrow gibi araştırmacıların çalışmalarıyla geliştirilen kuram, çağdaş toplumsal hareketleri politik bir düzlemde değerlendirmiştir. Bu teoriye göre dışlanmış ya da marjinal grupların politik temsillerini görünür hale getirme çabası olarak toplumsal hareket siyasal bir çabadır ve bir toplumsal hareketin başarısının ardında politik aktör olarak tanınma ve maddi kazancın elde edilmesi ya da artırılması yatmaktadır (Işık, 2011b: 15-16).

Bir toplumsal hareketin başarılı olması için her türlü kaynağının etkin kullanılması ve doğru yönlendirilmesi gerekmektedir. Organizasyonlar, liderler ve aktörler rasyonel davranış gereği çıkarlarını maksimize etmeyi amaçlamışlardır. Ekonomik altyapılı bir toplumsal hareket kuramı olan Kaynak Mobilizasyonu organizasyonların amaçlı ve formel bir yapıya sahip olduğunu ve aktörleri harekete geçiren güdülerin araçsal olduğunu varsaymıştır. Bu nedenle toplumsal hareketlerin politik hedeflerine ulaşma amacıyla kaynaklarını nasıl kullandıkları analiz edilmiştir. Bu bağlamda kolektif

davranışı hareket geçirmede gelişmiş örgütsel formların ve iletişim biçimlerin önemli rol oynadığının altı çizilmiştir (Cohen, 1999: 105).

Kalabalıklar Kuramındaki protestocunun sapkın bir davranış içinde olduğu inancı Mobilizasyon Kuramı ile alaşağı edilmiş ve protestocu politik davranış çerçevesinde mantıklı hedefleri olan, “normal” bir insan olarak tanımlanmıştır (Jasper, 2002: 65). Kuram her şeyden önce tepkilerin, psikolojik faktörlerin oynadığı rolleri ve Kolektif Davranış Kuramının ana vurgularını tamamen reddetmiştir (Cohen, 1999: 105). Protestoyu sapkınlık olmaktan çıkararak politikanın olağan bir parçası haline dönüştüren, protestocuyu azgın kalabalıklardan mantıklı hedeflere ulaşma çabasındaki normal insanlara dönüştüren kuram organizasyonun kendisine odaklanmıştır (Çetinkaya, 2015b: 34). Klasik toplumsal hareket yaklaşımları kolektif davranışı genel olarak irrasyonel davranışlar olarak nitelerken Kaynak Mobilizasyonu şiddet içerikli kolektif eylemlerin de amaçlı olduğunu belirtmiştir.

Kitlesel hareketler “örgütlenme, çıkarlar, kaynaklar, fırsatlar ve stratejiler gibi objektif değişkenler üzerinde yoğunlaşarak” açıklanmıştır (Cohen, 1999: 105). Teorinin ekonomik kaynak vurgusu birincil önemde olmakla birlikte kaynaklar yalnızca parasal değildir. Zaman, üye sayısı, bilgi birikimi, teknoloji, sosyal ağlar, yetenek unsurlarının da kaynak olarak kabul edildiği yaklaşım tüm kaynakların seferberliğinden bahsetmiştir. Ancak James Jasper (2002: 71) kuramın kaynakları ele alış biçimini eleştirmiş ve kaynak kavramının sınırlarının çok geniş tutulduğunu belirterek, protestocunun kendi yararı için kullanacağı her şeyin kaynak olarak etiketlendiğini, bu durumun da anlam genişlemesine neden olduğunu vurgulamıştır.

Adam McCarthy ve Mayer Zald (1977: 1220-1221) insanların toplumsal bir harekete katılmak için zamana, organizasyonların ise devamlılık sağlamak için paraya ihtiyacı olduğunu belirtmişlerdir. Protesto gruplarının kurulması ve yürütülmesi faaliyetlerinin profesyoneller tarafından gerçekleştirilmesiyle de toplumsal hareketler

endüstrisinin ortaya çıktığını savunmuşlardır. Ancak tüm aktörlerin kaynaklara erişimi aynı oranda değildir ve bu nedenle kaynakların etkin kullanımı için güçlü bir liderlik kurumu gerekli koşuldur (Jasper, 2002: 65-68). Bu bağlamda odağı toplumsal hareketten aktörlere kaydıran yaklaşım, merkeze hareketin kuralları ile ilgilenen liderleri ve siyasal koşulları koymuştur.

Kurama yöneltelen eleştiriler arasında en ağırlıklı olanı kaynak dağılımının oynadığı merkezi roldür (Jasper, 2002: 65-67). Kuramın ekonomik sermayeyi ön plana çıkararak kültürel anlamları ve pratikleri ihmal etmesi hareketlerin sisteme karşı gösterdikleri mücadeleyi sıradanlaştırmaktadır (Çetinkaya, 2015b: 41). Oysaki ekonomik kaynaklar kullanıldıkça azalırken kültür pratikler kullanıldıkça gelişmekte ve birer motivasyon kaynağına dönüşmektedirler. Bu toplumsal hareketler için önemli ve göz ardı edilemeyecek bir unsurdur (Jasper, 2002: 69-70). Eleştiriler karşısında Mayer Zald, Charles Tilly ve Sidney Tarrow çalışmalarının kapsamını genişleterek analizlerine anlam, bilinç inşası ve kolektif kimlik kavramlarını da dahil etmişlerdir.

Mobilizasyon Kuramına yöneltelen bir diğer eleştiri örgütselliğin yeterli bir tanımının ortaya konulamamasıyla ilgilidir. Toplumsal hareketlerin profesyonel ve formel örgütler tarafından oluştuğunu iddia eden kuram hareketlerin politik boyutunu açıklamakta yetersiz kalmıştır. Örgütsel olmayan aktörlerin de politik sistemin yarattığı fırsatları değerlendirebildiğini söyleyen Politik Süreç Kuramı, Mobilizasyon Kuramının yarattığı boşluğu doldurmaya çalışmıştır.

Politik Süreç Kuramının (Political Process Theory) toplumsal hareketlerde başarı için kaynakların gerekliliği ve eylemin rasyonelliği konularındaki iddiaları Kaynak Mobilizasyonu ile örtüşmektedir. İki kuram zaman zaman tek bir görüş gibi ele alınıyor olsa da Politik Süreç Kuramı formel oluşumlara ve informal toplumsal ağlara dikkat çekmiştir. Mobilizasyon teorisyenlerinden Charles Tilly'nin stratejiye yönelik yaptığı vurgu bu kuramın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Toplumsal hareketler sisteme ve normlara

karşı politik olarak güçlü konumdaki aktörlerle iletişime geçmektedirler (della Porta ve Diani, 2020: 23).

Politik fırsatları oluşturan unsurlara ve yerel kuruluşlar aracılığıyla bu fırsatların nasıl destekleneceğine odaklanan yaklaşım, örgütsel olmayan aktörlerin de toplumsal harekette rol oynayabileceğini vurgulayarak Kaynak Mobilizasyonunun eksik bıraktığı politik yönü tamamlamıştır. Hareketin dışsal boyutunu temsil eden politik fırsat yapısı temsiliyet sorunu yaşayan grupların kaynaklarının politik fırsatlarla artırılabilirliğini söylemiştir. Böylelikle toplumsal hareketler belli grupların tepkileri olmaktan çıkarılmış ve toplumsal, politik süreçlerin içine dahil edilmişlerdir.

Daha çok Kaynak Mobilizasyonu Kuramı ile anılmakla beraber Tilly, Oberschall, Tarrow ve McAdam Politik Süreç Kuramını geliştiren, maddi kaynakların yanı sıra devletler, stratejiler ve politik mobilizasyon üzerine çalışan düşünürlerdir. Tarrow ve McAdam protestonun mobilizasyonundan başarısına kadar her şeyi politik fırsatla ilişkilendirdikleri ve politik fırsatın olmadığı durumlarda ortaya çıkan başarılı toplumsal hareketlere bir açıklama getirmediği için eleştirilmişlerdir (Jasper, 2002: 72-75).

Bir diğer eleştiri Kaynak Mobilizasyonu Kuramında olduğu gibi toplumsal hareketlerin stratejik mücadeleler olarak tanımlanması ve çatışmanın kültürel, yapısal boyutlarının ihmal edilmesine yöneliktir. Kuram çağdaş hareketlerin siyasi bağlamlar kadar kültürel bağlamlardan da etkilendikleri gerçeğini ihmal etmiştir (Cohen, 1999: 112; della Porta ve Diani, 2020: 26). Kuram politik indirgemecilikle suçlanırken politik fırsat ile neyin kastedildiğinin de net olmadığı ve kavramın anlamının genişletilerek muğlaklaştığı iddia edilmiştir (Jasper, 2002: 65-68 ve 71-74; della Porta ve Diani, 2020: 25). Süreç Kuramının göz ardı ettiği toplumsal hareketlerin kimlik, özerklik ve toplumsal normlar boyutları ise Yeni Toplumsal Hareketler Kuramı tarafından ele alınmıştır.

Yeni Toplumsal Hareketler Kuramı (New Social Movements Theory) 20.yy.'ın ikinci yarısından itibaren meydana gelen toplumsal hareketlere gönderme yapan

kuramlardan bir diğeri. Bireyin rasyonelliğine ve kolektif eylemin değerine yönelik vurgularıyla Mobilizasyon ve Süreç Kuramlarıyla benzerlik taşıyan Yeni Toplumsal Hareketler Kuramını diğerlerinden farklılaştıran özelliği kültürel, toplumsal ve politik unsurların toplumsal harekete yön vermedeki gücüne yönelik analizleridir. Jürgen Habermas, Alain Touraine, Alberto Melucci, Klaus Offe, Chantal Mouffe ve Manuel Castells yaklaşımın önemli temsilcileridir.

“Toplumsal hareketler neden ortaya çıktı?” sorusunun yanıtını arayan kuram bu sorunun cevabı olarak kültür ve kimlik çatışmalarını işaret etmiştir (Offe, 1999: 56-57). Bu bağlamda yaklaşım kimliğin kurgulanmasına ve farklılık politikalarına odaklanırken protestocuların duygularına eğilmiş ve kültürel sınıflara yoğunlaşmıştır. Böylelikle birey; pragmatist anlamından sıyrılarak daha geniş bir perspektifte ele alınmış ve “özne” konumuna kavuşmuştur. Yeni hareketler Alain Touraine’in (2016: 310) programlanmış toplum (*programmed society*)⁶ olarak ifade ettiği yeni toplum biçiminde ortaya çıkmış ve bu toplumun öznesi olan insan toplumsal aktör kavramıyla değerlendirilmeye başlanmıştır. Toplumsal aktörler kültürel alanı yeniden kurarken toplumun merkezinde ise kültürel hareketler yer almıştır. Sivil toplum alanında oluşan yeni hareketler eski ütopyacı ve romantik hedeflerden vazgeçmişler, devleti kontrol etme ya da iktidarı ele geçirme fikrinden uzaklaşmışlar ve sivil ilişkileri dönüştürmeyi amaçlamışlardır (Cohen, 1999: 112-116). Bununla birlikte hareketlerin -her ne kadar devrimci olmasalar da- yine de saldırgan bir rol üstlenebilecekleri ve kurumsal reform konusunu gündeme taşıyabilecekleri düşünülmüştür (Cohen, 1983: 110-111).

⁶ Programlanmış Toplum tanımlaması ile Touraine (2016: 310-322), kültürel malların kitlesel olarak üretilmesinin ve dağıtımının merkezi rol oynadığı, sanayileşme sonrasında ortaya çıkan toplumları kasteder. Programlanmış toplumda üretimin ve dağıtımın (bilgi, bilişim, eğitim, sağlık, medya vb.) insan yönetimli mekanizmalara geçtiğini ve “fayda” odağının “değerler” odağına kaydığını vurgular. Programlanmış toplumda dikkat çekici gelişmelerden biri sisteme karşı kendisini özne olarak kanıtlama girişimindeki bireyin kültürel yönelime sahip Yeni Toplumsal Hareketleri ortaya çıkmasıdır.

Kamusal alandan dışlanan toplumsal kategorilerin toplumsal hareketler tarafından ele alınmasıyla birlikte sivil toplum genişlemiştir (Çayır, 1999: 24). Sivil toplumun genişlemesi devletle arasındaki ilişkinin mesafesinin arttırırken kamusal ile özel alan ayrımını da ortadan kaldırmıştır (Touraine, 1985: 778-779). Burjuva toplumunun sınırlandırılmış kamusal alanı sanayi toplumunda işçi problemlerini içine alarak genişlemiş ve yakın dönemde ise insan tecrübesinin her alanında varlığını gösterir hale gelmiştir.

Kaynak Mobilizasyonu ile Yeni Toplumsal Hareket Yaklaşımlarının ortak yanı iki yaklaşımın da yeni hareketleri açıklarken modern sivil toplumu temel almış olmalarıdır. Bir diğer benzerlikleri çatışmacı kolektif hareketi anomali olmaktan çıkarmaları, aktörleri rasyonel bireyler olarak değerlendirmeleri, hareketleri bağımsız örgütler bağlamında organize grupların mücadelesi olarak görmeleridir. Habermas'ın İletişimsel Eylem Yaklaşımı bağlamında yeni hareketler ve bu hareketlerin aktörleri salt savunmacı stratejiler geliştirmemekte; toplumsal öğrenme ve kimlik oluşturma süreçlerinde önemli rol oynamaktadırlar. Politik problemlere yönelik söylemlerin kurumsallaşmasını sağlamaları halinde ise kamusal alanı canlandırabilecek, genişletebilecek güce sahiptirler (Cohen, 1983: 109). Dolayısıyla toplumsal hareketlerin kriz yönetimine indirgenmesi yanlıştır ve bu bağlamda hareketlerin radikal reformu gerçekleştirme olasılığı yüksektir.

Touraine toplumsal hareketleri *Tarihi kim yapar?* sorusunu izleyerek incelemiş ve tarihsel aktörler olarak insanların bir bilinç -öz bilinç- taşıdıklarını söylemiştir. Tarihsel aktörlerin örgütlü hali olan toplumsal hareketi konumlandıran ve tanımlayan şey ise toplumsal ilişkiler pratiğidir. Sanayileşmenin önemli çıktılarından biri olarak toplumun kendi kendini üretmeye başlamasıyla birlikte toplumsal sınıflar arasında kontrolün kimde olacağı konusunda bir çekişme ortaya çıkmıştır. Bu merkezi çatışma etrafında örgütlenen toplumsal hayatta kültürel alan önemli bir hedef haline gelmiştir. Karşıt çıkarların çatışma

alanı olan toplumsal hareketler de kendilerine bu alanda bir muhalif (*düşman*) tanımlayarak ilerlemeye başlamışlardır (Buechler, 1995: 44).

Toplumsal değişimin merkezindeki toplumsal hareketlerin değişim yaratacak bir statü kazanılabilmesi için ise üç koşulun yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu koşullar Touraine (1977: 311) tarafından; kimlik ilkesi (*The principle of identity*), karşıtlık ilkesi (*The principle of opposition*) ve bütünlük ilkesi (*The principle of totality*) olarak belirlenmiştir. Toplumsal hareketler bu ilkelerin bir bileşimidir ve geniş perspektifte tarihsel eylem alanında bir aktör olarak kabul edilmişlerdir. Kimlik ilkesi bağlamında “çatışan kim?” diye soran Touraine toplumsal hareketin kendi kimliğini tanımlayabildiği ölçüde örgütlenebileceği söylemiştir. Kimlik aktörün kendisini ifade etme biçimidir.

Karşıtlık ilkesi hareketin düşmanını tanımlamadan/adlandırmadan örgütlenemeyeceğini söylemektedir. Düşmanın ortaya çıkması ise çatışmanın varlığı ile mümkündür. Bütünlük ilkesiyle ise “neden savaştım?” sorusu yanıtlamaya çalışılmıştır. Touraine’in (1977: 311-314) analizindeki önemli kavramlardan biri olan “tarihsellik”e atıfta bütünlük ilkesine göre bir toplumsal hareket toplumun ürettiği davranış modelleri için mücadele ettiği sürece anlaşılabilir demektir. Buna göre kolektif eylemi ve toplumsal hareketi birbirinden ayıran esas şey toplumun genel bir yöneliminin aranmasıdır. Toplumsal hareket devlete değil toplumsal bir karşıta -düşmana- yönelmiştir ve onunla gerçekleşen bu çatışma toplumun bütününe ilgilendirmektedir.

Post-modern dünyanın yeni çatışmaları ortaya çıkardığı konusunda Touraine ile aynı düşüncüyü paylaşan Melucci ise yeni toplumsal hareketlerin sembolik karakterini ön plana çıkarmıştır. Yeni toplumsal hareketler sisteme sordukları; “Kültürel kodlara kim karar veriyor?”, “Normallliği kim belirliyor?”, “Normalin alanı neresi?” sorularıyla toplumun konumlandığı sembolik düzlemi sorgulamaktadırlar (Çayır, 1999: 24). Diğer bir ifadeyle yerleşik normlar sorgulanılmaktadır ve böylelikle hareketlerin aktörlerine kimliklerini yeniden inşa etmeleri konusunda bir imkân sunulmaktadır. Habermas’ın

yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesi imgesi doğrultusunda Melucci (1999: 85-87) hareketlerin, devletin toplumsal hayata dâhil olmak için yarattığı baskıya ve sistemin zaman mekân gözetmeksizin yürüttüğü yönlendirme faaliyetlerine bir karşı duruş olarak ortaya çıktığını söylemiştir. Toplumsal hareketler örgütsel bir yatırımla inşa edilen, dayanışmaya dayalı, çatışma barındıran ve sistemin sınırlarını zorlayan kolektif yapılardır.

Kavramsal olarak tam ve kesin bir tanımının yapılması zor olan toplumsal hareketler alanında her düşünür farklı unsurları öne çıkarmıştır. Bu durum tanımlama ve karşılaştırma yapmayı zorlaştırmış ve hatta toplumdaki tüm eylemlerin toplumsal hareketle eş anlamlı hale gelmesi tehlikesini yaratmıştır. Kolektif eylem politik eyleme indirgenmiş ve hareketlerin *toplumun başlıca kültürel kaynaklarını toplumsal olarak harekete geçirme* vasfı unutulmuştur (Melucci, 1984: 823; Touraine, 2017: 102-103). Yeni çatışmalarda aktörlerin sembolik birer işlevi -Melucci bunun *peygamberlik işlevi* olarak da açıklanabileceğini söylemiştir- bulunurken bu aktörler belirli toplumsal koşullar ve kültür tarafından tanımlanan sınıflardan farklılaşmışlardır. Aktörleri maddi çıkarlar için değil sembolik ve kültürel çıkarlar için, eylemin farklı anlamları ve yönelimleri için savaşılmaya başlamışlardır.

21.yy.'da eylem çağrısı olarak ortaya çıkan çağdaş hareketlerin (Tilly, 2016: 66) değer önceliklerinde ve çatışma alanlarında kaymalar yaşanmış ve *hayatın gramerine yoğunlaşan* yeni hareketler toplumsal yaşamın daha az ekonomik olan özelliklerini öne çıkarmışlardır (Offe, 1999: 54-56). Yeni hareketlerin eskilerinden farklı olarak *özel* ya da *kamusal* iki alana da oturtulamayacak konuları politize ettikleri için bir ara kategori oluşturduklarını savunan Offe (1999: 62-63) bu hareketlerin alanını kurumsal olmayan politik alan olarak tanımlamıştır. Cohen de (1982 ve 1983) yeni hareketlerin mücadelelerini sürdürdükleri bu politik alanda ara bir kamusal alan inşa ettiklerini ve bu bağlamda geleneksel devlet-sivil toplum ayrımının ötesine geçtiklerini söylemiştir.

Melucci de (1999: 101) Offe ve Cohen'in ifadelerine paralel olarak yeni hareketlerin hem kamusal hem de özel nitelik taşıdıklarını, özel bir alanda ya da özel bir durum neticesinde ortaya çıkan çatışmanın esasında işlemeyen bir sisteme yönelik olduğunu ve hedefin hâkim anlayışı sorgulayarak daha geniş toplumlara seslenmek olduğunu vurgulamıştır. Yeni hareketler bu amaca yönelik olarak yeni stratejiler geliştirmişlerdir. Diğer bir ifadeyle hareketler eski usul yöntemlerine yeni araçlar -internet ve sosyal medya gibi- ekleyerek eylem repertuarlarını genişletmişlerdir (Tilly vd., 2022: 31).

Eylemlerin çeşitlenmesindeki önemli etkenlerden biri toplumsal hareketlerin yapısal ve felsefî boyutta yaşadıkları değişim iken bu durumun itici gücünü oluşturan önemli bir durum ise küreselleşmenin toplumlar üzerinde kurduğu hâkimiyettir. Bunun neticesinde toplumsal hareketler de muhalefet alanlarını küyerel (*glocal*) bir direniş ortamına doğru genişletmişlerdir. Diğer bir deyişle küreselleşmenin yarattığı sorunlarla mücadele etmek için yine küreselleşmeden faydalanılmıştır. Dijital araçları eylem repertuarları arasında katan yeni hareketler küyerel ağların kurulmasını ve kamusal alanın genişlemesini sağlamışlardır.

1.2.2. TOPLUMSAL HAREKETLERİN MEDYAYLA İLİŞKİSİ

Toplumsal hareketler 1960'larda büyük bir değişim yaşamıştır. Bu değişimi tetikleyen iki önemli unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki küreselleşmedir. Zenginlik, teknoloji ve iktidar ağlarının yarattığı küreselleşme dünyayı dönüştürürken üretim kapasitesi, yaratıcılık ve iletişim potansiyellerini de güçlendirmiştir (Castells, 2008b: 97). Küreselleşmenin çok boyutluluğu ve çok nedenliliği ayrı bir yerde olmak üzere toplumsal ilişkiler üzerinde önemli etkileri olduğu muhakkaktır. İlişkilerin artan yoğunluğu, esnekleşmesi, mekânının ve zamanının yeniden şekillenmesi toplumlararası etkileşimi artırmıştır. Bu değişim ve etkileşim toplumsal hareketlerin işleyişine de yön vermiştir. Toplumsal hareketlerdeki değişimi tetikleyen ikinci önemli faktör ise iletişim ve bilgi teknolojilerinde yaşanan değişimdir. Bu süreçte hareketler örgütlenme süreçlerinde

iletişim teknolojilerini hiç olmadığı kadar yoğun bir şekilde kullanmaya başlamışlardır. Küreselleşmeyle birlikte değerlendirilecek olan dijitalleşme sürecinde iletişim teknolojilerinin büyük bir ivmeyle gelişmesi ve iletişimin etkileşime açık hale gelmesi hareketlerin yapısını dolaylı yoldan esnekleştirmiş, etki alanını genişletmiş ve katılımı artırmıştır. Küreselleşme ve iletişim teknolojilerindeki güncel gelişmeler diğer bir ifadeyle dijitalleşme birbirlerinin nedeni ve sonucu olarak da değerlendirilebilirler. Ancak nihayetinde her iki olgu da avantajları ve dezavantajlarıyla birlikte toplumsal hareketleri köklü biçimde değiştirmişlerdir.

1.2.2.1. Toplumsal Hareketlerin Dijitalleşme Süreci

Medya ve iletişim toplumsal hareketler için her zaman bir ikilemi temsil etmiştir. Kitle iletişim araçları toplumsal hareketlerin varlıklarını ortaya koymaları açısından, iletişim ise hareketlerin kamuoyunun desteğini almaları açısından önemli birer kaynaktırlar (della Porta ve Mosca, 2005: 166). Demiryollarının inşası ile başlayan ve her geçen gün araçlarına yenisini ekleyerek genişleyen iletişim ağları toplumsal hareketlerin ve alan araştırmalarının her zaman tartışmalı, uzlaşılması zor konularından biri olmuştur. Toplumsal hareket-medya tartışmalarında geleneksel medya; karşılıklı iletişime imkân vermeyen yapısal sınırlılıkları ile üretilen yanlı içerikler ve içeriklerde nitelikten ziyade niceliğe önem verilmesi gibi nedenlerle eleştirilmiştir. Küreselleşmenin sembollerinden biri haline gelen internetin gelişmesiyle birlikte ise bu eleştirilerin yönü değişmiş ve yoğunluğu azalmıştır. Çünkü ağ teknolojileri geleneksel medyanın sınırlılıklarını büyük ölçüde ortadan kaldırmış ve fikirleri yaymak, sermayeyi küresel düzeyde harekete geçirmek, hızı ve kapsamı dolayısıyla politik iletişimi genişletmek için verimli bir araç olarak görülmeye başlanmıştır.

Aracsız iletişim olanağı sağlayan yeni iletişim biçimleri ile toplumsal hareketler kendilerini doğrudan ve düşük maliyetlerle kamuoyuna sunma imkânı yakalamıştır. Bu bağlamda Castells (2013: 28) varlığını ağ üzerinden inşa eden ve ağ iletişimi kuran yeni

bir toplumsal hareket biçiminin ortaya çıktığını söylemiştir. Della Porta (2012: 39) da yeni toplumsal hareketlerin kendi alanını, demokrasi alanını ve kitle iletişimi alanını yapısal, araçsal ve kurumsal açıdan yeniden biçimlendirdiklerini ifade etmiştir.

İnternet aracılı dijital iletişimin toplumsal hareketler açısından üç önemli fayda yarattığından bahsedilebilir. Dijital iletişim öncelikle eylemlerin organizasyonunda ve farklı grupların ağlar oluşturmada faydalı bir araç olabilir. İkinci olarak muhalefetin doğrudan ifadesinde özel bir aracılık görevi üstlenebilir. Üçüncü olarak ise ana akım medyanın yer vermediği konularda kamuoyuna ulaşarak kamusal alanın inşasında rol oynayabilir. Böylelikle ağ teknolojileri toplumsal hareketlere seferberliği kolaylaştıran ve esnek örgütsel yapıları destekleyen hızlı bir uluslararası iletişim aracı sağlayabilir. Hareketlerin mesajlarını anlık biçimde çok sayıda insana ulaştırarak zaman ve mekân engellerini aşabilir, iletişimi kolaylaştırabilir ve örgütsel süreçleri destekleyebilir.

Della Porta ve Diani (2020) çalışmalarında çevrimiçi iletişimin gayri resmi yapısına dikkat çekmişler ve böylelikle merkezsiz liderlik yapısıyla gayri resmi bağlarda oluşan heterojen kitle arasında köprü kurulabileceğini belirtmişlerdir. İnternet yarattığı ortak kimlik ile benzer ilgi alanlarına sahip olanları bir araya toplayan bir alan haline gelmiştir. Çevrimiçi iletişim sorunların gündeme getirilmesine ve eylemlerin hızlı planlanmasına hizmet ederken iktidar yapılarına da meydan okunan bir foruma dönüşmüştür. Zapatistaların mücadelesi, İşgal hareketi, Arap Baharı ayaklanmaları, Seattle'daki ve Ceneviz'deki protestolar, Gezi Parkı eylemleri internet aracılı ağlara örnek oluştururken çevrimiçi iletişimin mobilizasyonu kolaylaştırması iddiaları için de başarılı kanıtlar olmuşlardır. Küresel medya ağı muhalif aktörlerden oluşan küresel hareket ağının oluşumunda benzeri görülmemiş bir kolaylaştırıcılık sağlamıştır.

Paolo Gerbaudo (2014: xiv) sosyal medyanın orta sınıf gençlerin öfkesinin örgütlenmesinde nasıl rol aldığına ilişkin yorumunda kolektif eylemin; anlamın ve amacın ortaya konulmasının yanı sıra duygusal bir boyuta sahip olduğunun altını

izmiştir. Alberto Melluci (1996: 71) de benzer şekilde kolektif kimliğin aktörler arası iletişim, müzakere ve karar süreci neticesinde ortaya çıkan bilişsel ve duygusal boyutlarını vurgulamıştır. Bu iş birliği ağlarının oluşumunda iletişim teknolojileri de kurucu bir rol oynamaktadır. Özellikle sosyal medya ağları aidiyetin ve dayanışma duygusunun teşvikinde etkili aracılardır. Geleneksel medyanın aksine ağ teknolojilerinde aktörler medya profesyonellerine muhtaç değillerdir. Çevrimiçi platformlar bir taraftan enformasyon kanalları oluştururken diğer taraftan da aktörlerin duygularını yoğunlaştırarak harekete geçme sürecini hızlandırırlar (Gerbaudo, 2014: 25).

Toplumsal alanda siyaset yapabilmenin temel koşulu iletişimsel anlamda iktidarın hegemonyasının kırılmasına bağlıdır. Bu nedenle muhalif aktörlerin birbirleriyle iletişim kurabilmeleri, kendi aralarında bir bağ kurarak taleplerini toplumsal gündeme taşımaları önemlidir (oban, 2009: 48). Toplumsal bir hareketin başarılı olabilmesi için kendi döneminin medya araçlarını ve iletişim biçimlerini kullanarak muhalif fikirleri toplumsallaştırmaları gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle iletişim alanı bir politik mücadele alanına dönüştürülmelidir. Küreselleşmeyle birlikte iletişim üretim ve tüketim süreçlerinin esas belirleyicilerinden biri haline gelmiştir. Bu süreçte yeni hareketler iletişim teknolojilerini özellikle de interneti etkin şekilde kullanma becerisi göstermişlerdir. İletişim teknolojileri aracılığıyla kamuoyunu etkileyen söylemler ve eylemler geliştirerek geleneksel medyanın karşısında dijital medyanın yeni kullanım biçimlerini sergilemişlerdir. Nihayetinde internet bugüne kadar geliştirilen tüm medyalar arasında, hepsini kapsayan güçlü bir iletişim aracı haline gelmiştir. Giderek daha fazla ticarileşmesine rağmen evrimii iletişim olanakları muhalif sesler için hala en az maliyetli ve en fazla etkili iletişim alanlarından biri olmaya devam etmektedir.

Bununla birlikte dijital iletişim toplumsal hareketler için dezavantajları da barındırmaktadır. Öncelikle evrimii iletişim sağlayıcısı internetin teknolojik açıdan gelişmiş ülkelerde dahi erişim sorununun olduğunun ve bu durumun gşsizliklerini

ortaya çıkardığının altı çizilmelidir. Erişim sorunu olmayan durumlarda ortaya çıkan problem ise bu ağları kullanacak teknolojik bilgiye ve dijital okur-yazarlık yetisine sahip olunmamasıdır. Bir diğer sorun içerik üreticilerinin güç tekelini ellerinde tutma riski ve kendi seçtikleri içerikleri dağıtımına sunmalarıdır. Bir filtre uygulamasının bulunmaması dezenformasyonu kolaylaştıracağı gibi aynı zamanda bilginin üretiminde tek merkezliliğe de sebep olacaktır (Mosca, 2008: 59-60).

Kullanıcılarına anında yazar olma imkânı tanıyan dijital medyayı *boş yazı tahtaları* olarak nitelendiren Habermas (2023: 36) platform niteliğindeki bu alanlarda iletişimin redaksiyon filtresinden geçmediğinin de altını çizmiştir. Dolayısıyla filtreden ve redaksiyondan yoksun dijital iletişim ile kullanıcılar küresel ağda sorumsuz araçlar haline gelmiş ve içerikler öngörülemez tartışmalar ortaya çıkararak kamusal iletişimin karakterini değiştirmiştir. Kendiliğinden, belirli konular etrafında oluşan sınırsız iletişim merkezden uzaklaşarak yayılırken iletişimin kendi içine dönen bir yapıya evrilmesiyle birlikte kamusal sınırsızlaşarak fragmanlaşmıştır. Dijital iletişimin kullanıcılara sunduğu özgürlükçülük ve anlık katkıda bulunarak eş otorite olabilme vaatleri de *fragmanlaşmış yankı odalarındaki dağınık gürültüler tarafından bastırılmıştır* (Habermas, 2023: 36-39). Bu durum politik kamusal algılanışını deforme ederken irade oluşumunun müzakereci niteliği de tehlikeye girmiştir (Habermas, 2023: 11).

Alanda çalışmalar yürüten akademisyenler yeni teknolojilerin yarattığı olumsuzlukların bir bölümünü ortadan kaldırabilmesi için toplumsal hareketlere önemli roller düştüğünün altını çizmişlerdir (della Porta ve Mosca, 2005; Downing, 2003, 2008 ve 2011; Habermas, 2023; Pajnik ve Downing, 2008). Toplumsal hareketler öncelikli olarak iç yapılarındaki aktörlerin yeni teknolojilere yönelik becerilerinin artmasını sağlayabilirler. Verilecek eğitimlerle mümkün olabilecek bu gelişimin yanı sıra hareketler iletişim akışlarında birer eşik bekçisi rolü üstlenebilirler. Buna yönelik olarak toplumsal hareketler profesyonel kişilerle çalışabilir ya da bu alandaki profesyonel gönüllüleri

harekete dahil edebilirler. Böylelikle kamusal iletişimin belirleyicileri olan mesajın ulaşacağı hedef ile müzakerecilik niteliği biçimlendirilerek kamusal altyapısı kurulabilir (Habermas, 2023: 33-34).

Toplumsal hareketlerin ağ teknolojilerini kendi avantajlarına yönelik kullanabilmeleri için bir diğer alternatif ise kendi medyalarını oluşturmalarıdır. Küresel adalet hareketinin bağımsız yayın organı Indymedia'nın; "Medyadan nefret etmeyin! Medya olun!" çağrısı tüm aktivistleri birer iletişimci olmaya davet etmesi açısından önemli bir örnektir. Böylelikle mücadelenin öznelere enformasyon öznesi haline gelebileceklerdir (Downing, 2003: 629). Kendi medyaları sayesinde kamusal iletişimi redakte ederek sunma olanağına kavuşan toplumsal hareketler kamuoyunun dikkatini aynı konuya yönlendirerek kendi kararlarını ve iradelerini ortaya koymalarını sağlayabileceklerdir (Habermas, 2023: 49). Bu bağlamda toplumsal hareketlerin etkilerini artırmaları açısından çok yönlü çevrimiçi medyanın deneyimi ve potansiyeli üzerinde eleştirel düşünceleri ve onu kendi yararlarına kullanabilmeleri her zamankinden daha önemli hale gelmiştir (Pajnik ve Downing, 2008: 8-9). Dolayısıyla ağ teknolojilerinin sağladıklarıyla muhalefet için yeni alanlar açmak ve bir muhalefet aracı olarak sanal ağları eylem repertuarı olarak kullanmak gerekmektedir.

Dijital medyayı aktif bir muhalefet aracına dönüştüren ilk toplumsal hareket Zapatistalar hedeflerini ortaya koymak ve geniş kitleler tarafından duyulabilmek için interneti etkin ve etkili biçimde kullanmışlardır. Zapatistaların bu pratiği ağ örgütlenmelerini ortaya çıkarmış ve hiyerarşik olmayan, heterojen ağlar şeklinde yeni örgütlenme biçimleri yaratılmıştır. Yeni örgütsel form zamanla ekolojik eylemleri, insan ve hayvan hakları savunucularını, iklim aktivistlerini içine alarak çeşitlilik göstermiştir. Bilgi ile eylemi birlikte etkileşime sokan bu örgütlenme biçimleri farklı kamular ve farklı aktörler arasında yeni dayanışma ağlarının kurulmasını sağlarken geniş kitlelerin harekete geçmesinde de motive unsuru haline gelmişlerdir. Dijital ağların birleştirici ve örgütleyici

niteliği sanal protestoları kısa zamanda sokak eylemlerine; yerel olayları da hızla küresel tepkilere dönüştürmüştür.

1.2.2.2. Küresel Hareketlerden Küyerel Hareketlere

Bugün dünya hızla dijitalleşirken internet yeni bir direniş alanı haline gelmiştir. Anlam üretme ve mücadele etme pratiklerinde interneti kullanan toplumsal hareketler de aşağıdan yukarıya artan bir küreselleşme sürecine girmişlerdir. Çünkü küreselleşme sunduklarıyla bir taraftan ekonomik, politik, teknolojik, kültürel güç ilişkilerinin iç içe geçirirken diğer taraftan da toplumsal ilişkileri esnekletirmiş ve zaman-mekân algısını yeniden şekillendirmiştir. Bu durum belirgin şekilde ağ formlarının yükselişine neden olurken toplumsal hareketler de bu ağlar içinde kendilerini var ederek geleneksel örgüt biçimlerinden farklılaşmış ve daha yatay, geçirgen ilişkiler üretmişlerdir. Bu durum yerel aktivizm ile küresel süreçler arasında hem karmaşık hem de açık uçlu bir ilişki ortaya çıkarmıştır (Stammers, vd., 2005: 57-59). Yeni koşullarda yerel ile küresel birbirlerini oluşturan iki unsur haline gelirken hem yerel olan küresel süreci şekillendirmiş hem de kendisi küresel olan tarafından biçimlendirilmiştir.

Bu bağlamda *küresel düşünen, yerel hareket eden (think global, act local)* yeni bir toplumsal hareket formunun ortaya çıktığından bahsedilebilir. Bu yeni *küyerel (glocal)* toplumsal hareketler; küresel süreçlerin yerel alanlarda ortaya çıkmaları ve buralarda şekillenerek yeniden yönlendirilmeleri bağlamında küresel olarak da eylemde bulunmuşlardır. Küyerel hareketler küresel düşünme süreçlerinde farklı coğrafyalardaki aktivistlere ulaşarak yerel olanı ulus ötesi ağlara dönüştürmüşlerdir (Stammers, vd., 2005: 62-64). Bunu yaparken hem yerel hem de küresel düzeyde etkinliklerini sürdüren küyerel hareketler çevrimiçi ve çevrimdışı ağları birbirine bağlamışlardır (Urkidi, 2010). Küyerel hareketler farklı coğrafyalardaki temsilcileriyle çoklu liderlik sistemine uygun yapıda, kökleri yerel oluşumlara dayanan (*grassroots*), nihai hedefleri ise hem küreseli hem de yereli kapsayan oluşumlardır. Böylelikle bu hareketler farklı yerlerde yeniden ortaya

çıkan ağlarıyla fiziki mesafeleri yeni yakınlık ilişkilerine dönüştürmekte ve bir süreklilik sağlayabilmektedirler.

Küyerel hareketlerin önemli örneklerinden biri 2017 yılında kadınlara yönelik cinsel tacize ve istismara karşı başlatılan, dünyanın farklı yerlerinde benzer eylemlere sahne olan “Me Too” (Ben de) hareketidir. Hareket başarılı şekilde #Metoo etiketinin Twitter’da bir yıl içinde 19 milyona ulaşmasını sağlamış ve aynı zamanda aktörler dünyanın farklı yerlerinde sokaklara çıkarak gösteriler düzenlemişlerdir. Toplumsal aktörler bir taraftan dünyanın ortak sorunlarından biri olan kadına yönelik tacizi ve istismarı diğer taraftan ise yerel düzeyde çözüm talep ettikleri cinayet, tecavüz sorunlarını gündeme getirmişlerdir. Me Too, kurulan başarılı iletişim ağı sayesinde yerelde başlayan problemi küresel gündeme oturtmuş ve aynı şekilde küresel gündemi yerele dağıtabilmiştir. Küyerel bir hareket olarak Me Too mağdurların dayanışmasını sağlarken sosyal medyayı da bir muhalefet aracına dönüştürebilmiştir.

Bir diğer küyerel hareket örneği 2018 yılında başlayan, genç iklim aktivistleri tarafından yürütülen “Fridays for Future” eylemleridir. Uzun vadeli iklim hedefleri yerine somut eylemlere öncelik verilmesini talep eden aktivistler küresel iklim grevi çağrısında bulunmuşlardır. Greta Thunberg isimli bir gencin oturma eylemiyle başlayan hareket sosyal medyada dolaşıma giren etiketler (*hashtags*) sonrasında küresel boyutta bir tepkinin oluşmasını sağlamıştır. Farklı ülkelerden temsilciler her cuma günü gerçekleştirdikleri iklim grevleriyle yerel bir hareketin küreselleşme sürecini dünya kamuoyuna göstermişlerdir. İklim aktivistleri de Me Too hareketinde olduğu gibi hem dünya genelini ilgilendiren sorunlara hem de yerel düzeyde yapılması gerekenlere dikkat çekmişlerdir.

Küyerel hareketlerin ortak mesajı küresel standartları dikkate alarak yerel uygulamalar başlatmış olmalarıdır. Bu hareketler ile birlikte sivil toplum da yeni bir misyon kazanarak yerel ile küreseli bütünleştirici bir rol üstlenmiştir. Bununla birlikte

küyerel kavramını *akışkan ve sürekli hareket halinde, yerel ve küresel sorunları aynı anda nasıl algıladığımızı ve çözdüğümüzü belirleyen her şey* olarak tanımlayan George Ritzer (1998 ve 2011) küyerel hareketlerin yukarıdan aşağıya hiyerarşi ile anarşi arasında bir yerde olabileceği konusunda da uyarmıştır. Aynı zamanda küyerelleşme yine Ritzer tarafından yereli küresele ve küreseli yerele bağlamaktan daha fazlası; batılı yaşam ve yönetim tarzının batılı olmayan dünyayla arasında kurulan bir köprü olarak da nitelendirilmiştir.

Küyerel hareketler genellikle yerel başlangıca sahip, aşağıdan yukarıya örgütlenmeler olarak ortaya çıkmaktadırlar (Lindell, 2009: 126). Eylemleri ve stratejileri hem teorik hem de pratiğe yöneliktir, ikisi arasında kurulan bağlarda teorik bilgiyi eyleme dönüştürmeyi amaçlamışlardır. Alandaki araştırmacılar (Neulingera, Kissb ve Veress, 2023) küyerel hareketlerin büyük ölçüde insanların alışkanlıklarını değiştirmekten ziyade sistem değişikliğine yöneldiklerini söylemiş olsalar da bu durum bütün küyerel hareketler için geçerli değildir. Küyerel hareketlerin faaliyet alanları birden fazladır ve karmaşık sosyo-ekonomik sorunlarla ilgilenmektedirler (Neulingera, Kissb ve Veress, 2023: 489). Çünkü bu hareketlerin ilgilendikleri sorunlar birbirinden farklı görünen -iklim ve gıda aktivizmi gibi- ancak neden ve sonuçları itibariyle birbirlerini etkileyen alanlarla iç içedir. Topluluk olma bilincinin en az yapılan eylemler kadar önemli olduğu küyerel hareketler organize olma biçimleri bakımından da esnek koşullara ve esnek yönetim biçimlerine eğilimlidirler.

Küyerel toplumsal hareketler henüz fazla çalışılmış bir alan değildir. Bu nedenle küyerel ağların ve ilişkilerin süreksizliği ve başarısı konularında net bir iddiada bulunmak mümkün değildir. Ancak küyerel hareketler sahip oldukları nitelikler itibariyle önemli potansiyeller taşımaktadırlar. Söz gelimi bu hareketler tarafından düzenlenen etkinliklerde bir araya gelen farklı kimliklere, kültürel arka planlara sahip aktörlerin ortak hedefler etrafında yeni iş birlikleri kurmaları ve bu hedefleri kendi coğrafyalarında yerel

düzeyde paylaşarak yaygın hale getirmeleri mümkündür. Benzer iş birlikleri farklı yerlerde, eş anlı olarak düzenlenen, küresel ölçekli eylemlerle ve etkinliklerle de kurulabilir. Ağ teknolojilerinin bu bağlamdaki rolü iletişimin hızlanmasında, organizasyonun kolaylaşmasında, eylemin geniş kitlelere duyurulmasında, yeni aktörlere ulaşılmasında ve etki alanının büyümesinde ortaya çıkmaktadır. Ortak bir toplumsal, kültürel, ekonomik veya politik bağı olmayan aktörler ve gruplar arasında iletişim kurulmasını kolaylaştıran yeni medya ağları küyerel hareketlerin duyurulmasını ve yaygınlaşmasını sağlayabilir. Gündem yaratma aracı ve stratejisi olarak ağ teknolojilerini kullanmaya başlayan ve böylelikle geleneksel medya araçlarının sansürlerinden ya da görmezden gelmelerinden büyük ölçüde kurtulan küyerel hareketler yaşam dünyasına sızan sisteme meydan okuyan güçlü aktörlere ulaşabileceklerdir.

Çevrimiçi araçların sağladığı olanaklar kolektif eylemin özelliklerini ve kapasitelerini etkilemiştir. Küyerel hareketler hızlı ve düşük maliyetlerle organize olabildikleri için etki alanlarını genişletme potansiyelleri de yüksektir. Dijital araçlarla etkinliklerinin ve eylemlerinin odağını kamunun ilgisini çeken konular etrafında değiştirebilme olanağına kavuşan hareketler politika yapıcılarını etkilemek için internetin gücünü kullanmaktadır (Calderaro ve Kavada, 2013: 2). Küyerel hareketlerin çevrimiçi medyada alanlarını genişletmek üzere kullandıkları sosyal medya platformlarının yapıları kuruluş amaçları itibarıyla aktivist etkinliklere ters düşüyor gibi görünse de bu platformların kolektif yaratma sürecinde önemli rolleri bulunmaktadır (Kavada, 2015a: 884).

Castells'in ifade ettiği gibi toplumların *akışların uzamında* süzüldüğü dijital çağda toplumsal hareketlerin çevrimiçi iletişimi ve çevrimiçi medyayı nasıl kullandığını anlamak gerekmektedir. Bu bağlamda ağ teknolojilerinin hareketler açısından avantajlarının ve dezavantajlarının küreselleşme süreciyle birlikte değerlendirilmesi ve toplumsal hareketler kadar kavramların içerikleriyle anlamlarının da değiştiği göz önünde

bulundurularak; ancak aynı zamanda medya-merkezci ve tekno-merkezci düşüncelerden kaçınarak yeni yaklaşımlar geliştirilmelidir.

2. BÖLÜM: KÜRESELLEŞME VE AĞ TOPLUMU

2.1. KÜLTÜREL AÇIDAN KÜRESELLEŞME

2.1.1. KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA KÜLTÜRÜN VE MEDYANIN DÖNÜŞÜMÜ

Küreselleşme 1960'lerden başlayarak günümüzde devam eden -ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel- bir süreci temsil etmekte ve bu süreçte politik boyutta devlet-sivil toplum arasındaki ilişki yeniden tanımlanmaktadır. Kavram olarak küreselleşme çok tanımlı, çok boyutlu bir yapıya sahiptir. *Küreselleşmenin (süreç olarak) daha fazla küreselleşmeye (durum olarak) yol açtığı* önermesindeki muğlaklıkta olduğu gibi kavramın nedenleri ve sonuçları arasında anlamlı ayrımlar yapmak kolay değildir (Steger, 2013: 24). Yalnızca kavramsal olarak değil doğası itibariyle de belirsizliğin hâkim olduğu küreselleşme tüm toplumsal olgularda olduğu gibi hem olumlu hem de olumsuz görüşlerin yer aldığı geniş bir literatürdür.

Anthony Giddens'in (2010: 37) modernitenin oluşumuna katkıda bulunan, uzak yerlileri birbirine bağlayan ve yerel olayların küresel boyuttaki belirleyici gücünü artıran bir gelişme süreci olarak tanımladığı küreselleşme, Manfred B. Steger (2013: 27-31) tarafından dört farklı özellikle karakterize edilmiştir. Küreselleşmenin ilk özelliği geleneksel siyasi, kültürel ve coğrafi sınırları aşan toplumsal ağların yaratılmasını ve mevcut olanların çoğaltılmasını içermesidir. İkincisi toplumsal ilişkilerin ve karşılıklı bağımlılıkların genişlemesini ifade etmektedir. Üçüncü özelliği toplumsal değişimlerin ve faaliyetlerin yoğunlaşmasını içermesidir. Bu, özellikle internetin yaygınlaşması sonrasında yerel olayların uzakta olup bitenler tarafından biçimlendirilmesi ve yerel olayların uzaktaki olayları biçimlendirmesi anlamına gelmektedir. Son olarak toplumsal ilişkilerin ve bağımlılıkların ortaya çıkmasının ve yoğunlaşmasının insanın bilinç

düzeyinde de karşılığını bulmasıdır. Toplumlarda yaşanan değişimler insanlar tarafından da fark edilmekte ve bireyler de kendilerini küresel bir bütünün parçası olarak hissetmektedirler.

Toplumsal karşılıklı bağımlılığı artıran çok boyutlu bir toplumsal süreç olarak küreselleşme araştırmacıların genellikle ekonomik, kültürel ya da politik, tek boyutta ele alarak incelediği bir alandır. Çalışıldığı boyut bağlamında kavram sık sık belirli uzmanlık alanlarına indirgenme durumuyla karşı karşıya kalmaktadır. Küreselleşmenin nedeni, tarihi arka planı, izlediği yol ve sonuçları bağlamında da bir fikir birliği söz konusu değildir (Steger, 2013: 32-33). Zygmunt Bauman'ın (2012: 7) ifadeleriyle, *kimilerine göre onsuz mutlu olamayacağımız, kimilerine göre ise mutsuzluğumuzun nedeni olan küreselleşme benzer ikilikleri tesir ettiği her alanda içeren bir süreci işaret etmektedir.*

Küreselleşmenin ortaya çıkışı çok çeşitli nedenlere bağlanmaktadır. Bunlardan birkaçı; Soğuk Savaşın bitmesi ve yönetim biçimlerinin dünyadaki ülkeleri birbirine yakınlaştırması, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle bilgi akışının kolaylaşması, piyasaları birbirine bağlayan üretim ve tüketim ağlarını ortaya çıkaran ulus aşırı şirketlerin büyüyerek ekonomiyi dönüştürmesi olarak sıralanabilir. Marshall McLuhan'ın küresel köy kavramının benzeri bir görüşe sahip olan Roland Robertson (1999: 21 ve 100) küreselleşmeyi dünyanın küçülmesi olarak nitelerken sürecin başlangıcını 15.yy.'a kadar götürmüş ve tarihi gelişimi bakımından küreselleşmenin beş evreden oluştuğunu söylemiştir. Küreselleşmenin oluşum evresi 15-18.yy.'lar arasında gerçekleşmiştir. Birey algısının gelişmesi, toplumsal düşüncenin ve ulus bilincinin oluşması küreselleşmenin izlerini taşımaktadır. İkinci evre, başlangıç evresi ulusal sözleşmelerin yapıldığı ve üniter devlet düşüncesinin gelişmeye başladığı dönemi işaret etmekte ve 18.yy.'ın ortasında başlayarak 19.yy.'ın sonlarına kadar sürmektedir. Yükseliş evresi, üçüncü evredir. Modernliğin tartışıldığı dönemde ulusal kimliklerin yanı sıra bireysel kimlikler de konuşulmaya başlanmış ve yeni iletişim biçimleri ortaya çıkmıştır.

Dördüncü evre, hegemonya için mücadele evresidir ve 1960'lara kadar olan dönemi kapsamaktadır. Birleşmiş Milletlerin kurulduğu, II. Dünya Savaşı'nın ve Soğuk Savaş'ın yaşandığı yıllarda küreselleşme gelişen teknolojiyle birlikte daha fazla hissedilir hale gelmiştir. Küreselleşmenin son evresi Soğuk Savaşın sona erdiği 1990'lı yıllarda başlamıştır. Ambargoların yoğun biçimde yaşandığı bir süreçten çıkan dünyada insan hakları hakkındaki tartışmalar artmış ancak aynı zamanda nükleer silahlar yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde uluslararası sistem akışkan bir hal almış ve küresel medya güçlenmiştir.

Politika, ekonomi, ulaşım, teknoloji, göç, medya, toplumsal ilişkiler gibi hayatı farklı alanlarda etkiliyor olması ve ortaya çıkardığı sonuçlar nedeniyle küreselleşme kavramsal olarak oldukça tartışmalıdır. Evrensel boyutta her alanın, her kurumsal yapının, her toplumun ya da her bireyin küreselleşmesi söz konusu değildir elbette ancak asli ekonomik, politik, iletişimsel ve kültürel etkinliklerin küreselleştiği ağların etki boyutu evrenseldir. Hızlı ve uzak mesafelere erişim sağlayan yapısıyla bilgi iletişim teknolojilerinin merkezde bulunduğu küresel ağ dünyadaki herkesi ve her şeyi birbirine bağlayabilmektedir (Castells, 2008b). Bireylerden uluslara kadar büyük ölçüde herkesin ve her şeyin birbirine bağımlı hale geldiği olgusuna gönderme yapan küreselleşme; üretim süreçleri, uluslararası iş bölümünü etkileyen işlemler, ulus ötesi şirketlerin rolü ya da dünya ticaretindeki genişleme gibi ekonomik olgular üzerinden tartışılmaya devam etmektedir. Ancak dar bir bakış açısı sunan bu tartışmalar politik, toplumsal, kültürel etkenlerin dahil edilmesiyle birlikte sağlam bir temele oturtulabilmektedir (Giddens, 2012: 84).

Kültürel küreselleşme dünya üzerindeki kültürel akışların artmasını ve yayılmasını ifade etmektedir. Görüntüler ve fikirler artık daha kolay bir şekilde bir yerden diğerine gönderilmekte ve bu durum gündelik hayatı etkisi altına almaktadır. Kültürel pratikler artık sabit yerellikleri aşarak küresel temalarla etkileşmekte ve yeni anlamlar

kazanmaktadırlar (Steger, 2013: 100). George Ritzer ve Jeffery Stepnisky'nin (2014: 611-612) kültürel farklılıkçılık, kültürel yondeşme ve kültürel melezleşme olarak kategorilendirdiği kültür ile küreselleşme birbiriyle yakın ilişkidirler. Bu ilişkide kültürel melezleşme bağlamında küresel-yerel indirgemeciliğinden uzak küyerel kültürlerin, toplumların ve kimliklerin inşa sürecinde oldukları düşünülmektedir.

2.1.1.1. Küreselleşme ve Küresel Perspektifler

Küresel perspektif iki boyutta değer yaratmaktadır. Bunlardan ilki toplumsal sorumluluğun ulusal sınırların ötesine geçmesi ve böylece dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan -doğal olan ya da olmayan- felaketlerin bir müdahale ve mücadele alanı yaratmasıdır. İkinci boyutta küresel bakış açısı, kimlik oluşturma sürecinde bireylerin ulus-devlet anlayışından uzaklaşıyor olmasıdır. Yerel problemlerin dünya genelinde duyurumunu kolaylaştırması, maliyetleri düşürmesi, ulaşımı ve ulaştırmayı kolaylaştırması gibi özellikleri bakımından pozitif etkileri olan küreselleşme, evrensel boyutta genişleyen piyasanın toplumsal ilişkilere dahil olmasına yol açması, kültürel kodları metalaştırması, tüketim-ihtiyaç bağıını kopararak keyfi tüketimi desteklemesi gibi nedenlerden dolayı ise olumsuz bir imaja sahiptir.

Diyalektik bir olgu olan küreselleşmeye karşı bakış açılarını anlamak üzere yaptıkları araştırmada David Held vd. (1999) tartışmaların *şüpheciler (sceptics)*, *aşırı-küreselciler (hyperglobalists)* ve *dönüşümcüler (transformationalists)* olmak üzere üç eğilimde sürdürüldüğünü ortaya koymuşlardır.

Şüphecilerin (sceptics) yürüttüğü tartışmalar küreselleşme hakkında söylenenlerin “küresel palavra” olduğu iddialarıyla, küreselleşmenin anlatılandan çok daha sınırlı ve düzgün işlemeyen bir süreç olduğu iddialarına kadar çeşitlenmektedir (Steger, 2013: 34-35). Ancak temelde küreselleşmeyle ilgili varsayımların yeni olmayan şeyler üzerinden ve gereğinden fazla biçimde yürütüldüğünü düşünmektedirler. Özellikle internet aracılı

etkileşim alanı olarak siber uzamın gerçek olmadığı ve yüz yüze kurulmayan iletişimin ciddi tehlikeler barındırdığının altı çizilmektedir (Boyer ve Drache, 1996; Hirst ve Thompson, 2003).

Zaman ve mekân kavramlarında yaşanan dönüşümle birlikte imgeler yerden bağımsız ve ondan hızlı şekilde hareket etmeye başlamışlardır. Bu bağlamda küreselleşme *bir yerde bulunma ile bulunmama arasındaki kesişimde, uzak toplumsal ilişkilerin yerelle iç içe geçtiği düzlemde* ortaya çıkmaktadır (Giddens, 2010: 37). Jon Stratton'un (2002: 81-82) ifadesiyle *mekânı aşmak için geçen zaman azaldıkça mekân da bağlamını yitirmekte ve yerini hiper alan almaktadır*. Stratton (2002: 84) hiper alanı kapitalizm dolayısıyla geliştirilen iletişim teknolojilerinin bir ürünü olarak tanımlamaktadır. Bu alanda kültürel akışlar gerçekleşirken iletilmek istenen mesajlar güçlü iletişim teknolojileri vasıtasıyla küresel medya imparatorlukları tarafından oluşturulmakta ve yönlendirilmektedir (Steger, 2013: 107). Böylelikle küresel kültürel gerçeklik büyük ölçüde aynı formülle üretilmiş içeriklerle inşa edilirken insanların kimlikleri ve arzuları belirli biçimlerde şekillendirilmektedir. Küresel medya bir taraftan geleneksel medya araçlarıyla “dedikodu piyasaları”na dönüştürken bir taraftan da yeni medya araçlarının alternatif alan yaratma potansiyeli tartışılmaya devam etmektedir.

Şüpheler hükümetlerin iktidarının güçsüzleştiği ve merkezi olmaktan çıktığı iddialarına da kuşkuyla bakmakta ve ekonomik etkinliğin kontrolü bakımından belirgin rollerinin sürdürdüklerini belirtmektedirler. Süreç sonuçları itibarıyla değerlendirilmekte ve nihayetinde güçlü azınlığın egemenliğindeki bir dünya düzenine doğru gidildiği düşünülmektedir. Bu bağlamda küreselleşme kapitalist dünya aktörlerinin çıkar politikalarının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Direniş hareketleri perspektifinde ise küresel yapıların varlığına rağmen devletlerle direniş aktörleri arasındaki ilişkinin yıllardır doğrusal bir eğilim gösterdiği savunulmaktadır (Fenelon ve Hall, 2008). Diğer

taftan Held vd. (1999) ise ulus devlet yapısının uluslararası yasalar ve toplumsal hareketler tarafından yeniden şekillendirildiğini belirtmektedir.

Şüphelerin tüm iddialarını savunmamakla birlikte Bauman (2012: 64-65) *bir merkezi bulunmayan, başına buyruk yapısına atıfla popüler kavramlardan biri haline gelen küreselleşmeyi; şeylerin kontrolden çıktığı, dünya meselelerinin belirsizleştiği rahatsız edici bir his* olarak betimlemektedir. Şüpheler, eylemlerin küresel etkilerinin olduğunu kabul etmekte ancak eylemlerin planlanması ve yürütülmesi açısından küreselleştirici araçlara sahip olunmadığı vurgulamaktadırlar. Bütünleştiriciliği kadar parçalayıcı işlevi de olan küreselleşme yerelleşme ile iç içe geçmekte ve birbirinin ikiz kardeşi olarak tanımlanmaktadır (Bauman, 2012: 129).

Aşırı-küreselleşmeci (hyperglobalists) düşünürler ise küreselleşmenin her yerde hissedilen bir olgu olduğu fikrini benimsemektedirler. Bu görüş ulus devletin rolünün zayıfladığını bu nedenle de uluslararası kuruluşların ve toplumsal hareketlerin canlandığını ve yeni biçimlerin ortaya çıktığını savunmaktadır. Ulusal iktidarların dünya çapında gerçekleşen ekonomik, toplumsal ve çevreyle ilgili sorunlar karşısında güçleri azalmıştır. Küreselleşme ağırlıklı olarak ekonomik perspektiften değerlendirilmektedir. Bu bağlamda kaynakların serbest dolaşımı ile sürekli olarak gelişen bir küresel pazar ortaya çıkmıştır. Bunun karşısında politikacılar etkilerini önemli ölçüde yitirmişlerdir. Yeni teknolojiler toplumsal ilişkileri yeniden şekillendirirken zaman ve mekân ayrımının ortadan kalkması karşılıklı bağımlılıklar meydana getirmiş ve küresel köy bağlamında yeni bir dünyanın inşa edilmiştir. Küreselleşme toplumları refaha taşıırken süreç derinleştikçe ulusal sınırlar anlamsızlaşacak ve serbest piyasa mekanizması tüm problemlere yanıt verecek bir mekanizma olarak güçlenecektir.

Merkezde yer alan *dönüşümcüler (transformationalists)* toplumların hızlı biçimde dönüştüğünü kabul etmekte ancak bu durumun yeni bir toplum ve toplumsal ilişkiler bütünü oluşturduğunu ise reddetmektedirler. Küreselleşme yeni bir olgu değildir ve

modernleşmenin devamı niteliğindedir. Ancak aynı zamanda küreselleşme mevcut toplumsal ilişkileri yeniden yapılandıran merkezi bir güçtür. Bununla birlikte iktidarlar da hala büyük bir güce sahiptirler. Hızla değişen dinamikler karşısında toplumların ise kendilerini yenileyerek uyum sağlamak üzere dönüşmeleri kaçınılmazdır. Aşırı küreselleşmeci görüşün iddia ettiği gibi ulus devletin de sonu gelmemiştir. Toplumlar gibi ulus devletler de sürece uyumlanmak zorunda kalmışlardır. Dönüşümcüler iki yönlü bir süreç olarak kabul ettikleri küreselleşmeyi bilginin ve etkinin çift yönlü akışı olarak tanımlamaktadırlar. İletişim ve teknoloji alanındaki gelişmeler de bu süreci hızlandırmaktadırlar.

Giddens (2012: 96) aşırı-küreselleşmeci görüşü tek-yönlü bakış açısı ve ekonomik indirgemeciliğinden, kuşkucuları dünyanın yaşadığı dönüşümleri küçümsediklerinden dolayı eleştirmekte, dönüşümcüler perspektifine ise büyük oranda yakın görünmektedir. Kültürel bağlamda küreselleşmenin etkilerinin bir-iki kuşak sonra tamamen ortaya çıkacağını söyleyen Giddens (2012: 97) kendilerini korumaya çalışan yerel kültürlerin küresel kültürle karşılaştıktan sonra dönüşeceklerini ileri sürmektedir. Küresel kültürü ortaya çıkaran etkenler arasında; televizyon, birleşik küresel ekonomi, dünya vatandaşlığı olgusu, ortaya çıkan uluslararası kuruluşlar ve anlık iletişimi sağlayan elektronik iletişim olduğunu belirten Giddens (2012: 98-99) interneti büyük bir dönüşüm aracı olarak tanımlarken, kültürün küreselleştirici bir unsur olup olmayacağı konusunda kesin bir fikir belirtmemektedir. Ancak internetin yerel kültürlerle uyumlanarak onları destekleyecek bir oluşuma dönüşmesinin de olası olduğunu düşünmektedir.

Küreselleşmenin genel üretim tarzına bağlı olarak dört farklı küreselleşme formu ortaya çıkardığı söyleyen Boaventura De Sousa Santos'un (2002: 102) bu kategorilendirmesini kültürel bağlamda ele almak mümkündür. Santos'a göre ilk form küreselleşmiş yerelliktir (*globalized localism*) ve yerel kültürlerin Amerikan kültüründen etkilenmesi bakımından küreselleşmesini ifade etmektedir. Bu bağlamda Santos

İngilizcenin ortak dil haline dönüştürülmesini, Amerikan fast food kültürünün ve popüler müziğinin dünya çapında benimsenmesini örnek vermektedir. Benzer iddia Ritzer (1998) tarafından özellikle tüketim kültüründeki Amerikan egemenliğini temsil eden “McDonalddlaştırma” (*The McDonalddization*) ile kavramlaştırılmaktadır. Bu durum farklılıkların dışlanması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. İkinci form olan yerelleşmiş küreselleşme (*localized globalism*) ulus ötesi zorunlulukların yerel kültürlerde meydana getirdiği, serbest ticaret bölgeleri; ekolojik çöp alanı olma; dış borçlar nedeniyle doğal kaynakların tahrip edilmesi; tarihi değerlerin, zanaatkarlığın vb. turizm amacıyla kullanılması gibi değişiklikleri kapsamaktadır. Bunun sonucunda yerellik parçalanmakta, bozulmakta ve yeniden yapılandırılmaktadır. Dünya genelinde yerelleşmiş küresellik ile küreselleşmiş yerellik arasında bir ağ ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan ise ilk iki forma yönelik -yerelleşmiş küresellik ve küreselleşmiş yerellik- bir direniş de küreselleşme eğilimindedir. Bu üçüncü form olan kozmopolitlik (*cosmopolitanism*) ile ifade edilmektedir. Artan bağlantılar küresel ittifakları geliştirici bir etki meydana getirmekte ve eşitsizliklere maruz kalan ülkeler, bölgeler veya toplumsal gruplar organize bir direniş sergilemektedirler. Küreselleşmenin olumsuz etkilenenleri, bilgi teknolojisi ve iletişim devrimi dahil olmak üzere sistemin ortaya çıkardığı ulus ötesi etkileşim olanaklarından yararlanmaktadırlar. Kozmopolit faaliyetlerle dışlanmaya, bağımlılığa ve parçalanmaya karşı mücadele edilmektedir.

Santos (2002: 106) yerelleşmiş küresellik ile küreselleşmiş yerelliğe karşı direnen son küreselleşme formunu insanlığın ortak mirası (*common inheritance of humanity*) olarak adlandırmaktadır. Bu direniş insanlığın hayatta kalması için gerekli olan kaynakların ve varlıkların korunmasını ve sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik ulus ötesi mücadeleleri kapsamaktadır. Küreselleşmenin kozmopolitlik ve insanlığın ortak mirası formları son yıllarda gelişim göstermektedir. Böylelikle mevcut hegemonyaya alternatif bir politik küreselleşme inşa edilmektedir.

Giddens'in (2012: 40-41) moderniteyle karşılıklı itici güçler olduklarını ifade ettiği küreselleşme kitle iletişim araçlarındaki gelişmelerden bağımsız olarak tartışılabilecek bir kavram değildir. Geçmişte el yazması metinler aracılığıyla miras olarak bırakılan enformasyon matbaanın icadıyla çoğaltılabilir hale gelmiş, zaman ve mekân sınırlarını aşmıştır. David Harvey'in (1996: 270) *zaman-mekân sıkışması* olarak adlandırdığı durum hayatın gündelikteki akış hızının artması ve farklı fiziki mekânların ortaya çıkardığı mesafe anlayışının dönüşmesidir. Aracın mesajdan daha önemli olduğunu ifade eden, "araç mesajdır" cümlesiyle McLuhan bu bağlamda matbaayı modernleşmenin ve dünyadaki dönüşümün başlangıcına oturtmaktadır. Sonrasında sanayileşmeyle birlikte küçülmeye başlayan dünya birden fazla duyguya hitap eden televizyonun icadıyla birlikte küresel bir köye dönüşmüştür.

Uyarıcı ve kapsayıcı özelliğinden dolayı televizyon herkesin bağlantıda olduğu küresel köye katılım isteğini artıran medya araçlarından biridir (Maigret, 2014: 131). Diğer taraftan büyük holdinglerin egemenliğindeki kanallar yaydıkları değerlerle bir taraftan popüler kültürün egemenliğini sağlamlaştırırken diğer taraftan toplumsal gerçekliğin depolitize edilmesine neden olmaktadır (Steger, 2013: 113). Bunun örneğini Körfez Savaşı sırasında yapılan yayınlarda ya da 11 Eylül saldırılarında görmek mümkündür. İnsanlar televizyonlarının başında araçların, evlerin, köprülerin ya da kulelerin bombalanışını bilgisayar oyunu izliyormuş gibi takip etmişlerdir (Buck-Morss, 2007: 30).

Küreselleşmenin etkilerini gösterdiği en belirgin alanlardan biri olan medyanın bu süreçle birlikte rolü büyük ölçüde değişmiştir. Önceleri özellikle savaşlar sırasında propaganda rolüyle öne çıkan medya küresel izleyici kitlesinin oluşmasından sonra biz-onlar ayrımının anlamsızlaştığının farkına varmış ve savaş ya da eğlence fark etmeksizin her görüntüyü aynı niteliğe indirgemıştır. *Dikdörtgen şişkin camın* içinde içerikler birbirinin yerini almaya başlamıştır (Buck-Morss, 2007: 103; Miller, 1971: 126 ve

Tomlinson, 2004: 235). Artan kar oranlarının büyümesine kapılan şirketler eğlencenin habere kıyasla daha fazla getirisi olduğunu fark ettiklerinde eğlence şirketleriyle olan bağlarını kuvvetlendirme yoluna gitmişlerdir.

Sözlü kültüre ve sözlü iletişime geri dönüş olarak da değerlendirilen televizyonun icadı sonrasında dünyanın kabileler dönemine döndüğü, bir köye dönüşerek küçüldüğü, tümleşik hale geldiği ve mesafelerin ortadan kalktığı iddia edilmiştir. Bu iddialara karşı çıkanlar mesafenin anlamını yitirmesinin uzakları yakınlaştırdığı anlamına gelmediğini aksine, aracın yabancılaştırıcı etkisini vurgulayarak, uzaktaki olaylardan insanları kopardığını söylemektedirler. Buna göre McLuhan'ın küresel köyü gerçekleşmemekte, iletişimin tek yönlü olarak gerçekleştiği televizyonun icadı ekrandaki yabancılığı, kimseyle iletişim kuramayacak şekilde korumaya almaktadır. John Tomlinson (2004: 235-238) dünyayı mahalle yapan şeyi, küreselleşmenin getirdiği karmaşık bağımlılıkların ve uzaklığın azalmasının zorunlu bir yakınlık meydana getirmesi şeklinde açıklamaktadır. Bu durum basılı, işitsel ve görsel iletişimle elektronik iletişimin bütünleşmesinin ardından küresel boyutta hızlanmıştır. Elektronik iletişim bireylerin hızlı ve doğrudan haberleşmesini sağlarken toplumsal ilişkilerde “içe patlama” yaşanmakta ve insanlar sosyal olarak önemli ölçüde yakınlaşmaktadır (McLuhan, 1962: 31). İnsanların yalnızca haberdar olmaları değil katılım gerçekleştirmeleri bakımından da küresel bir köy oluşturan elektronik medya iletişimin küreselleşmesine de katkıda bulunmaktadır (Pakulski, 2010: 334).

21.yy.'da enformasyon ve iletişim kapsamında yaşanan büyük teknolojik gelişmelerle enformasyon çok sayıda insana eşzamanlı şekilde ulaşmaktadır. Medyanın artan biçimde küreselleşmesi beraberinde yalnızca çeşitlenme ve parçalanmayı getirmemekte, bireylerin verili koşullarda ulaşamayacağı ortamlara, bilgilere ulaşabilmesini sağlamaktadır. İnsanlık pek çok açıdan “biz”e dönüşmektedir (Giddens, 2012: 42-44). Enformasyon üretiminde, dağıtımında ve tüketiminde son otuz yılda

yaşanan bütünleşme özellikle dijitalleşmeyle birlikte bireyleri pasif konumdan aktif konuma geçirmiş ve katılımcı, etkileşimli iletişimi ortaya çıkarmıştır.

Nihayetinde küreselleşme çok boyutlu, çok anlamlı bir kavram olmanın yanı sıra Steger'in (2013: 32) de ifade ettiği gibi düzgün işlemeyen bir süreçtir. Dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan toplumlar küreselleşmenin yol açtığı dönüşümlerden çok farklı şekillerde etkilenmektedirler. Üstelik dünya nüfusunun önemli bir bölümü küresel ağlardaki artışın sağladığı olanaklara eşit şekilde ulaşamamaktadırlar. Bu bağlamda küreselleşmeyi eşitsizlikle ilişkilendirmek yanlış olmayacaktır.

2.1.1.2. Küreselleşme, Medya ve Dijital İletişim

Küreselleşme ile ilişkili kavramlardan biri olan dijitalleşme, dijital teknolojinin günlük hayata entegrasyonu ifade etmektedir. Küreselleşme ve dijitalleşme çeşitli ulus ötesi bağlantı biçimlerini teşvik ederken aynı zamanda iletişim bağlamında da yeni gelişmelere yol açmıştır. Küreselleşme süreci dünya çapında sınır ötesi akışları harekete geçirirken medya iletişiminin iç içe geçmesinde de etkili olmuştur. Dijital iletişim teknolojilerinin ve sosyal medyanın kapasitelerindeki gelişme ise bu eğilimleri güçlendirmiştir.

Dijital iletişimle bir mesajın alıcıya ulaşmasında uzak mesafe ve uzun zaman engelleri ortadan kalkarak etkinlikler siber uzamda gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Siber uzam her ne kadar küreselleşmeyle birlikte sıkça duyulmaya başlandı ise de insanla makine arasındaki mesafe ve zaman ekseninde yaşanan dönüşümün ifadesi olan kavramın ortaya çıkışı küreselleşme öncesine denk gelmektedir. Küresel sistemin gelişimi ve büyümesi ise karmaşık bilgisayar sisteminin gelişimiyle ve bu sistemin ulusal ve uluslararası noktaları birbirine bağlayan dijital iletişim sistemiyle birleşmesiyle hız kazanmıştır.

İnternetin kullanılmasından ve yaygınlaşmasından sonra ise özellikle bireyin konumunda niteliksel bir değişim yaşanmış, birey edilgin seyirci formundan etkin üretici formuna taşınmıştır. Bu bağlamda siber uzam bilgi süper otobanı (*the information superhighway/I way*) olarak kavramlaştırılmaya başlanmış ve internetin çoğaltıcı etkisiyle birey katılımcı hale gelmiştir. Aynı zamanda kitle iletişim araçlarının imajları pazarlayarak tüketime sevk ettiği edilgin seyirci ücretli çevrimiçi bilgi süper otobanında etkin, katılımcı üretüketicilere (*prosumer*) dönüşmüştür (Stratton, 2002: 94-95).

Enformasyon üretiminde, dağıtımında ve tüketiminde son otuz yılda yaşanan bütünleşme özellikle akıllı telefonlarla birlikte büyük oranda artış göstermiştir. Gazeteler kâğıtlardan çevrimiçi platformlara taşınmış, filmler sinema salonlarından çok dijital platformlarda izlenmeye başlanmış, fax ve mektup yerini anlık mesajlaşma uygulamalarına bırakmıştır. Değişimlerin merkezinde yer alan internet geleneksel medya biçimleri arasındaki ayrımı ortadan kaldırarak tek mecra olmaya doğru hızlı şekilde ilerlemiştir.

Bu gelişmelerin arkasında dört kademeli teknolojik devrimin yattığından bahsedilebilir (Giddens, 2012). Bunlardan ilki bilgisayarların maliyetinin düşmesi ve bunun karşısında yapabildiklerinin sürekli biçimde artış göstermesidir. İkinci aşamada verilerin dijitalleşerek teknolojilerin bütünleşik hale gelmesi bulunmaktadır. Üçüncü olarak uydu iletişiminin gelişmesi ve son aşamada çok sayıda mesajın iletilmesini sağlayan fiber optik kabloların hayatımıza girmesi bulunmaktadır. Dijitalleşmeyle birlikte bireyler pasif konumdan aktif konuma geçmekte ve katılım sağlanabilen etkileşimli iletişim ortaya çıkmaktadır.

Dijital olanakların internet teknolojisiyle bütünleşmesi hem iletişim araçlarını hem de toplumları bir değişim sürecine itmiştir. Bu değişimi toplumun ve toplumsal olanın yok olması şeklinde yorumlayan düşünürler bir kopuştan söz etmişlerdir (Touraine, 2017: 69). Medyanın küreselleşmesi toplumsalın yok oluşu iddialarıyla

birlikte farklı kaygıları da beraberinde getirmiştir. Medya bolluğunun medyanın kontrolünü zorlaştıracağından endişe edenlerin karşısında medyanın fazla kontrol edildiğini iddia edenler; eşik bekçilerinin yok olmasından korkanlarla, eşik bekçilerinin fazla güç kazandıklarını düşünenler gibi karmaşık ve geçişken düşünceler ortaya çıkmıştır (Jenkins, 2017: 34). Dünya çapında ağ ve sosyal medyanın demokratikleştirici özelliğini öne çıkaran düşünürlerin yanında dijital çağın işgücü sömürsünün biçimini değiştirdiğini ve yaşam dünyasını sömürgeleştirdiğini iddia eden düşünürler yeni medyanın bir “alternatif” olmadığını ısrarla vurgulamışlardır. (Andersson, 2017: 85; Habermas, 2023).

Diğer bir bakış açısı demokrasi bağlamında yeni medya araçlarının verimsizliğine vurgu yapmaktadır. Bu görüş araçların verimsizliğini miskin aktivizm (*slactivizm*) olarak adlandırmakta ve katılımcıların düşük maliyetli ağlarla toplumsal değişiklik arayışında olduklarını ancak duygulara hitap eden bu durumun eylem bakımından bir sonuca ulaşmadığını ileri sürmektedir. Demokrasi ve yeni medya ilişkisindeki diğer düşünce, araçların demokrasiye katkısı olduğu kadar zararının da olduğu yönündedir. Bu düşünceye göre devletler tepki verme gücünü kaybetmemişlerdir ve bu araçları kullanarak muhalif sesleri bastırma konusunda giderek daha tecrübeli hale gelmektedirler. İktidarlar küresel yeni medya araçlarını izleme, yasaklama ya da bunlara sahip şirketlerle iş birliği yapma gibi çözümler konusunda strateji geliştirmektedirler (Shirky, 2017: 167-168).

Modernleşme sürecinde insanın akla güven konusunda yaşadığı şüpheli yaklaşım teknoloji hakkındaki görüşleri de biçimlendirirken teknolojinin sunduğu imkânlar kadar taşıdığı riskler de bulunmaktadır. Ulrich Beck’in “risk toplumu” tanımlamasında olduğu gibi modern ve küresel toplumsal hayat insanların hayatında mücadele etmek zorunda kaldıkları pek çok yeni tehlike biçimi ortaya çıkarmaktadır. Bu şartlar yalnızca bireysel

değil küresel düzeyde de ortaya çıkan problemlere yönelik tedbirli ve planlı olmak gerektiği mesajını taşımaktadır (Giddens, 2012: 44-45).

Aynı zamanda küreselleşen kurumların gözetim süreçlerini hızlandırması ve gözetimin güç eşitsizlikleri üretmesi, gruplar arasındaki egemenliği pekiştirmesi kontrolün yoğunlaşmasıyla sonuçlanmaktadır. Yaşadığımız dünyanın diğer çağlardan farklılaşmasına yol açan küreselleşme gözetim riskini ortaya çıkarırken aynı zamanda toplumları belirli biçimlerde birleştirmektedir (Giddens, 2012: 280). Küresel entegrasyonun ve farkındalığın artması sivil toplumun birbiriyle bağlantılı ve eş zamanlı hareket etmesini sağlamaktadır. Küreselleşme ile birlikte sivil toplum küresel ısınmaya, iklim krizine, ekonomi politikalarına, kadın, göçmen, hayvan haklarına yönelik seferberliklerini artırmaktadır.

Geleneksel medyanın susturduğu seslerin duyulmasını mümkün kılan dijital medya hayati ve viral olarak etkili olmaktadır (Dean, 2009: 172-173). Dijital medya toplumsal hareketlerin oluşmasına ve alternatif bilgiye, bilgi kaynaklarına ulaşılmasına katkı sağlamaktadır. Yeni medyada üretilen karşı-bilgi farklılaşmış mekânların ortaya çıkmasını ve gelişmesini mümkün hale getirmektedir. Ayrıca sınırların bulanıklaşmasıyla toplumların bilinç düzeyinin arttığından ve toplumsal problemlerin artık daha kolay fark edilebilir hale geldiğinden de söz edilebilir. Soğuk Savaş'ın ardından dünya yeni bir güçle karşılaşmış ve bu güç gün geçtikçe daha da güçlenmiştir. Söz konusu güç küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan *barış, ekonomik adalet ve tabandan yükselen gerçek bir eşitlik talep eden küresel adalet hareketleri*dir (Foran, 2015: 110).

Bu hareketler küresel ideolojinin yayılmasına karşı ciddi bir direniş göstermişlerdir. Seattle'da, Chiapas'ta ve Cenova'da olduğu gibi toplumsal güçler insanları küreselleşmenin olumsuz sonuçlarına karşı uyarmaya ve kendileri de dahil olmak üzere insanlığı korumaya çalışmışlardır. Bu grupların hepsi farklı hedeflere yönelmiş ve birbirlerinden farklı araçlar kullanmış olsalar da ortak gündemleri

küreselleşme karşıtlığıdır. Diğer taraftan ise bu hareketler kendi politik gündemlerini yaratmak, kamuoyuna ulaşmak ve büyük sokak gösterileri organize etmek için küreselleşmenin ana göstergelerinden biri olan teknolojileri kullanmışlardır. Böylelikle iyi organize edilmiş eylemler düzenlenirken dünyanın farklı yerlerinde eş zamanlı protestolar gerçekleştirilmiştir. Dijital teknolojiler grupların yeni üye bulma, deneyim paylaşma, tarih belirleme, hedef oluşturma ve duyurum yapma gibi önceden daha fazla kaynak gerektiren faaliyetleri için hızlı ve ucuz alternatifler haline gelmiştir. Bu aynı zamanda karmaşık örgütsel altyapılar olmadan kolektif eylemin düzenlenmesine olanak sağlamış ve örgütsüz örgütlenmeyi kolaylaştırmıştır. Dijital teknolojiler toplumsal hareketlerin üyelik yapılarını da değiştirmiş, böylelikle üyelik kavramının yerleşik anlamı dönüşüme uğramıştır (Kavada, 2015a: 2). Diğer bir ifadeyle dijitalleşme merkezi bir komuta ve kontrol mekanizmasına, bürokrasiye ihtiyaç duyulmadan protesto düzenleme olanağı yaratmış ve eylemlere yeni bir boyut kazandırmıştır.

Geniş çaplı enformasyon akışı ortaya bir kolektif akıl çıkarırken insanlar ortak hedefler için bireysel uzmanlıklarını da kullanmaya başlamışlardır (Jenkins, 2017: 35). Geleneksel topluluk anlayışının değiştiği küresel kültürde ortaya çıkan gönüllü, planlı ve geçici ilişkilerle örülü, ortak amaçlarla ve duygusal yatırımlarla beslenen toplumsal hareketler küreselleşen iletişim ve medya vasıtasıyla organize olma yolunda ilerlemiştir. Artan imkânlar toplumsal hareketlerin oluşum ve yayılım pratikleri için bugüne kadar olmayan bir fırsat kapısı açmıştır. Bu durum yine de cevabını bulmak için hala zamana gereken, “küresel akışkan medya ağı içinde toplumsal hareketler savrularak parçalanıp yok olacak mı?” yoksa “medya araçlarını aktif biçimde kullanarak küresel akışkan medya ağını hedefleri doğrultusunda biçimlendirebilecek mi?” sorularını aklara getirmiştir.

Geçmişteki köklü değişimlerin gerçekleşebilmesi için hegemonyaya karşı kurulacak ittifakların yeni koşullarda özellikle küresel medyayı daha merkezi bir konuma oturatarak kendilerini biçimlendirmesi gerekmektedir. Bunu yaparken dikkatlerden

kaçmaması gereken hususlardan biri gerek sistem gerekse araçlar bağlamında medyanın yaşam dünyası deneyimlerinden yüz yüze ve kişisel ilişkiler kadar sürdürülebilir olmayan bir deneyim sunmasıdır (Tomlinson, 2004: 271-272). Diğer ise dijital platformların kullanıcılar tarafından üretilen içeriklerden kâr elde etmeleri nedeniyle kurumsal gözetime yönelik yapılandırılmış olmalarıdır. Dolayısıyla yalnızca medya deneyiminin aktörleri ya da toplumları küresel dayanışma ve harekete geçme bakımından yönlendirmesi, isteklendirmesi beklenmemelidir.

Toplumsal sorunların çözümüne, sistemin işlemeyen yönlerini ortaya çıkarmaya ve toplumsal iyiye yönelik oluşumlar olarak toplumsal hareketler 1960'ların sonlarında duygusal ve mantıksız patlamalar olarak görülürken sonrasında politik fırsatların varlığını kabul eden, kaynaklara erişimi gereklilik olarak vurgulayan yapısalcı bir yaklaşım benimsenmiştir (McAdam, Tarrow ve Tilly, 2004). Küresel ağların genişlemesiyle enformasyon odaklı ekonomiye geçiş kaynakların dağıtımı üzerine yürütülen mücadelelerin ahlaki, etik ve kültürel taleplere kaymasına neden olmaktadır (Touraine, 2017). Böylelikle toplumsal hareketler hakkındaki çalışmalar da kültürel bir dönüş yaşamaktadır (Castells, 2006 ve 2013; Goodwin ve Jasper, 2006). Bu dönüş düşünürlerin yeni bir küresel toplumsal hareketler çağına girdiğimizi iddia etmelerine yol açmaktadır (Castells, 2006 ve 2013; della Porta ve Mosca, 2005). Küreselleşme geleneksel siyasi, kültürel ve coğrafi sınırları aşan yeni toplumsal ağların ve küresel sivil toplumun oluşumunu içerirken dünyadaki iletişimi de büyük ölçüde genişletmiştir. Toplumsal ilişkiler kapsam, hız ve etki alanı açılarından dönüşürken kıtalararası akışlar ve etkileşimler meydana gelmiştir. Toplumsal hareketler açısından da farklı coğrafyaların yaklaşması aktörlerin ortak kimlikler ve hedefler etrafında birleşmesini sağlamıştır.

Özetle, etkilerine karşı farklı bakış açıları olsa da dijitalleşme toplumsal hareketler için önemli bir potansiyele sahiptir. Bunun yansımalarını güncel akademik tartışmalarda görmek mümkündür. Yeni araştırmalarda da ortaya konulduğu gibi toplumsal hareketler

ağ yaklaşımları üzerinden bir paradigma değişikliği yaşamaktadır (Kavada, 2003: 1). Günümüzde metinler, sesler, görüntüler üzerinden aktarılan bilgiler ağlar aracılığıyla anında iletilmektedir. Bu değişimin temel itici güçlerinden biri olan küreselleşme ve dijitalleşme süreci aynı zamanda toplumsal hareketlerin doğasını, yapısını, ideolojisini ve kapsamını değiştirmiştir. Küreselleşmenin toplumsal hareketlerle arasındaki ilişkide ulaşım ve iletişim unsurları özellikle etkili olmuş ve ağlar vasıtasıyla bir araya gelen aktörler küresel ağ toplumunu oluşturarak ortak eylemler gerçekleştirmişlerdir.

2.1.2. ALTERNATİF KÜRESELLEŞME VE MEDYANIN KÜRESELLEŞMESİ

Küreselleşme sürecinde teknoloji bağlantılı araçların hızlı değişimi ve iletişim biçimlerinin dönüşümü geleneksel medyanın baskın gücünü azaltırken denetimin çok merkezli bir yapıya evrilmesine neden olmuştur. Dünyanın her yerinden, günün her saatinde bilgiye erişme olanağı sağlayan teknoloji kullanıcıları yalnızca birer tüketici olmaktan çıkarmış ve içerik üretiminde, içerik paylaşımında onlara aktif roller vermiştir. Diğer bir deyişle geleneksel iletişim araçlarında tanık rolü üstlenen birey yeni medya araçlarıyla birlikte eyleyici olmuştur. Küresel boyutta erişime imkân veren yeni iletişim teknolojileri ve dijital araçlar arasında en büyük değişiklik internet ile birlikte ortaya çıkarken bu gelişme toplumsal hareketleri önemli ölçüde etkilemiştir. Söz konusu araçlara erişimde yaşanan ekonomik ve toplumsal sınırlılıklar ile olanaklar aktivizm uygulamalarına da yansımıştır. Bunları yalnızca hizmete ve mala erişim kapsamında değerlendirmemek gerekmektedir. Toplumsal yapı ve normlar aktivistlerin ve aktörlerin bunları nasıl kullanacağını hatta kullanıp kullanamayacağını da etkilemektedir (Joyce, 2010: 5). Çünkü bir yanı ile özgürleştirici ve demokratikleştirici özelliğiyle öne çıkan çevrimiçi olanaklar diğer taraftan hükümetlerin engelleme politikalarına maruz kalmaktadır. Aynı zamanda multimedya araçlarıyla kurulan kitlesel iletişim üzerinden iktidar icra edilmeye de devam etmektedir.

2006'da sosyal medyanın ortaya çıkmasının ardından toplumsal hareketlerin ulusal sınırları aşma potansiyeli artarken bu potansiyeli gerçekleştirme sürecinde maliyetler de düşmüştür. İnternetin -tamamıyla olmasa da- dünya çapında bir araç haline gelmesi tartışmaların küresel alana taşınmasını kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda hareketler dijital imkânların ve özellikle sosyal medyanın sağladığı ivmenin de etkisiyle hem küresel hem de viral olarak varlık göstermişlerdir. Söz konusu virallik yalnızca etkinliklerin ya da mesajların sansasyonel boyuta ulaşması anlamında değil aynı zamanda bağlamı, coğrafyası ya da zamanı fark etmeksizin başka toplumların esinlenmesine de yol açtıkları içindir (Castells, 2013: 192-194). Dünya genelinde gözlemlenen toplumsal değişim süreci kültürel dönüşümün bir uzamı olarak görülürken iletişim biçimlerindeki değişim de itici kuvvetlerden biri olmaktadır (Castells 2009: 116-136). Diğer taraftan kültürel dönüşüm yeni hareketlerle belirgin hale gelen bireyleşme ve özerklik gibi değerleri ortaya çıkarmaktadır.

Özellikle sosyal medyanın aktif şekilde kullanılmaya başlanmasından sonra toplumsal hareketler literatüründe bireyselliğe daha fazla vurgu yapılmaya başlanmış ve tartışmalar katılımcı, hiyerarşik olmayan yapılara doğru genişletilmiştir. Bireyin/aktörün sosyal medyayı kullanarak hareket içinde daha aktif olması, kararların daha hızlı alınması bu platformları hareketlerin ayrılmaz parçaları haline getirmişti. Bu açıdan toplumsal hareketler tüm dünyayla bağlantılı olmaları, özellikle internette süregelen küresel tartışmalara katkı sağlamaları ve ağlar aracılığıyla protesto çağrılarında bulunmaları nedeniyle küreseldirler. Donatella della Porta vd. (2006: 233-234) iki protestoyu⁷ inceledikleri araştırmada küresel nitelikte bir toplumsal hareketten bahsedilebileceğini söylemişlerdir. Araştırmacılar; katılımcıların çoğunun kendilerini küresel yurttaşlar olarak tanımladıkları, geleneksel eylemlerden farklı eylem biçimleri

⁷ 2002'de Floransa'da yapılan Avrupa Sosyal Forumu'na ve 2011'de Ceneviz'de yapılan G8 zirvesine yönelik gerçekleştirilen protestolar.

geliştirdikleri ve bu eylemleri küresel hedeflere yönlendirdikleri, internet vasıtasıyla küresel organize bir yapı oluşturdıkları ve çatışma tanımlarının küresel boyutta olduğu tespitlerinde bulunmuşlardır. Esnek örgütlenme biçimine sahip, birbirinden farklı ağlarla ilişkili olan bu hareketler için Ritzer (2011: 503) *alternatif küreselleşme* kavramının uygun olduğunu düşünmektedir. Buna göre yeni hareketler küresel nitelikte olmakla birlikte küreselleşmenin uygulanma biçimlerine de muhalefet etmektedirler.

Küresel politikalar; insan hakları, toplumsal cinsiyet, çevre sorunları, sivil toplum, kültür ve kimlik gibi geniş bir alana etki ederken toplumsal hareketler de bu alanlarda küresel bir muhalefet alanı oluşturmaya çalıştılmaktadır. İdeolojiden kimliğe doğru evrim geçiren toplumsal hareketler küresel sorunlarla mücadelede küresel alternatif medyadan faydalanma anlamında yeni politikalar ve stratejiler geliştirmektedirler.

2.1.2.1. Dijitalleşme ve Ağ Teknolojileri Tartışmaları

Günümüz toplumu iktidarın çok boyutlu olduğu programlanmış ağlardan oluşmaktadır. İletişim ağları da iktidar oluşturmada hala önemli rol oynamakta ve hükümetler nihai otorite kaynağı olmaya devam etmektedirler (Castells, 2013: 22). Dolayısıyla iktidarların bir taraftan iletişim ağları diğer taraftan da aktivist faaliyetler üzerindeki etkileri yaygın biçimde sürmektedir. Bu bağlamda ağ teknolojileri aracılığıyla kurulan ilişkilerin; gerçekliği, bilinç oluşturup oluşturmaması, bireyciliğe yol açması ya da tersine; farklı kamusal alanlar ortaya çıkarması, katılımı artırması, demokratikleşmeye katkı sağlaması açılarından tartışmalar da devam etmektedir.

Literatürde yer alan tartışmalar; iyimser görüş (*optimist*), kötümser görüş (*pessimist*) ve sürekliliği savunan görüş (*persistent*) olmak üzere üç farklı izlek üzerinden sürdürülmektedir. Teknolojinin olumlu yönlerine ve sağladığı avantajlara vurgu yapan *tekno-iyimser* düşünürlerin karşısında teknolojinin ve internetin kullanımı reddeden radikal görüşe kadar uzanan *tekno-kötümser* kuramcılar bulunmaktadır. *Sürekliliği*

savunanlar ise her iki düşünceye eşit mesafede durmakta ve teknolojinin gelişimiyle çok az şeyin değişeceğini, siyasi güç dağılımının sürekli olacağını iddia etmektedirler.

Tekno-iyimser (optimist) görüş teknolojinin insan yaratıcılığıyla birleştiğinde daha iyi bir dünyanın mümkün olacağını iddia etmektedir. Geçmiş kazanımlardan yola çıkan görüş internetin bağlantı kurma, kaynakları paylaşma ve kurumsal, coğrafi sınırları aşarak bilgi yaratmanın radikal yollarını sunduğunu savunmaktadır. Gerçek zamanlı iletişim sağlayan ve toplumsal sınırların genişlemesine yol açan internet aynı zamanda belirli bir zamanda bir araya gelemeyecek insanların karşılaşma mekânı da olmaktadır. Merkezîyetçi yapıdan uzak sanal ortamlar mesajları anında geniş kamulara taşıma imkânıyla aktivist eylemlerin etki alanını genişletmektedirler. Özellikle politika yapıcılara ve medya kurumlarına olan inancın önemli ölçüde zarar gördüğü zamanlarda ağ teknolojileri Me Too (Ben de) ve Black Lives Matter (Siyahların yaşamları değerlidir) gibi küyerel taban hareketleri için alternatif kanallar yaratmışlardır. Akıllı telefonlar ve sosyal medya aracılığıyla haberleşmenin yanı sıra hegemonya tarafından uygulanan orantısız gücün kanıtlarının da paylaşılması iktidarları hedef haline getirmiştir (Sun, 2021). Kullanılan uygulamalar ve araçlar her ne kadar aktivist kullanıma yönelik tasarlanmamış olsalar da aktivistlerin kullanım biçimleri neticesinde farklı potansiyeller ortaya çıkmıştır.

Rheingold yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal hareketlerin örgütlenmesinde ve stratejilerinde olumlu anlamda önemli bir rolü olduğunu düşünenler arasındadır (akt. Tilly, 2015: 165). Çevrimiçi yollarla örgütlenen ve protestolar düzenleyen daha önce tanışmamış olan *akıllı kalabalıklar* ortak bir amaç için bir araya gelerek kalabalık gösteriler düzenlemektedirler (Tilly vd., 2022: 183). Bu hızlı ve etkili iletişim güç dengelerini yeniden tanımlayarak aktivistleri mücadele ettiği kurumlara karşı eşit bir konuma getirmektedir (Leizerov, 2000: 470). Çevrimiçi olanaklar ve dijital araçlar toplumsal hareketlere özellikle nicel boyutta ve tanıtım, duyuru sürecinde katkı

sağlamaktadır. Planlanan etkinliklerin daha fazla kişiye ulaşması katılımı artırırken, aktivistler kendini ifade etme açısından bulunmaz bir fırsat yakalamaktadırlar. Sansürün geleneksel medya araçlarına kıyasla daha düşük seviyede olması hareketlerin demokratik alanını genişletirken, iktidarların engellerine de önemli ölçüde maruz kalmamaktadırlar.

Tekno-iyimserler özgürlüğe, hıza ve düşük maliyetlere yönelik vurgu yaparken insanların kendi hikâyelerini anlattığı böylelikle ihmal edilen konuların ve endişelerin kamuoyuyla paylaşarak gündem oluşturduğu bir ağ yapısından destek almaktadırlar. Ağ teknolojilerinin; ötekileştirilmiş kimliklerin fiziki ortamda güvenle gerçekleştiremedikleri destek talepleriyle topluluk bilinci oluşturma faaliyetlerinin önünü açması bu platformların aktörlerin yeteneklerini geliştirdikleri yönündeki inancı artırmıştır. Bu bağlamda tekno-iyimserler faydaları göz ardı edilemeyecek kadar fazla ve kapsamlı olduğunu düşündükleri teknolojinin daha iyi bir geleceğe yönelik mücadelede alet kutusundaki en güçlü araç olduğunu iddia etmektedirler (Sun, 2021).

Diğer taraftan *tekno-kötümser (pessimist)* görüş ise ağ teknolojilerinin; küçük ve homojen bir kitleye daha fazla fayda sağladığı gerçeğinin, erişim ve etik açılarından takıldığı engellerin ve büyük şirketlerin hâkimiyetinde olmalarının sunulan kolaylıkların bir maliyeti olarak kabul edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Madalyonun diğer yüzünü gösteren görüş teknolojiye erişimin sınırlarına dikkat çekerek eşitsizliğin derinleştiğinin altını çizmekte ve teknolojik okur-yazarlık sorunlarını işaret etmektedir. İnternetin protestoları küreselleştirdiği, aktivizmi uluslararası boyutta eşitlediği görüşünün karşısında eleştirel düşünürler özellikle katılım bağlamında bireysel düzeydeki eşitsizliklerin ve ülkeler arası farklılıkların devam ettiğine dikkat çekmektedirler. Kıtalar, ülkeler hatta bölgeler arası dijital uçurum ve internet erişimindeki eşitsizlikler öne çıkarılarak internetin küresel çapta demokratik katılım sürecine katkı yaptığı iddiaları

eleştirilmektedir. Dijital bölünme (*digital division*)⁸ kavramı eşitsizliğe ve her toplumun ya da bireyin internete erişim sağlayamadığına dikkat çekmektedir. Aynı zamanda internet kullanımı için temel becerilere sahip olamama gibi nedenler oluşan farkın eğitim ve gelir seviyesi düşük bireyler aleyhinde açılmasına yol açmaktadır. Ağların kısıtları ve engelleri üzerinde duran tekno-kötümser görüş mekân ve zaman bakımından düşük maliyetli olan çevrimiçi katılımın yarattığı bireysel ve toplumsal maliyetlere vurgu yapmaktadır. Tekno-iyimser görüşün fırsat olarak nitelendirdiği gelişmelerin karşısında bunların toplumsal hantallaşmaya, tembelliğe ve dayanışma ruhunun yitirilmesine sebep olduğu iddia edilmektedir.

Toplumsal hareketler bağlamında kötümser görüş aktivist hareketlerin sokağa hitap etmesi gerektiğini savunurken teknolojinin kitleleri tıklamacı aktivizme (*clicktivizm*) ve miskin aktivizme (*slacktivizm*) yönlendirdiğini, pasif eylemcilik hareketinin bireye yapay bir tatminden başka bir şey sağlamadığını vurgulamaktadırlar. *Oturdukları yerden tek bir tuşa basarak* eyleme katılan bireyler fiziksel kamusal alanda mücadele eden aktivistler arasındaki duygusal bağa sahip olmadıkları için çabuk dağılma riski taşımaktadırlar. Hareketler kısa sürede yüksek katılımlı kampanyalar yürütebilmekte ve sayısal hedeflerine kısa sürede ulaşabilmektedirler ancak bir sonraki adımda ne yapacağını bilmediklerinden etkisiz hale gelmektedirler. Araçlara atfedilen özgürleştirici nitelik bağlamında yeni hareketlerin kendiliğinden ortaya çıktığı görüşü insanın etkin rolünün göz ardı edilmesine neden olmaktadır (Morozov, 2016: 26).

Ağ teknolojileri aynı zamanda iktidarın gözetleme ve sansür mekanizmalarının işlediği alanlardır. Özellikle sosyal medyanın herkese açık olması özel bilgilerin kamuya açık hale gelmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda gözetim toplumu radikal bir şekilde

⁸ Dijital bölünme, ulusal ve uluslararası ölçekte bilgiye erişebilenlerle erişemeyenler arasında gittikçe artan farkı ifade etmektedir. Yalnızca yeni teknolojilere erişemeyen değil, bu teknolojileri nasıl kullanacağını bilmeyen toplumlar açısından da büyük boşlukların oluşması söz konusu siber demokrasi alanının yetersizliğini ortaya çıkarmaktadır.

güçlenmektedir. Sosyal medya yerine *bağlayıcı medya* ifadesini kullanan Jose van Dijck (2015) gözetlenen toplum olmanın yanı sıra bu ağların sosyallik özelliklerinin dönüştüğünün de altını çizmektedir. Algoritmalar aracılığıyla sosyal bağlantılılık olgusunun otomatikleştiğini vurgulayan van Dijck veri akışlarının insanların tercihleri olmaktan uzaklaşmasını ve ticarileşmesini tekno-sömürgecilik olarak nitelemektedir.

Teknolojik araçların hayatın her alanında ve her anında olması, yarattığı güvenlik ve güvenilirlik sorunlarının yanı sıra teknoloji arasına sıkışmış gezegende “mekânın sonu”nun geldiği iddialarına neden olmaktadır (Virilio, 2003: 12). İnternetin ortaya çıkmasıyla birlikte diktatörlüklerin yıkılacağı, demokrasinin gelişeceği, küresel medya işletmelerinin tekelinin kırılacağı iddialarının gerçekleşmediğini belirten Evgeny Morozov iktidarın kontrolünde olan geleneksel medya gibi yeni medyanın da devletlerin propaganda aracı olarak kullanıldığını ve kontrol edilmekte olduğunu savunmaktadır. Bir diğer kötümser düşünür Paul Virilio (1995: 120) geçmişte mitler üzerinden kurulan köktenci anlayışın yerini teknolojik tutuculuğa bıraktığını söylemektedir. Sanal gerçekliğin yarattığı mesafe algısı varlığı köklerinden koparmaktadır. Kötümserler içerisinde en keskin bakış açısına sahip düşünürlerden Virilio (1995: 106), modern insanın ekranın diktatörlüğüne yenildiğini iddia etmektedir. Bedenler yok olmuş ve zihinler yozlaşmışken, teknoloji insan türünün yok oluşuna zemin hazırlamaktadır. İnternet aktivizminin gerçekliğini şüpheli bulan düşünürler, sanal katılımcıların beğeni ve yorumlarının çoğu zaman bilinçsizce olduğunu iddia etmektedirler. Sosyal medyada dolaşımdaki enformasyonun parça parça bilgilerin bir araya getirilerek oluşturulduğu, felsefi-sosyolojik dayanaklardan yoksun olduğu, bilgi-eylem ilişkisini bilgi aleyhine bozduğu iddiaları tekno-kötümser yaklaşımın üzerinde durduğu iddialardır.

Süreklilik (persistent) yaklaşımı ise dijital teknolojilerin aktivistler için hem avantaj hem de dezavantaj yarattığını ileri sürmekte ve yeni iletişim teknolojileri konusunda tekno-iyimser görüş ile tekno-kötümser görüşe eşit mesafede durmaktadır.

“Toplumsal Hareketler 21. Yüzyıla Giriyor” makalesindeki ifadeleri ışığında Charles Tilly’nin de (2015: 166-168) bu yaklaşımı zaman zaman benimsediğinden bahsedilebilir. İletişim biçimlerindeki ve teknolojilerindeki gelişmeler belirli toplumsal ilişkileri kolaylaştırırken özellikle iletişim araçlarına erişemeyenleri dışlamaktadır. Diğer taraftan ise geleneksel iletişim araçlarının kullanıcılarıyla arasındaki asimetri dijital iletişim teknolojileriyle birlikte dengeye gelmektedir. Teknolojik iletişim olanaklarının yaygınlaşması uzun vadede toplumsal hareketleri sahip olduğu fırsatlar bakımından uluslararası düzeyde eşitleyecek ancak orta vadede dünyayı daha eşitsiz hale getirecektir (Tilly, 2015: 170).

Teknolojiler hareketlerin geniş kesimlere ulaşma ve kamuoyu oluşturma kapasitelerini büyük ölçüde artırırken aynı zamanda hareketlerin örgütlenme ve protesto biçimlerinde yapısal değişiklikler yaşanmasına neden olmaktadır. Ortaya hiper-örgütler, hiper-eylemler çıkmakta ve küresel sivil toplum için sanal bir altyapı oluşmaktadır (Bennett, 2005: 218-219). Böylelikle kaynak fakiri örgütler stratejik avantaj elde etmiş olmaktadır. Ancak kimileri için avantaj olan bu durum teknolojiye erişimi olmayan ya da kısıtlı olan ülkelerle aradaki boşluğu daha çok artırmaktadır (Curran, 2012: 3). Diğer taraftan internetin açık bir kamusal fırsat sunması, az maliyetli ve hızlı iletişimi sağlaması açısından sağladığı faydalar sıkça vurgulanırken iletişim araçlarının ve internetin toplumsal hareketlerle kurulan kişisel ilişkilerde ideolojinin etkisini azalttığı da iddialar arasındadır (Bennett ve Segerberg, 2015: 371-373). Dijital medya daha merkezi olmayan, dağınık, geçici ve bireyselleştirilmiş politik eylemleri kolaylaştırmakta, resmi bir organizasyona ihtiyaç duyulmadan koordine olunmasını sağlamaktadır. Lance Bennett ve Alexandra Segerberg (2015) bu tür eylemlerin birleştirici olduğunu düşünmektedirler.

Teknolojik yeniliklerin ve dijitalleşmenin faydaları ve zararları konularına eşit mesafede duran süreklilik yaklaşımı özellikle sosyal medyanın ayrımcılık ve etiketleme pratiklerini artırıcı ortam sağlaması, iktidarların kontrolünden ve sansür mekanizmasının

işlemesinden dolayı etkili çevrimiçi savunuculuk yapılamaması gibi nedenlerle teknolojiye mesafelidirler (Curran, 2012: 3-33). Diğer taraftan ise kitle iletişim araçlarının yerleşik kodlarla örülü mesajları iletmede iletişim bekçileri olarak hizmet etmelerinden ve haberlerin iktidarın yönlendirmesiyle hikâyeleri çerçevelendirmesinden dolayı toplumsal hareketleri genellikle olumsuz biçimde yansıttıklarının altını çizmektedirler. Kitle medyasının sınırlayıcı ve yanlı duruşu anaakım medyayla alternatif medya arasında makasın açılmasına neden olurken hareketlerin de duyuru, genişleme ve eyleme geçme gibi durumlarda alternatif medyaya kaymasına neden olmaktadır. Bu nedenle çevrimiçi olanaklara karşı nötr bir tavır sergileyen düşünürler küresel sistemin içinde doğan yeni neslin geleneksel yöntemlere, geleneksel basına ve hareketlerin eski yapılanmalarına olan ilgisinin azaldığına dikkat çekerken medya sistemlerinin melezleştiğini kabul etmekte bu durumu olumlamaktadırlar (Bennett ve Segerberg, 2015: 369-373).

Dijital medya hem toplumsal pratikler hem de bu pratikleri incelemek için üretilen teorik çerçeveler üzerinde dönüştürücü bir etki yaratmaktadır. Bu bağlamda Anastasia Kavada hem dünyayı anlama hem de değişim yaratma çabasında ihtiyaç duyulan kavramsal yeniliğin katalizörü olarak iletişimin merkezi rolünü vurgulamaktadır (Kavada, 2015b ve 2016: 11). Ancak önemli olan dijital medyayı ne devrimci bir unsur olarak görmek ne de kıyamet habercisi olarak nitelemektir. Toplumsal dönüşüm söz konusu olduğunda dijital iletişimin tek başına bir kaynak olması mümkün değildir. Örneğin dijital teknolojilerin gücü tartışılırken Twitter’da organize olan Arap Baharı için “sosyal medya devrimi” göndermesi yapılıyor olsa da insanların Tahrir Meydanını doldurmasıyla nihai etkinin yaratıldığı göz ardı edilmemelidir. Sosyal medya toplumsal bir hareketin haberleşmesini ve organize olmasını kolaylaştırmaktadır. Ancak aynı zamanda bu araçların yapısal özelliği nedeniyle her türlü etkileşime açık olmaları onları yönlendirilebilir araçlar olmasını da mümkün hale getirmektedir.

Dijital iletişim teknolojileri toplumsal hareket araştırmacıları için avantajları ve dezavantajları bakımından çift taraflı bir buluş olarak tartışılmaya devam etmektedir. Özellikle sosyal medya uygulamalarının ortaya çıkmasıyla toplumsal hareketler daha fazla gerçek zamanlı bağlantılar kurabilmiş ve yeni bir iletişim paradigmasına geçilmiştir. İnternetin ve özelde sosyal medyanın yarattığı katalizör etkisiyle birlikte toplumsal hareketler alternatif medya alanı oluşturabilmişlerdir. Böylelikle hareketler küresel boyuta taşınmış, alternatif politik kimliklere temsil ortamı yaratılmıştır.

Ancak teknolojinin hızla gelişmesinin ve küresel boyutta enformasyon alışverişine imkân sağlamasının toplumsal hareketleri ne ölçüde etkileyeceği ve hareketlerde yaşanan dönüşümde küreselleşmenin ve teknolojik gelişmelerin ne kadar katkısının bulunduğu hala büyük bir soru işaretidir. Gelişmelerin iki yönlü etkisi olmakla birlikte bu etkilerin yansımalarının yönü de henüz tam olarak şekillenmemiştir. Elbette çok sayıda pozitif yönlü gelişme yaşanmakta ve bu gelişmeler toplumsal hareketler için önemli avantajlar yaratmaktadır. İletişim ve koordinasyon geçmişe kıyasla daha gevşek biçimde yapılandırılmış ağlarda gerçekleştirilmektedir. Yüz yüze yapılan etkinliklerle sanal etkinlikler bir araya getirilerek katılımın artmasını sağlayan hibrit etkinlikler düzenlenebilmektedir.

Sonuç olarak toplumsal hareketler bağlamında dijitalleşmenin ve teknolojik olanakların bütüncül olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda öncelikle teknolojik determinist bakış açısından kaçınmak gerekmektedir. 21.yy.'da toplumsal hareketlerde yaşanan her değişimi küreselleşmeye ya da dijitalleşmeye bağlamaktan vazgeçilmelidir (Tilly, 2015: 163). Zira toplumsal hareketler 18.yy.'ın başlarından itibaren uluslararası nitelik kazanmaya başlamışlardır. Yeni hareketlerdeki dönüşüm yalnızca teknolojiden değil toplumsal ve politik değişikliklerden de kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda iletişim boyutunda yaşanan değişimin yalnızca bu çağda değil önceki çağlarda da benzer şekilde iki taraflı işlediği gözden kaçırılmamalıdır. 19. ve 20.yy.'larda

kitle iletişim araçlarında yaşanan gelişmeler, özellikle televizyon ve radyonun icadı, toplumsal hareketlere dijital çağdan çok daha önce farklı bir boyut kazandırmıştır. Ancak küreselleşme bir taraftan kimsenin kaçamayacağı gözetim gibi yüksek etkili riskleri ortaya çıkarırken diğer taraftan da toplumları belirli biçimlerde birleştirme yeteneği sergilemiştir. Bu riskleri görmek, onlara karşı önlem alabilmek için farklı iş birlikleri kurmak gerekmektedir (Giddens, 2012: 280).

Dolayısıyla toplumsal hareketlerin yeni imkânları faydalarını maksimize edecek biçimde kullanmaları mümkündür. Diğer bir ifadeyle toplumsal hareketler iletişim kapasitelerini artırmaları halinde başarılı olabileceklerdir (Kavada, 2016: 8-10). Nihayetinde kurulan iletişim, hareketleri hedeflerine ve düşmanlarına ulaştırmalıdır. Bunun için metinler ve görseller aracılığıyla sohbetleri yönetme, ikna etme ve yönlendirme becerileri geliştirilmelidir. Farklı aktörleri ve platformları bir araya getirmeli, ittifaklar oluşturmalı ve temsil kabiliyetlerini artırmalıdır. Bu kapsamda farklılıkları bir araya getirebilecek ortak bir dilin oluşturulması önemli adımlardan biridir. Ancak daha önemlisi tüm bu gelişmelerin ve kapasite artırma girişimlerinin her yerde ve her düzeyde gerçekleşmesini sağlamak gerekmektedir.

2.1.2.2. Dijital İletişimin Sınırlılıkları ve Olanakları

Küreselleşme karmaşık ve birbirini karşılıklı etkileyen süreçler bütünüdür. Bugün gündelik hayatın parçası haline gelen küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan karmaşık bağlantılılık ise toplumsal mücadeleleri birbirine bağlamaktadır. Bu ise küresel düzeyde değişimin mümkün olduğu inancını ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu inanç, küreselleşmeyle birlikte kapsayıcılığı artan toplumsal hareketleri küresel politik arenada önemli bir unsur haline getirmiştir (Tomlinson, 2004: 43-49). Küreselleşmenin bir diğer izdüşümü ise kültürel, politik, ekonomik ve toplumsal etkileşimleri artırarak savunuculuk ve muhalefet bakımından bir ortaklık yaratmasıdır (Steger, 2013: 98). Bu bakımdan

toplumsal hareketler hem küreseldirler hem de küreselleşmenin neden olduğu sorunlar karşısında önemli bir direniş alanıdır.

Howard Rheingold'un (2003: 12) akıllı topluluklar (*smart mobs*) olarak tanımladığı *birbirlerini tanımasalar da uyum içinde hareket edebilen insanlardan oluşan* hareketler devlet denetiminin nispeten az olduğu dijital iletişim araçlarını kullanarak geleneksel toplumsal hareketlerden farklılaşmışlardır. 1992 senesinde San Francisco'da başlayan ve her ay binlerce bisikletlinin gerçekleştirdiği Kritik Kitle (*Critical Mass*) sürüşlerinde, 1999'da Seattle'da gerçekleşen Dünya Ticaret Örgütü toplantısı protestosunda, 2000 yılında İngiltere'de benzin fiyatlarındaki ani yükseliş sonucu bazı benzin istasyonlarındaki yakıt dağıtımını engelleyen protestolarda olduğu gibi bireyler koordinasyon için cep telefonlarını, interneti ve bilgisayarları kullanmışlardır (Tilly, 2015: 147; Arquilla ve Ronfeldt, 2001: 340).

Arap Baharı ve İşgal Hareketi (*Occupy Movement*) gibi farklı ülkelerde aynı anda ortaya çıkan ayaklanmalar da toplumsal hareketlerin daha az maliyetli dijital medyayla birbirine bağlanırken sisteme ve iktidara karşı mücadele eden küresel bir hareketin parçası oldukları iddialarını ortaya çıkarmıştır (Castells, 2006 ve 2013; della Porta ve Mosca, 2005; Tilly vd. 2022). Özellikle enformasyonu yayma hızı sayesinde seferberliği kolaylaştıran internet Manuel Castells'e göre (2013: 2) hareketin taktiklerini olumlu anlamda etkilemiş ve protestoları sıklaştırmıştır. İletişimin yapısal ve biçimsel dönüşümüyle birlikte kimlik de değişken ve çoklu biçimde ortaya çıkmıştır (Işık, 2015: 89-93). Mekânı yerden bağımsızlaştıran bu dönüşüm kamusal alanın yalnızca fiziki mekânlarla ilişkilendirilmesini bir bakıma anlamsızlaştırmıştır. Teknoloji dolayımı mekânlar kamusal alan yaratan yeni ortamlar olmaya başlamıştır.

Ülkelerarası toplumsal hareketlenmelerin başlaması, uluslararası düzeyde yardım talebi oluşturma ve fon sağlama pratiklerinin gelişmesi, bilgi akışının hızlı, az maliyetle ve anlık gerçekleşmesi toplumsal hareketlerin güçlü bir kamuoyu oluşturmalarını

sağlamıştır. Toplumsal hareketler dijital iletişim araçlarını kullanarak yeni eylem biçimleri, yeni stratejiler geliştirmeye başlamışlar ve protestoları sokaktan sanal ortama taşımışlardır. Daha fazla kişiye ulaşmak, katılımcı sayısını artırmak ve var olan katılımcılarla etkin iletişim kurmak için kendi ağlarını kurmuşlardır⁹.

Bunun yanı sıra akıllı telefonlarla birlikte kullanım oranı artan internet çeşitli uygulamalar aracılığıyla da aktivist faaliyetlerin yürütülmesini sağlamıştır. Bu anlamda sosyal medya uygulamaları sağladığı avantajlarla başta dijital aktivizm olmak üzere genel anlamda toplumsal hareketlerin en görünür öğelerinden biri haline gelmiştir (Joyce, 2010: 17). Bununla birlikte dijital platformların hızla değişen yapısı, çeşitliliği ve popülerliği riskleri de beraberinde getirmiştir. Kullanıcıların kimliklerini gizlemesi, sahte kimlikler oluşturması, kişilerin herhangi bir taahhüt altına girmeden ve bağlılık geliştirmeden var olmaları toplumsal hareketler açısından da güven ortamının oluşmasını engellemiştir (della Porta ve Diani, 2020: 185-186).

Dijital iletişim farklı aktivizm türlerini ortaya çıkarmıştır. Bunlardan biri radikal eylemlere sahne olan internet korsanlığı yani hackerlıktır. Bir protesto biçim olmakla birlikte bir dijital aktivizm biçimi de olan internet korsanlığı anonim kimlikler tarafından gerçekleştirilmekte ve şirketler, devletler, istihbarat kurumları başta olmak üzere tüm tüzel ve gerçek kişiler için her an ortaya çıkabilecek bir tehdit unsuru yaratmaktadır. Bir diğer dijital aktivizm türü ise bu kez anonim kimliklerden ziyade yaratılmış kimliklere sahne olan oyun platformlarında gerçekleşmektedir. Son yıllarda yeni bir tür bağımlılık

⁹ 1999 yılında Seattle’da gerçekleştirilen İşgal Hareketinde internet üzerinden iletişim ağları kurulmuş ve böylelikle geniş katılımlı, organize bir protesto gerçekleşmiştir. Bu yönü ile bir ilk olma özelliği taşıyan protesto küreselleşme karşıtı hareketlerin de ivme kazanmasını sağlamıştır. Dünyanın farklı yerlerinden protestoya destek veren gruplar ve kişiler, protesto eylemi gerçekleşirken eş zamanlı olarak kurulan forumlarda paneller gerçekleştirmişlerdir. Dünya Ticaret Örgütü toplantısının iptal edilmesine neden olan bu eylem dünyada büyük yankı uyandırırken internet aracılığıyla iletişim kurmanın ve örgütlenmenin güçlü yanları ortaya çıkmıştır. Protestolar sırasında olaylara kayıtsız kalan geleneksel medyaya karşı kamuoyuna yeterli ve doğru bilgiyi verebilmek için aktivistler tarafından yurttaş gazeteciliği örneklerinden biri olarak da kabul edilen dünyanın ilk Bağımsız Medya Merkez, Indymedia kurulmuştur. Aktivistlerin haberleşme ağı olan ve gösteriler sırasında iki milyon ziyaretçiye ulaşan site doğru stratejinin, doğru zamanlama ile başarıyla gerçekleştirdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

haline gelen çevrimiçi oyunlar bireylere alternatif dünya ve alternatif kimlik fırsatı sunmaktadır. Hareket kısıtlı olan engelli bireylerin birer savaş kahramanına dönüştüğü, ırk, cinsiyet ya da etnisite nedeniyle ötekileştirilenlerin istedikleri avatarları yaratabildiği, emekliliğinde bağ bahçe ile uğraşma hayali kuranların tarlaları ekip biçtiği ve daha pek çok biçimde katılımın gerçekleştiği oyunlar zaman zaman aktivist eylemlere de sahne olmaktadır. Sanal ağ aracılığıyla kurdukları iletişim üzerinden harekete geçen gerçek bireylerin sanal aktörleri oyunların içinde siyahiler, kadınlar, engelliler, dünya barışı, iklim krizi gibi konularda etiketler (*hashtags*) açarak hem sanal hem de gerçek dünyada gündem yaratmaktadırlar.

Bu yeni tür bilgisayar ve internet aracılı iletişimin yeni kimliklerin yaratılmasındaki etkisi tartışılmaya devam ederken dijital etkileşimin toplumsal ilişkilerdeki gereklilikleri ne ölçüde taşıdığı ise hala yanıtı aranan sorular arasında bulunmaktadır. Katılımcıların ve kullanıcıların kimliklerini gizleyebilmesi ya da sahte kimlikler oluşturması, kişilerin herhangi bir taahhüt altına girmeden ve bağlılık geliştirmeden var olmaları aynı zamanda güven ortamının oluşmasını da engellemektedir (della Porta ve Diani, 2020: 185-186).

Diğer taraftan ağ aracılı iletişim toplumsal hareketlere mali açıdan önemli katkılar sağlamaktadır. Eskiden basılı olarak dağıtılan birçok materyalin çevrimiçi şekilde hazırlanıp paylaşılması baskı ve dağıtım maliyetlerini düşürmektedir. Anaakım medya karşısında bir alternatif olarak sosyal ağ mecraları sansürün daha kısıtlı olduğu bu alan aracılığıyla istenilen paylaşımın yapılmasına imkân sunmaktadır. Geleneksel medyanın çeşitli nedenlerle görmezden geldiği, gündeme getirmediği olaylar alternatif bir kanal olarak internet aracılığıyla geniş kitlelere ulaştırılabilmektedir. Aynı zamanda toplumda baskılanan, dışlanan, kendini ifade edemeyen bireyler seslerini duyurarak kendileri gibi olanlara ulaşabilmektedirler. Çevrimiçi platformlarda üretilen anlık bilginin küresel ölçekte yayılması sağlanırken bu durum katılım açısından da teşvik edici olmaktadır.

Ağlar büyük oranda bir haberin, etkinliğin ya da bilginin doğrudan kamuoyuna ulaşmasında aracı rolü oynamaktadır. İletişim kanallarını iktidarını korumak için tekeli altına almış siyasi ve ekonomik gücün daha az müdahale edebildiği bir alan olarak internet özerk bir alan olarak da kabul edilmektedir (Castells, 2013: 23-24).

İnternet sohbet ve konuşma olgusunu yeniden canlandırması bakımından da önemlidir. Böylelikle medya hem temsil kanalı hem de etkileşim alanı olarak görülmeye başlanırken, üretici-tüketici ayrımı yapılmaksızın herkes katılımcı olarak kabul edilmektedir. Böylelikle iletişimin gücü yalnızca etki, temsil ve çıkar kavramları ile ifade edilmekten çıkarak konuşmanın mimarlarının rolü de tartışılmakta ve içerik sağlayıcılarının gücü kabul edilmektedir (Kavada, 2015b: 1). Alberto Mellucci'nin, bilgi üretmenin hem kişisel hem de toplumsal kimliğin inşasında önemli olduğu vurgusundan hareketle dijital ortamın, içerik üreticilerine kimliklerinin sınırlarını aşmalarında ve açık, özgür bir iletişim kurmalarında yardımcı olduğu söylenebilir.

Küreselleşen dünyada bireysel, kolektif, atfedilmiş ya da inşa edilmiş fark etmeksizin her türlü kimlik arayışı toplumsal anlamın temel kaynağı haline gelmektedir. İnsanlar artık ne yaptıklarıyla değil ne olduklarıyla ya da ne olduklarına inandıkları ile anlam kazanmaktadırlar. Kimlikler bağlamında Castells (2008a: 3-15) meşrulaştırıcı kimlik, direniş kimliği ve proje kimliği kategorilendirmesi yaparken direniş kimliğini diğerlerinden daha fazla vurgulamıştır. *Direniş kimliği* Castells'e göre esas olandır çünkü bu kimlik proje üretebilir, toplumsal kurumlarda egemen konumuna gelebilir ve egemenliğini meşrulaştırıcı kimliğe dönüşebilir özelliklere sahiptir. Egemen kurumların egemenliklerini genişletmek ve meşrulaştırmak üzere inşa ettiği kimlik *meşru kimlik*, aktörlerin mevcut kültür nesneleriyle toplumsal kimliklerini yeniden, yeni bir kimlikle inşa etmeleri ise *proje kimliği* olarak tanımlanmaktadır. Direniş kimliği hâkim anlayış tarafından değersiz görülen aktörler tarafından geliştirilmektedir.

Hareketler literatürünün önemli inceleme alanlarından biri olan kimlik olgusu alanın öncü isimlerinden Jürgen Habermas, Alain Touraine, Manuel Castells başta olmak üzere çok sayıda kişi tarafından çalışılmıştır. Habermas toplumsal hareketlerin varlığını bireyin yaşam dünyasını korumak amacıyla yaşadığı çatışmalar neticesinde ortaya çıkan kolektif kimlikle açıklamaktadır. Touraine bir toplumsal hareketi anlayabilmek için hareketin kimliğini, hareketin karşıtını ve hareketin toplumsal modelini analiz etmek gerektiğini düşünmektedir. Castells (2008a: 100) de araştırmalarında Touraine'in klasik tipolojisini uyarlayarak toplumsal hareketi tanımlamak için *hareketin kimliği ilkesini*, *hareketin karşıtı ilkesini* ve *hareketin toplumsal hedefi ilkesini* kullanmıştır. Hareketin kimliği ilkesi; hareketin ne olduğuna ve kimin adına konuştuğuna yönelik kendisini tanımlamasına denk gelmektedir. Karşıtlık ilkesi hareketin açıkça tanımladığı baş düşmanını, toplumsal hedef ilkesi ise hareketin sağlamayı amaçladığı toplumsal düzen ya da toplumsal örgütlenme biçimini ifade etmektedir. Castells (2008a) çatışmalarla kimlik arasındaki ilişkinin arttığını söyleyerek bu durumu; yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin ortaya çıkardığı *ağ toplumuy*la ilişkilendirmektedir. Ağ toplumunda internet, döngüsel iletişim kurarak toplumları hem çevrimiçi hem de çevrimdışı harekete geçirmede bir kanal olarak kullanılmaktadır (Castells, 2001).

Aktörlerin yeni teknolojileri kullanarak kimliklerini tanımlama konusunda daha fazla girişimci olduğu dijital çağda hareketler hibrit ortamlardan daha fazla yararlanarak kamusal alanda var olma çabasına girmişlerdir. Toplumsal hareketlerin kamusal alanda oynadığı roller özellikle Avrupa'daki araştırmalarda önemli bir yer tutarken çalışmalar yeni hareketlerin bir evrim aşamasına yaklaştığını söylemekte ve fiziki kamusal alandan sanal kamusal alana doğru geçişte hareketlerin kendilerini nereye konumlandıracağı merak edilmektedir (della Porta ve Diani, 2020: 27; Touraine, 1985: 784). İnternetin ve yeni teknolojilerin katılımcı demokrasiyi arttıracığına, karşıt kamusal alanlar

yaratacağına yönelik iddialar ve inançlar olmakla birlikte kamusal alanın herkes tarafından erişilebilir olması unsurunu ne kadar yerine getirebildiği tartışmalıdır.

İletişimsel eylemin ortak akıl oluşturmada kamusal alanın merkezinde yer alması teknolojik araçlar aracılığıyla kurulan iletişimin kamusal alan yaratmada etkinliğinin sorgulanmasına yol açmaktadır. İktidarın politikalarını sistemli ve eleştirel biçimde denetleme işleviyle kamusal alanın etkinliği ise kamu alanında oluşan siyasi eylemlerle mümkün olmaktadır (Arendt, 1994). Yeni teknoloji araçlarının ve bilhassa internet uygulamalarının bu eylemin sağlayıcısı mı olacağı yoksa eylem girişimlerinin ağlarla mı sınırlı kalacağı sorularının yanıtları hala net değildir.

Melucci (1996) küresel ve dijital çağda toplumsal hareketlerin kimlik etrafında şekillendiğini söylerken kimlik politikalarının da siber uzamın hem özel hem de kamusal kullanımı için alan açtığını belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle ağ teknolojileri politik tartışmalara yönelik yeni bir kamusal alan yaratmaktadır. Bununla birlikte daha fazla bilginin, daha hızlı ve daha az maliyetli erişimin politik tartışmaya kalıtımı artıracak muhakkaktır ancak bu durum daha sağlıklı bir demokrasiyi garanti etmemektedir (Papacharissi, 2002: 22). Ağ teknolojileri kolaylaştırıcıdır ancak eşitlikçi değildir. Aynı zamanda ağ teknolojileri hızla metalaşmaktadır ve bu durum medyanın bağımsızlığı ile demokratikleşme potansiyelini tehlikeye atmaktadır.

Daha genel çerçevede değerlendirildiğinde ise dijital iletişim teknolojileri toplumsal hareketler özelinde zaman, mekân ve maliyet unsurlarında büyük avantajlar sağlamaktadırlar. Geleneksel medyanın bariyerlerini aşan hareketler maliyetlerini büyük oranda azaltmış olmakta, geniş kitlelere daha rahat erişmekte, uluslararası düzeyde dikkat çekebilme fırsatını yakalamaktadırlar. Yeni teknolojiler mesajların hızlı ve uygun maliyetlerle iletilmesini sağlarken, video ve fotoğraf paylaşımları bilginin haber değerini artırmaktadır. Bir anda sanal ortamda gündemin ortasına oturan olaylar iktidar üzerinde baskı oluşması ve görmezden gelmenin mümkün olmaması gibi durumlara yol

açabilmektedir (Tilly vd. 2022: 184-185). İnternet ve sosyal medya aracılığıyla sanal düzlemde bir araya gelen yerel bireyler sorunlarını küresel boyutta tartışma fırsatı bulmakta ve ağlar kamusal alan yaratmada önemli bir rol oynamaktadır. Böylelikle hareketler hem yerel hem de küresel biçime kavuşmaktadır (Castells, 2013: 192-193). Ulusal sınırlarda örgütlenen ve öncelikle iktidara taleplerini ileten toplumsal hareketler aynı zamanda küresel bir kamusal alan oluşturmakta ve bireyler eylemleriyle bu kamusal alanı genişleterek dönüştürmektedirler (Çetinkaya, 2015b: 66).

Yerel protesto eylemlerinin küresel boyut kazanması yeni bir durum değildir ancak yeni olan şeylerden biri dijital iletişim olanaklarının gelişmesiyle birlikte hareketlerin küreselleşme ve yayılma hızının artmasıdır. Toplumsal hareketler açısından gazete, radyo, televizyon gibi yazılı ve görsel iletişim araçları tarih boyunca önemli olmuştur. İnternetin kurumların kullanımından toplum kullanımına geçmesiyle birlikte ise toplumsal hareketler farklı bir ivme kazanmıştır. Özellikle iletişimin çok yönlü hale gelmesi ve bireylerin müzakere süreçlerinde katılımcı olmaya başlaması hareketler için de teşvik edici olmuştur. Ancak tüm gelişmeler ve toplumsal hareketlerdeki değişim değerlendirilirken iletişimdeki yeniliklerin her yüzyılda olduğu gibi iki taraflı işlediği unutulmamalı ve bunlarla birlikte küreselleşmenin hareketleri biçimlendirdiği iddialarının üstünde ise gereğinden fazla durulmamalıdır (Tilly, 2022: 186).

Bir ilişki ortamı oluşturabilmek ve iletişim kurabilmek için aktif bir bilgilendirme mekanizmasına ihtiyaç duyan toplumsal hareketler için medya en önemli ve etkili bilgi sağlayıcılarından biridir. Dolayısıyla toplumsal hareketlerin medyayla arasında geliştirdiği ağ onun gücünü ve etkisini belirlemede önemlidir. Kendisini, amaçlarını, faaliyetlerini anlatmak, mesajlarını iletmek ve kamuoyu oluşturmak için medyayı kullanan toplumsal hareketler değişen iletişim biçimlerini hedefleri doğrultusunda kendilerine uyarlayabildikleri takdirde başarılı olabileceklerdir. Bu açıdan da toplumsal hareketlerin yeni olanaklara açık olması, bu olanakların sağladığı avantajlarla mevcut ve

muhtemel dezavantajların bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Tıpkı küreselleşmenin ne tek başına büyük bir vaat ne de büyük bir tehdit olduğu düşüncesinde olduğu gibi internet de ne bütün olarak bir sağlayıcı ne de yalnızca bir araçtır. Daha ziyade bir aracı olarak nitelendirildiği takdirde sürekli gelişen yeni medya teknolojileri karşısında makul bir uygulama alanı oluşturmanın ve sorgusuz kabul ile mutlak direniş arasında konumlanmanın olumlu sonuçlar yaratacağı düşünülmektedir.

2.2. ENFORMASYON ÇAĞI VE AĞ TOPLUMUNUN YÜKSELİŞİ

2.2.1. AĞ TOPLUMU YAKLAŞIMI

Ağ toplumu ağlar üzerine kurulu ilişki ve etkileşimler sistemini ifade etmektedir. Küreselleşmenin yerleşik hale gelmesi ve yeni bir düzene ulaşma isteği iletişim teknolojilerinin de katkısıyla ağ toplumunu ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme ağ toplumu için kilit mekanizmalardan birini oluşturmaktadır. Çünkü küresel sistem kitle iletişiminin hareket ve dolaşım sınırlarını genişletirken simgelerin ve anlamların da uluslararası boyutta akışını sağlamaktadır. Bu toplumda bilgi, toplumsal örgütlenmenin en önemli bileşenini oluştururken ağlar arasındaki mesaj ve imge akışı ise toplumsal yapının temel niteliği haline gelmektedir (Castells, 2008a: 632). Akışlar ağları, ağlar da akışları oluştururken bu döngü üretimden tüketime, iktidardan kültüre, deneyimden eyleme pek çok sürecin işleyişini ve sonuçlarını değiştirmektedir (Castells, 2008a: 621). Bilginin fiziki ulaşım hızından daha hızlı şekilde yayılması Marshall McLuhan'ın ifade ettiği gibi dünyayı küresel bir köye dönüştürürken bilginin kendisi de küreselleşmektedir.

Geçmişte televizyon, radyo gibi tek yönlü iletişim araçlarının hâkimiyetinde dağıtılan bilgi internet teknolojisinin yeni küresel aktör olmasıyla birlikte alış-veriş pratikleriyle, çift yönlü olarak üretilmeye ve paylaşılmaya başlanmıştır. Gelişmiş teknolojilerin meydana getirdiği dünya çapında ağlarda izleyiciler aynı zamanda birer üreticiye dönüşürken Ağ Toplumu Yaklaşımı sistemin yeniden inşası sürecine yeni

perspektifler kazandırmıştır. Artık yalnızca üretim hızından değil aynı zamanda tüketim hızından da bahsetmek gerekmektedir. Çünkü dinamik ve sürekli yenilenen yapısıyla ağ toplumu üretim ve tüketim pratiklerinde köklü bir değişim yaratmıştır. Ekonomik, politik, toplumsal tüm birimleri etkileyen bu değişim kültürü de yapı-söküme uğratmış, nihayetinde yeni kültürler şekillenmiş ve teknoloji aracılığıyla sürekli bir yeniden üretim sürecine girilmiştir.

Diğer taraftan internet aracılı iletişim amatör kullanıcılara üretim, organizasyon ve yönetim boyutlarında aktif katılımı olanağı sağlamıştır (Işık, 2015: 53). Böylelikle sanal platformlar kültürel yeniden üretimin yanı sıra politik tartışmaların da yürütüldüğü alanlara dönüşmüştür. Geleneksel araçların sansürlediği konuları gündeme taşıyan toplumsal aktörler ağ teknolojilerinin anlık ve aracısız iletim gücü sayesinde hem yazılı hem de görsel unsurları hızla üretilip tüketmeye başlamışlardır. Aktivizmin sanal platformlara taşınmasıyla birlikte sosyal ağları kullanan toplumsal hareketler geniş katılımlı eylemler düzenleme imkânına kavuşmuşlardır. Ağlarda kurulan ilişkilerin mekân ve zaman boyutunu aşması aktivist eylemler için kolaylaştırıcı unsur olmuştur. Mekânın fiziki olma niteliğinin ortadan kalkması aynı zamanda kamuoyunun oluştuğu ve katılımın sağlandığı siber uzamı yeni alanlar haline getirmiştir. Hannah Arendt'in görünüm sahnesi olarak nitelendirdiği kamusal alan siber uzamda aşına olunan fiziki bağlamdan uzak, farklı görünürlükler oluşturarak ortaya çıkarmıştır.

Zaman, mekân, katılım, görünüm, eylem gibi olgu ve olayları yapı-söküme uğratan ağ toplumu gücünü bilginin dinamizminden almaktadır. Bilgi ise teknolojik gelişmelerin de etkisiyle toplumun her alanına yayılarak genişlemektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan bilgi toplumunda ağlar baskın örgütlenme biçimi haline gelirken toplumsal yapı esnekleşerek merkezsizleşmiş ve gönüllü katılım, topluluk bilinci, yatay örgütlenme tartışmaları ağırlık kazanmıştır. Bu tartışmalar içerisinde bilgi toplumunun herkesi “ağ”a bağlayan niteliği sayesinde demokrasinin canlanacağına yönelik romantik iddialar da

bulunmakla birlikte ağların kapsayıcılığı, erişilebilirliği hala tartışmalıdır. Ancak esnekliğin hâkim olduğu bilgi toplumundaki mevcut yapı ve ilişkiler; şiddette karşı, diyaloga ve iletişime dayalı ağlarda örgütlenen yeni toplumsal hareketlerin oluşumunda önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla toplumsal hareketlerdeki yeniliği ortaya koymak bakımından bilgi toplumunu ve onun uzantısı olarak ağ toplumunu anlamak önemlidir. Bu bağlamda Manuel Castells literatürdeki önemli kuramcılardan biridir. Castells ağ toplumunu bilgi toplumu kavramı üzerinden açıklamakta ve toplumsal hareketleri ağ mantığıyla esnekliğe dayalı yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri üzerinden tanımlamaktadır.

2.2.1.1. Manuel Castells'in Bilgi Toplumu

İletişim teknolojilerinin gelişimiyle küreselleşen sanal ağlar ve bu ağlarda ortaya çıkan sanal topluluklar hakkında literatürdeki önemli tartışmalardan biri Manuel Castells'in bilgi toplumu kavramlaştırmasıdır. Yeni bir toplumsal yapıyı işaret eden bilgi toplumu kapitalizmin yeniden yapılanması sonucu gelişmiştir. Bilgi toplumundaki hâkim süreçler ağlar tarafından organize edilmekte ve üretim, deneyim, kültür gibi süreçler ağın mantığında belirlenmektedir. Castells (2013: 469-474) bu bağlamda toplumun ve iktidarın değişim yaşadığını düşünmektedir. Güç ilişkilerinin nisbi değişim yaşadığı bu toplum kapitalist bir toplumdur ancak iktidarın temel kaynağı artık üretim araçlarının sahipliği değildir. Finansal akışın hala sahipleri bulunmaktadır ancak bunlar bir sınıf olmaktan ziyade birer sermaye ağı biçiminde etkinlik göstermektedir. Ağ toplumunun temel itici gücü olan bilgi toplumu üretkenliğin merkezine enformasyonu yerleştiren kültürel ve kurumsal çeşitliliğiyle kapitalist bir toplumdur (Castells, 2013: 24).

Castells'in yorumuna katılmayan ve ağların genişlemesiyle kapitalizm arasında kurulan ilişkiye itiraz eden Schiller (1999: 1-18) ise kapitalizmin daha etkin araçlara kavuştuğunu böylece toplumsal ve kültürel yaşama yönelik etkisinin derinleştiğini düşünmektedir. Enformasyon teknolojileri ve ağlar sermayenin uluslararası nitelik

kazanmasını sağlamıştır ancak bu kapitalist üretim biçiminin yeni bir aşaması değil aksine kapitalizm ve emperyalizmin genişleyeceği noktanın ilk aşamasıdır. Dolayısıyla söz konusu gelişmeler de bir yenilik değil devamlılık anlamına gelmektedir.

Bilgi toplumunun beş temel özelliği vardır. Bunlardan ilki enformasyonun merkezi konumudur. İkinci olarak teknoloji bireysel ve kolektif eylem biçimlerini doğrudan etkilemektedir. Üçüncü özellik teknolojilerin ağ kurma mantığıdır. Dördüncüsü toplumun esnek yapıda olmasıdır. Son özellik ise teknolojinin hızla yayılıyor olması ve beraberinde bütüncül bir sistemi getiriyor olmasıdır (Castells, 2013: 89-91). Castells enformasyon çağının insanlar ve kurumlar üzerinde oluşturduğu bu ekonomik, politik ve toplumsal çok yönlülüğü analiz ederek yeni teknolojik paradigmanın ortaya çıkardığı toplum tipini *Ağ Toplumu (Network Society)* olarak adlandırmaktadır. Bilgi toplumu faaliyetlerin ve süreçlerin değişen varlığını işaret ederken Ağ Toplumu değişen örgütlenme biçimlerine ve altyapılara atıfta bulunmaktadır (van Dijk, 2016: 41).

İnsanlık tarihi boyunca pek çok ağ yapısından söz etmek mümkündür. İnsanın konuşma eylemine başlamasının ardından ağlar da ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla pek çok sosyal ağdan bahsetmek mümkündür. Jan van Dijk (2016: 21 ve 48-50) ağ toplumunun çok katmanlı bir yapıda olduğunu söyleyerek bu katmanları; (1) insandan bağımsız, doğayla ilişkili, kendiliğinden ağlar (Ör. fiziksel ağlar), (2) insanın biyolojisinde bulunan ağlar (Ör. organik ağlar) ve (3) insanın ortaya çıkardığı ağlar (Ör. teknik ağlar, sosyal ağlar) olarak tanımlamaktadır. Sosyal ağlar günümüz toplumlarında medya ağları ile desteklenmektedir. Burada bahsedilen ağlar, sosyal ağlarla sürekli bağlantıda olan medya ağlarıdır. Bu ağlarda kullanılan araçlar ve uygulamalar yeni medya kavramı ile adlandırılırken yeni medyanın önemli yapısal özelliklerinden biri telekomünikasyon, veri iletimi ve kitle iletişimini tek bir ortamda birleştirebilmesidir.

Yeni medyanın ağlarda yarattığı interaktif ve bütünleşik yapının arkasında geleneksel medyaya atfedilen hitap özelliğinin danışma, kaydetme ve konuşma öğelerine

doğru gelişme göstermesi yatmaktadır. Konuşma, merkezin rolünü biraz daha azaltarak yerel birimlerin kendi aralarında enformasyon alışverişi yapabilmesini sağlamaktadır. Yeni medya ile konuşma kanallarının sayısı ve verinin çeşitliliği çok büyük ölçüde artmaktadır. Bu nedenle ağlarda bir enformasyon patlaması yaşanmakta ve aynı zamanda veriler konuşma, dinleme, görme dahil olmak üzere pek çok unsuru içinde barındıran tek bir mesaj halinde iletilebilir olmaktadır (van Dijk, 2016: 25-27). Bütünleşik ağlarda danışmanın, kaydetmenin ve söyleşmenin aynı araçla gerçekleştirilebiliyor olması bir taraftan iletişim devrimi söylemlerini gündeme getirirken diğer taraftan medya ağlarının hayatın vazgeçilmez bir parçası olmasına neden olmaktadır. Ağların konuşma unsurunu canlandırması ve medyanın metinler ile bağlamlar aracılığıyla temsil ve etkileşim alanları olarak görülmeye başlanması araştırmacılar için heyecan verici bir durum olarak nitelenmektedir (Kavada, 2015a). Böylelikle iletişimde vurgu konuşmaya kaymakta ve kullanıcılar ayırım olmaksızın katılımcı olarak tanımlanmaktadır. Dijital dünyada yurttaş-tüketiciler teknolojiyi bir protesto aracı olarak kullanmaktadır. Böylece pasif izleyiciye ilişkin geleneksel varsayımın yerini aktif katılımcılar almaktadır. Bu ise iletişimin güçlü yanını ortaya koyarken mesajların ve medya temsillerinin ikna ediciliği ile bunların siyasi ve ekonomik çıkarlar tarafından nasıl şekillendirildiğine yönelik algının konuşmanın icracılarına, içerik üreticilerine yöneltilmesi anlamına gelmektedir. Web üzerinde içerik üreten, dağıtan, tüketen aktif katılımcılar aynı zamanda yeni kamusal alanın üyeleri haline gelmektedirler. İçeriklerin soyut mekanlardaki dolaşımı sınırsız bir iletişim ortamı yaratırken kamunun anlam üretimine ve yeniden üretimine olanak sağlamaktadır. Aktif kullanıcıların dijital platformlarda gerçekleştirdikleri katılım aynı zamanda sivil katılımın ve aktivizmin de dinamiklerini oluşturmaktadır.

Ağ Toplumunda bilişim araçlarının küreselleşmesi, enformasyonun dönüşümü ve dağıtımının hızlanması toplumları tek bir kamu otoritesinin nesnesi olmaktan çıkarmaktadır. Böylelikle *konusan* bireyler hem ulusal hem de uluslararası kimliklere

sahip olmakta ve söz konusu uluslararası kimlikler enformasyonun kendisi kadar hem sanal hem de gerçek bir yapıya bürünmektedirler. Aynı zamanda insan iletişimi yazılı, sözlü, görsel ve işitsel biçimlerin bütünleştiği bir hipertext ve meta-dil içerisinde oluşmaktadır (Castells, 2013: 440). Ağ Toplumunun Yükselişi, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür (*The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture*) kitabında derinlemesine bir inceleme sunan Castells (2013), Ağ Toplumunun belirgin özellikleri arasında; iletişim biçimlerinin dönüşmesinin, zaman ve mekân ayrımının ortadan kalkmasının ve iletişim araçlarının yaygın hale gelmesinin olduğunu belirtmiştir. Medya ağları tarafından desteklenen sosyal ağlar toplumun tüm seviyelerinde bulunmaktadır. Castells çağdaş toplumun temelini ağlar olduğunu söylerken van Dijk (2016: 51-52) ise sosyal ağlarla ve medya ağlarıyla giderek daha fazla bağlantılanan bireylerin, hanelerin, grupların ve örgütlerin toplumun temelini oluşturduğunu söylemektedir.

1990'ların başında internetin kullanım alanının genişlemesiyle dünyadaki Ağ Toplumu nüfusu milyonlardan milyarlara ulaşmıştır. Özellikle sıradan vatandaştan aktivistlere, sivil toplum kuruluşlarından telekomünikasyon şirketlerine kadar birbirinden farklı pek çok aktör arasında bağlantı kuran sosyal medya insanlara en temelde; bilgiye erişme, kendi içeriğini üretme ve birbirleriyle sohbet etme olanağı sunmuştur. Dolayısıyla internet ile birlikte yeni teknolojiler küresel sivil toplumun da vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir (Shirky, 2017: 157-160). İnsani deneyimde niteliksel bir değişimi temsil eden bu toplumda bireyler sürekli biçimde bağlantı halindedir ve toplumsal eylem eskiden olduğu şekliyle doğayla kültür arasındaki ilişki kalıpları düzleminde ele alınmamaktadır (Castells, 2013: 200). Toplumsal etkileşim ve toplumsal eylem tümüyle kültürel bir biçim almıştır, toplumun organize olmasında enformasyon kilit bir noktaya gelmiş ve ağlar arasındaki mesaj ile imge akışı toplumsal yapının temel niteliğini oluşturmuştur. İnternetin ortaya çıkması ve yaygınlaşması iletişim araçlarının yapısını

olduğu kadar ağıba bağlı olanların kültürünü ve iletişimini de değiştirmiştir (Castells, 2013: 440-441 ve 473). Yeni teknolojik sistemde dönüşüm yaşayan ve iletişim aracılığıyla aktarılan kültür giderek daha fazla dönüşecek gibi görünmektedir.

Yaşam biçimlerinin değişmesi kültürel tüketimden boş zamanın değerlendirilmesine ve yeme alışkanlıklarına kadar pek çok alanda etkisini gösterirken toplumsal gruplar arasında da yeni bir tabakalaşmaya zemin hazırlamaktadır. Bu kimi zaman yalnızca moda olan davranış biçimlerinin tekrarlanması olarak kimi zaman ise geleneksel olanların korunmasına yönelik çatışmalar şeklinde gerçekleşmektedir. 1960'lerden sonra artarak devam eden gençlik hareketleri, kadın hareketleri, gıda ve çevre hareketleri karşı kültürlerin muhalefetlerine ilişkin örneklerdendir. Toplumlardaki muhalif kesimler alternatif kültürler ve yaşam tarzları ortaya koyarak hem maddi tüketime hem de kültürel ve sosyal tüketime karşı bir eylem alanı oluşturmaktadırlar. Bu yeni hareketler aynı zamanda alternatif ağların inşasını da teşvik etmektedirler (della Porta ve Diani, 2020: 69). Giddens'in (2010) ifadesiyle yereldeki eylemlerin uzaktakilerden etkilenecek büyümesine ve bağımlılıkların ortaya çıkmasına neden olan küreselleşmeyle birlikte bu ağlardaki ilişkiler de yoğunlaşmaktadır. Böylelikle dinamik ve açık yapıdaki ağlar küresel bağlamda tüm toplumları kapsamına almaktadır (Castells, 2013: 89-92). Ancak buradaki kapsamlılaştırıcı unsur toplumların McLuhan'cı anlamda küresel bir köye dönüşmesi anlamını taşımamaktadır. Enformasyona dayalı üretim süreci McLuhan'ın küresel köy iddialarının da temelini oluşturmakla birlikte McLuhan, tek yönlü iletişimin gerçekleştiği, homojen bir kitleyi hedefleyen kitle iletişim araçlarının bireyleri biçimlendirerek küresel köyde beraber bir yaşam sunduklarını ileri sürmektedir. Ancak yeni iletişim araçlarıyla birlikte dünyanın küresel köye dönüşüp dönüşmediği şüphelidir. Ortaklıklar neticesinde ortaya çıkan ağlar bireysellik üzerinden karakterize edilirken bireyler çıkarları doğrultusunda ve yakınlık duymaları halinde ağlarda bir araya gelmektedirler. Akışkan düğümlerden oluşan ağlarda sanal topluluklar bireylerin

istedikleri zaman girip çıkabilecekleri açık kulübelerdir. Bireyler kulübelerde sürekli olarak bilgi ve anlam akışı sağlamaktadırlar. Kurulan ağlar sanal uzamda yeni cemaat yapılanmaları ortaya çıkarırken reel zamanın ve mekânın ortadan kalkmasıyla beraber önceleri baskılanan bireyler artık etkin ve etkileşimli iletişim kurma fırsatı yakalayabilmektedirler.

Birbirine bağlantılı düğümler dizisinden oluşan ağların temel özelliklerini “zamansız zaman” (*timeless time*) ve “akışlar uzamı” (*the space of flows*) oluşturmaktadır. Ağlar birbiriyle bağlantılı düğümler dizisidir. Kesişen düğümler dizisi olarak ağlar, benzer ilgi ve değerleri paylaşanlar tarafından oluşturulan kamusal alanın yapısıyla benzerlikler taşımaktadır. Kamusal alanın oluşumunda ağların varlığının önemi kadar her ikisinde de iletişim merkezdedir. Ağdaki düğümler; medya sistemleri, eğlence platformları, grafik ortamları, sinyal üreten-alan iletişim aygıtları tarafından oluşturulmaktadır (Castells, 2013: 622). Tüm bu etkileşimlerin bir bileşeni olarak ağ toplumu kapitalist bir toplumdur ancak onu önceki toplumlardan ayıran şey küresel boyutta toplumsal ilişkileri biçimlendirme kapasitesine sahip olmasıdır. Toplumdaki aktörlerin gerçekleştirdiği etkileşimlerden oluşan akışlar uzamı toplumsal pratiklerin maddi örgütlenmesidir ve hayatın her alanında bulunmaktadır (Castells, 2001: 13). Bu bağlamda toplumlar daha dinamik, merkezsiz ve küresel bir yapıya sahip olmaktadır. İletişim alanında yaşanan hızlı değişimler toplumsal yapıları dönüştürürken bireylerin davranışlarının ve algılarının da yeniden biçimlenmesine neden olmaktadır. Bilgiye erişimin kolaylaşması, üretilen bilginin hızlı dağıtılması kültürel boyutta yeni formları ve kimlikleri ortaya çıkarmakta ve bu oluşumlar internet aracılığıyla hızla dolaşıma sokulmaktadır. İnternet kurumsal güce karşı toplumsal aktörlerin seferberliğine izin veren bir araç olma potansiyeline sahiptir (Bennett, 2003). Ağların ağı olarak tanımlanan internet özellikle teknik anlamda diğer iletişim teknolojilerinden ayrılmakta, tekten-teke ya da tekten-çoğa iletişime olanak tanımaktadır. Aynı zamanda etkileşim özelliğiyle eş

zamanlı ve karşılıklı kurulan iletişim sayesinde pek çok ilişki biçimi dönüşüme uğramakta, sanal mekân, sanal kimlik, sanal gerçeklik gibi yeni kavramlar gündelik hayatta da kullanılmaya başlanmaktadır.

Ağların (Web'in) yapısını anlamak üzere çeşitli özellikleri olduğunda bahsedilebilir. Bu özellikler “ağ yasaları” olarak da isimlendirilirken, ağdaki davranışlar üzerinde baskı oluşturmakta ancak aynı zamanda değişim de geçirebilmektedir. Yedi yasadaki bahseden Jan van Dijk’a (2016: 60-68) göre bu özelliklerden ilki *ağ ekleme* yasasıdır. Ağ toplumundaki sosyal ilişkiler sosyal birimlere göre daha fazla bağlantılandırıcı ilişki geliştirmektedir. İlişkilerin ön plana çıkmasını vurgulayan yasa medya ağları aracılığıyla gerçekleşmektedir. İkinci olarak *ağların dışsallığı* yasası gelmektedir. Ağların ağ dışındakilerde de etkili olduğunu ifade etmektedir. Ağa bağlanan insan sayısı bir bağlanma baskısı oluşturmakta ve böylelikle daha fazla insan ağa katılım göstermektedir. Bu durum en fazla e-posta ve sosyal paylaşım sitelerinde gerçekleşmektedir. Ağlar bir doyum noktasına sahiptir ve buraya ulaşıldığında insan sosyal dışlanma yaşamamak için neredeyse ağa katılmak zorundadır. Üçüncü yasa *ağ genişlemesidir*. Ağlar genişledikçe birimler görünmez olur ve birbirlerine ulaşamazlar. Burada arama motorları, sosyal paylaşım siteleri, fiyat karşılaştırma platformları araçlar olarak devreye girerler.

Küçük dünyalar yasası bir sonraki yasadır ve birbirine güçlü bağlarla bağlı kümelerden (geniş aileler, iş ve okul arkadaşları vb.) oluşan birimlerin diğer kümelere zayıf bağlar aracılığıyla ulaşırlar. Bu bağlamda birbirine komşu olmayan birimler ağda küçük bir dünya yaratarak kısa sürede ulaşım sağlarlar. Bu yasa aynı zamanda dünyanın iletişim ağlarını kullanarak nasıl daha bağlantılı hale geldiğini de ifade etmektedir. Beşinci yasa *dikkatin sınırlılığıdır*. Ağdakilerin ağdaki diğerleriyle iletişim kurma fırsatının olması kişilerin okuma, dinleme gibi faaliyetlere daha az zaman harcamasıyla dolayısıyla dikkatlerinin de sınırlı kalmasıyla sonuçlanmaktadır. Üretilen içerik sayısı

arttıkça okuyucuların/dinleyicilerin sayısı azalmaktadır çünkü gönderi sınırsız ancak dikkat sınırlıdır.

İzleyici veya genel olarak alıcının sayısının azalması *en yüksek derecede bağlı olanlar* kuralı olarak Google-arşi (*Googlearchy*)¹⁰ (Hindman vd., 2003) ile de ilişkilendirilmektedir. Kolaylaştırıcı araçlar olarak arama motorlarının pek çok web sitesinin üst köşesinde yer alıyor oluşu buna örnek teşkil etmektedir. Bu durum aynı zamanda *ağlardaki güç* yasasını beraberinde getirmektedir. Zengin daha fazla zenginleşmesi, fakirin daha fazla fakirleşmesi olarak da ifade edilen bu yasa, bağlantı sayısı düşük olan kullanıcıların izleyici sorunu yaşamasını anlatmaktadır. Son yasa *eğilimleri güçlendirmedir*. Ağlar mevcut sosyal ve yapısal eğilimleri güçlendirmektedir. Yani *ağ teknolojileri devrimsel olsalar da internetin ve medyanın toplum üzerindeki etkisi evrimseldir* (van Dijk, 2016). Bağlamsal olarak iletişim devrimi toplumsal devrimle aynı şekilde işlememektedir.

Toplumların sinir sistemi haline gelen ağlar tüm toplumsal ve bireysel yaşamlar üzerinde geçmişte taşımacılık için inşa edilen yolların yarattığı etkiden daha fazla etki yaratmaktadır. Bu bağlamda ağlara yönelik bilgi süper otobanı terimi kullanılmaktadır (van Dijk, 2016: 13-14). Ağ toplumu temelde küreselleşme arzusuyla ortaya çıkan kültürel ve toplumsal bir yapıyı işaret etmekte ve bu toplumda bilgi fiziki dünyadaki seyahatinden çok daha hızlı şekilde kişilere ulaşmaktadır. Bilginin hızlı ve seri üretimi aynı zamanda hızlı tüketimi de doğurmakta böylelikle duygular, imajlar, semboller ve değerler de çok çabuk tüketilmektedir. Bilginin önemli ölçüde popüler kültürün etkisi altında üretildiği ve dolaşıma girdiği düşüncesi bu bağlamda ağları apolitize edici araçlar

¹⁰ Arama motorları arama eylemini kolaylaştıran arayüzleri nedeniyle yoğun biçimde kullanılmaktadır. Bu araçlar popüler ya da reklam veren web sitelerini arama sonuçlarının en üstünde göstermektedir. Bu strateji kullanıcıların katılımını -gizli ya da açık- yapılandırma amacı taşımaktadır. Kullanıcılar ise en üstte gördükleri sonuçlara tıklama eğilimi göstermektedirler. Dolayısıyla popüler web siteleri giderek daha popüler hale gelmektedir. Bu durum arama motorlarının egemenliği anlamında Googlearşi olarak adlandırılmaktadır (Hindman vd., 2003).

olarak değerlendirmektedir. Ancak birbirlerine ağlarla bağlanan bireyler aynı zamanda bir küresel ortak kültür inşa etmekte ve ağlarda kültürel ve politik faaliyetler de gerçekleştirmektedirler (teli, 2015). Bu bakımdan ağ toplumu toplumsal anlamda her düzeyde organize olmayı sağlayan medya ağlarında gerçekleşen sosyal bir oluşumdur ve bu sosyal oluşumun desteklediği interaktivite sayesinde bireyler iletişim sürecinde alıcı ve üretici konumuna ulaşarak katılım kültürünü ortaya çıkarmaktadırlar (Jenkins, 2006: 27). Ağ toplumu politika, ekonomi, teknoloji gibi tüm alanlara doğru genişlerken ağlar giderek artan biçimde toplumun her birimini birbirine bağlamaktadır (van Dijk, 2016: 42). Dolayısıyla da ağların apolitik vatandaşları politik olma yönünde teşvik edici olabileceği de düşünülmektedir (Shirky, 2017: 166-167). Literatürde Dijital Aktivizmin Sevimli Kedi Kuramı¹¹ (*The Cute Cat Theory of Digital Activism*) olarak bilinen yaklaşıma göre; iktidarlar için varlıkları tehditkr olan ve bu nedenle yine iktidarlar tarafından kısıtlanan ağlar alternatif medya ortamlarına dönüşerek apolitize olmuş grupların da politikaya katılma güdülerinin artırmaktadır. Geçmişte kişisel ağlarla ya da okul, ordu, dini (vb.) kurumlar etrafında dikey hiyerarşilerle kurulan merkezi toplumlar ağ toplumunda küresel, dijital ve evrimii ağlar aracılığıyla örgütlenmektedirler (Castells, 2008a: 202). Bilginin çok sayıda insanla paylaşılması ve diğer insanların kendileri gibi düşünen insanlarla karşılaşmaları onların hak arayışları çevresinde organize olmasını sağlamaktadır.

Hem zamanın hem de mekânın kazandığı esneklik nedeniyle ağların baskın sosyal örgütlenmeler haline gelmesi toplumsal olaylar ve sorunlar etrafında bireylerin organize olmasını kolaylaştırmaktadır. Böylelikle hem Habermas'ın hem de Castells'in önemle üzerinde durdukları iletişimsel eylem; bireylerin tahakküme karşı birbirleriyle bağlantı

¹¹ Ethan Zuckerman'ın (2008) eTech Konferansındaki konuşmasında kullandığı bu ifade sosyal medya teorilerinden biri haline gelmiştir. Konuşmasında Zuckerman; Web 1.0'ın fizikçilerin araştırmaları için icat edildiğini, Web 2.0'ın ise insanların tatlı kedilerin fotoğraflarını paylaşmalarına imkân sunmak için icat edildiğini söylemiştir. Teoriye göre Web 2.0 sıradan kullanımlar için tasarlanmış olsa da ifade özgürlüğünün kısıtlandığı ortamlarda aktivistler için önemli bir fırsat sağlayıcısı olma potansiyeli taşımaktadır.

kurmaları, sorunlarını, öfkelerini paylaşmaları, birliktelik ruhunu hissetmeleri ve sisteme alternatif projeler üretmeleri bağlamında ağlarda etkileşimli biçimde gerçekleşmektedir. İnternetin zamanın ve mekânın ötesine geçerek etkileşimli iletişim kurmayı sağlayan yapısı bireylerin fiziki mekânlarda bir araya gelme ya da bir arada bulunma zorunluluğunu da ortadan kaldırmaktadır. Toplumsal sorunlara yönelik tartışmalara katılım arttıkça dijital platformlar da yerel ve küresel düzeylerdeki otoriteye meydan okuma araçlarına dönüşmekte ve yeni bir katılım alanı olarak kamusal alan oluşmaktadır. Kurulan iletişimin ve paylaşılan bilgilerin katkısıyla ortaya çıkan yeni kamusal alan toplumların politik, ekonomik, kültürel ya da sosyal amaçlarla organize olmalarında etkin bir rol oynamaktadır.

2.2.1.2. Sosyal Ağ Yaklaşımları

Ağların kullanıcılar arasında karşılıklı iletişim kurulmasını sağlayan özelliği ve iletişimin politik konular dahil olmak üzere geniş bir yelpazede çeşitlilik göstermesiyle birlikte yeni toplumsal hareketlerin doğası ve özellikleri de toplumsal hareket çalışmalarını büyük ölçüde ağ yaklaşımlarına yönlendirmiştir. Önceki toplumsal hareket araştırmalarının eylem, kimlik ve örgütlenme arasındaki ilişkiler ile toplumsal hareketleri diğer kolektif aktörlerden ayıran nitelikleri açıklamada yetersiz kalmaları sonucunda toplumsal hareketleri neyin oluşturduğu konusunda *ağlar* merkezi konuma yerleşmiştir. Ağ perspektifi toplumsal hareketlerin dinamik ve akışkan doğasına daha doğru bir kavramsallaştırma sunma potansiyeline sahiptir. Ancak toplumsal hareketleri ağ yaklaşımları ile değerlendirmenin sınırlılıkları da bulunmaktadır. Sosyal ağ araştırmalarına yönelik eleştirilerin temel kaynağı insan eyleminin ve kültürünün yetersiz kavramsallaştırılmasıdır. Bu bağlamda ağ analizi yapısal determinizm nedeniyle eleştirilmektedir (Kavada, 2003). Bununla birlikte literatürde yer alan farklı ağ yaklaşımları henüz tamamlanmamış bir paradigma değişikliğine doğru gidildiğini göstermektedir.

Giderek daha fazla disiplinlerarası bir araştırma alanı haline gelen ağ yaklaşımları Emirbayer ve Goodwin (1994: 1412 ve 1414) tarafından “günümüzde sosyolojik araştırmalarda en umut verici akımlardan biri” olarak değerlendirilmekte ve “farklı yasaları, önermeleri veya korelasyonları belirleyen resmi veya üniter bir teori değil, daha ziyade toplumsal yapıyı araştırmaya yönelik geniş bir strateji” olarak değerlendirilmektedir. Ağ yaklaşımları önceleri sayılar ve grafikler üzerine inşa edilmekteyken sosyal ağ yaklaşımları vaka çalışmalarında tarihsel bağlamı dikkate alarak etnografik ve niteliksel verilerle bütünleştirmiş ve niceliksel ölçümlere olan bağımlılığı aşmaya çalışmışlardır (Kavada, 2003: 7).

Ağ yaklaşımları son kırk yılda organizasyon teorisinden, fiziğe ve felsefeye kadar farklı alanlarda doğru bir değişim yaşamıştır. Bu yaklaşımları incelediği çalışmasında Kavada (2003: 10) alandaki gelişmelerin birbiriyle ilişkili olduğunu ve ortak varsayımların paylaşıldığının altını çizmiştir. Alanda araştırmalar gerçekleştiren ve literatüre ağ savaşları (*netwar*) kavramını kazandıran RAND Derneği (Amerikan küresel politika düşünce kuruluşu ve araştırma enstitüsü) araştırmacıları 20. yy.’ın sonlarında yaşanan bilgi ve iletişim devrimi neticesinde ağ örgütlenme biçiminin güç kazanarak yükselişe geçtiğini ve bu durumun toplumun tüm alanlarını derinden etkilediğini belirtmişlerdir (Arquilla ve Ronfeldt, 1996: 18).

Araştırmacıların önemli varsayımlarından biri güvene ve iş birliğine dayalı olduğunu düşündükleri ağların etkisinin sivil toplum aktörleri tarafından daha fazla, devlet veya piyasa tarafından ise daha az hissedileceğini öne sürmeleridir. Ağların ortaya çıkmasıyla birlikte yeni bir çatışma türü olarak ağ savaşlarının meydana geldiğini ileri süren analistler ağ savaşı aktörleri için beş analiz düzeyi belirlemişlerdir (Arquilla ve Ronfeldt, 2001: 323-324). İlk düzey örgütsel, ikincisi anlatı düzeyi, üçüncüsü doktrinel düzey, dördüncüsü altyapısal düzey ve sonuncusu aktörlerin toplumsal temeline yönelik düzeydir.

Analizde yer alan anlatı düzeyinin (ikinci düzey) ve altyapısal düzeyin (dördüncü düzey) bu çalışma kapsamında önemli olduğu düşünülmektedir. Anlatı düzeyi ağı bir arada tutan şeyin anlatılar ve hikâyeler olduğu söylemektedir. Bu bağlamda insanların deneyimlerinin, ilgilerinin ve değerlerinin bir ifadesi olarak anlatıların anlaşılması gerekmektedir. Anlatılar ilk olarak “kim, neden ve farklı olan nedir?” sorularına yanıt verirken kimlik inşasında önemli rol oynamaktadırlar. İkinci olarak anlatılar hedefleri ortaya koymak açısından kültürel eğilimleri ortaya çıkarmaktadırlar. Anlatılar aktörler tarafından hem geleneksel hem de dijital medya kullanılarak aktarılabilmektedir. Doğru hikâye seçimi, bağların zayıf olduğu ağlarda insanların birbirinden kopmasına önlerken farklı ağlar arasında da köprü görevi görebilmektedir (Arquilla ve Ronfeldt, 2001: 328-329). Analistlerin dördüncü düzey olarak belirledikleri altyapısal düzey ise ağların kurulmasına yönelik olarak organizasyonların sahip oldukları teknolojik ve iletişim altyapısını ifade etmektedir. Ağ örgütlenme biçimlerinin mümkün olabilmesi açısından organizasyonların altyapısının var olması gerekmektedir.

Bir diğer sosyal ağ yaklaşımı Gilles Deleuze ve Felix Guattari (Akt. Downing, 2014: 342) tarafından geliştirilen ve yakın dönemde Olga Guedes Bailey, Bart Cammaerts, Nico Carpentier’in (2008: 5-34) katkı sundukları köksap (rhizome, toprak-altı gövde) metaforudur. Bitkinin yatay gelişim yoluyla çoğalmasını ifade eden rizom - köksap- kavramı ile ağlarda yatay ve dağınık biçimde gerçekleşen insan etkileşimleri kastedilmektedir. Deleuze ve Guattari hiyerarşiler ile ağlar arasında ayırım yapmak üzere bu metaforu kullanırken hiyerarşilerin ve ağların bir arada bulunabildiklerini ve birbirlerine bağımlı olduklarını belirtmişlerdir. Guedes Bailey vd. (2008), ise yaptıkları katkı ile köksap metaforunu alternatif medya -sivil toplum medyası olarak da kullanmaktadırlar- tarafından kurulan ağ türü için kullanmışlardır.

Öz-örgütlenme teorisiyle yakından ilişkili olan rizom yaklaşımı; kendini organize eden sistemlerin aşağıdan yukarı süreçlere göre inşa edildiğini varsayması açısından

önemlidir. Bu bağlamda yukarıdan-aşağıya işleyiş yerine yerel kodları ve kuralları izleyen, dinamik olarak etkileşime giren aktörlerin eylemleri bir makro davranış veya yapıyla sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla bu sistemler gücünü yerel olandan almaktadırlar. Yaklaşımın önemli iddialarından biri, bireysel aktörler arasında rastgele karşılaşmaların teşvik edilmesi neticesinde bireylerin sistemin makro durumunu değiştirebilecek olmasıdır. Diğer önemli iddiası ise *komşularımızı dikkate almamız gerektiği*, böylelikle yerel bilginin küresel bilgeliği sağlayacağıdır. Özetle rizom yaklaşımı ağların yataylığına dikkat çekerken bunun sağlayıcısı olarak yereli öne çıkarmaktadır. Bailey vd.'nin alternatif medyayı rizom yaklaşımıyla ilişkilendirdikleri yaklaşım değerlendirildiğinde ise dijital ağların yatay ilişkiler kurarak, yerel üzerinden küresel boyutta etkiler yaratabilecekleri sonucuna ulaşılmaktadır.

Ağ yaklaşımları, toplumsal hareketlerin akışkan, gelişen ve değişen doğalarını ortaya koymaları açısından doğru kavramsallaştırma yapılabilmesine olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda toplumsal hareketler ortak bir kolektif kimlik üzerinden politik veya kültürel çatışmalar sürdüren, aktörler arasındaki gayri resmi etkileşimler ağı olarak tanımlanmaktadır. Böylelikle toplumsal hareketler diğer kolektif aktörlerden ayrılırken hareketler için etkileşimin ve iletişimin önemi ortaya konulmuş ve teorik tartışmalar için de daha net bir zemin oluşturulmuş olmaktadır (Calderaro ve Kavada, 2013: 8). Ağ yaklaşımlarının toplumsal hareket çalışmalarında artan popülerliği incelendiğinde araştırmaların toplumsal hareketlerin eylemleri, kimlikleri ve örgütlenmeleri arasındaki ilişkiler ile hareketleri diğer kolektif aktörlerden ayıran niteliklere yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. (Diani, 2003). Toplumsal hareket analizlerinin daha somut teorik temele oturabilmesi için sosyal ağ teorisine yönelen araştırmacılar toplumsal hareketlerin ağlar şeklinde örgütlendikleri varsayımını benimsemektedirler (Bailey, Cammaerts ve Carpentier, 2008; Castells, 2008a, 2013; della Porta ve Diani, 2020; Diani, 2003). Bu nedenle de bir organizasyon biçimi olarak ağlar ile bir araştırma

aracı olarak ağırları birleştirme eğilimindedirler. Söz konusu ilişkilendirme toplumsal hareketler bağlamında genel itibariyle dijital ve sanal ağırlar üzerinden gerçekleştirilirken internetin hareketlerin özelliklerini, yapılarını, ideolojilerini ve ölçeklerini etkilediği düşünülmektedir (Calderaro ve Kavada, 2013: 2-4). Castells (2013: 198) internet destekli sosyal ağırları ve sanal platformları yeni hareketlerin varlığı için gerekli bir koşul olarak tanımlarken, Paolo Gerbaudo (2018) bu platformların genel kamuoyuna ulaşmak isteyen aktivistler için etkili bir “kamu megafonu” (*public megaphones*) işlevi gördüğünü iddia etmektedir. Sürekli olarak dönüşen, dinamik yapıdaki ağırlar bireyler ve gruplar arasındaki iletişimi sağlamakta ve kişilerarası, gruplar arası paylaşımlar zaman zaman aktivist eylemlere dönüşmektedir. Geleneksel iletişim araçlarının aksine ağırlarda kullanıcıların kendilerini ifade edebilmesi politik diyalogların kurulmasını kolaylaştırmakta ve çevrimiçi ortamlar hızlı bir biçimde eylem alanına dönüşebilmektedir.

Özellikle internet farklı ülkelerdeki katılımcılar arasında bağlantı mekanizması olarak işlenmesi, küresel ölçekte etkinliklerin ve protestoların düzenlenmesine olanak sağlaması bakımından küresel protesto ağırlarının varlığı için bir ön koşul olarak kabul edilmektedir. Sonrasında ise internetin esnek ve hiyerarşik olmayan yapısının toplumsal hareketlerin örgütlenmesinde bir yansıma bulduğu ve yeni aktörlerin dahiliyetini kolaylaştıran internet sayesinde organizasyonların akıcı ve esnek hale geldiği düşünülmektedir. Birbirini tanımayan bireylerin bir araya gelerek tartışmalara katıldığı sosyal ağırlar özgürlük vaatleri bağlamında demokratik ortamlar olarak değerlendirilmektedirler. İnternet politik enformasyon ve bireysel düzeyde katılım kanallarını çoğaltmakta; örgütsel düzeyde yeni iletişim, seferberlik ve etkileşim fırsatları sağlamakta ve vatandaşlara kamu yararına yönelik çoğulcu tartışma alanları yaratmaktadır (Mosca, 2010: 1). Ağırların demokratik potansiyellerine ilişkin tartışmaların eleştirel odağında ise öncelikle dijital bölünme bulunmaktadır. Ekonomik ve teknolojik

bakımdan zengin ülkelerde dahi nüfusun önemli bir bölümünün ağlara erişememesi oluşan uçurumun derinliğini gözler önüne sermektedir.

2.2.2. AĞ TOPLUMUNDA GÖRÜNÜRLÜK

2.2.2.1. Sosyal Medyanın Etkileşim ve Sağlık Boyutları

İletişim alanındaki teknolojik gelişmeler hem bireylerin, toplumların ve kurumların iletişim pratiklerinde hem de iletişimin yapısal fonksiyonlarında önemli değişimler yaşanmasına neden olmuştur. Medyada yaşanan yöndeşme neticesinde medyanın her yerde olduğu ve her türlü medyanın birbiriyle ilişkili biçimde kullanıldığı bir çağda yaşamaktayız (Jenkins, 2017: 34-35). Özellikle sosyalleşmenin, paylaşmanın ve dayanışmanın merkezde bulunduğu Web 2.0 teknolojisinin bireylere hem alıcı hem de üretici olma fırsatı sunarak interaktiviteye olanak sağlaması ve internette paylaşım yapmanın maliyetlerinin düşüklüğü gibi nedenlerle yeni teknoloji hızla benimsenmektedir. Katılımın ön planda olduğu Web 2.0'ın gündelik hayatta yaygın biçimde kullanılması internetin kullanıcı içerikleriyle dolmasına neden olmaktadır.

Yeni iletişim teknolojilerinin kullanımının ve işlevselliğinin artması iletişim sürecine daha homojen bir kimlik kazandırmaktadır. Çevrimiçi iletişim yeni tür ilişkilerin kurulmasına neden olmaktadır. Sanal ortamda kurulan çevrimiçi ilişkilerin merkezinde sosyal medya uygulamaları bulunmaktadır. Enformasyonun küresel boyutta iletimini sağlayan önemli itici güçlerden biri olan internetin kişisel kullanıma açılmasından sonra akışı hızlandıran sosyal medya ağları hem bireysel hem de toplumsal hayatı yeniden yapılandırmaktadır. Her sosyal medya platformu farklı alanlarda katkı sunmakta ve böylelikle küresel bir paylaşım ağı ortaya çıkmaktadır. Sanal ağlar belirli fonksiyonlara sahiptir. Bu özellikler kati, değişmez değil aksine oldukça esnek ve zaman içinde değişebilir nitelikte olsa da şu anda sosyal ağ sitelerinin/uygulamalarının temel yapısını analiz edebilmek için önemlidir (van Dijck, 2013: 8-9).

Sanal ağlar öncelikle kişilerarası teması teşvik etmekte, kişisel, profesyonel veya coğrafi bağlantılar kurmakta ve zayıf bağları desteklemektedirler. Facebook, Twitter, Instagram, LinkedIn, TicToc platformları bunlardan bazılarıdır. İkinci olarak sanal ağlar kullanıcı tarafından oluşturulan içeriklerden oluşmaktadır ve yaratıcılığı desteklerken kültürel etkinlikleri de ön plana çıkarmaktadırlar. YouTube, Flickr, Wikipedia bunlardan bazılarıdır. Bir diğer özelliği bakımından sanal ağlar pazarlama ve ticaret yapılabilen yerlerdir. Alışverişi destekleyen Amazon, eBay gibi web siteleri bunlara örnektir. Son olarak eğlence ve vakit geçirme platformları haline gelen oyun siteleri ve bahis siteleri bulunmaktadır. FarmVille, The Sims Social, Fortnite bunlara örnek olarak düşünülebilir. Sosyal medya platformları genel hatlarıyla bu şekilde kategorize edilse de aralarında keskin sınırlar bulunmadığının altı çizilmelidir. Özellikle son yıllarda belirli bir alanda faaliyete başlamış olan platformların zamanla birbirlerinin alanına girdikleri de gözlenmektedir.

Bunula birlikte sosyal medyanın bağlantı kurma işlevi iki nitelik dolayısıyla ortaya çıkmaktadır. Bu özelliklerden ilki bağlantı kurmak için kullanılan yöntemleri ifade eden bağlantı modu (*the connection mode*) diğeri ise bağın türüdür (*the type of tie*) (Ahuja, Patel ve Suh, 2018: 2205-2206). Bağlantı modu sosyal medyanın simetrik ve asimetrik ilişkiler kurmasıyla ilgilidir. Örneğin bazı sosyal medya platformları tarafların aralarındaki bağı onaylaması halinde bağlantı kurulmasına izin verir. Diğerleri ise tarafların ilişkileri onaylaması gerekmeden asimetrik bir bağlantı kurulmasını sağlamaktadır. Instagram, Twitter gibi platformlar onay gerekmeyen, asimetrik bağlantının sağlanabildiği alanlardır ve bu bağlantı modu aktörlerin birbirleriyle anlık iletişimini sağlaması bakımından ağların oluşumunda daha fazla etkilidir. Bilgi akışını destekleyen ve katılımı kolaylaştıran sosyal medya ağ için teşvik edici bir yapıya sahip olabilmektedir. Bilginin küreselleşmesi, kamuoyu oluşturma ya da örgütlenme gibi

faaliyetlerde etkili olan sosyal medya böylelikle iletişim biçimlerini ve eylemselliği de önemli ölçüde dönüştürmektedir.

İnternet küreselleşmenin sembolü ve küresel düzeyde fikirleri yaymanın, sermayeyi hareket ettirmenin bir aracı olarak kabul edilirken eylemsellik açısından kısıtlılıkların yanı sıra fırsatları da temsil etmektedir. Diğer bir ifadeyle yüz yüze teması ortadan kaldıran sanal ağlar yabancılaşma yaratarak ve kontrolü merkezileştirerek hiyerarşik güç yapılarını arttırma riskini taşıırken aynı zamanda geçmişte belirli bir sınıfın ya da toplumsal grubun egemenliğinde şekillenen ve dağılan enformasyon artık kenarda kalanların, dezavantajlı grupların da üretebildiği ve ulaşabildiği bir yapı haline gelmektedir. Sosyal medya bu bağlamda sağlamlık (*affordance*) olarak tanımlanan bir nitelik taşımaktadır. İlk olarak psikolog James Gibson (Akt. Scarlett ve Zeilinger, 2019: 8-11) tarafından, canlıların ortamlar ile nesneler arasındaki etkileşimlerini açıklamak üzere kullanılan sağlamlık; dijitalleşme literatürüne Donald Norman'ın çalışmalarından sonra dahil olmuştur. Gibson sağlamlık ifadesini, nesnelerin ve ortamların eyleme dönüştürülebilir olmasını anlatmak üzere kullanılmıştır. Buna göre nesnelerin ve ortamların sağlamlığı; onların potansiyel kullanımlarını, sınırlandırdıkları eylemleri öngörmeyi tanımlamakta ve bu nesne ve ortamlar için olası işlevleri işaret etmektedir. Buradan hareketle dijital aracılı toplumsal değişimi açıklarken sosyal medyanın sağlamlığını tartışmak yol gösterici olmaktadır. Sosyal medyanın sağlamlığı denildiğinde; bu platformların bir eylemi hem mümkün kılacak hem de kısıtlayabilecek olmalarını ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle sosyal medya kullanım koşullarına ve kullanım amaçlarına bağlı olarak farklı sonuçlar ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Öte yandan sanal ağlar ve sosyal medya platformları iş birliğine ve etkileşime açık yapılarıyla politik katılımı canlandırma potansiyeli taşımaktadırlar. Mevcut sosyal ağların kullanımı yoluyla mobilizasyonu teşvik edebilirler. Çünkü bir toplumsal hareketin eylemlerine katılmak için insanların motive olmaları ve katılımın önündeki engelleri

aşmaları gereklidir. Sosyal medya bunu gerçekleştirmek için bir yol sunmaktadır. Özellikle politik deneyimi fazla olmayan bireylerin; takip ettikleri kullanıcıların ya da arkadaşlarının paylaştıkları kampanyalar harekete geçmelerinde etkili olabilmektedir. Aynı zamanda başkaları tarafından desteklenen bir kampanya ya da protesto eylemi, etkinliğin başarılı olacağına yönelik algının da güçlenmesinde rol oynamaktadır (Kavada, 2015a).

Kitle iletişim araçlarının sessizliğini kıran sosyal medyada kullanıcılar tarafından gönüllü olarak üretilen içerikler eleştirel ve muhalif fikirleri görünür kılmaktadır. Yaşanan olaylar karşısında iktidarların sessiz kalması insanları anında bilgisayarların ya da telefonların başına geçerek çareyi sanal ağlarda aramalarına neden olmaktadır. İletişimin yoğunlaştığı ağ toplumunda internet ve sosyal medya kamusal söyleme katılım artmakta ve böylelikle ağların kolektif hareketleri destekleme yeteneği ortaya çıkmaktadır. Toplumsal katılım ve organize olma bakımından iletişimin önemini vurgulayan Castells (2013: 197-198) bireylerin tahakküme karşı birbirleriyle iletişim kurmaları halinde meydan okuyabileceklerini söylemektedir.

Kişilerarası iletişimin önemini vurgulayan bir diğer düşünür Jürgen Habermas (2001a) iletişimle özgürlük arasındaki bağı açıklarken toplumsal krize karşı etkileşimi öne çıkarmakta ve bu etkileşimi iletişimsel eylem olarak tanımlamaktadır. Bireylerin gereksinimlerine karşılık vermeyen modern toplum sistemiyle ve toplumu manipüle eden kurumlarla bir mücadele alanı olarak iletişimsel eylem, dil ve eylem yeterliliğine sahip en az iki kişi arasında etkileşimle eylem durumu üzerinde görüş birliği sağlanması durumudur. Bu imkânlar bağlamında günümüzde yeni iletişim teknolojilerinin hızlı ve özerk etkileşime olanak sunan çok biçimli ve yatay iletişim ağı dijital çağda ağlar oluşturan yeni bir tür toplumsal hareket biçimini temsil etmektedir (Castells, 2013: 28).

Diğer taraftan dijital ağlar da toplumsal hareketin bir temsilini oluşturmaktadırlar. Bu platformlar bağların (*ties*) ve müşterek kimliğin gelişimini etkilemekte ancak

belirlememektedirler. Çevrimiçi eylemin hem sağlayıcısı hem de sınırlayıcısıdır. Anastasia Kavada (2012: 33-35) temsil bağlamında sanal platformları; bağların ve grup kimliğinin yüzeyi (*surface*) ve -etkileşim- alanı (*site*) boyutlarıyla ele almaktadır. Yüzey boyutu hareketin imajına atıfta bulunmaktadır. Bir toplumsal hareketin herhangi bir sosyal medya platformundaki varlığı o hareketin kimliğini temsil eden bir metin olarak ele alınmaktadır. Bu kimlik hem hareketin iç ve dış aktörleri, hem de hareketin sanal profiline eklenen içerikler tarafından inşa edilmektedir. Alan (*site*) boyutu ise hareketin kurumsal ya da resmi -sanal- profilinde kurulan iletişimin özel ya da kamusal niteliği ile karşılıklılığı ya da tek yönlülüğünün harekete bağlanma ve müşterek bir kimlik oluşturma açısından önem taşıdığını ifade etmektedir. Güçlü bağların kurulabilmesi, aktörlerin kişisel etkileşim kurabilme olanaklarıyla doğru orantılıdır.

Bugün sanal ağlar bireylerin ve grupların birbirinden farklı nedenlerle, zaman ve mekân sınırı olmadan harekete geçmesini sağlamaktadırlar. Bireylerin aktif şekilde içerik ürettiği, bağlantı kurduğu, paylaşımda bulunduğu ağlarda ortaya çıkan hareketler de hem bir sosyalleşme alanı hem de öfkenin veya umudun paylaşıldığı alanlar olarak sanal platformlarda etkinlik göstermektedirler. Kolektif mücadelenin yeni mekânı olarak sosyal medya harekete katılanların kendilerinden bir şeyler paylaştıkları ve çözüme yönelik tartışmalar yürüttükleri “imece usulü” eylemselliğin mekânı haline gelmektedir. Medya aracılığıyla bu yeni kolektif ruh ağlarda yeni tür bir kamusal alanı ortaya çıkarmaktadır.

Kamusal sorunların çözümü için aktif şekilde hareketin içinde olanlar, daha pasif bir rol üstlenenler ve hatta dahil olmamakla birlikte kendilerini harekete yakın hissedenler yeni kamusal alanda sosyal medyayı kullanarak mücadeleye katılmaktadırlar. Yeni katılım biçimlerinin şekillendiği ağlar sayesinde toplumsal dönüşüm mücadelesi yalnızca sokaklarla sınırlı kalmamaktadır (Şener, 2013: 258-261). Sokak ruhu ve kültürü ortadan kalkmamakla birlikte farklı düşüncelerin görünür hale geldiği ağlarda yeni tür toplumsal hareketler ivme kazanmaktadır.

2.2.2.2. Ağlarda Oluşan Hareketlilik

Ağlar zaman zaman yüz yüze, coğrafi mekânlarda zaman zaman ise elektronik olarak çevrimiçi platformlarda kurulmaktadır. Bağımsız iletişim kanalları ile dünyanın pek çok yeriyle etkileşim kurabilen toplumsal hareketler yeni değerler ve hedefler üretirken iktidarlara karşı da mücadelelerine devam etmektedirler. Uluslararası platformda insan haklarını, kadın haklarını, hayvan haklarını, iklimin ve çevrenin korunmasını savunan yeni toplumsal hareketler interneti ve sosyal medyayı öncelikli olarak enformasyonu yaymak ve organize olmak için bir araç olarak kullanmaktadırlar (Castells, 2006: 482-483). İnsanların fiziki dünyadan daha hızlı biçimde iletişim kurmasını, toplanmasını ve harekete geçmesini sağlayan ağlar büyük mali kaynaklara sahip olmayan, yerel ya da küresel güçlerin medyasına karşı “ötekilerin” sesi olmayı amaçlayan alternatif medya oluşumları olarak hizmet görmektedir.

Burada altını çizmek gerekir ki fiziki dünya ile sanal dünya parçalanmış iki ayrı alan değil, dünya üzerinde birbiri içine geçmiş yeni melez alanlardır. Bu melez alanlarda insanlar sürekli ve etkileşimli biçimde evrilmeye devam etmektedirler. Böylelikle kurulan bağlar ve ağlar aracılığıyla artan bağlantılar çok sesli ve birbirinden farklı aktörlerin katılımıyla toplumsal hareketler için destekleyici bir unsura dönüşmektedir. Ağlar oluşturan toplumsal hareketler de bu melez alanda var olmaktadır.

Yeni bir tür özgürlük kültürü olarak hem internet ağları hem de ağlar oluşturan toplumsal hareketler yeni çağa damgasını vuran gelişmeler olarak belirginleşmektedir (Castells, 2013: 200-201). Sosyal medya ağları dünyadaki sokakları birbirine bağlarken dönüşüm dalgası bu ağlar üzerinden yayılmaktadır (Çoban, 2014: 7). Ağlarda ortaya çıkan aktivist oluşumların bir kısmı yalnızca bu ağlar aracılığıyla organize olmakta ve eylemlerini ağlarda gerçekleştirmektedirler. Diğer bir kısmı ise ağları iletişim ve organize olma pratiklerini geliştirmek yönünde kullanmaktadır. Ancak toplumsal hareketin başarılı olabilmesi için iktidar karşıtı mücadelelerin sokaklarda da sürdürülmesi ve mutlaka bir

aşamada sokağa inilmesi gerekmektedir (Çoban, 2014: 11-12). Yine de hangi amaçla kullanıldığı fark etmeksizin yeni hareketler için ortak ve en önemli itici güçlerden birinin sosyal ağlar olduğu muhakkaktır.

Yeni hareketler eylem repertuarlarını sosyal medya üzerinden yeniden kurgulamakta ve söz konusu yenilikler bağlamında iletişim pratiklerini uyarlamaya odaklanmaktadır. Bu vurgudan hareketle denebilir ki, toplumsal hareketler bir anlamda ağlar oluşturan yapısına “ağlarda oluşma” olgusunu ekleyerek yeni teorik tartışmaların ve araştırma alanlarının doğmasına neden olmaktadır. Yeni hareketler çoklu üyeliklere izin veren esneklikte, tam gün mesai gerektirmeyen, duygusal dayanışmanın önemli olduğu, gündelik hayatla iç içe ve küçük gruplardan oluşan “hareket ağları” (*movement networks*) biçiminde organize olmaktadır (Melucci, 1984: 828). Araştırmalarda toplumsal hareketlerle ağ yapıları arasındaki ilişkiyi örgütsel yapı ve iletişim bağlamında; katkı sağlayıcı bir unsur ya da izolasyonu ve sahte ilişkileri teşvik eden yıkıcı bir unsur olarak farklı bakış açılarıyla incelenmektedir (Calderaro ve Kavada, 2013: 4). Sanal ağlara yönelik derinleşen araştırmaların bir ayağında yeni teknolojilerin sivil toplum kuruluşları ve bireyler tarafından kullanımına odaklanılmıştır (Bennett, 2003 ve 2005; Tarrow, 2005: 170-171). Diğer ayağında ise sisteme meydan okumada ağların rolü, ağ paradigmasının toplumsal hareketlerdeki farklı uygulamaları ve hareketlerin değişen yapısal biçimleri gibi konulara yönelinmiştir (Castells, 2001; Diani ve McAdam, 2003).

Castells (2013: 191-197) yaptığı araştırmada ağlarda oluşan hareketlerin, aralarındaki önemli farklılıklara rağmen, ortak noktaları da bulunduğunu ortaya koymuştur. Hareketler öncelikle *çok biçimli ağlar oluşturmaktadırlar*. Mevcut ağlara hareket esnasında oluşan ağlar ile çevrimiçi ve çevrimdışı diğer ağlar dahil olmaktadır. Hareketler; internette kurulan *sosyal ağlarla başlarlar, kent uzamını işgal ederek hareket haline gelirler*. Hareketlerin akışlar uzamı; kablosuz iletişim ağları, işgal edilen yerler, sembolik kurumlar arasındaki etkileşimde ortaya çıkmaktadır. Böylece siber uzamla kent

uzamı melezleşerek *özerklik uzamını* oluşturmaktadırlar. Ağdaki hareketler; *hem yerel hem küreseldirler*. Kendilerine özgü gerekçelerle kendi ağlarını kurarak, kent uzamını işgal ederek, internet ağlarına bağlanarak kamusal alanı işgal ederler. Fakat aynı zamanda dünyanın geri kalanıyla da bağlantılıdırlar ve dolayısıyla deneyimlerden öğrenirler, çevrimiçi ortamlarda küresel tartışmayı devam ettirirler.

Bütün insanlığı ilgilendiren sorunların iç içe geçmiş olduğuna inanan hareketler kozmopolit bir kültür sergilerler. İletişim biçimlerinin yatay, dijital ve hızlı olma özellikleri nedeniyle ağdaki hareketler; *viral olarak* yayılmaktadırlar (Castells, 2013: 28). Ağdaki hareketler; *şiddet dışı hareketlerdir* ve genel olarak sivil itaatsizlik eylemi düzenlemektedirler. Kültür sembolik bir gerilim alanıdır ve bu bağlamda kültür ve medeniyet anlamlar, duygular ve ahlaki değerlerle ilgili bir alanı temsil etmektedirler. Bu nedenledir ki yeni hareketler çatışmayı şiddet aracılığıyla değil ikna yoluyla kurgulamaktadırlar. İkna, aktörlerin değerlerini ve inançlarını rakiplerine ifade ederken ahlaki itibarlarını kanıtlamaya çalıştıkları sembolik bir kültürel mücadeleyi içermektedir (Jasper, 2002: 85-87). Bunu yaparken amaçları toplumsal bir sorunu dile getirmek ve insanları iklim krizi, cinsiyetçilik, istismar, küresel adaletsizlik gibi sorunların varlığına ikna etmektir.

Hareketler; genel anlamda *programa dayalı değildir* ve çok sayıda talepleri bulunmaktadır. Bu hareketler birbiri içine geçebilen, sınırları keskin olmayan ve dolayısıyla birbirine rakip olmayıp bir yarış içinde bulunmayan hareketlerdir. *Toplumsal değerleri değiştirmeyi* hedefleyen hareketler manipülasyona ve bürokratikleşmeye karşı muhalefeti, özerkliği, kimliği öne çıkarmaktadırlar (Jasper, 2002: 29-32). Bu süreçte devleti ele geçirmek değil devleti dönüştürmek hedeftir. Siyasi parti kurmaz, hükümetleri desteklemezler ancak diğer taraftan hareketler; *politiktedirler*. Etkileşimde bulundukları topluluklar üzerinde yükselen ağlara dayalı bir demokrasiyi hedeflemektedirler.

İran Yeşil Devrimi, Arap Baharı, İşgal Hareketi, 15 M (Öfkeli) Hareketi ve Gezi Parkı Eylemleri gibi ağlarda oluşan, sosyal medya üzerinden organize olan ve kısa sürede geniş kitleleri bir araya getiren hareketler literatürde *sosyal medya devrimi* olarak adlandırılmaktadırlar. Ağlar oluşturan hareketler Arap yarımadasındaki hâkim diktatör rejimlere karşı yürütülen mücadelelerle yayılmaya başlamışlardır. İspanya, Yunanistan, Portekiz, İtalya gibi Avrupa ülkelerinde yaşanan ekonomik krizlerde halkın yanında olmak yerine krizden sorumlu finansal kuruluşların yanında olan hükümetlere yönelik tepkiler başka hareketler ortaya çıkarmıştır.

Yine Amerika Birleşik Devletleri'nde ülkenin geneline yayılan İşgal Hareketi de diğerleri gibi hem siber uzamda hem de kent uzamında ağlar oluşturan hareketlerden biri olmuştur. Bu yeni tür hareketler siyasi partileri görmezden gelerek, geleneksel medyaya güvenmeyerek, liderlik olgusunu dikkate almayarak eski biçimsel örgütlenmeleri reddetmekte ve tartışmalarını, karar alma süreçlerini çevrimiçi ortamda gerçekleştirmektedirler. Bu hareketler doğal ve toplumsal çevreleriyle etkileşim halindeyken hem nöral ağlar hem doğadaki ağlar hem de sosyal ağlar arasında ağlar kurarak anlam yaratmaktadırlar.

Toplumsal anlam üretiminin ve ağ oluşturma sürecinin sürdürülmesinde temel kaynak iletişim eylemidir. Çok boyutlu iktidar ağları (hükümet, güvenlik güçleri, finans, medya, bilim ve teknoloji kurumları vs.) kitle iletişimini sağlayan multimedya ağları aracılığıyla insan zihni üzerine egemenlik kurmaktadır. Hükümetlerin ve medya kurumlarının kontrolündeki kitlesel ya da diğer bir ifadeyle geleneksel medya toplumsal hareketlerin temsili bağlamında destekleyici bir rol oynamamaktadır. Toplumsal hareketlerin kurumsal iktidarın denetiminden bağımsız bir iletişim kurmaya ihtiyacı vardır. Bu nedenle toplumsal hareketler özerk iletişim süreçleriyle bir *karşı iktidar* icra etmektedirler (Castells, 2013: 18-24). Söz konusu özerk iletişim ağ toplumunda kitle

medyasının büyük ölçüde hükümetlerin ve medya kurumlarının kontrolünde olması nedeniyle internet ağlarında ve kablosuz iletişim platformlarında kurulmaktadır.

İnsanın toplumsal adaletsizlikler karşısında sessiz kalmaması ve tahakkümün farklı boyutlarına yönelik yürüttüğü adalet arayışının bir sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal hareketlerin yapısal özellikleri büyük ölçüde hareket içindeki iletişim süreçleriyle biçimlenmektedir (Castells, 2013: 25-26). İletişimin açık yapıda olması ve dışarıdan bir müdahale yerine kendi kendine oluşması, harekete katılımı artırıcı bir unsur olmaktadır. Dijital çağda ortaya çıkan hareketler bu açıdan yeni bir tür toplumsal hareketi temsil etmekte ve bu hareketlerini sosyal medya olmadan düşünmek giderek daha imkânsız hale gelmektedir.

Kitle toplumundan ağ toplumuna geçişle dijital bir dönüşüm yaşayan toplumsal hareketler düğüm noktalarında oluşan ağlarda kişilerarası, gruplar arası iletişimler kurarak ve çevrimiçi platformlarda paylaşımlar yaparak hem dijital hem yüz yüze etkileşimler meydana getirmektedirler. Çift yönlü, etkileşimli ve maliyetsiz ağlar sayesinde toplumsal hareketler; seferberlik düzenleyebilecekleri, iddialarını müzakere edebilecekleri, kimliklerini güçlendirebilecekleri, kamuoyunun farkındalığını sağlayabilecekleri ve muhalif fikirleri ifade edebilecekleri yeni kamusal alanlar inşa etmektedirler (della Porta ve Mosca, 2005).

Habermas'ın (2003) düşünceleri bağlamında kamusal tartışmanın herkese açık ve erişilebilir olması, katılımcıların eşitler olarak kabul edilmesi, her türlü konunun tartışılabilmesi -hiçbir konunun dışlanmaması-, tartışmada iknanın önemli olması, tartışmanın fikir ve oy birliği ile sonuçlanması gerekmektedir. Bu ideal kamusal alan kapitalist sistemin genişlemesiyle etkisini zamanla yitirmiş olsa da internetin yaygınlaşmasından sonra ağlara bağlı toplulukların ortaya çıkardığı farklı bir kamusal alanın varlığından söz edilmeye başlanmıştır.

Farklı özelliklere, farklı tarihi, toplumsal, kültürel arka plana sahip insanlar yeni buluşma alanları yaratırken, topluluklar çevrimiçi platformlar aracılığıyla bir araya gelmektedirler. Tek bir kimlik üzerinden tanımlanmaya karşı çıkan hareketler çatışmalarını çoklu kimliklerin tanınmasına yönelik olarak ortaya koymaktadırlar. Farklılık ve çeşitlilik vurgusundaki artışın önemli nedenlerinden biri küreselleşme olgusunun toplumlar üzerinde kurduğu hâkimiyettir. Küresel ile yerel birbirine zıt iki kavram olmaktan çıkarak bütünleşirken muhalefet küyerel (*glocal*) bir direniş ortamında ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle küreselleşmenin yarattığı sorunlarla mücadele etmek için yine küreselleşmeden faydalanılmaktadır (Jasper, 2002).

Sınıfsal sınırlandırmaları aşarak kimlikler üzerinden tartışılan toplumsal hareketlerin dijital araçları kullanmaya başlaması küyerel ağların kurulmasını ve kamusal alanın genişlemesini sağlamaktadır. Verili yerel, küresel ve geleneksel anlayışların sorgulanmasıyla kamusal alanın sınırları akışkan hale gelmekte ve ulus-ötesi kamusal alanlar ortaya çıkmaktadır (Castells, 2001). Yeni kamusal alan içerik ve biçim bakımından belirsizliğini korumaya devam ederken eskisinden daha karmaşık olduğu ve zaman ve yer unsurlarından bağımsız olduğu kabul edilmektedir (Dijk, 2016: 264-265). Kolektif bir yapıya sahip olduğu iddialarıyla internet grup bilincinin oluşmasına katkı sağlamak ve bu da kamusal alanın demokratik anlayışını beslemektedir.

Özel ve kamusal alanlar arasındaki ayrımın bulanıklaştığı ağ toplumunda kamusal olaylar cep telefonları ve bilgisayarlar aracılığıyla özel alana girerken; özel hayatlar ve gündelik pratikler sosyal ağlarla kamusal hale gelmektedir. Kamusal alanın sınırlarının genişlediği düşüncesi agoranın yeniden canlanması umuduna neden olmaktadır. Dijitalleşmenin sağladığı katılım ve çoğulculuk olguları insanların sosyal ağlarda fikirlerini özgürce paylaştığı bir kamusal alan ortaya çıkarmaktadır. Kamusal alanın temel unsurlarından eşitliğin, müzakerenin ve özgürlüğün sağlandığı sanal ortamlar kamuoyu oluşturma ve devletle sivil toplum arasında arabuluculuk oluşturma alanları olarak sanal

kamusal alan işlevi görmektedir (Çöteli, 2018: 12-14). Bu bağlamda sanal ağlar uzun vadede sivil toplumu ve kamusal alanı güçlendirme bakımından umut verici görünmektedirler (Shirky, 2017: 158-162).

Teknolojinin ve özelde internetin mevcut gücü toplumların eğilimlerini desteklemek ve harekete geçirmek yönünde etkili olmaktadır. Ancak ne teknoloji ne de internet tek başına toplumların yararına ya da zararına değildir. Dolayısıyla ağlarda oluşan hareketlilik yalnızca teknolojik dönüşümün bir neticesi olarak görülemez (Castells, 2013: 28). Sanal ağlar destekleyici ya da kolaylaştırıcı olmakla birlikte tek sağlayıcı niteliğinde değildirler. Gerbaudo'nun (2014) vurguladığı gibi ağlar birlik oluşturmada ve eyleme geçmede önemlidirler ancak devrimler bilgisayar başında gerçekleşmezler. Arap Baharı, Gezi Parkı, Zapatistalar gibi sosyal medya ile kurdukları iletişim ağları sayesinde büyük yankı uyandıran hareketlerin hepsi başarıyı sokaklarda elde etmişlerdir. Toplumsal hareketler için fiziki ağlar ve sokaklar hala en önemli unsurlar arasındadır.

Nihayetinde başarı herhangi bir determinist düşüncenin ötesinde, karmaşık etkileşim süreçleriyle gerçekleşmektedir. Teknolojinin tek başına bir hareketi belirleme ya da dönüştürme gücü yoktur. Sosyal ağların hareketler için aracı olması, devrimi teknolojinin gerçekleştirdiği anlamını taşımamaktadır. Ağlar politika üretme bakımından yeni fırsatlar yaratırken bir dizi riski ve zorluğu da beraberinde getiren çift yönlü ortamlar olarak varlıklarını sürdürmektedirler (Mosca, 2010: 15). Ancak geçmişten günümüze toplumsal tahakkümün çeşitli boyutlarına karşı direniş sergileyen toplumsal hareketler iletişim mekanizmalarının ve ağların varlığından destek alarak gelişmektedirler.

Günümüz teknolojik olanaklarıyla kurulan çok biçimli, yatay iletişim bu zamana kadarki en hızlı, etkileşimli ve kendi kendisini genişleten medya ağlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Anlam üretimindeki ve ağ oluşturmadaki önemli işleviyle iletişimin niteliksel durumu toplumsal bir hareketin örgütsel niceliğin belirlemede

merkezi bir role sahiptir. İletişim ne kadar etkileşime açıksa ve kendi kendisini yapılandırma özelliği ne kadar etkin ise hareket o kadar katılıma açık ve o kadar az hiyerarşik yapıya sahip olmaktadır (Castells, 2013: 26-28). Yüz yüze iletişimin zor ya da imkânsız olduğu durumlarda internet toplumsal hareketin gerçekleşmesi açısından yeni ve potansiyel bir alan olma niteliği taşımaktadır (Işık, 2018: 159).

Aynı zamanda bütün toplumsal hareketlerin kaynaklar bakımından sınırsız olanaklara sahip olmamasından hareket edildiğinde internetin ve sosyal medya ağlarının bir eylem biçimi olarak kullanılması stratejik bir avantaj olarak değerlendirilebilir (Bennett, 2005: 203). Böylelikle yerel sorunlar küresel boyuta taşınabilmekte ve kenarda kalmaktan, marjinal olarak etiketlenmekten kurtulmaktadır. Hareketin gündeme taşınmasında ve gündemde kalma sürecinde etkili olan medya öncelikle hareketlere kendilerini ifade etme fırsatı sunmaktadır. İkinci olarak hareketler tarafından ele alınan sistemsel problemlerin düzenlenmesi açısından rol oynamaktadır. Son olarak toplumsal hareketlerin kamunun ve hedef kitlenin sempatisini kazanmasını sağlayacak haberler servis edebilmektedir.

Dijital çağda sosyal medya ağları toplumsal hareketler bağlamında yeniden keşfedilmekte ve toplumsal değişim için bireyler daha aktif biçimde bu ağlardaki teknolojilerden faydalanmaktadır (Joyce, 2010: 2). Toplumsal hareketler gelenekselle dijital medyanın birbiri içine girdiği bu melez ortamda örgüt ve eylem bakımından yenilikçi pratikler sergilemektedirler. Medya ağıyla ve sosyal ağlarla kurulan iletişim toplumsal hareketlerin alanını genişletirken kapsamını da artırmaktadır. Dünyanın farklı yerlerindeki politik yapıya ve sisteme karşı internet aracılı biçimde gerçekleştirilen hareketlerin ortaya çıkardığı heyecan ve sinerji bunun en önemli kanıtını oluşturmaktadır (Kahn ve Kellner, 2016: 245). Madalyonun diğer yüzünde internetin ve yeni teknolojik araçların yalnızca iktidarın değil sosyal medya şirketlerinin de kontrolünü teşvik

edebileceği ve böylelikle var olan güç ilişkilerinin devamlılığını sağlayabileceği gerçeği göz ardı edilmemelidir.

3. BÖLÜM: SLOW FOOD HAREKETİNİN KÜLTÜR ve İLETİŞİM EKSENİNDE DEĞİŞİMİ

3.1. YÖNTEM

3.1.1 Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı küyerel toplumsal hareketlerde yaşanan değişimin küreselleşmeyle olan ilişkisini ve bu değişimin kamusal alanın inşasında nasıl görünürlük kazandığını ortaya koymaktır. Çalışmanın amacı kapsamında iki temel odağı bulunmaktadır. İlk odak noktası; küyerel toplumsal hareketlerin küreselleşme sürecinde kimlik, karşıt ve hedef ilkeleri ekseninde kültürel ve iletişimsel bir değişim yaşadığıdır. İkincisi; küyerel toplumsal hareketlerin dijitalleşme ile birlikte yeni ve farklı biçimlerde kamusal alanlar inşa ediyor olmalarıdır.

3.1.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini dijital imkânları aktif olarak kullanan, küresel-karşıtı olmayan küyerel toplumsal hareketler oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklem seçimi için ise üç kriter belirlenmiştir. Kriterlerden ilki toplumsal hareketin yeni toplumsal hareketlerin özelliklerini taşıyan küyerel bir taban hareketi olması; ikincisi toplumsal hareketin geleneksel ve çevrimiçi iletişim pratiklerine sahip internet destekli bir hareket olması; üçüncüsü ise hareketin sosyal medyayı aktif şekilde kullanıyor olmasıdır.

Bu kriterler kapsamında araştırmanın örnekleme; küyerel bir taban hareketi olan Slow Food olarak belirlenmiştir. Slow Food ilgilendiği temalar, organizasyon ve eylem biçimleri açılarından yeni toplumsal hareketlerin özelliklerini taşımaktadır. Tabandan gelen bir örgütlenme olan Slow Food küresel bir harekete dönüşmüştür ve otuz dört senelik geçmişe sahip olmasından dolayı hem çevrimiçi hem de çevrimiçi olmayan iletişim pratiklerine sahiptir.

3.1.3. Araştırma Soruları

Çalışmada şu araştırma sorularına yanıt aranmıştır;

1. Küreselleşmenin, küyerel toplumsal hareketlerin kendilerini tanımlama biçimlerinde nasıl bir rolü bulunmaktadır?

1.a. Küyerel toplumsal hareketlerin kendilerini tanımlama sürecinde dijitalleşmenin rolü nedir?

1.b. Küyerel Slow Food Hareketi kimlik, karşıt ve hedef ilkeleri çerçevesinde iletişimini ve eylemlerini nasıl kurgulamaktadır?

2. Küyerel toplumsal hareketler küreselle yereli bütünleştirme çabasında kamusal alanı nasıl etkinleştirmektedir?

2.a Küyerel toplumsal hareketlerin kullandığı geleneksel ve dijital iletişim araçlarının kamusal alan oluşturma sürecinde nasıl bir rolü bulunmaktadır?

2.b. Küyerel Slow Food Hareketi küresel kamusal alan inşa etme sürecinde müzakereyi ve kamusal eylemi nasıl biçimlendirmektedir?

3.1.4. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada araştırma sorularına yanıt aramak üzere etnografik ve netnografik yöntemler kullanılmıştır. Yöntemler çalışmaya; Slow Food Hareketinin gündelik pratiklerini gözlemleme, doğal ortamdaki iletişimi izleme, basılı ve dijital kaynaklarda doğrudan yazmayanları okuyabilme açılarından katkı sağlamıştır. Jürgen Habermas'ın (2003) kurumların sınırlarından çıkarak gündelik hayat ilişkilerini incelediği kültür analizi, Slow Food Hareketinin etnografi ve netnografi yöntemlerinin kullanılmasında destekleyici unsurdur. Çalışma kapsamında gözlemler yapılmış, alan notları alınmış,

derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş, basılı kaynaklar temin edilmiş ve Instagram paylaşımları incelenmiştir.

Araştırma ağırlıklı olarak nitel bir çalışmadır. Ancak nicel boyutu da bulunmaktadır. Nitel verileri desteklemesi ve araştırmaya derinlik katması açısından nicel veriler önemlidir. Nicel analiz öncelikle araştırma kapsamında Slow Food Hareketinin çalışanlarıyla yapılan derinlemesine görüşmelerin sübjektiflik düzeyini azaltabilmek amacıyla destekleyici nitelikte kullanılmıştır. Bu bağlamda Slow Food'un kendisini nasıl tanımladığı görebilmek için öncelikle sayısal verilere ihtiyaç duyulmuştur. İkinci olarak Slow Food Hareketinin Instagram paylaşımları sınıflandırılarak kapsamlı veriler sistematik hale getirilmek istenmiştir. Böylelikle hareketin çevrimiçi iletişimi hakkında genel bir tablo çizmek mümkün olmuştur. Son olarak Slow Food'un Instagram paylaşımları ile basılı kaynakları aracılığıyla yürüttüğü iletişimin yıllar içindeki seyrini görebilmek için iki ayrı veri havuzunun süzülmesine ve gruplandırılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Nihayetinde araştırmanın nicel boyutunda Slow Food Hareketinin genel panoraması ortaya konulmuştur.

Çalışma kapsamında elde edilen bütün veriler nitel ve nicel tekniklerin birlikte kullanıldığı karma analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Birden fazla tekniğin kullanıldığı karma analiz yönteminde nitel ve nicel veriler bir araya getirilerek birlikte yorumlanmıştır (Creswell, 2015: 2). Çalışmanın etnografik ve netnografik bulguları öncelikle Manuel Castells'in (2008a) toplumsal hareketi tanımlayıcı kimlik (*identity*), karşıt (*adversary*) ve hedef (*societal goal*) ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Buna göre *kimlik*; hareketin kendini tanımlama biçimini, *karşıt*; hareket tarafından açıkça tanımlandığı şekliyle başlıca düşmanı, *hedef* ise hareketin ulaşmak istediği toplumsal düzeni veya toplumsal örgütlenmeye ilişkin vizyonu ifade etmektedir. Böylece Slow Food'un gerçekleştirdiği iletişim pratikleriyle ve eylemleriyle kamusal alanı nasıl oluşturduğu da ortaya konulmuştur. Kamusal alan tartışması Hannah Arendt'in

Birleşimsel ve Rekabetçi (Agonist) kamusal alan yaklaşımları ile Jürgen Habermas'ın Müzakereci (Söylemsel) kamusal alan yaklaşımı bağlamında yapılmıştır.

3.1.4.1. Etnografik Yöntem: Tanım ve Kapsam

Etnografi insanların inançlarının, bakış açılarının, deneyimlerinin incelenmesiyle ilgilenen bir metodolojidir. Etnografik yöntemde gözlemin ve katılımın aktif bir rolü bulunmaktadır (Gobo ve Marciniak, 2011). Veri toplama tekniği olarak; gözlemlerden, alan notlarından, görüşmelerden ve kaynaklardan yararlanılmaktadır. Görüşmeler bir ya da birden fazla yanıtlayıcıdan sözlü cevaplar almak üzere sorulan soruları ifade etmektedir. Bu sorular yanıtları önceden belirlenmiş bir dizi kapalı uçlu sorular olabileceği gibi yanıtlayıcının cevap verme özgürlüğüne sahip olduğu açık uçlu sorulardan da oluşabilmektedir. Görüşmeler yanıtlayıcının izninin alınması koşuluyla genellikle kaydedilmektedir. Aynı zamanda görüşme süresince yanıtlayıcının davranışları, tutumları ve duyguları da zaman zaman araştırmaya yön veren öğeler olarak kabul edilmektedir.

Görüşmeler birtakım sınırlılıklar ve riskler taşımaktadır. İnsan doğası sürece dahil olduğu için farklı varsayımlar, önyargılar, korkular ya da endişeler görüşmelerin seyrini etkileyebilmektedir. Araştırmacıyla yanıtlayıcı arasındaki sosyo-demografik farklılıklar, benzerlikler, kurulan etkileşimin gidişatını yönlendirebilmektedir veya yanıtlayıcılar araştırmanın ve toplanan verilerin amaçları konusunda şüphe duydukları için gerçek düşüncelerini paylaşmayabilirler. Dolayısıyla iletişim “görüşmeci etkisi” (*interviewer effect*) nedeniyle bozulma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilmektedir (Brewer, 2000: 64-66). Ancak bu risk görüşmelerin resmi olmayan bir atmosferde geçmesiyle ve araştırmacının sorularını sohbet ediyormuş gibi yöneltmesiyle azaltılabilmektedir. Bireylerin davranışlarının ait oldukları toplumsal ortamda gözlemlenmesini içeren etnografi aynı zamanda bir “kültürel betimleme” (*cultural description*) biçimidir (Frake, 1964: 112). Kültürel betimleme bireylere ait değerlerin, tutumların ve davranışların

incelenmesi şeklinde gerçekleştirilebileceği gibi bir topluluk ya da kurum içindeki toplumsal yapının, işleyişin ve davranışların analiz edilmesiyle biçiminde de uygulanabilir.

Etnografik yöntemin analiz aşamasında veri yönetimi yapılarak dağınık şekildeki veriler yönetilebilir hale getirilmek üzere birimlere ayrılmaktadır. Bir sonraki aşama olan kodlama; analizi kolaylaştırmaya yönelik bir girişimdir. Kodlanan verileri araştırma sorularına yanıt oluşturacak şekilde kategorilendirmek için tekrar tekrar okumak gerekmektedir. Böylece hangi verilerin hangi amaca hizmet edeceği konusunda araştırmacının zihninde net bir harita oluşur. Son aşamada veriler teorik bir arka plana oturtularak yorumlanmaktadır. Olaylara, davranışlara, değerlere araştırmacının bakış açısıyla bakma fırsatı sunan etnografik yöntem sıradan olduğu düşünülen durumlarda detayları görmeyi, gündelik olayları birbiriyle ilişkilendirmeyi, araştırma nesnesi olarak sosyal deneklerin olası yanlış tavırlarından uzaklaşmayı sağlamaktadır (Silverman, 2014: 307).

3.1.4.2. Netnografik Yöntem: Tanım ve Kapsam

Sosyal medya kullanıcılarının kültürel deneyimleri dahil olmak üzere dijital tabanlı toplulukları ve kültürleri incelemek amacıyla netnografik yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemde etnografik yöntem ve tekniklerden yararlanılmaktadır (Kozinets, 1997; 2002; 2020). Netnografi çevrimiçi ağlarda kurulan etkileşimin dinamiklerini keşfetmeyi amaçlamaktadır (Kozinets, 2002 ve 2015; Hine, 2000). Sanal etnografi (*virtual ethnography*), netnografi, çevrimiçi etnografi gibi farklı şekillerde adlandırılan yaklaşım etnografinin aksine fiziki seyahat gerektirmemektedir (Hine, 2000: 45).

Kozinets'in (2015: 7) "kitap okumak gibi" diyerek tasvir ettiği internetin ilk deneyimi Web 1.0 tek taraflı iletişimi mümkün hale getirmiştir. 2003 yılında Web 2.0'ın ortaya çıkması ve kullanıcıya seçme şansı sunulmasıyla internet iletişimi dönüşüme

uğramıştır. Çevrimiçi topluluklar insanların iyi vakit geçirdiği, tartıştığı, ticaret yaptığı ortamlar olmuştur (Rheingold, 1993: 5). Fiziki alanlardaki ilişkilerin benzerlerini çevrimiçi forumlara taşıyan insanların kurduğu bağların derinliği ise tartışmalı ve belirsizdir (Kozinets, 2015: 8). Netnografi araştırmaları internetin bir araç, bir amaç ya da bir mekân olarak toplumu nasıl şekillendirdiği veya tersine toplum tarafından internetin nasıl şekillendirildiği hakkında yol gösterici olmaktadır.

Netnografik yöntemin arkasında yatan düşünce internet dünyasının sosyal ve kültürel bir dünya olduğu ve araştırmacıların kültürel bir referans kullanarak çevrimiçi etkileşimleri anlayabilecekleri görüşüdür (Kozinets, 2012: 39). Netnografik veriler bir kişi ya da bir grup tarafından, yazılım araçlarıyla veya bir araştırmacının etkileşimi yoluyla üretilmektedir. Verilerin elde edilmesinde araştırmacı kelimelerden, resim ve çizimlerden, fotoğraflardan, ses kayıtlarından, internet sitelerinden ve dijital ürünlerden faydalanabilmektedir. Netnografik yöntem, etnografinin inceleme alanına giren kültürün ve toplumun çevrimiçi alandaki formlarını incelemektedir (Kozinets, 2015: 4-6). Metin, görüntü ve ses de gözlem nesneleridir. Bunlar bilgisayar aracılı ve kamuya açık şekilde gerçekleşmektedirler.

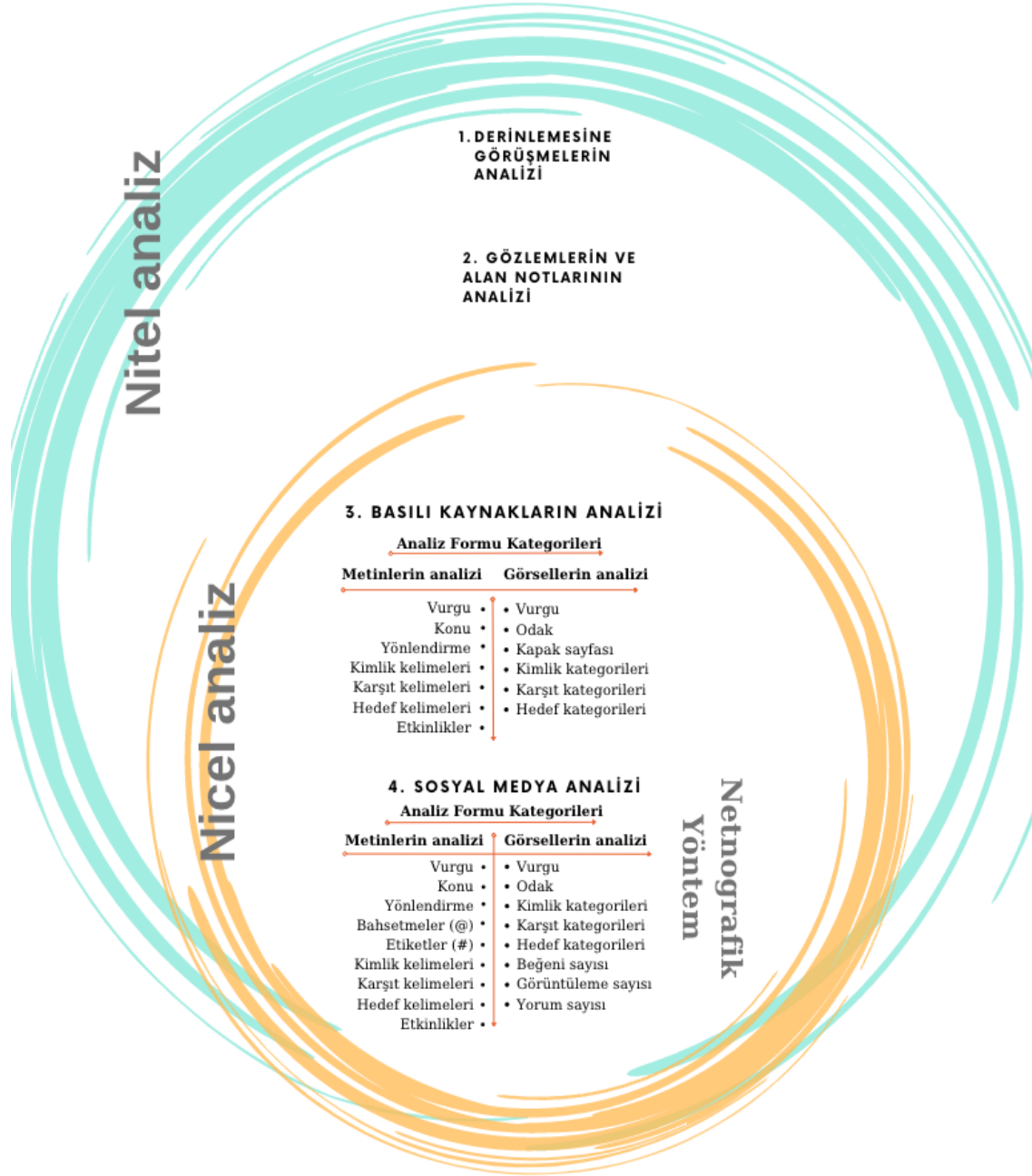
Netnografi çevrimiçi toplulukları anlamaya yönelik olarak başvuru ve bu anlam bulma çabasında araştırma nesnesinin tercihlerine, ritüellerine, davranışlarına odaklanan bir yöntemdir (Bartholomew, 2012). Böylelikle internetin zamanda ve mekânda toplumsal ilişkilerin organizasyonunu nasıl etkilediğine dair, reel hayattaki düzenlemelerle sanal ortam arasında bir farklılaşma ya da çevrimiçi ile çevrimdışı arasında keskin bir sınır olup olmadığı hakkında daha derin yorumlara ulaşılabilmektedir (Hine, 2000: 8). Doğal ya da yapılandırılmış söylemleri gözlemleyerek iletişim kurma biçimleri ve üretilen kültürel pratikler hakkında fikir sahibi olunabilir. Etkileşim eğilimleri ve etkileşime açıklık parametreleri üzerinden toplumsal hareketlerin sanal ortamda kamusal alan yaratma kapasiteleri değerlendirilebilir. Çünkü internet kamuoyu

oluşturma potansiyeliyle toplumsal hareketlerin temsil gücünü ve seferberlik kapasitesini önemli ölçüde artırmaktadır. Kültürel sınırların coğrafiden söylem alanına doğru genişlemesi durumunu ortaya çıkaran internet netnografik yöntem sayesinde araştırmacının toplumsal hareketle geçmişe dönük uzun süreli temas kurmasını kolaylaştırırken elde edilen zengin veri toplumsal hareketin zaman içindeki değişimini de anlamaya yardımcı olmaktadır.

3.1.5. Veri Toplama Teknikleri

Slow Food Hareketini bütünlüklü şekilde değerlendirebilmek için gözlemlerden, derinlemesine görüşmelerden, Instagram paylaşımlarından ve basılı kaynaklardan oluşan kapsamlı bir veri havuzu oluşturulmuştur. Araştırmanın kapsamlı bir veri havuzunun olması ve araştırmada kullanılan birden fazla yöntem ve teknik olması nedeniyle yol gösterici olması açısından bir araştırma dizaynı hazırlanmıştır (şekil 1).

Etnografik Yöntem

Şekil 1. Araştırmada Kullanılan Yöntemler, Teknikler ve Analiz Unsurları

Araştırmanın etnografik verileri İtalya'nın Siena ve Bra şehirlerinde toplanmıştır. Etnografik veriler araştırmacının gündelik yaşamın içinde yer alarak toplumsal ilişkiler hakkında edindiği tecrübelerden, yapılan sohbetlerde birinci ağızdan edinilen bilgilerden, gözlemlerden ve derinlemesine görüşmelerden oluşmuştur. Araştırmaya yönelik gözlemler İtalya'da geçirilen 6 aylık sürede gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya derinlik

katması ve doğru okuma yapılabilmesi amacıyla araştırma iki farklı bölgede (Toskana ve Piyemonte Bölgeleri) gözlemler yapılarak gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte farklı coğrafi, turistik, ekonomik ve toplumsal özellikler taşıyan iki bölge toplumunun kültürel pratikleri ve hayat rutinleri gözlemlenmiş ve tecrübe edilmiştir. Araştırma boyunca toplumsal dinamikleri keşfedebilmek amacıyla Siena Üniversitesi akademisyenleriyle, Slow Food'un kurucusu Carlo Petrini ve Hareketin yetkilileriyle, resmi kurum personelleriyle, ikamet edilen yurt, ev ve otellerdeki insanlarla, kafe ve restoranlardaki çalışanlarla, yerli-yabancı turistlerle, mağaza görevlileriyle, işletme yöneticileriyle çok kez informel iletişim kurulmuştur. Slow Food Hareketinin 9-12 Mayıs 2019 tarihleri arasında Ceneviz'de düzenlediği uluslararası Slow Fish etkinliğine katılarak yerinde gözlemlerde bulunulmuştur.

Araştırma kapsamındaki derinlemesine görüşmeleri gerçekleştirmek için Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurul Başkanlığına başvuru yapılmış ve 85434274-050.04.04/8137 sayılı etik kurul kararı ile görüşmelerin yapılması için onay alınmıştır. Görüşmeler için İtalya ziyaretinden önce Slow Food Hareketinin genel merkeziyle iletişim kurularak randevu alınmıştır. Görüşme öncesi katılımcılara araştırmanın amacı ve kapsamı hakkında bilgi verilerek kendilerinden Aydınlatılmış Onam Formunu imzalamaları istenmiştir. Verilen onay sonrasında görüşmeler kayda alınmıştır. Sorulara başlamadan önce katılımcıların Slow Food'daki iş tanımlarını ve ne kadar süredir Hareketin çalışanı olduklarını öğrenmek amacıyla kendilerini tanıtmaları istenmiştir. Görüşmeler için üç ana başlıktan oluşan 16 soru hazırlanmıştır. İlk başlık Slow Food Hareketinin genel yapısına ve işleyişine yönelik sorulardan oluşturulmuştur. Bu sorularla katılımcıların Slow Food hakkındaki düşüncelerini, duygularını, Hareketi tanımlama biçimlerini ve Hareketin yönetim biçimiyle gündelik işleyişini ortaya koymak amaçlanmıştır. İkinci başlık Slow Food'un geleneksel ve dijital iletişimi ile eylemlerine yönelik sorulardan oluşturulmuştur. Bu başlıkta Slow Food'un iletişim pratikleriyle

eylemlerinin dijitalleşme sonrasında değişim yaşayıp yaşamadığını ortaya koymak amaçlamıştır. Üçüncü başlık Slow Food'un bugüne kadar gerçekleştirdiği faaliyetlerle gelecek planlarına yönelik sorulardan oluşturulmuştur. Bu başlıkta Hareketin kamuoyu oluşturma yollarını anlamak ve bu anlamda ileriye dönük hedeflerini tespit etmek amaçlanmıştır. Görüşmeler Slow Food'un genel merkezinin bulunduğu Bra şehrinde, katılımcıların doğal ortamlarında gerçekleştirilmiştir. Slow Food Hareketinin kurucusu Carlo Petrini dâhil olmak üzere toplam 15 kişiyle görüşme yapılmış ve hareket hakkında birincil kaynaklardan detaylı bilgi edinilmiştir (Tablo 1). Görüşmeler süresince Bra'daki uluslararası ofise çok sayıda ziyaret gerçekleştirilerek Slow Food'un işleyişi, çalışanların iç ilişkileri ve vakıftaki gündelik hayata ilişkin gözlemler yapılmıştır. Her bir görüşme ortalama 1 saat sürmüştür. Görüşmeler İngilizce olarak gerçekleştirilmiş, sonrasında her görüşme deşifre edilerek Türkçe'ye çevrilmiştir.

Tablo 1. *Derinlemesine Görüşme Yapılan Slow Food Yetkililerine İlişkin Bilgiler*

İsim Soyisim	Görevi	Görev Süresi (Yıl)
Carlo Petrini	Slow Food Hareketinin kurucusu ve eski başkanı	34
Paolo Di Croce	Genel sekreter ve uluslararası işler koordinatörü	24
Roberto Burdese	Slow Food İtalya eski başkanı, Slow Food yönetim kurulu üyesi ve İletişim Birimi (Communication Hub) yöneticisi	32
Francesco Anastasi	Başkanlık Ofisi şefi	9
Ludovico Roccattello	Yönetim kurulu üyesi ve İletişim Ağı Birimi (Network Hub) yöneticisi	12
Michele Rumiz	Proje yöneticisi	15
Rafaella Ponzio	Proje ve İçerik Birimi (Project and Content Hub) proje koordinatörü	23
Eleonora Giannini	İletişim Birimi sorumlusu	13
Riccardo Beltrame	Bağış kampanyaları iletişiminden sorumlu proje yöneticisi	5
Paola Nano	Uluslararası Basın Departmanı başkanı	22
Annalisa Audino	İletişim Birimi proje finansman yöneticisi ve haber bülteni sorumlusu	9
Silvia Ceriani	Organizasyon iletişim koordinatörü	19
Jack Coulton	İletişim Birimi sosyal medya ve web sitesi sorumlusu	7
Michela Marchi	İletişim Birimi sosyal medya sorumlusu	14
Indre Anskaityte	Brüksel Ofisi iletişim sorumlusu	4

Slow Food'un çevrimdışı iletişim pratiklerini incelemek için basılı kaynaklar temin edilmiştir. Araştırmaya yönelik kaynaklar, eski tarihli belgeler, yayınlar ve fotoğraflar Siena Üniversitesi Kütüphanesi, Slow Food Hareketinin Yayınevi ve Gastronomi Bilimleri Üniversitesi (Slow Food Hareketinin üniversitesi) arşivlerinin yanı sıra araştırmacı tarafından kurulan kişisel irtibatlar aracılığıyla temin edilmiştir. Yayınevinden; süreli yayınlar, etkinlik broşürleri, el kitapçıkları, kılavuzlar ve kitaplar gibi çeşitli materyaller alınmış ancak araştırmanın kapsamında olmadıkları için etkinlik broşürleri, etkinlik el kitapçıkları, kılavuzlar değerlendirilmeye dahil edilmemiştir. Arşivdeki İngilizce kaynakların da sınırlı sayıda olmasından dolayı Slow Food tarafından farklı dillerde basılan ancak arşivde yalnızca İtalyanca örnekleri bulunan kaynaklar da araştırmaya dahil edilmiştir. İtalyanca kaynaklar, İngilizce kaynaklar gibi uluslararası nitelik taşımaktadırlar ve bu kaynaklar İngilizce'ye çevriltilerek incelenmiştir. Hareketin sistemli bir arşivinin bulunmamasından dolayı sınırlı sayıda basılı kaynağa ulaşılmış ve kaynakların bir kısmı basılı halde temin edilmiş diğerleri ise dijital ortama aktararak saklanmıştır. Toplam 43 basılı kaynak araştırmaya dahil edilmiştir. Verilerin sistematikleştirilmesi ve metin içinde anahtar kelimelerin aranabilmesi için kaynaklar sayfa sayfa taratılarak harici bellekte depolanmıştır. Arşivleme işleminin tamamlanmasından sonra analiz formu oluşturmak üzere toplam 2.266 sayfa metin ve 1263 görsel tekrarlı şekilde incelenmiştir.

Slow Food'un çevrimiçi iletişim pratiklerini incelemek için 11 Kasım 2014 tarihinde ilk paylaşımın yapıldığı resmi Instagram hesabındaki (@slowfood_international) paylaşımlara bakılmıştır. Araştırma 11 Kasım 2014 - 31 Aralık 2022 tarihleri arasında yapılan tüm paylaşımlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Toplam 2291 paylaşım değerlendirilmiştir. Slow Food Hareketinin Instagram paylaşımları, çevrimiçi ortamda oluşabilecek veri kaybı riskini ortadan kaldırmak ve verileri sistematikleştirmek amacıyla arşivlenmiştir. Paylaşımlar 18 Ağustos 2022 - 19 Kasım 2022 tarihleri arasındaki üç aylık

sürede görseller ve metinler ayrı ayrı olmak üzere kopyaları alınarak bir harici bellekte saklanmıştır. Arşivleme işleminin tamamlanmasından sonra analiz formu oluşturmak üzere veriler tekrarlı şekilde incelenmiştir.

Basılı kaynaklardaki ve Instagram paylaşımlarındaki kimlik, karşıt ve hedef unsurlarının değerlendirilmesinde metinler için *anahtar kelimeler*; görseller için ise *betimleyici temsiller* oluşturulmuştur. Anahtar kelimeler belirlenmeden önce kaynaklar okunarak Slow Food Hareketinin ilk yıllarında vurguladığı ifadelerle, bugüne kadar tekrar eden ve yakın dönemde kullanılan kelimeler tespit edilmiştir. Anahtar kelimelerin belirlenmesi sürecinde; Slow Food Hareketinin kuruluş manifestosundan (1989), Puebla (2007) ile Chengdu (2017) deklarasyonlarından, Slow Food Eğitim Manifestosundan (*Slow Food Education Manifesto*), Slow Food Kalite için Manifestodan (*Slow Food Manifesto for Quality*), hareketin kurucusu Carlo Petrini'yle yapılmış röportajlardan, basılı kaynaklarla Instagram paylaşımlarının metinlerinden ve Hareketin yetkilileriyle yapılan derinlemesine görüşmelerden yararlanılmıştır.

Görseller için betimleyici temsiller oluşturulurken görseller tekrar tekrar gözden geçirilmiş, hangi başlıkların daha uygun olacağı düşünülmüştür. Belirlenen temsiller için ön çalışma yapılarak görsellerin bu temsiller altında kodlanıp kodlanamayacağı test edilmiştir. İlk aşamada herhangi bir temsille kodlanamayan görsellerin ortaya çıkması nedeniyle temsiller gözden geçirilerek tekrar ön çalışma yapılmış ve sonrasında nihai haline ulaştırılmıştır. Basılı kaynakların ve Instagram paylaşımlarının incelenmesine yönelik iki analiz formu oluşturulmuş ve formlar ayrı ayrı kodlanmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. *Instagram Paylaşımları ve Basılı Kaynaklar İçin Belirlenen Analiz Formu Kategorileri*

Instagram paylaşımları için kategoriler	Basılı kaynaklar için kategoriler
Metnin konusu	Metnin konusu
Metindeki vurgu	Metindeki vurgu
Metindeki yönlendirmeler	Metindeki yönlendirmeler
Metindeki kimlik, karşıt, hedef kelimeleri	Metindeki kimlik, karşıt, hedef kelimeleri
Görselde odak	Görselde odak
Görseldeki vurgu	Görseldeki vurgu
Görseldeki kimlik, karşıt, hedef temsilleri	Görseldeki kimlik, karşıt, hedef temsilleri
Beğeni, görüntülenme ve yorum sayıları	-

Kodlamalar sonrasında elde edilen veriler SPSS 26.0 programı ile analiz edilmiştir. Analizde %95 güven aralığı kullanılmış ve istatistiksel önem düzeyi 0,05 değerinden küçük olan ($p < 0,05$) sonuçlar anlamlı olarak raporlanmıştır. Bu verilere ilişkin dağılım (frekans) tabloları, çapraz tablolar (ki-kare) ve betimleyici istatistikler hazırlanmıştır. Sonrasında basılı kaynakların ve Instagram paylaşımlarının metinleri Maxqda 2022 programına girilerek anahtar kelimeler kodlanmış ve Code-Subcode-Segment Modeli ile görselleştirilmiştir. Değerlendirme sürecinde etnografik yöntem kullanılarak elde edilen veriler netnografik verilerle birleştirilmiş ve bulgular kimlik, karşıt, hedef unsurları kapsamında kategoriler oluşturularak yorumlanmıştır.

3.2. BULGULAR

Çalışmanın etnografik araştırmasını yapmak üzere Yüksek Öğrenim Kurumu (YÖK) tarafından verilen Araştırma Görevlileri için Yurt Dışı Araştırma Burslarına (YUDAB) başvurulmuş ve yapılan değerlendirme sonucunda ilk 100'e girilmiştir. Bu kapsamda YÖK bursiyeri olarak Times Higher Education Dünya Üniversiteleri sıralamasında ilk 400 üniversite içinde, Avrupa Öğretim sıralamasında ise ilk 75 üniversite içerisinde yer alan Siena Üniversitesi'ne (Università degli Studi di Siena) araştırmacı olarak gidilmiştir. Çalışma Siena Üniversitesi'nde görev yapan Prof. Daniele Pasquinucci'nin danışmanlığında 01 Mart – 01 Eylül 2019 tarihleri arasında İtalya'da gerçekleştirilmiştir.

Etnografik araştırmanın bulgularına; yapılan gözlemlerden, alan notlarından ve derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilerin analiziyle ulaşılmıştır. Netnografik araştırmanın bulgularına ise Slow Food Hareketinin resmi Instagram hesabı üzerinden yapılan nicel analiz ile ulaşılmıştır. Instagram hesabının seçilmesindeki ilk faktör Hareketin 2014 yılında paylaşımlara başladığı hesabını bugün de aktif şekilde kullanıyor olmasıdır. İkinci faktör Dijital 2022 Temmuz Küresel İstatistik Raporu¹² (*Digital 2022 July Global Statshot Report*) verilerinde Instagram'ın diğer sosyal medya platformlarıyla karşılaştırıldığında üst sırada yer alıyor olmasıdır. Üçüncü faktör ise yapılan derinlemesine görüşmelerde Slow Food Hareketinin iletişim stratejilerinde sosyal medya platformu olarak Instagram'ın öne çıkarılmış olmasıdır.

Bu bağlamda görüşmelerde öne sürülen gerekçeler dört başlık altında toplanmıştır. (1) Sosyal medya kullanıcılarının Facebook'a olan ilgisinin azaldığı ve katılımcıların Instagram'a yöneldiği ifade edilmiştir. (2) Fotoğraf paylaşma amacıyla kurulan Instagram'ın hem görsel hem de içerik olarak hedeflenen mesajı en iyi şekilde verdiği belirtilmiştir. (3) Instagram uygulamasının Facebook uygulamasıyla karşılaştırıldığında daha düzenli bir yapıya sahip olduğu söylenmiştir. (4) Instagram aracılığıyla interaktif olmanın artık daha fazla mümkün olduğu ifade edilmiştir.

Slow Food'un çevrimdışı iletişim pratiklerini analiz etmek için basılı kaynaklar temin edilmiştir. İncelenen kaynaklar içerisinde Slow Food Hareketinin ilk dergisi olan ve 1995 yılında yayınlanmaya başlayan *Slow* ile gıda ürünleri hakkında bilgi veren *L'arca* gibi önemli kaynaklar bulunmaktadır¹³. *Slow* dergisinin 2015 yılında çıkan 2. sayısı ve

¹² Dijital 2022 Temmuz Küresel İstatistik Raporunda kullanıcı sayısı en yüksek sosyal medya platformu Facebook olarak belirtilmekle birlikte Sensor Tower'dan çekilen verilere göre günlük kullanım süresi ve kullanıcıların favori uygulamaları sıralamalarında Instagram Facebook'tan önde bulunmaktadır.

¹³ Slow Food Hareketinin ilk dergisi olan *Slow*'un ilk sayısı 1995 yılında çıkmıştır. Dergi beş farklı dilde basılmış ve üyelere posta aracılığıyla gönderilmiştir. Genel olarak tanıtım yapma amacı taşıyan dergi dış iletişimi sağlamıştır. Slow Food Hareketinin yalnızca gıda ürünleri hakkında bilgi vermeye yönelik olarak çıkardığı *L'arca* dergisi ise iki yıl yayınlanmış ve Ark of Taste (Lezzet Gemisi) projesindeki korunması gereken gıda ürünleri tanıtılmıştır.

L'arç'a'nın 2001 yılında çıkan 3. sayısı incelemeye dâhil edilmiştir. Bu dergiler Slow Food Hareketinin geleneksel iletişim pratiklerinin analizinde önemli referanslardır.

Tüm veriler ışığında Slow Food Hareketinin kimliğini inşa etme süreci; *bütünleştirici*, *etkin* ve *çağcıl* kategorileri oluşturularak değerlendirilmiştir. *Bütünleştirici* kimlik kategorisi; Slow Food Hareketinin çevrimiçi ve çevrimdışı kaynaklarının metnindeki; *haz*, *yerel*, *küresel* anahtar kelimeleriyle, kaynakların görsellerindeki; *kurumsal* ve *koruyucu* temsillerine ait bulguların ve etnografik bulguların birlikte değerlendirilmesi neticesinde oluşturulmuştur. *Etkin* kimlik kategorisi için metnindeki; *ağ* ve *topluluk* anahtar kelimeleriyle görsellerdeki; *temsilci*, *aktivist* ve *aktif* temsillerine ait bulgular ve etnografik bulgular değerlendirmeye dahil edilmiştir. *Çağcıl* kimlik kategorisi ise; metnindeki; *hareket* ve *devrim* anahtar kelimeleriyle, görsellerdeki; *interaktif* temsillerine ait bulguların ve etnografik bulguların birlikte değerlendirilmesi neticesinde oluşturulmuştur.

Slow Food Hareketinin karşıtını biçimlendirme süreci; *doğrusallık* ve *standartlaşma* kategorileri oluşturularak değerlendirilmiştir. *Doğrusallık* karşıtlığı kategorisi; metnindeki; *endüstri*, *kapital-*, *CO₂* ve *israf* anahtar kelimeleriyle, görsellerdeki; *geri dönüştürilemeyen ürünler*, *israf* ve *karbon salınımı* temsillerine ait bulguların ve etnografik bulguların birlikte değerlendirilmesi neticesinde oluşturulmuştur. *Standartlaşma* karşıtlığı kategorisi için metnindeki; *genetiği değiştirilmiş organizma (GDO)*, *hız* ve *nesli tükenmiş* anahtar kelimeleriyle, görsellerdeki; *sağlıksız üretim/tüketim* ve *sağlıksız hayvancılık* temsillerine ait bulgular ve etnografik bulgular birlikte değerlendirilmiştir.

Slow Food Hareketinin hedefini ortaya koyma süreci; *yol gösterme* ve *farkındalık yaratma* kategorileri oluşturularak değerlendirilmiştir. *Yol gösterme* kategorisi; metnindeki; *yavaş yaşam*, *yerel hareket et* *küresel düşün*, *iyi-temiz-adil* ve *organik* anahtar kavramlarıyla, görsellerdeki; *destekleme* ve *tanıtım yapma* temsillerine ait

bulguların ve etnografik bulguların birlikte değerlendirilmesi neticesinde oluşturulmuştur. *Farkındalık yaratma* kategorisi ise; metinlerdeki; *biyoçeşitlilik* ve *sürdürülebilir* anahtar kelimeleriyle, görsellerdeki; *sürdürülebilirlik*, *etkileşim yaratma* ve *harekete geçirme* temsillerine ait bulguların ve etnografik bulguların birlikte değerlendirilmesiyle oluşturulmuştur.

3.2.1. Slow Food Hareketinin Etnografik Değerlendirmesi

3.2.1.1. Slow Food'un Kimliğini İnşa Etme Süreci

Slow Food Hareketi İtalya'da doğmuş ve İtalyan kültüründen, geleneklerinden, toplumsal, ekonomik ve politik yapısından beslenmiştir. Bu bağlamda ülke toplumuna dair yapılan gözlemler Slow Food'un kimliğini biçimlendirme sürecinin anlamlandırılmasında yol gösterici olmuştur. İtalya'ya yönelik önemli gözlemlerden biri ülkede kampanilismo (*campanilismo*) yani bölgesel milliyetçiliğin hala yoğun biçimde yaşanıyor olduğudur. Bu nedenle de yerel üretim ve yerel tüketim kadar bölgesel gelenekler de İtalya'da her zaman desteklenmektedir. Bunun önemli örneklerinden birinin her yıl, yılda iki kere Siena'da düzenlenen Palio (at yarışı) olduğu anlaşılmıştır. Araştırmacının yerinde gözlem yapabilmek amacıyla 2 Temmuz 2019'da katıldığı Palio, Siena'nın merkezindeki Kampo Meydanında (*Piazza Del Campo*) düzenlenmiştir. Köklü geleneklerden biri olan Palio, şehre yarışları izlemek için gelen turistler nedeniyle ekonomiye katkı sağlayan önemli bir etkinlik olmanın yanı sıra halkın neşe kavrayışını, mücadele ruhunu ve yerel olana yönelik tavrını anlamak açısından da bir *ritüel* olarak değerlendirilmiştir. Hem yarışa hazırlık hem de yarış sürecinde İtalya'daki *bölgecilik* anlayışının somutlaştığı görülürken; halkın neşe anlayışı, sofrası kültürü ve “slow” (yavaşlık) kimliği de yansımalarını bulmuştur. Bu nedenle hem kültürel ve toplumsal hem de politik bir hareket olan Slow Food'un beslendiği kaynağın anlaşılması için Palio'nun

yapısından, işleyişinden ve toplum için öneminden bahsedilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Siena’da her kontradanın (semtin) Palio için bir takımı bulunmaktadır. Palio’da yarışan takımların halk için kültürel ve ekonomik bir değere sahip olduğu gözlenmiştir. Aynı zamanda prestij göstergesi olarak kabul edilen yarışların öncesinde her kontrada halka açık etkinlikler düzenlemiş ve kendisinin ne kadar güçlü olduğunu göstermeye çalışmıştır. Her hafta bir ya da iki kontradada coşkulu etkinlikler düzenlenirken haftanın sonunda her kontrada en uzun sokağını kapatarak büyük bir yemek tertip etmiştir. Yalnızca yerleşik halkın katıldığı bu kapalı etkinlikler için uzun masalar kurulmuş ve geleneksel İtalyan yemekleri ile şarapları tüketilmiştir. Sofra kültürü, aile bütünlüğü, topluluk bilinci, eğlence anlayışı gibi değerlerin görünürlük kazandığı Palio bu anlamda önemli bir ritüel olarak değerlendirilmiştir.

Geert Hofstede vd.’nin (2010: 95-193) kültürün boyutları analizindeki verilere göre İtalya insanların kendilerini yalnız hissettiği ve hayatın stresli yaşandığı bir toplumdur. Toplumun yalnızlık hissine karşı geliştirdiği en büyük panzehir ise ailesi ve yakın arkadaşlarıdır. İtalyan toplumu stresi azaltmaya yönelik olarak gündelik yaşamda rahatlatıcı etkinlikler yapmaktadır. Yalnızlık hissiyle ve stresle başa çıkmanın görünür olduğu alanlar; kalabalık buluşmalar, hafta sonu yürüyüşleri ve uzun akşam yemekleridir. Toplum kendi küçük çevresinde sosyalleşmeye çok önem vermekte ve sosyalleşme meydanlar, restoranlar, parklar olmak üzere tüm kamusal alanlarda gerçekleştirilmektedir. Aile veya arkadaşlarla birlikte yenilen akşam yemekleri geç saatlere kadar sürerken kaldırımlara kurulan masalarda gürültülü konuşmalar, kahkahalar duyulmaktadır. Yeme eylemini ve yemek yapmayı bir sanat olarak gören İtalyan halkı hem yemeği yaparken hem de yerken hayatı yavaşlatarak yaşamaktadır. Dolayısıyla yavaşlık kültürel bir olgu olarak İtalyan halkına yabancı bir kimlik değildir. Slow Food Hareketi de kuruluşundan itibaren kimliğinin sembolü olarak salyangozu kullanmıştır.

Yavaşlığın kutsandığı, hazzın, neşenin, yemeğin yüceltildiği bu kültürün içinde ortaya çıkan Slow Food Hareketi fast food kültürüne karşı doğmuş bir harekettir. Böyle bir kültürün felsefi temellerinin ve eylem repertuvarlarının anlamlandırılmasında da Palio gibi geleneklerin ve sosyalleşme faaliyetlerinin etkisi bulunmaktadır.

İtalya için kültürel bir gelenek olduğu kadar sosyalleşme alanı da olan yemek ritüelleri, Slow Food'un kültürel ve politik köklerinin uzandığı ve ülkenin hemen hemen her yerinde temsilciliği bulunan ARCI (*Associazione Ricreativa Culturale Italiana/İtalyan Dinlence ve Kültür Derneği*)¹⁴ isimli dernekle organize bir yapıya dönüşmüştür. İtalya'nın önemli politik ve kültürel ağlarından olan, bugün de kültürel faaliyetleri teşvik etmeye devam eden sivil toplum örgütü ARCI 1957'de kurulmuştur. Derneğin önemli fonksiyonları işçiler için dinlence alanları oluşturarak özgür zaman olarak nitelendirilen boş zaman etkinlikleri düzenlemek ve halk kültürüyle entelektüel kültür arasındaki mesafeyi aşmaktır. Kültürün demokratikleştirilmesi felsefesiyle yola çıkan, 1960'lardaki öğrenci hareketlerinden etkilenen ve halk evleri benzeri kuruluşları federe hale getirmek amacıyla kurulan ARCI, vatandaşların demokratik yaşama aktif katılımını savunmaktadır. Dernek İtalya sınırlarında faaliyet göstermekle birlikte küresel sorunlarla da ilgilenmektedir. ARCI'den ilham alan derneklerden biri olan Slow Food Hareketinin kurucusu Carlo Petrini ve arkadaşları da geçmişte bu oluşumun içinde yer almışlardır. Lezzet olgusunu çok ciddiye alan Petrini farklı girişimlerde bulunarak lezzet, haz, şarap ve yemek konularını daha fazla gündeme getirmiş ve arkadaşlarıyla birlikte “iyi yemek” üzerine daha fazla yoğunlaşarak Barolo Dostları Derneği'ni kurmuştur. Böylelikle Slow Food Hareketinin öncü adımlarını atmışlardır. Sonrasında kendi yerel tecrübelerinden faydalanarak enogastronomik¹⁵ bir hareket başlatmayı hedefleyen ekip

¹⁴ (Okunuşu: arçi). ARCI hakkında detaylı bilgi için; <https://www.arci.it/chi-siamo/storia/> (Erişim Tarihi: 21.11.2022)

¹⁵ Enogastronomi, şarap ve yemek arasında bağlantı kurmayı bilme sanatı olarak tanımlanmaktadır. Yeni bir yaşam tarzı olarak nitelendirilen bu kavram yemek ve şarap arasındaki ilişkinin sosyal, kültürel ve tarihi yönleriyle de ilgilenmektedir (Madeira, Correia ve Filipe, 2014: 230).

1983 yılında Arci Gola isimli derneği kurmuş ve dergilerinin kapağında kullandıkları salyangoz çizimi ile de yavaşlığı kimlik olarak benimsediklerini ilan etmişlerdir. Yapılan görüşmelerde proje yöneticisi Rumiz Michele, Arci Gola'nın İtalyanlar tarafından hızla benimsendiğini ifade etmiştir;

“Arci; ‘ark’, gola ise ‘lezzet, boğaz’ anlamına gelir. Arci Gola buradan gelmiştir ve yemekle ilgili bir hedefi vardır. Sonraları bu iki kelime İtalyan halkı tarafından birleştirilerek tek kelime şeklinde (arcigola), yemeyi-içmeyi seven kişileri tanımlamak için kullanılmıştır”.

Küresel düzeyde, yemek kültürüne verdikleri önem ve neşeli, heyecanlı tavırlarıyla bilinen İtalyan toplumu endüstrielleşmeyle birlikte gıda üretiminin doğallıktan uzaklaşmasına, dolayısıyla da yemek kültürünün değişmesine karşı direniş sergilemektedir. Slow Food Hareketi de beslenme alışkanlığına standartlaşma kavramını getiren McDonald's'ı Roma'da protesto ederek bu direnişin sembolü haline gelmiştir. 1986 yılında gerçekleştirilen bu protesto aynı zamanda Slow Food'un resmi olmayan başlangıcıdır. Hareket 1989'da Folco Portinari tarafından yazılan ve 15 ülkeden gelen delegeler tarafından imzalanan manifesto ile Paris'te resmîlik kazanmıştır (Petrini ve Padovani, 2011: 111). Yerel yemek kültürlerinin ve geleneklerinin kaybolmasını önleme, hızlı yaşamın yükselişine karşı koyma ve insanların yedikleri yiyeceklerin nereden geldiğine ve yiyecek seçimlerine karşı azalan ilgileriyle mücadele etme amaçlarını ilk günden itibaren sürdüren Slow Food etkinlikleriyle, yayınlarıyla ve söylemleriyle 1990'ların ortalarına kadar geleneksel İtalyan restoranlarını fast food kültürünün tehdidinden kurtarmak ve “iyi yeme”yi desteklemek için mücadele etmiştir.

Yalnızca yeme eylemini değil tohumdan ürüne, üretimden sofraya kadar bütün süreci ideolojik bir eylem olarak kabul eden Slow Food Hareketi yemeyi toplumsal bir olgu olarak ele almaktadır. Hızlı yemeye (*fast food*) karşı sergilenen duruş aynı zamanda modern hayatın içinde yeri belirsizleşen geleneklere ve kültürel pratiklere yönelik bir tavır temsil etmektedir. Bu bağlamda Slow Food kültürel alanı ve kimlik mücadelelerini

odağına alan yapısıyla Buechler'in (2013a) toplumsal hareketler üzerine yapmış olduğu sınıflandırma kapsamında *kültürel* kategoride, endüstriyel üretim şeklini değiştirme amacıyla ise *politik* kategoride değerlendirilebilir. İlgilendiği konular, talepleri, eylem biçimleri, söylemleri ve harekette yer alan aktörler bakımından geçmişin kitlesel, sınıf çatışmalarıyla beslenen hareketlerinden farklı bir oluşum olan Slow Food yeni toplumsal hareketlerin niteliklerini taşımaktadır.

Ancak Slow Food'un başlangıçtaki haz ve iyi yemek vurgusu Hareketin seçkincilikle eleştirilmesine neden olmuştur. Bugün de devam eden seçkincilik eleştirileri karşısında Hareketin kurucusu Carlo Petrini kendisiyle yapılan derinlemesine görüşmede kaliteyi savunmanın seçkincilikle ilişkilendirilmesini doğru bulmadığını ifade etmiştir.

“Çoğu zaman kalite seçkin bir olgu olarak düşünüldüğü için bu durumla karşılaşyoruz. Ancak (...) kalite birkaç kişinin ayrıcalığı değildir. (...)Bu durumdan gerçekten hoşlanmıyorum ve tamamen popülist bir görüş olduğunu düşünüyorum. Kalite herkesin erişebileceği hale getirilmelidir. Kaliteyi düşürmek adil değil (Carlo Petrini, Slow Food'un kurucusu)”

Slow Food'un yansıyan kimliği açısından seçkincilik iddialarının önemli bir rolü bulunmaktadır. Çünkü yerel yemeklere ve yerel müziğe bağlılıklarıyla gelenekleri yaşatmak üzere kamusal etkinlikler düzenleyen, *iyi yemek* ve yemek kültürü olgularını sıradan vatandaşlara öğretmeye çalışan bir grup İtalyan'ın başlangıçtaki hedefi, yüksek kaliteli yiyeceklerle şarap ürünleri için pazar yaratarak yerel mutfağın değerini ve talebini artırmaktır. Seçkin kimlik yapılan görüşmelerde bazı Slow Food çalışanları tarafından da kabul edilmiş ancak bunun geçmişte kalan bir nitelik olduğu söylenmiştir.

“Bu Slow Food'un kökeninin ortaya çıkardığı bir şey bence. Çünkü 1989'da Slow Food ilk başladığında yalnızca gastronomik kültüre odaklıydı. Amaç iyi yemek kültürünün, kaliteli yemek kültürünün yaygınlaştırılmasıydı ama çevreyle, toplumla ya da diğer şeylerle ilgili bir kaygı yoktu. Yalnızca üyelerinin kaliteli yemeği nasıl seçeceklerini ve nerede bulacaklarını bilmelerini isteyen bir

hareketti ve iyi gıda ucuz değildi. (...) Ancak şimdi bu kesinlikle doğru değil, 30 yılda çok değiştik. Ancak yine de ucuz yiyecekler cezbedici ama besin değeri olmayan yiyeceklerken iyi gıdalar her zaman ucuz değiller” (Paola Nano, uluslararası basın departmanı başkanı).

Nihayetinde Hareketin yöneticilerinin geçmişteki anlayışı ve düzenledikleri tadım etkinlikleri seçkinci bir duruşun var olduğunu ortaya koymuştur. Seçkincilik eleştirileri bugün de devam etmekle birlikte eylemleri, söylemleri ve küresel ölçekteki hedefleri kapsamında Hareketin giderek daha *bütünleştirici* bir kimlik sergilediği anlaşılmıştır. Geniş bir kamuya yönelik mücadelesini sürdüren Slow Food uluslararasılaşma girişimleri ile farklı ülkelerde ofisler açarak diğer ülkelerde de yerel ürünleri geliştirme hedefini benimsemiştir. Yapılan görüşmede Carlo Petrini’nin Slow Food’u; “bir tür topluluklar ağı” olarak tanımlaması Hareketin *bütünleştirici* kimliğini desteklemiştir. Gıda endüstrisinin ve gıda sisteminin toplum ve çevre bağlamında yarattığı küresel etkiler beslenme olgusunu merkezi bir noktaya taşıırken biyoçeşitliliği savunan Slow Food uluslararası kapsayıcı bir yaklaşım geliştirerek yapısal düzenlemelere gitmiştir. İtalya’nın farklı bölgelerinde ve uluslararası coğrafyada üyeliğin geçerli olduğu *konvivia*¹⁶ (*convivia, yerel gruplar*) sistemiyle yapılandırılan Slow Food değişen toplumsal koşullar ve sivil toplumun hiyerarşik yapılara yönelik ilgisinin azalmasıyla birlikte topluluk (*community*) stratejisine yönelmiştir. Böylelikle Hareket gıdayla ilişkili biyoçeşitlilik, sürdürülebilirlik, karbon salınımı, organik tarım gibi birden fazla tema üzerine çalışmalar yürütürken bu alanlara ilgi duyan herkes için alternatif, esnek katılım yolları yaratmıştır. Bu strateji Slow Food’un *bütünleştirici* kimliğinin yanı sıra *çağcıl* bir kimliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. 1980’ler-1990’lar itibariyle giderek daha fazla bireyselleşen toplumlar için *konvivia* fazla yapılandırılmış bir sistemdir. Bu bağlamda Slow Food topluluk sistemiyle insanları aktivistlere dönüştürecek bir strateji üretmeye

¹⁶ Latince bir kelime olan *konvivyum* bir arada yaşama ve ziyafet, şenlik anlamını taşımaktadır. Tekil kullanımı *konvivyum*, çoğul kullanımı ise *konvivia* olan kelime Slow Food Hareketinin yerel grupları için kullandığı bir terim haline gelmiştir. İngilizce’de de *konvival* kelimesi yer almakla birlikte anlamı şenlikli, keyifli olarak geçmektedir (<https://www.worldwidewords.org/turnsofphrase/tp-con2.htm>).

çalışmaktadır. Bağış kampanyaları iletişiminden sorumlu proje yöneticisi Riccardo Beltrame ile yapılan görüşmede topluluklaşma fikrinin Carlo Petrini'den geldiği anlaşılmıştır. Bu bağlamda Beltrame'nin ifadesiyle konvivyalar, *Slow Food'un iskeleti* olarak kabul edilmekle birlikte Hareket ilerlemeci bir tavırla *çağcıl* kimliğini ortaya koymaktadır.

İletişim birimi sorumlusu Eleonora Giannini'yle yapılan görüşmede; “üyeden çok takipçimiz var. İnsanlar etkinliklerde zaten aktif olduklarından üyelik için ödeme yapma konusunda kendilerini rahat hissetmiyorlar” diyerek bu değişime tabanın neden olduğunu ortaya koymuştur. Bu, yeni aktörlerin gönüllü katılımı esas aldıklarını, aktivist mücadeleyi bir görev olarak üstlenmek yerine ona vakit ayırmaya istekli olmayı tercih ettiklerini de göstermiştir. Böylelikle Slow Food Hareketinin merkezlesmeye doğru ilerlediği ve aktörleriyle arasında hem yapılandırılmış hem de esnek bağlar kurduğu anlaşılmıştır. Giannini, topluluklardan; merkezi temsil ettiklerinin bilincinde olarak ancak aynı zamanda kendi stratejilerini belirleyerek ilerlemelerini beklediklerini de eklemiştir. Bu tavır Habermas'ın (1981) yeni toplumsal hareketlere yönelik olarak vurguladığı özerklik ve kendi kaderini tayin etme nitelikleriyle paralellik göstermektedir. Slow Food etkisini ve gücünü artırmak için esnekliği ön plana çıkarmıştır. Söz konusu esneklik Slow Food'u merkezi organizasyon yapısını ön koşul olarak gören geçmişteki hareketlerden ayırarak geçici ağlarla ortaya çıkan kolektif eylemi benimseyen yeni hareketlere yaklaştırmıştır (Melucci, 1999).

Slow Food dış yapılanmasında olduğu gibi iç yapılanmasında da bütünleştirici bir kimlik sergilemektedir. Yapılan derinlemesine görüşmelerde kuruluşundan itibaren projeler kapsamında farklı ofislere, farklı bütçelere, farklı iletişim stratejilerine, farklı mesajlara sahip olan Hareket'in 2019 yılından itibaren ofisleri birleştirme kararı aldığı ifade edilmiştir. Bu süreçte Slow Food çalışanlarının organizasyonu tanımlarken “hareket” (*movement*) vurgusunu da artırdıkları anlaşılmıştır. Slow Food yönetim kurulu

üyesi ve iletişim birimi yöneticisi Roberto Burdese'yle yapılan görüşmede kendisinin; “son aylarda bütün ağımla paylaşığımız bir tanımlamamız var, o da bir gıda hareketi olduğumuz” diyerek yaptığı açıklama bu iddiayı desteklemiştir.

Özetle Slow Food'un, sivil toplumda yaşanan esnekleşme bağlamında kendisini yenileme stratejisi izlediği ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda sıkı yapılandırılmış üyelik sisteminden giderek uzaklaşan sivil toplumun istekleri ve ihtiyaçları Hareketi topluluklaşmaya yöneltmiştir. Böylelikle Slow Food'un hem yerel hem de küresel kamuya hitap etmeyi hedeflerken bunu geçmişten bugüne gelenekleşen etkinlikleri kapsamında gerçekleştirdiği anlaşılmıştır. Yaşanan değişimlerle birlikte Hareketin kimliğini bütünleştirme üzerine inşa ettiği bunu yaparken de çağcıl stratejiler izlediği ve etkinliklerini ön plana çıkardığı ortaya çıkmıştır.

3.2.1.2. Slow Food'un Hedeflerini Oluşturma Süresi

Yemek toplumsal olduğu kadar bilimsel alan için de ilgi çekici konulardan biri olmuştur. Yemek seçimlerinin altında yatan anlam ağları; yeme pratiklerini belirleyen toplumsal normlar; mutfak kültürünü ortaya çıkaran toplumsal ve kültürel koşullar gibi farklı araştırmalara konu olan yemek feragat etme yoluyla çileci protestolara ya da tercihler dolayısıyla hazzı yönelik protestolara dönüşebilmektedir (Bourdieu, 2021; de Certeau vd., 2010; Douglas ve Nicod, 1974; Levi-Strauss, 1990; Soper vd., 2009). Bu bağlamda Slow Food ikinci protesto biçimine örnek teşkil ederken iyi gıdanın ve yemekten alınan hazzın herkesin hakkı olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla başlangıçtan itibaren hazzın bir ayrıcalık olmadığı vurgusuyla hareket eden Slow Food hedeflerini de bu çerçevede biçimlendirmiştir. İlk yıllarında gastronomik kültüre odaklanan ve kaliteli yemek olgusunu kültürel olarak yaygınlaştırmayı hedefleyen Hareket pek çok araştırmacı tarafından seçkinlik olmakla eleştirilmiştir (Chrzan, 2004; Donati, 2015; Gaytán, 2004). Seçkinlik iddialarının önemli nedenlerinden biri de Arci

Gola'dan itibaren şarapların kalitesini artırmak üzere şarap üreticilerinin desteklenmesi, tadım etkinliklerinin ve lezzet eğitimlerinin düzenlenmesidir.

Ancak diğer taraftan 1990'ların başlarında çıkarılmaya başlanan *Slow Wine* (Yavaş Şarap) isimli rehber Hareketin geçmişine ve işleyişine de kılavuzluk etmektedir. Araştırma sürecinde bu kılavuz kitabın özellikle İtalya'daki restoranlar ve şarap üreticileri için hala bir prestij göstergesi olduğu anlaşılmıştır. Önce İtalyanca versiyonu çıkarılan kitap büyük bir ilgi toplamış sonrasında farklı ülkelere ait ürünlerle ilgili bir rehber kitap çıkarılması kararı alınmıştır. İnternet kullanımının bugün olduğu kadar yaygın olmadığı yıllarda yayınlanan kitap uluslararası bir ağ kurarak ve bu ağ ile iş birliği yaparak 5 farklı dilde çıkarılmıştır. Slow Food'un ülkelerarası bilinirliğini artırmak için iyi bir strateji gibi görünen bu çalışma Hareketin çevresinin büyük ölçüde şarap üreticileri ile şarapseverlerden oluşmasıyla neticelenmiştir. 1996'da çıkarılan *Slow* dergisiyle birlikte ise Hareket etki alanını genişletmeye başlamıştır. Farklı dillerde yayınlanan ve yavaşlık kültürünü tanıtarak benimsenmesini hedefleyen dergi Hareketin felsefesindeki değişimin de bir göstergesi olmuştur.

Başlangıçtaki odağını yıllar içinde genişleten Slow Food'un yaşadığı bu değişimin arkasındaki önemli nedenlerden biri toplumsal değişimin yanısıra sivil toplumun kendisinin de dönüşmesidir. Toplumsal kırılmalık artarken sivil toplum kültürel alanlara daha fazla yönelmiş ve spesifik konulardan ziyade farklılaşmış temalara yönelik mücadele etmeye başlamıştır. Bu toplumsal hareketlerin de kendilerini yenilemeleri gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Slow Food'un da bu süreçte daha politik ve kültürel yaklaşımlar geliştirerek birincisi, *farklı seviyelerde etkileşimler kurmayı*, ikincisi ise *geniş bir kamuya hitap etmeyi* amaçladığı anlaşılmıştır.

İlk olarak, farklı seviyede ilişkiler kurma amacına yönelik Slow Food'un Brüksel'de açtığı ofisi örnek olarak değerlendirilebilir. Ofis, Avrupa politikalarına odaklanmakta ve savunuculuk faaliyetleri yürütmektedir. Ofisin iletişim sorumlusu Indre

Anskaityte ile yapılan görüşmede kendisi ana stratejilerinin politik seviyede değişiklikler yaratabilmek üzere politika yapıcılarını etkilemek olduğunu söylemiştir. *Bütçesinin %40'ını tarıma ayıran Avrupa Birliği'nin politikalarında etkili olabilmek için* burada ofis açmanın gerekli olduğuna karar verdiklerini söyleyen proje yöneticisi Michele Rumiz, lobi ve bağış faaliyetleri yürüttüklerini, organizasyonlarla ortaklıklar kurarak iş birliği yaptıklarını belirtmiştir. Bu karar Hareketin politik seviyede ilişkiler geliştirmek amacıyla yeni stratejiler izlediğini ortaya koymaktadır.

İkinci olarak ise geniş bir kamuya hitap etmeyi amaçlayan Hareket bu kapsamda bugün birincil hedefleri arasında yer alan *biyoçeşitliliğin korunmasına* yönelik farkındalık çalışmalarına başlamıştır. Son yıllarda farkındalık kampanyalarını daha çok Instagram platformu üzerinden yürüten Hareketin düzenlediği etkinliklerden biri *Food for Change*'tir (Yemekle Değişim). Katılımcılarından bir hafta boyunca porsiyonlarını küçültmelerini istedikleri bu kampanya israfa yönelik bilinçlendirme amacı taşımaktadır. İlk kez 2018'de yapılan kampanyaya hem topluluk düzeyinde hem de bireysel düzeyde katılım imkânı sunulmuştur. Bu Slow Food'un, kendisini Harekete yakın hisseden herkesle etkileşim kurmaya çalıştığını ortaya koymaktadır. Geçmişteki sıkı yapılandırılmış üyelik sistemi hem topluluk yapılanmasına geçiş hem de bireysel katılıma açık olma girişimleriyle esnetilmektedir. Bir diğer farkındalık kampanyası et tüketimine yönelik düzenlenen ve duyarlılık oluşturmayı amaçlayan *Meat the Change* (Etle Değişim) kampanyasıdır. Bir önceki kampanyayla benzer şekilde kurgulanan Meat the Change ile bir süreliğine et tüketimini azaltma ya da yemeklerde et kullanmama çağrısında bulunulmuştur. Hareketin dijital platformda yürüttüğü kampanyalarla bir taraftan aktörlerini harekete geçirmeyi hedeflediği diğer taraftan ise kurduğu interaktif iletişim ile aktörleriyle arasındaki bağı güçlendirdiği düşünülmektedir.

Dijital platformlarda yürütülen kampanyalar meydan okuma (*challenge*) etkinlikleri niteliğindedir. Bu etkinlikler aracılığıyla yeni etkileşim alanları inşa edilmekte

ve aktivistleri harekete geçirmek amaçlanmaktadır. Sosyal medya aracılığıyla yürüttükleri çevrimiçi iletişimde Slow Food, Facebook başta olmak üzere tüm sosyal medya platformlarındaki takipçilerini Instagram’a entegre edebilmenin ve bu takipçileri birer aktiviste dönüştürmenin yollarını aramaktadır. Aynı zamanda bu etkinliklerde katılımcı aktivistlerle fikir alışverişleri gerçekleştirilmekte, beslenme biçimlerinin değiştirilmesiyle sürdürülebilir bir geleceğin nasıl inşa edilebileceği müzakere edilmekte ve böylece hem kültürlerarası hem de uluslararası bir kamusal alan oluşturulmaktadır. Burada, toplumsal aktörler arasında kurulan işbirliğiyle iletişimsel eylem gerçekleşmektedir. Habermas’ın özellikle kamusal alanın inşasında önemle üzerinde durduğu iletişimsel eylem bir grupta ortak anlayışı teşvik etmek için tasarlanmış eylem biçimidir. Bu bağlamda sosyal medya aracılığıyla konuşarak fikirleri müzakere eden ve fikir birliğine ulaşan aktörlerin kamusal eylemi koordine edebilmeleri mümkün olabilecektir. Burada eylemin gerçekleşmesinin önündeki engellerden birinin iletişim eksikliği olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla kamusal konularda toplumsal ya da bireysel düzeyde gerçekleşmesi hedeflenen dönüşümde iletişimin önemli bir rolünün bulunduğu anlaşılmaktadır.

İletişim konusunda Carlo Petrini de kendisiyle yapılan görüşmede fiziki ağı; “kan, ter, gözyaşı, gülümseme” olarak tarif ederken, dijital iletişimi Hareket için zorunluluk olarak vurgulamıştır. Bu kapsamda, yüksek maliyetlerin de etkisiyle çok sayıda yayının basımından vazgeçen Slow Food’un, geleneksel iletişimden dijital iletişime doğru bir geçiş süreci yaşadığı anlaşılmaktadır. Ancak, görüşmelerde; üyeler tarafından zaman içinde koleksiyon nesneleri haline geldiği ifade edilen basılı kaynakların artık yayınlanmıyor olmasının üyelerin harekete dair aidiyet duygusunun azalması riskini ortaya çıkardığı düşünülmektedir. Diğer taraftan ise dijital iletişime yoğunlaşan Hareket bu stratejiyle hedef kitlesini genişletmeyi amaçlarken yeni neslin dinamiklerini de

yakalamaya çalışmakta ve karma ağ toplumunun dijitalleşen sivil toplumuna karşı bir yanıt geliştirmektedir.

“Giderek güçlenen ve genişleyen bir ağa sahip olmak istiyoruz. Bunun için de açık ve kapsayıcı olmamız gerekiyor. Ve burada dijitalleşme ana unsur. (...) Böylece Slow Food’u henüz bilmeyen insanlara da ulaşmış oluyoruz. Sosyal medya bu fırsatı sağlıyor. Şunu diyebilirim ki sosyal medya sonrasında insanlarla önceden konuştuğumuz şekilde konuşmuyoruz. Önceden daha küçük ve bize yakın gruplarla konuşuyorduk. Şimdi ise çok daha fazla insanla ve aynı zamanda birbirinden farklı ilgi alanları olan insanlarla konuşuyoruz” (Ludovico Roccatello, yönetim kurulu üyesi ve iletişim ağı birimi yöneticisi).

Slow Food’un ağını genişletme ve aktivistlerini harekete geçirme stratejilerinden bir diğeri Instagram hesabı üzerinden gerçekleştirilen “devretme” (*take-over*) stratejisi olduğu anlaşılmaktadır. Farklı ülkelerdeki oluşumlarına resmi Instagram hesabını devreden ve bir gün süresince hesabın yönetimini temsilcilerine veren Hareketin dijital iletişimi kendi ağının katkısı ile inşa etmeyi hedeflediği ortaya çıkmaktadır. Kendisiyle yapılan görüşmede iletişim birimi sorumlusu Eleonora Giannini bu stratejiyle birlikte aktivistlerin kendilerini Slow Food’a daha yakın hissettiklerini ve Slow Food’un da uluslararası olma niteliğini daha fazla anladığını ifade etmiştir. Bu durum internetin ve özellikle sosyal medyanın zayıf bağlar inşa ettiği iddialarına bir karşı iddia olarak sosyal medyanın kullanım şekline göre hareketlerle aktivistler arasındaki bağların güçlendirilmesinde de rol oynayabileceğini düşündürmektedir. Görüşmede Giannini çevrimiçi medyada etkililiği artırabilmek için iki şeye dikkat ettiklerini belirtmiştir. Bunlardan ilki *içeriklerde eğlence unsurunun olması*, ikincisi *kişilerin anlam dünyasında yer bulabilecek mesajlar üretmek*. Ancak kültürel, coğrafi, ekonomik vb. pek çok açıdan çeşitlilik olması nedeniyle gıda konusunda özellikle kısa ve net mesajlar oluşturabilmek kolay değildir.

“Slow Food için çok kültürlülük çok önemli ancak dünyanın farklı yerleriyle iletişim kurmak için farklı yollar denemek gerektiği de ortada. (...) Renk olarak

sarıyı kullanmayı düşünüyorduk ve toplantıdakiler dedi ki, arkadaşlar dikkatli olun Asya'daki insanlar için sarı seksi çağrıştıran bir renk. O yüzden kullanmak anlamlı değil. Her ülkenin kendi kimliğinin olması Slow Food için çok önemli ama her ülke için kendi dilini kullanarak iletişim kurmamız mümkün değil” (Eleonora Giannini, iletişim birimi sorumlusu).

Slow Food’un hedefleri arasında dijitalleşmeye yönelik yoğun bir çaba olduğu görülürken diğer taraftan ise Hareketin zihin yapısının analogik kaldığı anlaşılmıştır. Bu hedef kapsamında değerlendirildiğinde geleneksel iletişimi var olmalarının nedeni olarak nitelendiren Hareketin çevrimiçi iletişimi henüz etkin şekilde kullanmadığını ortaya koymuştur. Slow Food hedeflerini gerçekleştirme çabasında daha çok fiziki etkinlikleriyle ön plana çıkmaktadır. Hareketin fiziki ortamda gerçekleştirilen üç ana uluslararası etkinliği vardır¹⁷. Bu etkinlikler büyüklükleri bakımından en önemliden başlayarak şöyle sıralanmaktadır; *Terra Madre-Salona del Gusto (Toprak Ana-Lezzet Konağı)*, *Slow Cheese (Yavaş Peynir)*, *Slow Fish (Yavaş Balık)*.

Terra Madre-Salona del Gusto; biyoçeşitliliği koruyan yeni bir yemek kültürünü teşvik etmeyi amaçlayan çiftçi, balıkçı, şef gibi farklı mesleklerden aktivistlerin ve araştırmacıların oluşturduğu geniş bir ağdır. Gündelik tercihlerin çevreyi, ekonomiyi, toplumu önemli ölçüde etkilediğinin altını çizen uluslararası etkinlik yerel ekonomilerin ve toplulukların faaliyetlerinin teşvik edilmesini amaçlamaktadır. *Slow Cheese*; iki yılda bir Bra’da gerçekleştirilmektedir. Yapılan görüşmede organizasyon iletişim koordinatörü Silvia Ceriani *Slow Cheese*’in 1997’den bu zamana kadar en az değişikliğe uğrayan etkinlik olduğunu belirtmiştir. *Slow Fish* ise sürdürülebilir balıkçılığı ve iyi deniz ürünlerini destekleyen ve ilk kez 2004 yılında İtalya’nın liman kenti Ceneviz’de düzenlenmiş olan uluslararası etkinliktir. Lezzet ile düşünme eyleminin birleştirilmesinin

¹⁷ Etkinlikler Kasım 2019 tarihinde Çin’de ortaya çıkan, 2020 yılında dünyaya yayılan Covid-19 pandemisinin yarattığı koşullar nedeniyle yüz yüze gerçekleştirilememiştir. 2020 yılında çevrimiçi olarak düzenlenen etkinlikler 2021’de hibrit etkinliklere dönüştürülmüş, 2022 yılında ise yeniden yüz yüze etkinliklere dönmüştür.

hedeflendiği etkinlikte balık türleri tanıtılmakta, pişirme önerileri sunulmakta, sürdürülebilir balıkçılık hakkında toplantılar yapılmaktadır.

Araştırmacı olarak 2019'daki Slow Fish'e katılım sağlanmış ve etkinlik alanının bilgiyle eğlenmenin bulunduğu bir ortama dönüştüğü gözlenmiştir. Kolektif bir arayış ve alternatif anlam üretim mecraları olarak Slow Food etkinlikleri iletişim bakımından yapılandırılmış sosyal bütünleşme ve kültürel yeniden üretim alanlarıdır (Habermas, 1981). Eylemlerini gıdanın kendisi ve yeme pratikleri etrafında şekillendiren Slow Food bunu yaparken bir taraftan bir hayat tarzı önerisi sunmakta diğer taraftan da haz gibi bedensel duyuları hareketin felsefesi olarak kabul etmektedir. Bu etkinliklerde üreticilerle tüketiciler arasında bağlar inşa edilirken aktivistler tadım atölyeleri aracılığıyla fiziksel deneyim, konferanslar aracılığıyla ise fikri deneyim kazanmaktadırlar. Fiziki ortamlarda kurulan geleneksel iletişim aracılığıyla bir taraftan sosyal ağlar yaratılırken bir yandan da yerel ürünler ve sofrası kültürü korunmaya çalışılmaktadır. Hareketin ana iletişim stratejilerinden biri olan etkinliklerde yoğun eğitimler ve atölyeler düzenlenmektedir. Eğitimlerin iki ana amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki bilgilendirme ikincisi ise özellikle üreticilere kendilerini daha iyi nasıl ifade edebileceklerini öğrenme fırsatı sunmaktır. Slow Food'un eğitimlerinde tüketicilerle üreticilerin bağlantı kurmalarını sağlarken aynı zamanda yol göstericilik rolü üstlendiği düşünülmektedir.

Yapılan görüşmede proje yöneticisi Michele Rumiz, etkinliklerde katılımcılarla etkileşim kurabilmenin ve kamuoyu yaratmanın yolu olarak imza kampanyaları düzenlediklerini ifade etmiştir. 2015 yılında başlatılan imza kampanyası başarıya ulaşmış faaliyetlerden biridir. Kampanyanın yürütülmesine neden olan Avrupa Birliği'nin (AB) İtalya'da 1970 senesinden itibaren geçerli olan, süt tozunun kullanımını yasaklayan kanunun kaldırılmasını istemesidir. Biyoçeşitliliğin ve küçük ölçekli üreticinin korunmasını sağlayan kanunun iptalinin talep edilmesiyle birlikte Slow Food hareketi

geçmiştir. 2015 aynı zamanda Slow Food'un ikinci büyük uluslararası etkinliklerinden biri olan Slow Cheese'in (Yavaş Peynir) düzenlendiği yıldır. Bunu avantaja dönüştüren hareket dijital imza kampanyası platformu olan change.org aracılığıyla kampanya başlatmış ve kısa sürede 1.500 imza toplanarak sonuçlar İtalya Tarım Bakanı'na teslim edilmiştir. Nihayetinde AB'nin talebi İtalyan hükümeti tarafından reddedilmiş ve Slow Food yürüttüğü kampanya ile yerel düzeyde kamuoyu yaratmayı başaramıştır. Slow Food etkinliklerini yerel ve küresel sorunların müzakere edildiği kamusal alanlara dönüştürürken, fiziki etkinliklerde kurulan ağların ve geliştirilen topluluk bilincinin farklı bir yolla kurulamayacak kadar değerli olduğu Carlo Petrini ile yapılan görüşmede de anlaşılmıştır. Hem geleneksel hem de dijital iletişimini karşıtı üzerinden kurmayan Slow Food'un kamusal alan inşasında şiddet içermeyen bir eylem repertuarına sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte kurulduğu günden itibaren küresellik kimliğiyle eylemlerini sürdüren Hareketin ancak yıllar içerisinde, hedeflerini genişletmesiyle birlikte yerelliğin sınırlarını aşmaya başladığı ortaya çıkmıştır.

Slow Food'un hedefleri bağlamında, özellikle düzenlene etkinlikler kapsamında, eğitimcilik görevi üstlendiği ve bu nedenle de Hareketin en önemli hedeflerinden birinin yol göstericilik olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte Slow Food'un yıllar içerisinde hedeflerini genişleterek mücadelesini sürdürdüğü ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan Hareketin ilk yıllardaki hedeflerinden vazgeçmemiş olduğu dikkat çekmektedir. Yenilerinin eklenerek büyük bir yığına dönüşen hedefler karşısında Hareketin aktörlerine yönelik net ve anlaşılır mesajlar üretip üretemeyeceği ise belirsizliğini korumaktadır.

3.2.1.3. Slow Food'un Karşıtını Biçimlendirme Süreci

Slow Food Hareketi tabandan gelerek uluslararası alanda bir etkiye ulaşmış ve eski toplumsal hareketlerin toplumu dönüştürme rolünü kendisi için, yeni bir toplum kurgulamaya evriltmiştir. Kurucularının ARCI'yle olan geçmişi ve günümüzde devam eden ilişkileri nedeniyle Kaynak Mobilizasyonu Kuramıyla ilişkilendirilebilecek olan

Slow Food, Carlo Petrini ve arkadaşlarının Roma'daki protestolarından sonra kendiliğinden ortaya çıkması ve esnek örgütlenme biçimini benimsemesi nedeniyle ise Yeni Toplumsal Hareketler Kuramına daha yakın olduğu düşünülmektedir. İlgisini politik iktidardan ve ekonomik yapılanmadan kültürel değişime ve gündelik hayatın değerlerine yönlendiren yeni toplumsal hareketleri yeni yapan niteliklerden biri Işık'ın (2011b: 21) da belirttiği gibi farklılaşmış ve spesifik konulara yönelik mücadele ediyor olmalarıdır.

Eski hareketlerden yalnızca kronolojik açıdan değil niteliksel açıdan da farklılaşan yeni toplumsal hareketlerin mücadele tarzı Slow Food Hareketinin gıda ve haz felsefesinde karşılık bulmaktadır. Yerel yemek kültürlerinin kaybolmasını önlemek, hızlı yaşamın yükselişine karşı koymak ve insanların yediklerinin, yemek seçimlerinin dünyayı nasıl etkilediğine dair bilinç yaratmayı hedefleyen Slow Food gündelik yemek tercihlerini sıradan bir pratik olmaktan çıkararak onları birer yıkıcı politik eylem biçiminde yeniden kurgulamaktadır. Çünkü endüstriyelleşme ve kapitalist ekonomik sistem tüketim ve üretim davranışlarını dönüştürürken yeni ihtiyaçlar ortaya çıkarmaktadır. Bu yaratılmış ihtiyaçlar insanları gelirlerinden fazlasını tüketmeye ve zaman zaman gerekli olmayan harcamalar yapmaya yönlendirmektedir.

Sistemin işleyişinden rahatsız olan aktörler toplum bilincinin geliştirilmesi ve sisteme karşı duruş sergilenmesi amacıyla anti-kapitalist ve küreselleşme-karşıtı oluşumlar içerisinde yer almaya başlamaktadırlar. Seattle'daki, Ceneviz'deki, Chiapas'taki ayaklanmalarda olduğu gibi bu oluşumların bazıları silahlı mücadelelerle şiddet gösterileri düzenlerken bazıları ise yumuşak güç stratejisi benimsemektedir. Slow Food bu stratejilerden ikincisini benimseyen bir oluşumdur. Bunu yaparken; sistemi yıkmaya yönelmek yerine kimliğinin görünürlüğünü artırmaya ve savunduklarının önemini göstermeye çalışmaktadır. Diğer bir ifadeyle eylemlerinde, etkinliklerinde ve söylemlerinde kimliğini ve hedeflerini öne çıkaran Slow Food karşıtlarını daha az ele almaktadır. Hareketin iletişimde ve etkinliklerinde kullandığı pozitif dil ile pozitif

söylemler de bu durumu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan Slow Food karşıtını ele alırken de ajite edici ve agresif dilden kaçınmakta ve pozitif bir strateji izlemektedir.

“Acilen harekete geçmemiz gerektiğini biliyoruz, durumun iyi olmadığını biliyoruz ama bu pozitif iletişimi sürdürmemiz gerektiğini düşünüyoruz. Örneğin çok zayıf Afrikalı çocukların fotoğraflarını kullanmıyoruz. Bu fotoğrafları kullanmanın daha kolay olduğunu biliyorsunuz” (Eleanora Giannini, iletişim birimi sorumlusu)

Etkinliklerinde ve iletişiminde slogan kullanmadığı gözlemlenen Slow Food pankartlarını da genel olarak bilgi vermek ya da yönlendirmek amacıyla kullanmaktadır. Bununla birlikte Hareket karşıtıyla mücadelesini yaratıcı etkinlikler aracılığıyla sürdürmektedir. Örneğin Hareketin kuruluşundan itibaren en büyük düşmanı olan endüstriyellemeye ve standartlaşmaya karşı *israf* vurgusu öne çıkarılmaktadır. Üretim ve tüketim alışkanlıkları hakkında bilinci artırmak üzere mücadele alanını genişleten Slow Food’un bu davranışının arkasında gıda israfının azaltılmasının yaratacağı olumlu küresel etkiler bulunmaktadır.

“Satın aldığımız yiyeceklerin %40 kadarını israf ediyoruz. İsraf ettiğimiz yiyecekleri azaltarak paramızdan tasarruf edebiliriz. Başka bir örnek yiyecekler ve diğer şeyler satın alırken ki tercihlerimiz üzerinden verilebilir. Gıdanın maliyeti hakkında konuşmak önemli ancak akıllı telefonlarımıza yiyeceklerden daha fazla öderken gıdanın kalitesini sıkça unutuyoruz. Bizim için, biraz daha fazla para harcayarak doğru yiyecekleri satın almak ve gıdaya daha fazla önem göstermek önemli. Bu yüzden de iyi yiyecek için milyoner olmak gerekmediği konusunda farkındalık yaratmak, bilgi vermek stratejilerimizden biri” (Rafaella Ponzio, proje ve içerik birimi proje koordinatörü).

Aktörlerini düşmanına karşı harekete geçirmek için farkındalık yaratma stratejisi izleyen Hareketin önemli örneklerinden biri *Disco Soup* (Disko Çorbası) etkinliğidir. Protestolarda ilgi çekici olmak için eğlence unsuru kullanılırken *Slow Food Youth* (Slow Food Gençlik) tarafından düzenlenen *Disco Soup* genç aktivistlerin çöpe atılmak üzere olan sebzeleri marketlerden toplayarak bir araya geldikleri, bunlardan bir çorba

pişirdikleri, sattıkları ve aynı zamanda DJ eşliğinde müzik dinleyerek dans ettikleri bir etkinliktir. Hollanda’da her yıl düzenlenen ve gıda israfına dikkat çekmeyi amaçlayan etkinlik zamanla uluslararası ağ tarafından da benimsenerek gelenekselleşmiştir. Dijital kanallarla koordine olan uluslararası ağ tanıtım ve çağrı için bu kanalları kullanmakta ve günün sonunda fiziki bir mekânda bir araya gelerek hem eğlenmekte hem de fikir alışverişi yapmaktadır.

“Süpermarketler tarafından ‘olması gerektiği kadar güzel görünmedikleri’ için çöpe atılacak olan gıdaları topluyorlar. Sırf bu nedenle pek çok yiyecek çöpe atılıyor. Sonra çorba pişiriyorlar ve müzik dinliyorlar. Eğlenceli ve mesajı olan bir etkinlik. (...) Büyük miktarlarda yiyecek topluyorlar, mesela 2 ton gibi”
(Indre Anskaityte, Brüksel Ofisi iletişim sorumlusu)

Küreselleşmeyi karşıtı olarak konumlandırmayarak, küreselliği kimlikleri arasına alan ve dengeli bir politika izlediği anlaşılan Slow Food’un yerel olanı desteklediği ancak aynı zamanda yerel odaklı kalmayı reddettiği gözlemlenmiştir. Söz konusu denge politikasının küresel kapitalizme yönelik de yürütüldüğü düşünülmektedir. Bu kapsamda doğrusal bir ekonomik model olan kapitalizm, kullan-at mantığıyla işlerken Slow Food’un bunu karşıtı olarak ortaya koyduğu ve döngüsellliği desteklediği ortaya çıkmaktadır. Hareket büyük şirketlerle sponsorluk anlaşmaları yapmakta, mevcut bağış koşulları dahilinde bağış kabul etmekte ve kendisini anti-kapitalist olarak tanımlamamaktadır. Ancak aynı zamanda doğrusal işeyişi nedeniyle kapitalist finansal sistemi karşıtı olarak konumlandırmaktadır.

“Bu tür bir ekonomiyi eleştirmek gereklidir. Aksi takdirde çevre sorunlarını çözemezsiniz. Çünkü tüm iklim değişikliğiyle ve ekolojiyle ilgili konular israfa, karbon salınımına ön ayak olan ekonomiyle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Bu nedenle Slow Food kapitalist yaklaşımı eleştirir. (...) Ekonomik paradigmanın değişmesi hayatta kalabilmek için esastır. Çünkü bu ekonomi öldürür” (Carlo Petrini, Slow Food’un kurucusu).

Buna yönelik geliştirilen stratejide yine agresif olmayan, pozitif bir iletişim tercihi edilmektedir. Petrini ile yapılan görüşmede Hareketin uluslararası bir forum düzenlemeyi planladığı öğrenilmiştir. *Anti Davos* olarak adlandırılan projeye Hareketin klasik ekonomik tartışmaların dışına çıkarak disiplinlerarası bir müzakere ortamı inşa etmeyi hedeflediği anlaşılmaktadır. Slow Food'un Disco Soup, Anti Davos gibi etkinlik stratejileri ile karşıtıyla mücadele ederken alternatif yollar bulmak üzere fiziki kamusal alanlar inşa ettiği ortaya çıkmaktadır. Bunun bir diğer örneği Slow Food Hareketinin kurduğu üniversitedir. Gastronomi Bilimleri Üniversitesi disiplinlerarası eğitim veren bir vakıf üniversitesidir. Toplumsal hareketler içerisinde kendi üniversitesini açan tek hareket olan Slow Food eğitim alan uluslararası öğrencilerle ekonomi, tarım, kültür gibi farklı konu başlıklarında forumlar düzenleyerek de fiziki kamusal alanlar inşa etmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Slow Food'un eylemleriyle ve söylemleriyle karşıtını net biçimde görünürleştirdiği ve en yoğun biçimde standartlaşmaya karşı bir politika izlediği görülmektedir. Hareket'in karşıtlarıyla mücadelesinde ise yumuşak güç stratejisi uyguladığı ve şiddet içermeyen etkinlikleri aracılığıyla müzakere alanları oluşturarak kamusal alanlar inşa ettiği anlaşılmaktadır.

3.2.2. Slow Food Hareketinin Netnografik Değerlendirmesi

Slow Food Hareketinin dijital iletişim pratikleri resmi Instagram hesabı (@slowfood_international) üzerinden, Manuel Castells'in toplumsal hareketleri tanımlayıcı kimlik, karşıt ve hedef unsurları çerçevesinde, netnografik yöntemle incelenmiştir. Böylece Slow Food'un teknoloji dolayımıyla kamusal alan oluşturma sürecinde kültürel ve ideolojik anlatıları nasıl inşa ettiği ortaya konulmak istenmiştir. Slow Food Hareketinin netnografik bulguları basılı kaynaklarının analizinde elde edilen bulgularla paralel şekilde değerlendirilmiştir. Şüphesiz ki basılı kaynaklar netnografik yöntemle analizi edilemez. Ancak burada Slow Food'un iletişim pratiklerini bütüncül

şekilde değerlendirmek amaçlanmaktadır. Basılı kaynakların analizinin netnografik bulguların içinde sunulmasının nedeni; Slow Food'un çevrimdışı ve çevrimiçi iletişim pratikleri arasındaki bağın kurulmasının ve değişimin ortaya konmasının öneminden kaynaklanmaktadır. Her iki veri havuzu da nicel teknikle, metin ve görsel olmak üzere iki kategoride analiz edilmiştir (Tablo 3 ve Tablo 4).

Tablo 3. Metin Kategorisi İçin Belirlenen Anahtar Kelimeler

Kimlik Kodu	Karşıt Kodu	Hedef Kodu
Hareket (<i>Movement</i>)	Genetiği değiştirilmiş organizma (<i>GMO</i>)	Biyoçeşitlilik (<i>Biodiversity</i>)
Ağ (<i>Network</i>)	Hız (<i>Fast</i>)	Yavaş yaşam (<i>Slow life</i>)
Topluluk (<i>Community</i>)	Nesli tükenme (<i>Extinction</i>)	Sürdürülebilir (<i>Sustainable</i>)
Devrim (<i>Revolution</i>)	Endüstri (<i>Industry</i>)	Yerel hareket et, küresel düşün (<i>Act local, think global</i>)
Haz (<i>Pleasure</i>)	Kapital- (<i>Capital-</i>)	Organik (<i>Organic</i>)
Yerel (<i>Local</i>)	Karbondioksit (<i>CO2</i>)	İyi, temiz, adil (<i>Good, clean and fair</i>)
Küresel (<i>Global</i>)	İsraf (<i>Waste</i>)	

Tablo 4. Görsel Kategorisi İçin Belirlenen Betimleyici Temsiller

Kimlik Kodu	Karşıt Kodu	Hedef Kodu
Kurumsallık	Geri dönüştürülemeyen ürünler	Sürdürülebilirlik
Koruyuculuk	Sağlıksız üretim	Desteklemek
Temsilcilik	Sağlıksız hayvancılık	Tanıtım yapmak
Aktivistlik	İsraf	Etkileşim yaratmak
Aktiflik	Karbon salınımı	Harekete geçirmek
İnteraktiflik		

Slow Food'un Instagram hesabındaki toplam 2291 paylaşımın 400'ü 2018 yılında, 391'i 2020 yılında, 365'i 2019 yılında, 348'i 2017 yılında, 301'i 2021 yılında, 216'sı 2022 yılında, 111'i 2016 yılında, 109'u 2015 yılında ve 50'si 2014 yılında yapılmıştır. En fazla paylaşım 2018 yılında gerçekleşirken en az paylaşım 2014'te yapılmıştır. Sonraki yıllarda paylaşım sayıları artmakla birlikte 2014 yılının son aylarında açılan hesap üzerinden 45 gün içerisinde 50 paylaşım yapılması hesabın açılışından itibaren aktif olduğunu göstermiştir.

Slow Food'un basılı kaynaklarının analizinde ise Hareketin kuruluş yılında yayınladığı manifestosu ile sonrasında yayınladığı deklarasyonlar, kitaplar, dergiler, broşürler ve kılavuzlar incelenmiştir. Kaynaklar metin ve görsel olmak üzere iki kategoride analiz edilmiştir. Araştırmada 2015 yılına ait 11, 2014 yılına ait 4, 2018 ve 2019 yıllarına ait 4'er, 2013 ve 2017 yıllarına ait 3'er, 2003, 2006, 2007 ve 2012 yıllarına ait 2'şer kaynak ve 1989, 1990, 1993, 2001, 2004 ve 2008 yıllarına ait 1'er kaynak olmak üzere toplam 43 adet basılı kaynak incelenmiştir.

3.2.2.1. Slow Food Metinlerinin Analizi

Slow Food Hareketinin Instagram hesabındaki 2291 paylaşımın metinleri; konu, vurgu, yönlendirmeler kapsamında incelenmiş ve metinlerdeki *kimlik, karşıt, hedef* kodlarına karşılık gelen anahtar kelimeler tespit edilmiştir.

Paylaşımlarda ele alınan konulara bakıldığında “etkinlikler”in öne çıktığı görülmüştür. Konulara göre dağılım şöyledir; paylaşımların 799'unda Slow Food'un kendi etkinlikleri, 563'üne “topluluklar”, 376'sında “haklar”, 266'sında “üretim” ve 133'ünde “tüketim” ele alınmıştır. 154 paylaşımında “diğer” kategoride paylaşımlar yapılmıştır. “Diğer” konu başlıklarının dağılımı şöyledir; bağış yapmaya yönlendiren, yalnızca etiketlerden (hashtags) oluşan, yeni yıl ve özel gün içerikli vb. paylaşımlar yapılmıştır. *Etkinlikler* hareketin Instagram paylaşımlarında da basılı kaynaklarında da öne çıkan konu olmuştur. Bu durum hareketin hem dijital hem de geleneksel iletişim stratejisinin etkinlik odaklı olduğunu ortaya koyarken Hannah Arendt'in (1994: 241-242) harekete geçme ve özgürleşme bağlamında öne çıkardığı politik eylemle de ilişkili olduğu düşünülmektedir. Slow Food etkinlikleriyle; birlikte eyleme yetisini geliştirerek kamuyu politik yaşama dahil etmeye çalışmaktadır. Slow Food'un Instagram paylaşımları büyük oranda fiziki ortamlarda gerçekleştirilen etkinliklerin tanıtımına yöneliktir. Bu durum hareketin yüz yüze etkileşime verdiği önemi ortaya koyarken aynı zamanda çevrimiçi araçların etkin kullanılmadığını göstermektedir.

Paylaşımların yarısından fazlasında *etkinliklerin* ele alınması sonucuyla paralel şekilde metinlerde “bilgilendirme/duyuru yapma/davet etme” (1410) vurgusu ön plana çıkmıştır. Bilgilendirici paylaşımların sonrasında ikinci sırada “harekete geçirme/merak uyandırma” (682) vurgusu gelmiştir. Geride kalan 238 paylaşımın 145’inde “kutlama/tebrik etme/teşekkür etme”, 54’ünde “tepki gösterme/itiraz etme”, 34’ünde “tedirgin etme/tehdit etme” ve 5’inde “diğer” metin vurguları tespit edilmiştir. Benzer verilere basılı kaynakların analizinde de ulaşılmıştır. Basılı kaynakların 32’si “bilgilendirme/duyuru yapma/davet etme”ye yönelik, 11’i ise “harekete geçirici/merak uyandırıcı” vurguya sahiptir. Hem çevrimiçi hem de çevrimdışı iletişimde bilgilendirici ve harekete geçirici vurgular öne çıkmıştır.

Bir toplumsal hareket olarak Slow Food’un kamuoyu oluşturmaya ve kamuyu harekete geçirmeye yönelik içerikler hazırlıyor olması dolayısıyla da bu içeriklerin *bilgilendirici* ve *harekete geçirici* vurgulara sahip olmaları kabul edilir bir durumdur. Diğer taraftan çevrimiçi metinlerde *tepki göstermeye* yönelik ve *tedirgin edici* içeriklerin azlığı, basılı kaynaklarda ise hiç bulunmaması Slow Food’un pozitif iletişim stratejisi izlediğini ortaya koymuştur. Sergilenen sakin iletişim Hareketin isminin işaret ettiği yavaş (*slow*) ideolojisini pekiştirirken şiddetten arınmış kamusal alan inşasında da rol oynamıştır. Bununla birlikte basılı kaynaklarda *bilgilendirici* ve *harekete geçirici* dışında bir vurguya rastlanmaması çevrimiçi iletişimin daha agresif şekilde yapılandırıldığını ortaya koymuştur. Bunun önemli nedenlerinden biri enformasyon üretimindeki ve akışındaki hızın izleyicinin dikkatini çekmeyi zorlaştırmış olmasıdır (Bennet, 2012; Daugherty ve Hoffman, 2014). Bu nedenle Slow Food’un çevrimiçi iletişimde daha net fakat aynı zamanda dikkat çekici mesajlara yöneldiği düşünülmektedir.

Instagram paylaşımlarındaki yönlendirmeler incelendiğinde 1604 paylaşımında bir ya da birden fazla yönlendirme bulunduğu, 687 paylaşımında ise bulunmadığı anlaşılmıştır. Paylaşımların 765’inde Slow Food “kendi web sitesine” yönlendirme yapmıştır. 690

paylaşımında “bahsetme” (*mention*, @) aracılığıyla, 548’inde “yardım et/destekle/katıl” (*help/support/join*) ifadeleriyle, 104’ünde “paylaş/yorum yap” (*share/comment*) ifadeleriyle yönlendirme yapılmıştır. 73 paylaşımında ise “başka web sitesine” yönlendirme yapılmıştır.

Slow Food Hareketi Instagram aracılığıyla takipçilerini bir ya da birden fazla mecraya yönlendirmekle birlikte bu mecra büyük ölçüde -takipçilerin daha fazla bilgiye ulaşabilmeleri amacıyla- kendi web sitesi (www.slowfood.com) olmuştur. Diğer taraftan bu yönlendirmelerin bir diğer nedeni internet sitesinin trafiğini artırmaktır. Bir internet sitesinin trafiğindeki artış o sitenin sanal ortamdaki görünürlüğünü de artırmaktadır. Slow Food gibi bağışlarını kendi sitesi üzerinden gerçekleştiren oluşumlar için her ziyaret potansiyel bağışçı anlamını taşımaktadır.

Bununla birlikte dış kaynaklardan elde edilen bilgilerin ve duyuruların bulunduğu paylaşımlarda “bahsetme” (*mention*, @) yolu ile yönlendirme yapılmıştır. Böylelikle hem atıf yapılarak kaynağın dikkati çekilmiş hem de takipçiler için alternatif kaynaklar sunulmuştur. Diğer bir yönlendirme formu olarak “etiketleme” (*hashtag*, #) yoluyla geniş kitlelere ulaşmak, kamusal alandaki çeşitliliği sağlamak ve tartışmaya katılımı artırmak amaçlanmıştır. İçeriklerde *etiket* kullanmak çevrimiçi medyanın sağladığı avantajlardan biridir. Görsellerin ve metinlerin anlamlandırılmasına yardımcı oldukları kadar benzer içeriklerle ilgilenebilecek kişilerle kurumların dikkatini çekmek için de kullanılan etiketler kampanyalara yönelik kamuoyu oluşturma, müzakere alanı yaratma ve kullanıcıları yönlendirme amacıyla da kullanılmıştır (Gleason, 2013: 966 ve 968; Williams, 2015: 341-342).

Instagram paylaşımlarında -tekrar edilenlerle birlikte- toplam 13.278 *etiket* kullanılmıştır¹⁸. 2014 yılındaki ilk paylaşımından itibaren etiket kullanan Slow Food’un 2018 yılında bu sayıyı diğer yıllarla kıyaslandığında artırdığı anlaşılmıştır. Aynı zamanda 2018 yılındaki paylaşımların beğeni sayılarında da önemli bir artış olduğu görülmüştür. Etiket kullanımının görünürlüğü dolayısıyla da beğeni sayılarını artırıyor olması nedeniyle Slow Food’un bu stratejiye yöneldiği ve bazı etiketleri sıkça kullandığı düşünülmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. Slow Food’un Instagram Paylaşımlarında Kullandığı Etiketler

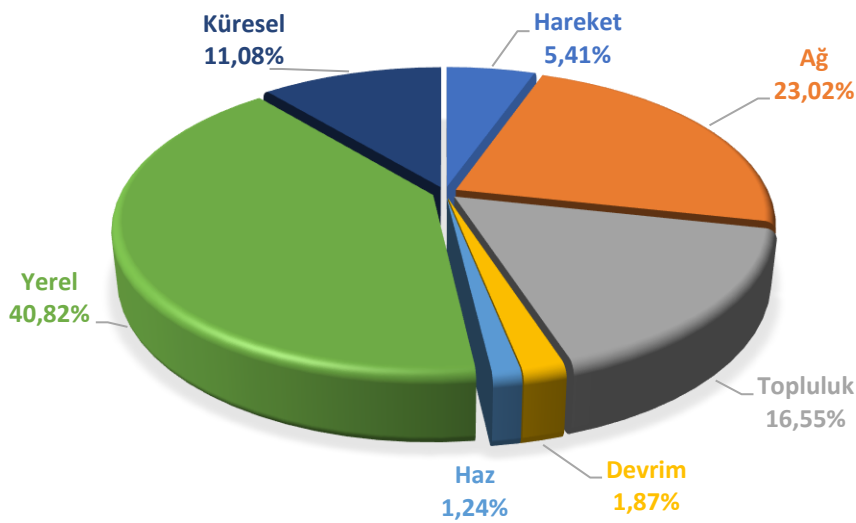
Basılı kaynaklardaki yönlendirmelerin ise tamamına yakınının “Slow Food’a katıl” (*join Slow Food*) ve “bağışta bulun” (*donate*) ifadelerinden oluştuğu anlaşılmıştır. Basılı kaynaklarda öne çıkan yönlendirmelerden bir diğeri dolaylı yönlendirme kapsamındaki reklam içerikleridir. Reklamlar genel itibariyle dergilerde ve kılavuzlarda yer almıştır. Maliyetleri yüksek olan dergilerde çok sayıda reklam kullanılmış ve bu reklamlarda hem uluslararası markaların hem de ulusal (İtalyan) markaların tanıtımı yapılmıştır. Basılı kaynaklarla Instagram paylaşımlarındaki yönlendirmelerin bir bölümü

¹⁸En sık kullanılan 20 etiketler: “slowfood, biodiversity, terramadre, foodforchange, food, slow, goodcleanfair, sustainability, local, arkoftaste, salonedelgusto, environment, slowfoodhq, eatlocal, slowfish, gastronomy, culture, climatechange, italy, sustainable”.

geleneksel ve dijital iletişim araçlarının yapısal niteliklerinden dolayı birbirinden önemli ölçüde farklılaşmıştır. Dijital medyanın görünürlüğü artırıcı özelliklerinden biri olan etiketler ve bahsetmeler geleneksel medyanın sahip olmadığı araçlardır. Instagram'daki bahsetme özelliği bir mesajın karşı tarafa iletilmesi amaçlandığında ya da takipçilerin direkt olarak karşı tarafa yönlendirilmesi istendiğinde doğrudan etkileşim kurmayı sağlayan etkili araçlardan biri haline gelmektedir.

Paylaşım metinlerinde kimlik, karşıt ve hedef kodlarına karşılık gelen anahtar kelimelerin dağılımına bakıldığında karşıt kodlu kelimelerin oranının çok düşük olduğu anlaşılmıştır. 2291 paylaşımın yalnızca 356'sında karşıt kodlu anahtar kelime bulunurken bu rakam kimlik kodunda 1199, hedef kodunda ise 1134'tür. Bununla birlikte anahtar kelimelerin bulunduğu paylaşımlarda bir ya da birden fazla kimlik, karşıt ve/veya hedef kodlu kelime yer almıştır.

Kimlik kodunun analizinde toplam 7 anahtar kelime taranmıştır: yerel (*local*), ağ (*network*), topluluk (*community*), küresel (*global*), hareket (*movement*), devrim (*revolution*), haz (*pleasure*). Paylaşımlarda tespit edilen kimlik kodlu kelimelere ilişkin rakamlar şöyledir; 656 “yerel”, 370 “ağ”, 266 “topluluk”, 178 “küresel”, 87 “hareket”, 30 “devrim”, 20 “haz” (Şekil 3).

Şekil 3. Paylaşımlardaki Kimlik Kodlu Anahtar Kelimeler

Yerellik, Instagram metinlerinde ön plana çıkarılan ana kimlik unsurdur. *Yerel* anahtar kelimesini *ağ* ve *topluluk* anahtar kelimeleri izlemiştir. Slow Food'un basılı kaynaklarında da ilk üçte aynı kelimeler yer almıştır. Basılı kaynaklarda kimlik kodu için belirlenen anahtar kelimeler incelendiğinde ise kaynakların içerisinde bir veya birden fazla anahtar kelimenin kullanıldığı tespit edilmiştir. Toplam 668,403 kelime içerisinde 1444 “yerel”, 606 “ağ”, 400 “topluluk”, 309 “hareket”, 285 “haz”, 278 “küresel” ve 102 “devrim” anahtar kelimesi kullanılmıştır. 43 kaynakta en fazla *yerel* en az ise *devrim* kelimesi kullanılmıştır. Slow Food dijital ve geleneksel iletişimde kimliğini; *yerel*, *ağ* ve *topluluk* kavramları üzerinden inşa etmiştir. Bir taban hareketi (*grassroot*) olan ve yerel kültürler ile gıdaların savunuculuğunu yapan Slow Food'un iletişimde *yerel* kimliğinin öne çıkması beklenen bir durumdur. Diğer taraftan her iki iletişim formunda da *devrim* diğer anahtar kelimelerle kıyaslandığında en az kullanılan kelimeler arasında yer almıştır. Bu eski toplumsal hareketlerin devrimci kimliklerinin yeni hareketlerle birlikte değişime uğradığı iddialarını güçlendirmiştir (Cohen, 1999; Offe, 1999; Touraine, 1985). Bulgular Slow Food'un yeni toplumsal hareket olarak tanımlanmasında destekleyici olmuştur.

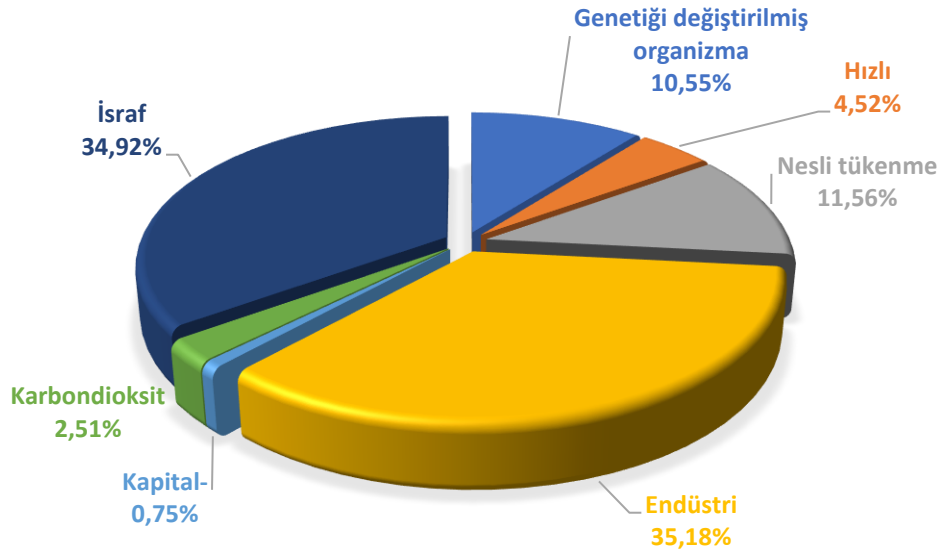
Bununla birlikte dijital iletişimle geleneksel iletişim arasında *küresel* ve *haz* anahtar kelimelerinin kullanımına ilişkin farklılıklar ortaya çıkmıştır. *Küresel* kelimesi Instagram paylaşımlarında 4. sırada, basılı kaynaklarda ise son sıralarda yer almıştır. Bu durum Slow Food'un küresel sivil topluma daha çok dijital iletişim aracılığıyla çağrıda bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Küresel kimliği 2018 yılının sonundan itibaren Instagram'da daha yoğun biçimde vurgulanmıştır. Bunun önemli nedenlerinden biri Slow Food'un sosyal medyada yürüttüğü “meydan okuma etkinlikleri”dir (*challenge*). Küresel bir kamuoyu oluşturmayı hedefleyen Slow Food'un dijital medyada düzenlediği kampanyalar ve etkinlikler hareketin küresel kimliğini öne çıkarmasında etkili olmuştur.

Dijital ve geleneksel iletişim pratikleri arasındaki ikinci farklılık *haz* kelimesinin kullanımına ilişkindir. Basılı kaynaklarda 4. sırada bulunan *haz*, Instagram paylaşımlarında en az kullanılan kimlik kodlu kelimedir. Basılı kaynaklarda *hazza* daha fazla vurgu yapılması geleneksel iletişimin hareketin yerel ağına yönelik yürütüldüğünü düşündürmüştür. Çünkü Slow Food kuruluş felsefesinde hazzı “insanın temel hakkı” olarak merkeze oturtmuştur. Dolayısıyla hareketin mevcut ağı için *haz* aşına olunan bir kimlik unsurudur. Küyerel taban hareketi olan Slow Food köklerinin ARCI’ye uzanmasından da kaynaklı olarak İtalyan kültürünün canlandırılmasına yönelik ayrı bir misyona sahiptir (Dunalp, 2012: 38). Bu bağlamda İtalyan sofrta kültüründe önemli yeri olan “*haz*”zı vurgulayarak kimliğini pekiştirmiştir.

Diğer taraftan modern zamanlarla birlikte hazzın yerini hıza bırakması yalnızca yeme alışkanlıklarında değil bütün olarak kültürde yansıma bulmuştur (Petrini ve Padovani, 2011: 92). Hızlı yemenin (*fast-food*) tekrarlayan aynılığı kültürler için tek-tipleşme tehlikesi yaratmıştır. İnsan yiyecekten uzaklaşırken doğal çevresinden, gıdayı ve yemeği üreten insanlardan, yemeğin paylaşıldığı sofralardan da uzaklaşmıştır. Yemenin zamanının, yerinin ve biçiminin dönüşmesi insanı bir tür izolasyona yöneltmiştir. Bu durum kültürel ve toplumsal boyutta bireyselleşmeye ve ayrılmaya neden olmuştur. Oysaki “yediklerimiz her zaman kültürel bir ürün olduğu için insan kimliğini tanımlayan ana faktördür” (Petrini, 2013: 64). Bu bağlamda Slow Food “*haz*”zı hızın karşısında merkezi konuma koymuş ve bir hak, bir gereksinim olarak nitelendirmiştir.

Karşıt kodunun analizinde toplam 7 anahtar kelime taranmıştır: endüstri (*industry*), israf (*waste*), nesli tükenme (*extinction*), genetiği değiştirilmiş organizma (*GMO*), hızlı (*fast*), karbondioksit (*CO₂*) ve kapital- (*capital-*). Instagram paylaşımlarında karşıt koduna ilişkin veriler incelendiğinde; paylaşımların %84’ünde (1935 paylaşım) anahtar kelimelerden hiçbirinin kullanmadığı tespit edilmiştir. 140 paylaşımında “endüstri” kelimesi yer alırken paylaşımların 139’unda “israf”, 46’sında “nesli tükenme”, 42’sinde

“genetiği değiştirilmiş organizma”, 18’inde “hızlı”, 10’unda “karbondioksit”, 3’ünde “kapital-” kullanıldığı tespit edilmiştir (Şekil 4). Paylaşımlarda Slow Food’un endüstriyellemeye tepkisi ortaya çıkmıştır. *Endüstriden* sonra en fazla *israfın* kullanılması da hareketin fazla ve gereksiz tüketime yönelik aktif bir tavrı olduğuna göstermiştir.

Şekil 4. Paylaşımlardaki Karşıt Kodlu Anahtar Kelimeler

Bununla birlikte basılı kaynaklardaki toplam 668,403 kelime içinde ise yalnızca 884 karşıt kodlu anahtar kelime tespit edilmiştir. Kaynakların içerisinde bir veya birden fazla anahtar kelime kullanılmıştır. Basılı kaynaklardaki kelimelerinin dağılımı şöyledir; 225 “hızlı”, 209 “nesli tükenme”, 187 “endüstri”, 100 “israf”, 86 “genetiği değiştirilmiş organizma”, 75 “karbondioksit” ve 2 “kapital-”. Toplam 43 kaynakta en çok *hızlı*, en az ise *kapital-* kullanılmıştır. Basılı kaynaklar ile Instagram paylaşımlarının kullanılan karşıt kodlu kelimeler bağlamında aralarındaki fark; basılı kaynaklarda ilk sırada *hızlı*, Instagram paylaşımlarında ise *endüstri* bulunmasıdır. Bu veriler Slow Food’un kimliğini analiz ederken elde edilen sonuçlarla örtüşmüştür. Hareket geleneksel iletişimde yerel

ve mevcut ağının aşına olduğu karşıt unsurunu öne çıkarmıştır. Dijital iletişimde ise küresel sorunlara vurgu yaparak küresel sivil toplumun ilgisine yönelmiştir.

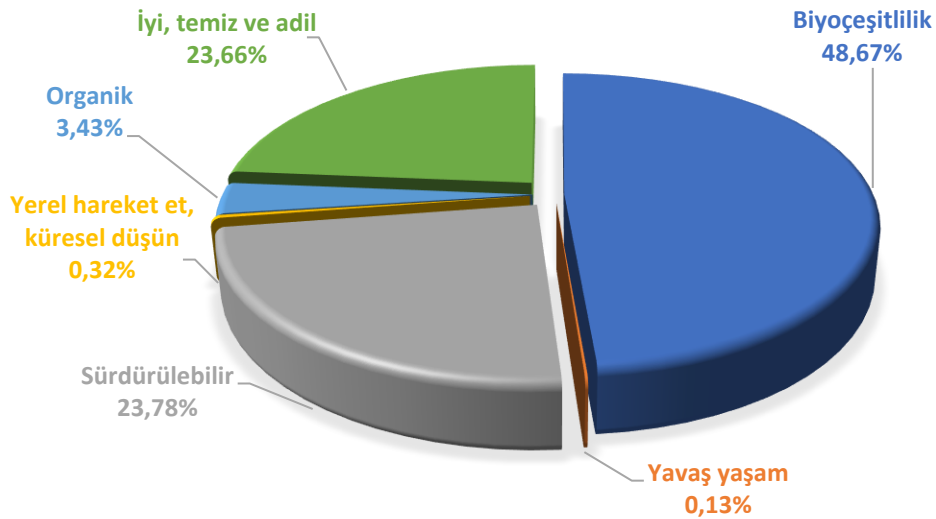
Slow Food medya metinleri aracılığıyla karşıtını ortaya koymuş ancak bunu sıkça dile getirmemiştir. Bununla birlikte Instagram paylaşımlarında karşıt kodlu kelimeler belirli dönemlerde ve arka arkaya günlerde daha fazla kullanılmıştır. Örneğin 26.09.2018 - 22.10.2018 tarihleri arasında yapılan paylaşımlarda ve 02.02.2019 - 09.02.2019 tarihleri arasında yapılan paylaşımlarda bu kelimeler arka arkaya kullanılmıştır. Söz konusu paylaşımlar incelendiğinde; 2018’de “Food for Change” (*Yemekle Değişim*)¹⁹ kampanyasının başlatıldığı görülmüştür. 2019’da ise hareketin geleneksel iletişim aracılığıyla yürüttüğü Ark of Taste (*Lezzet Gemisi*)²⁰ projesine yönelik çağrı yapılmıştır. Karşıt kodlu kelimelerinin arka arkaya kullanıldığı paylaşımlardaki ortak özellik “harekete geçirici/merak uyandırıcı” vurgunun öne çıkmasıdır. Bu bağlamda Slow Food’un aktivist içerikli paylaşımlarında karşıt kodlu kelimelerin kullanımını artırdığı anlaşılmıştır. Benzer durum basılı kaynaklar için de geçerlidir. Earth Markets Vademecum (*Dünya Pazarları El Kitabı*) ve Too Much At Steak (*Çok Fazla Biftek*) gibi aktivist içerikli yayınlarda bu kelimelerin sayısı daha fazladır. Slow Food karşıt kodlu kelimeleri büyük ölçüde aktivist eylemler düzenlediğinde kullanmıştır. Gıda, iklim, çevre ile ilgili yakın gelecekte yaşanması muhtemel tehlikelere dikkat çeken Hareket kültürel ve toplumsal homojenleşmenin önüne geçmek gerektiği konusunda farkındalık yaratmak istemiştir.

Hedef kodunun analizinde toplam 6 anahtar kelime/ifade taranmıştır: biyoçeşitlilik (*biodiversity*), sürdürülebilir (*sustainable*), iyi, temiz ve adil (*good, clean and fair*), organik (*organic*), yerel hareket et, küresel düşün (*act local, think global*),

¹⁹ İklim değişikliğiyle yemek tercihlerinin değiştirilmesi arasında ilişki kuran hareket çevrimiçi düzenlediği kampanyanın tanıtımını yaparak aktörlerine harekete geçme çağrısı yapmaktadır.

²⁰ Nesli tükenmekte olan ürünlerin listesinin yapıldığı proje ile Hareket insanları bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır.

yavaş yaşam (*slow life*). Instagram paylaşımlarındaki hedef kodlu anahtar kelimelere ilişkin bilgiler incelendiğinde; 751’inde “biyoçeşitlilik”, 367’sinde “sürdürülebilir”, 365’inde “iyi, temiz ve adil”, 53’ünde “organik”, 5’inde “yerel hareket et, küresel düşün”, 2’sinde “yavaş yaşam” kelimesinin/ifadesinin bulunduğu tespit edilmiştir (Şekil 5). Basılı kaynaklarda kullanılan kelimelerin sıralaması Instagram paylaşımlarıyla benzerdir. Toplam 668,403 kelime içerisinde; 888 “biyoçeşitlilik”, 473 “sürdürülebilir”, 164 “organik”, 153 “iyi, temiz ve adil”, 8 “yavaş yaşam” ve 1 “yerel hareket et, küresel düşün” anahtar kelimesi kullanılmıştır. Toplam 43 kaynakta en fazla *biyoçeşitlilik*, en az ise *yerel hareket et, küresel düşün* kullanılmıştır. Her iki kaynakta da biyoçeşitliliğin ve sürdürülebilirliğin ilk iki sırada olması Hareketin hedefi konusunda istikrarlı ve net bir tavır ortaya koyduğunu göstermiştir. Bu durum Slow Food’un etkinliklerindeki söylemleriyle ve tez kapsamında yapılan derinlemesine görüşmelerdeki ifadelerle de örtüşmüştür.

Şekil 5. Paylaşımlardaki Hedef Kodlu Anahtar Kelimeler

3.2.2.2. Slow Food Görsellerinin Analizi

Görsel kategorisinde analiz edilen paylaşımlara video ve reels paylaşımları dahil edilmiştir. 2291 paylaşım görselinin 239’u video ve reels paylaşımlarından oluşmuştur.

Instagram tarafından 2020’de kullanıma sunulan reels özelliği ile hazırlanan videolar uygulamanın *keşfet* bölümünde yayınlanmakta ve yalnızca *akışta* yayınlanan videolardan daha fazla etkileşim sağlamaktadır.

Görsellerin odağında en fazla “gıda” (536 paylaşım) ile karşılaşılmıştır. Sonrasında sırasıyla; “insan(lar)” (426), “toplantı/etkinlik” (401), “protesto” (343), “üretim mekânı” (177), “hayvan(lar)” (120), “satış yeri” (49) ve “nesne(ler)” (24) gelmiştir. 215 görselde ise “diğer” unsurlar odakta yer almıştır. Diğer kategorisindeki görsellerde en fazla Slow Food’un sembolü olan “salyangoz” vardır. Salyangoz görselinin sıkça kullanılması hareketin kurumsallığını ön plana çıkardığını göstermiştir.

Paylaşımların görsellerinde en fazla “bilgilendirme/duyuru yapma/davet etme”ye (1812) yönelik vurgu söz konusuyken ikinci sırada “harekete geçirme/merak uyandırma” (356) vurgusu bulunmuştur. Sonrasında sırayla “tepki gösterme/itiraz etme”ye (62), “tedirgin etme/tehdit etme”ye (29), “kutlama/tebrik etme/teşekkür etme”ye (26) yönelik vurgular olduğu tespit edilmiştir. 6 görselde ise “diğer” vurgular söz konusudur. Bu görseller Slow Food Hareketinin çalışanlarının bir arada bulunduğu ve/veya karedeki insanların objektife doğru yukarı baktığı görüntülerdir (Görsel 1). Söz konusu görsellerde *güçlü olma* vurgusu ön plandadır. Slow Food bu paylaşımlarda güçlü, kalabalık, takım ruhuna sahip, geleceği hedefleyen bir hareket olduğunu göstermiş ve kurumsallığını ön plana çıkarmıştır.

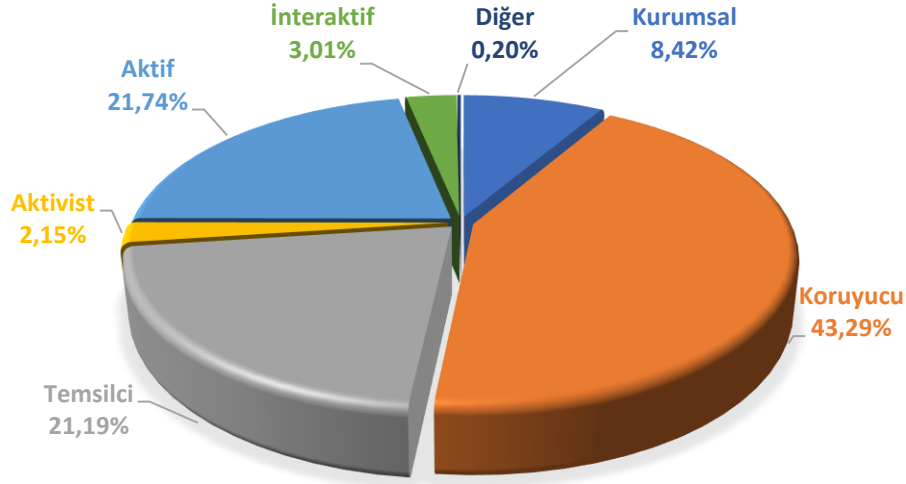

Görsel 1. 28.09.2017 Tarihli Güçlülüğü Vurgulayan Paylaşım

Basılı kaynaklarda öne çıkan vurgu Instagram paylaşımlarındaki verilerle paralellik göstermiştir. Basılı kaynaklarda yer alan toplam 1266 görsel incelenmiştir. Kaynaklarda birden fazla görsel bulunmaktadır. Görsellerin tamamına yakınında vurgunun *bilgilendirme/duyuru yapma/davet etmeye* yönelik olduğu tespit edilmiştir. İkinci olarak ise *harekete geçirici/merak uyandırıcı* vurgu ön plana çıkmıştır. Slow Food Hareketinin hem dijital hem de geleneksel iletişim kaynaklarında metinlerle görseller arasında uyum olduğu ve metinlerde olduğu gibi görsellerde de *bilgilendirici* temanın ön planda olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte *harekete geçirici* temaların *bilgilendirici* içeriklerden sonra ikinci sırada yer alması hareketin aktivist kimliğinin geri planda kalmasına neden olmuştur.

Görsellerde kimlik kodunu incelemek üzere; *kurumsal*, *koruyucu*, *temsilci*, *aktivist*, *aktif* ve *interaktif* betimleyici temsilleri oluşturulmuştur. Instagram paylaşımlarının görsellerindeki kimlik kodlu temsiller incelendiğinde en az “kurumsal” (165), en fazla ise “koruyucu” (804) temsil olduğu anlaşılmıştır. Gıda, hayvan, ürün, üretim mekânı unsurlarının bulunduğu görsellerde Slow Food kendisini *koruyucu* olarak

konumlandırmıştır. Öne çıkan bir diğer temsil “aktif”tir (432). “Aktivist” (417) ve “temsilci” (410) benzer rakamlara sahip kimlik kodlu temsillerdir. *Koruyucu* kimliğinden sonraki üç kimlik unsuru kendi arasında dengeli bir dağılıma sahipken diğer temsiller şöyledir; 165 “kurumsal”, 60 “interaktif”, 3 “diğer” (Şekil 6).

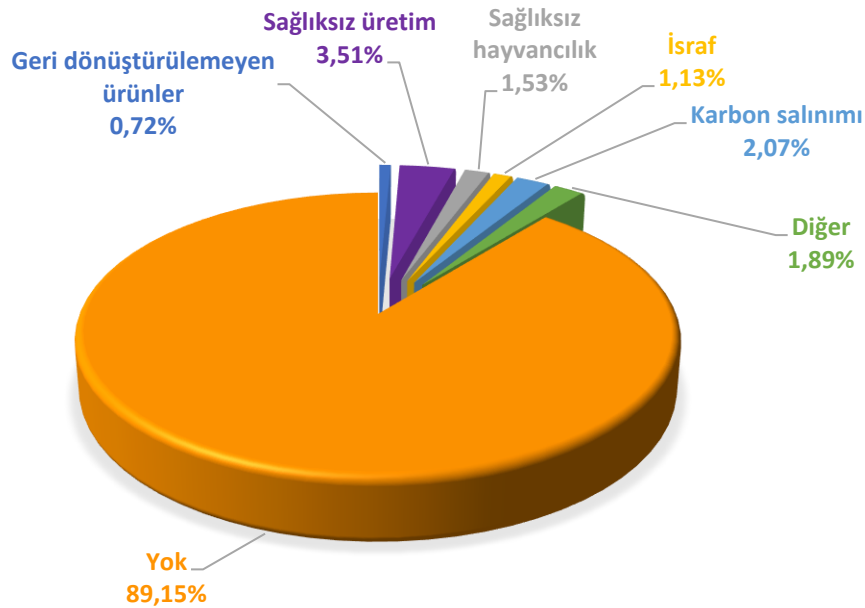

Şekil 6. Paylaşımların Görsellerindeki Kimlik Kodlu Betimleyici Temsiller

Basılı kaynaklarda da Instagram paylaşımlarındaki gibi *koruyuculuk* temsili ilk sırada, *interaktif* temsili ise son sırada yer almıştır. 43 basılı kaynak içerisindeki toplam 1266 görselin; 579’unda “koruyucu”, 325’inde “temsilci”, 222’sinde “kurumsal”, 86’sında “aktivist” ve 55’inde “aktif” temsili bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak çevrimiçi ile çevrimdışı iletişimdeki görsel temsillere ilişkin en önemli farklılık basılı kaynaklarda *temsilci* ve *kurumsal* kimlik kodlarının; Instagram’da ise *aktif* ve *aktivist* kimlik kodlarının ön sıralarda olmasıdır. Bu durum basılı kaynakların hareketin yerel aktörlerine yönelik hazırlandığını bir kere daha ortaya koymuştur. Kamuya açık Instagram hesabında öne çıkarılan etkinlikler ve eylemler aracılığıyla Slow Food toplumsal hareket olma vurgusunu güçlendirmeye yönelmiştir. Bu durum aynı zamanda Hareketin etkinsi kimliğini ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan *interaktif* kimliği basılı kaynaklarda hiç yoktur. Geleneksel iletişimin tek yönlü yapısı bunun en önemli nedenidir. Ancak Slow Food’un dijital iletişiminde de *interaktif* kimlik kodunun geri planda olması

dikkat çekicidir. Slow Food kullandığı görseller aracılığıyla aktörleri katılıma teşvik etmede başarılı olamamaktadır. Instagram’da *diğer* olarak kategorilendirilen 3 görselde Slow Food’un merkezinin bulunduğu Bra şehri bulunmaktadır. Söz konusu görseller *kurumsallık* kimlik kodunun öne çıkarıldığını düşündürse de esasında İtalyan yerelliğinin, bölgeselliğinin vurgulandığı anlaşılmıştır.

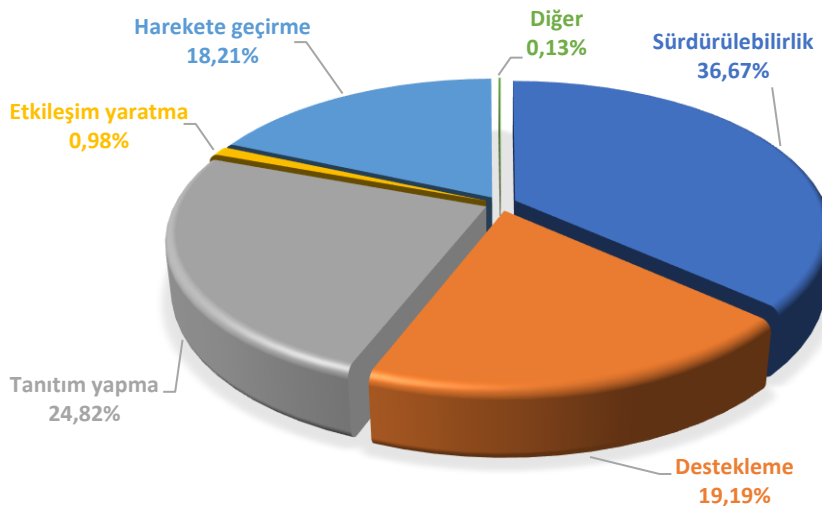
Görsellerde karşıt kodunu incelemek için; *sağlıksız üretim/tüketim*, *sağlıksız hayvancılık*, *israf*, *karbon salınımı* ve *geri dönüştürülemeyen ürünler* betimleyici temsilleri oluşturulmuştur. Instagram paylaşımlarının görsellerindeki karşıt koduna ilişkin bilgiler incelendiğinde; 1981 görselde karşıt kodunun bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. İlgili paylaşımların 88’inde “sağlıksız üretim/tüketim”, 56’sında “karbon salınımı”, 44’ünde “sağlıksız hayvancılık”, 38’inde “israf”, 32’sinde “geri dönüştürülemeyen ürünler” karşıt kodlu temsiller yer almıştır (Şekil 7). Paylaşım görsellerinin 52’sinde ise “diğer” karşıt kodlu temsile yer verilmiştir. *Diğer* kategorisindeki temsiller; savaş, böcek ilaçları (*pesticides*), haksız yere toprağı ele geçirme (*land grabbing*) ve tahrip edilmiş doğa ile ilgilidir.

Şekil 7. Paylaşımların Görsellerindeki Karşıt Kodlu Betimleyici Temsiller

Basılı kaynaklardaki karşıt kodlu temsiller de Instagram'dakilerle büyük ölçüde örtüşürken en önemli fark geri dönüştürülemeyen ürünlerle ilgili bir görselin bulunmamasıdır. 43 basılı kaynak içerisindeki toplam 1266 görselin 38'inde "sağlıksız üretim/tüketim", 17'sinde "karbon salınımı", 7'sinde "sağlıksız hayvancılık", 2'sinde "israf" temsili bulunduğu tespit edilmiştir. Görsellerin 17'sinde mevcut kategorilerin dışında (diğer) temsiller bulunmuştur. Bu temsillerde süpermarketler ve hukuksuz yoldan ilhak edilen topraklar (*land grabbing*) gösterilmektedir. 1266 görselin 1185'inde bir karşıt kodu bulunmamaktadır. Görsellerde de metinlerde olduğu gibi karşıt koduna az rastlanmıştır. Bununla birlikte en sık kullanılan karşıt kodlu temsil *sağlıksız üretim/tüketime* yöneliktir. Slow Food Hareketi gerek metinlerinde gerekse görsellerinde karşıtıdan nadiren bahsetmiştir. Karşıtını ele aldığı anda ise agresif, sert mesajlardan kaçınmıştır.

Görsellerde hedef kodunu incelemek için; *sürdürülebilirlik*, *tanıtım yapma*, *destekleme*, *harekete geçirme* ve *etkileşim yaratma* betimleyici temsilleri oluşturulmuştur. Instagram görsellerinde hedef koduna ilişkin bilgiler incelendiğinde; 860 "sürdürülebilirlik", 572 "tanıtım yapma", 436 "destekleme", 417 "harekete geçirme" ve 23 "etkileşim yaratma" temsili yer aldığı anlaşılmıştır. 3 görselde ise "diğer" temsillerin bulunduğu tespit edilmiştir (Şekil 8).

Şekil 8. Paylaşımların Görsellerindeki Hedef Kodlu Betimleyici Temsiller

Instagram paylaşımlarında öne çıkan temsiller basılı kaynaklarda da paralellik göstermiştir. 43 basılı kaynak içerisindeki toplam 1266 görselin; 589’unda “sürdürülebilirlik”, 333’ünde “destekleme”, 262’sinde “tanıtım yapma”, 82’sinde “harekete geçirme” hedef kodlu betimleyici temsiller yer almıştır. *Etkileşim yaratma* temsiline yönelik herhangi bir veri bulunamamıştır. Her iki iletişim formunda da *sürdürülebilirlik*, *tanıtım yapma* ve *destekleme* en fazla kullanılan temsiller olurken görsellerde ilk sırada *sürdürülebilirlik* temsili yer almıştır. Bu bilgilerden hareketler Slow Food’un Instagram görsellerini kamuoyu oluşturma yönünde etkin şekilde kullanırken takipçileriyle etkileşim kurma açısından başarılı görseller oluşturamadığı anlaşılmıştır. Basılı kaynaklarda ise *etkileşim yaratma* temsili hiç yoktur. Bunun önemli nedenlerinden biri çevrimdışı kaynakların karşılıklı iletişime müsait olmayan yapısıdır. 2000’lerin başında ortaya çıkan Web 2.0 araçlarıyla kurulan internet aracılı diyalogik iletişim ise bu konuda büyük bir fırsat yaratmıştır. Ancak çevrimiçi görsellerin toplamı içerisinde çok düşük bir orana sahip olan *etkileşim yaratma* temsili Slow Food’un bu fırsatı değerlendiremediğini göstermiştir.

Slow Food Hareketinin paylaşımlarındaki etkileşimi ölçmeye yönelik olarak Instagram paylaşımlarının beğeni, görüntülenme ve yorum sayıları incelenmiştir. Slow Food Hareketinin Instagram’da paylaşım yapmaya başladığı 2014’te sosyal medya da dünya genelinde kullanıcı sayısı ve etkileşim bakımından henüz başlangıç aşamasındadır. Söz konusu seyir Slow Food’un ilk yıllardaki paylaşımlarında da izlenmiştir. Söz gelimi 2014 yılına ait en fazla beğeni alan postlardaki beğeni sayıları 64, 53, 50, 43 gibi bir seyir izlerken; 2015 yılında beğeni sayısı 4 kat artarak 227, 213, 198, 187’lere ulaşmıştır. 2017 senesinde paylaşım yapma sıklığında ve paylaşımlara ait beğeni sayılarında bir sıçrama yaşandığı görülmüştür. 2017 yılında toplam paylaşım sayısı 348 iken en fazla beğeni alan paylaşımdaki beğeni sayısı 1465’tir. Beğeni sayılarının yükselmesinin önemli nedenlerinden biri Slow Food’un etiket (*hashtag*) kullanımındaki artıştır.

Dikkat çekici verilerden biri yıllar içindeki beğeni sayıları en fazla 2000-3000 arasında değişkenlik gösterirken bu sayının 2020 yılındaki bir paylaşımda 8742'ye, 2022'deki bir paylaşımda 9201'e yükselmiş olmasıdır. İki paylaşımın devamında beğeni sayısının tekrar 2000'lere düşmesi yüksek beğeni alan paylaşımlar için Instagram'da "tanıtım yapıldığı" (*sponsored post*) ihtimalini güçlendirmiştir²¹. Slow Food zaman zaman ücretli ortaklıklar kurarak paylaşımlar yapmıştır. Bu tür paylaşımlar etkileşimi artırdığı için beğeni ve yorum sayıları da artmıştır. Slow Food'un yüksek beğeni sayısına sahip diğer paylaşımlarında aktivist ve farkındalık yaratmaya yönelik içerikler ve yemek tarifli içerikler öne çıkmıştır²².

Beğenin yanı sıra etkileşimi tespit etmek amacıyla incelenen yorum sayılarına ilişkin verilere bakıldığında toplam 2291 paylaşımın 377'sinde hiçbir yorum bulunmadığı, 1702'sinde ise Slow Food'un bir yorumunun bulunmadığı tespit edilmiştir. 2291 paylaşımın içerisinde toplam 10.418 yorum bulunmakla birlikte yalnızca 212 paylaşımda Slow Food'un yorumu ya da yorumlara yanıt bulunmuştur. Paylaşımlarda Slow Food'un az sayıda yorumunun bulunması interaktif iletişim konusunda sosyal medyanın etkin kullanılmadığını ortaya koymuştur. Slow Food yorumlarının bir bölümünde yalnızca simgelerle (*emoji*) yanıt vermiştir. Az sayıda yorumda ise takipçiler tarafından sorulan sorulara ve takipçilerin tespitlerine yönelik yanıtlar verilmiştir. Bir araç olmanın yanı sıra tartışma alanı yaratması bakımından bir amaç olarak da sosyal medyanın Slow Food Hareketi tarafından efektif biçimde kullanılmadığı anlaşılmıştır.

²¹ Instagram'da reklam verme diğer bir ifadeyle tanıtım yapma paylaşımın etkileşimini artırmaya yönelik yapılan ticari bir faaliyettir. Paylaşımın geniş kitlelere ulaşmasını sağlayan faaliyet için belirli ücretlendirmeler yapılmaktadır. Hedef kitlesinin, tanıtım yapılacak gün sayısının seçildiği ve seçimler sonucunda ücretlerin değiştiği faaliyet bir pazarlama aracı olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle de hesabın bir işletme hesabı (*business account*) olması gerekmektedir. Ancak sosyal medya ağlarının kullanımının artmasıyla birlikte sivil toplum kuruluşları gibi kâr amacı gütmeyen kuruluşlar da etkinliklerini duyurabilmek, yetkililerin dikkatini çekebilmek ve farkındalık yaratabilmek için sponsorlu paylaşımlar hazırlamaktadırlar.

²² 01.05.2017, 07.12.2017, 04.07.2018, 24.09.2018, 31.03.2019 tarihli paylaşımlar içinde bulundukları yıllara ait yüksek beğeni alan paylaşımlara örnektir. Bu paylaşımlarda aktivist ve farkındalık yaratmaya yönelik görseller paylaşılmıştır. 12.07.2018, 7.01.2019 tarihli postlar içinde bulundukları yıllara ait yüksek beğeni alan postlara örnektir. Bu postlarda ise tarif içerikli paylaşımlar yapılmıştır.

Slow Food Instagram paylaşımlarında hem görsel hem de metin kategorilerinde “genç bir dil” kullanmamıştır. Bu sonuç; hareketin kendi yorumlarının niteliği ve azlığı, metinlerde kullandığı ifadeler ve anlatım biçimleri, görsel seçimleri ve çeşitliliği analiz edildiğinde ortaya çıkmıştır. Slow Food çevrimiçi iletişimi ilişki biçimlerine tam anlamıyla entegre edememiştir. 2014 yılında kullanılmaya başlanan Instagram hesabında geçmiş tarihli paylaşım görsellerinin bugün tekrar kullanılması, yıllar içinde metinlerin uzunluğunun artması, yorumlarda etkileşimin sınırlı olması Slow Food Hareketinin mesajlarını geniş bir kamuya duyurma çabalarını olumsuz etkileyecek unsurlardır.

Basılı kaynakların metin dili ve görsel dili değerlendirildiğinde ise kaynakların genelinin tanıtım yapmaya yönelik olması hareketin önemli kamuoyu oluşturma araçlarından birinin basılı kaynaklar olduğunu göstermiştir. Bir diğer önemli kamuoyu yaratma biçimi olan etkinlikler Slow Food Hareketinin merkezinde yer almaktadır. Bu nedenle sanal iletişimin yanı sıra basılı kaynaklar aracılığıyla kurulan iletişimde de etkinlikler öne çıkarılmıştır. Basılı kaynakların öne çıkan diğer özellikleri arasında şunlar sayılabilir; öncelikle geçmiş tarihli kaynaklar güncel olanlarla kıyaslandığında estetik açıdan değişime uğramıştır. Kapak dahil kullanılan görsellerin kalitesi ile baskı kağıdının kalitesindeki değişiklikler daha profesyonel ekiplerle çalışıldığını göstermiştir. İkinci olarak Slow Food Hareketi hedef kitlesi olarak üreticileri ve tüketicileri eğitmeyi misyon edinmiştir. Bu nedenle basılı kaynakları arasında tanıtım yapmaya yönelik kaynaklardan sonra sırayı eğitim içerikli kaynaklar almıştır. Aynı zamanda birer aktivist unsur olarak değerlendirilen bu kaynaklar aracılığıyla hem farkındalık artırmak hem de bilgilendirme yapmak hedeflenmiştir. Üçüncü olarak kaynakların tamamına yakınında geri dönüştürülmüş ürünlerden elde edilen kâğıtların kullanıldığına dair ibareler vardır. Böylelikle Slow Food gıda hareketi olmanın yanı sıra ekolojik bir hareket olduğunu vurgulamıştır. Basılı kaynakların Slow Food Hareketi tarafından giderek daha az tercih edilmeye başlanması iletişim olarak kaynakların alternatif ya da bütünleşik araçlar olarak

değerlendirilmeye başlandığı ortaya koymuştur. Ancak uzmanından temin edilen uzun makaleler, gazete ve dergi gibi geleneksel iletişim araçları için yapılan röportajlar, eğitim materyali olarak hazırlanan çıktılar hareket için önemini korumaya devam etmiştir. Geleneksel pratiklerinden vaz geçmek istemeyen hareket sayılarını azaltıyor olsa da basılı kaynakları yayınlamaya devam etmiştir.

Bununla birlikte uluslararası bağların kurulmasında zaman ve mekân avantajı sağlayan dijital iletişimin küresel bir toplumsal hareket tarafından etkili kullanılması durumunda önemli avantajlar ortaya çıkaracağı düşünülmektedir. Aynı zamanda dijital ağların fiziki iletişimle kıyaslandığında güçlü bağlar kurulmasına yardımcı olup olamayacağı konusu hala tartışmalıdır (Mosca ve della Porta, 2009: 200-206). Ancak geleceğin artarak dijitalleşiyor olması toplumsal hareketlerin sanal ağları daha fazla araçları, amaçları ve stratejileri arasına katmaları gerektiğini de düşündürmektedir.

3.2.3. Bulguların Bütüncül Değerlendirmesi

Toplumsal hareketler 1960'larla birlikte önemli bir değişim geçirmiştir. Kimlik olgusu da yeni hareketlerle birlikte tanım ve kapsam boyutlarında değişmiştir. Toplumsal hareketlerin merkezindeki kolektif kimlik dayanışmaya teşvik eden bir kavramdır. Başka bir ifadeyle kolektif kimlik aktörlerin dünyayı anlayabilmesi ve değiştirebilmesi için motive edici bir role sahiptir. Bu bağlamda “ışık tayfı diski” benzetmesi²³ kolektif kimliğin önemini anlatmada güzel bir örnek oluşturmaktadır. Renk dilimlerinden oluşan ve renk tayfinin tümünü içeren bir disk hızla çevrildiğinde renkler tek parça haline gelerek saf beyaza dönüşmektedir. Hız azalınca ise beyaz kendisini oluşturan renklere yeniden ayırır. Kolektif bir kimlik oluştuğunda da hedeflerin, karşıtların ve tüm kimliklerin -ırk, din, milliyet vb.- renklerini içine alarak bütün halinde hareket etmeye başlayacak ve

²³ Işık tayfı benzetmesi Giovanni Arrighi vd. (2015: 34) tarafından kaleme alınan Sistem Karşıtı Hareketler kitabında, devlet, ulus ve sınıfları açıklamak için kullanmıştır.

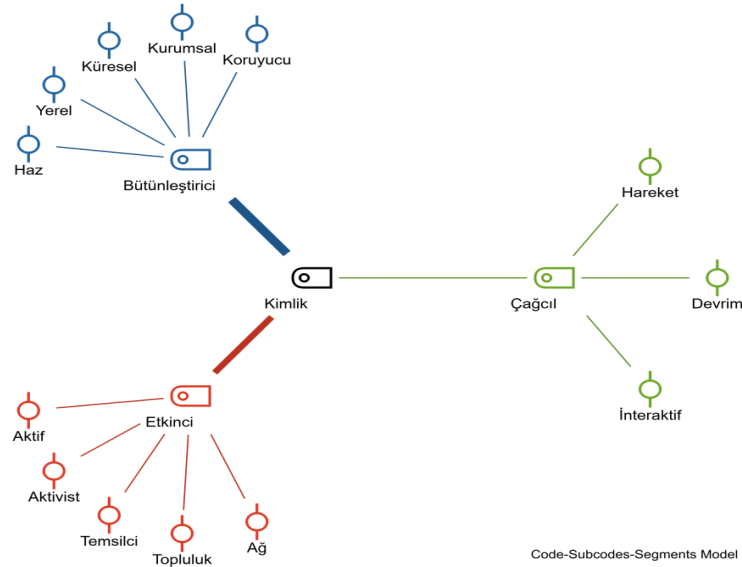
beyaza; toplumsal hareketlere dönüşecektir. Kolektif kimlik oluşmadığı sürece ise toplumsal bir hareketten söz etmek mümkün değildir. Diğer bir ifadeyle toplumsal bir hareket kimlik, karşıt ve hedef ilkelerinin bütününden oluşmaktadır (Castells, 2006 ve 2013). Birbirlerine sürekli şekilde göndermede bulunan bu unsurlar da hareket tarafından net biçimde tanımlanmalı ve ifade edilmelidir.

Kimlik, aktörlerin karşıtları tarafından görmezden gelinen varlıklarını ortaya koyan bir bilinç ve duygu durumunu ifade etmektedir. Kolektif ya da kişisel fark etmeksizin kimlik inşa sürecinde “diğer”ine (karşıtına) ihtiyaç duymakta ve ondan faydalanmaktadır (Bilgin, 2007: 64-69 ve 165). Çatışmanın merkezinde yer alan kimlik benzerlikler ve farklılıklar üzerinden ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle eşsiz ve benzer yönlerin vurgulandığı kimlik aynı zamanda karşıta yönelik geliştirilen söylemlerle biçimlendirilmektedir (Derrida, 1973: 133-139). Toplumsal hareketler de semboller, temsiller ve söylemler aracılığıyla farklı politik aktörlerle aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları vurgulayarak hem kendi kimliklerini inşa etmektedirler hem de toplumsal kimliğin şekillenmesinde rol oynamaktadırlar (Tilly vd., 2022: 30).

Bu bilgilerden hareketle Slow Food’un söylemleri, eylemleri ve temsilleri aracılığıyla; öncelikle *bütünleştirici*, ikinci olarak *etkinci* ve son olarak *çağcıl kimlikler* inşa ettiği ortaya çıkmıştır. Söz konusu kimlik kategorileri etnografik analizin bulguları ile basılı ve dijital kaynaklardaki anahtar kelimelerin ve görsel temsillerin incelenmesiyle elde edilen bulguların değerlendirilmesiyle oluşturulmuştur. Kimlik kategorileri basılı ve dijital kaynakların metinlerinin Maxqda 2022 programına girilerek kodlanmasından sonra Code-Subcode-Segment Modeli ile görselleştirilmiştir (Şekil 9).

Bütünleştirici kimlik; Slow Food’un kendisini tanımlama biçimleriyle yerel ve küresel unsurlar çerçevesinde kurduğu iletişimde kendisini nasıl konumlandığını açıklamaktadır. *Etkinci kimlik*; Slow Food’un ön plana çıkardığı etkinliklerde kendi ağı ile kurduğu ilişkiler aracılığıyla kendisini nasıl konumlandığını ve şiddet içermeyen

eylemlerini nasıl kurguladığını açıklamaktadır. *Çağcıl kimlik*; Slow Food'un değişen toplumsal koşullar karşısında organizasyon ve aktörler bağlamında kendisini nasıl konumlandığını açıklamaktadır. Slow Food iletişimde ve etkinliklerinde en fazla bütünleştirici kimliğini ortaya koymuştur. Hareket yerel olanı muhafaza ederek küreselleşmeyi hedeflerken kendisini hazzın ve yerel olanın koruyucusu olarak konumlandırmıştır. Yerel vurgusunun yanına ulusal, uluslararası ve küreseli de ekleyen Hareket küyerel kimliğini pekiştirmiştir.

Şekil 9. Slow Food Hareketinin Kimlik Kategorileri

Etnografik analizde görüldüğü üzere geleneklerine bağlı İtalyanların hayat felsefesini neşe, haz ve estetik oluşturmaktadır. Bu üç unsur İtalyan kimliği kadar Slow Food Hareketinin kimliği açısından da belirleyicidir ve üç unsurun birleştiği önemli ritüel alanlarından biri yemek sofralardır. Yemek yalnızca fiziksel bir beslenme davranışı değil aynı zamanda birlikteliğin olduğu, hazzın paylaşıldığı bir zaman dilimidir. Yemek, kültürel ve politik bir eylemdir. Ancak geçmişte semt pazarlarını dolaşarak evlerin mutfaklarına ulaşan bu ritüel günümüzde özel alandan çıkarak kamusal alanın nesnesine dönüşmüştür.

Slow Food'un gerçekleştirdiği lezzet eğitimi atölyeleri; yerel etkinliklerde, uluslararası olanlara nazaran daha gayrı resmi toplantılar şeklinde gerçekleşmiştir. İtalya merkezli yerel oluşumlarca -konvivya- yürütölen etkinlikler, eğitimin yanı sıra “iyi, temiz ve adil” gıdanın müzakere edildiği sosyalleşme alanlarıdır. Kültürel sermayenin oluşumuna katkı sağlayan bu ortamlarda haz olgusu kimlik olarak öne çıkarken aynı zamanda bireysel tercihlerin de ifadesi haline gelmiştir (Bourdieu, 2010; Pietrykowski, 2004).

Yerel mutfaklar ve geleneksel yemekler her geçen gün biraz daha küreselleşen ağların içinde üretilmektedirler (Pietrykowski, 2004: 310). Endüstrileşmenin etkisiyle üretici-tüketici arasında artan fiziki mesafe beraberinde sosyal mesafeyi de artırmış ve bu durum kültürel bağları tehdit etmeye başlamıştır (Fischler, 1988: 289). Uzaklaşmanın ortaya çıkardığı kopuş tehlikesinin antitezi olarak *bütünleşme*, hareketin hem iç hem de dış yapılanmasında belirginleşmiştir. İ yapılanmada; tek lider üzerinden işleyen merkezi yapının değiştirilerek çoklu liderliğe dönüştürölmesi kararı alınmıştır. Henüz uygulanmaya başlanmasa da alınan bu kararla küresel kamuyu bütünleştirmenin hedeflendiği ortaya konulmuştur. Ancak i yapıdaki bu değişimin geleceğe dönük bir stratejiyle desteklenmemesi halinde aktörlerle hareket arasındaki bağları zayıflatacağı düşünölmektedir.

Tüketici, üretici, politikacı, eğitici gibi farklı kimliklerde aktörleri bulunan Slow Food dış yapılanmasında ise yapılandırılmış üyelik sistemine alternatif olarak topluluk sistemine geçmiştir. Yerel ile küresel arasındaki sınırların bulanıklaştığı günümüzde Slow Food yerel özerkliği savunurken küresel değiş-tokuşun önemini de vurgulamaya devam etmiştir (Ackerman-Leist, 2013). Hank Johnston vd.'nin de (1999: 140-142) belirttiği gibi toplumsal hareketler değişen toplumsal koşullarla kimlikler arasında bağ kurulmasına yardımcı olurlar. Bu bağlamda Slow Food yapısını topluluklara doğru evriltirken katılımı

esnekleştirmiştir. Böylece farklı kimliklerin *bir aradalığı* sağlanırken müzakere için de yeni alanlar yaratılmıştır.

Hareketin en önemli müzakere alanın düzenlediği etkinlikler olduğu bulgusu hem etnografik hem de netnografik analizlerin ortak sonucudur. Slow Food etkinliklere verdiği önem bağlamında *etkinci kimliğe* sahiptir. Etkinlikler ikna edici toplumsal ve politik mesajlar iletmek açısından toplumsal hareketler tarafından yoğun olarak kullanılmıştır (Frost ve Laing, 2013; Kozinets, 2002). Arendt de (1994) insanın kaybettiği değeri kazanması çabasında *insan etkinliklerini (vita activa)* öne çıkarmıştır. Emek, iş ve eylemden oluşan insan etkinlikleri içinde en üst sıraya yerleştirilen eylem aynı zamanda politika yapma alanı olan kamusal alanla ilişkilendirilmiştir. Slow Food'un kamusal alan yaratma aracı etkinlikleridir. Gündelik hayatın karmaşasından uzaklaşan insanların farklı benliklerini keşfetmesini sağlayan etkinlikler; bireylerin “normal” zamanda görmezden geldikleri toplumsal ve politik mesajlara da açık oldukları alanlardır (Kozinets, 2002). Bu bağlamda Slow Food'un etkinlikleri de farklı kimliklerin bir araya gelerek bilgi ve fikir alışverişi yaptığı, sorunları tartıştığı kamusal alanlar haline gelmiştir.

Etkinci kimliğinin, Hareketin konvivya sistemiyle de ilişkili olduğu düşünülmektedir. Konvivya oluşumları yerel düzeyde fiziki kamusal alanların yaratılmasında işlevseldirler. Bunun yanı sıra küreselleşmeyle birlikte sivil toplumun esnekleşmesi Slow Food'un yapılanmasında da yansıma bulmuştur. Sonuç olarak hiyerarşik yapıli konvivya sistemine topluluklar eklemlenmiştir. Bu bağlamda Hareket etkinci kimliğiyle birlikte bütünleştirici kimliğini de güçlendirmiştir. Katılımdaki bürokratik engelleri kaldırmayı amaçladığı anlaşılan Slow Food sivil toplumda yaşanan yatay yönlü değişime uyumlanmaya çalışmıştır.

Slow Food yapısal ve felsefi açılarından yeniliklere açık bir anlayışa sahip olması bağlamında *çağcıl kimliğe* sahiptir. Hareket 1980'lerin sonunda kendilerini gastronomik devrimciler olarak tanımlayan aktivistler tarafından ortaya çıkmıştır (Dunlap, 2012: 39).

Ancak toplumların değişen doğasıyla birlikte; çatışma alanı üretim araçlarının yönetiminden kültürel üretime kaymış, bireyler yaşam dünyalarını kurarken kimliklerini ön plana çıkarmış ve maddi kazanımlardan ziyade bireysel özerkliklerini talep etmeye başlamışlardır. Böylelikle eski iktidar odaklı toplumsal hareketlerin devrimci kimliğinde önemli bir dönüşüm yaşanmıştır (della Porta ve Diani, 2020; Jasper, 2002; Touraine, 2016). Bir tanımlama unsuru olarak kimlik vasıtasıyla özneler kendi sınırlarını çizerek “diğerleri”nden ayrıldıkları yönleri ortaya koymuşlardır.

Toplumsal gerçeklikle özneler arasındaki ve öznelerin kendi arasındaki etkileşimleri neticesinde ortaya çıkan kimlikler verili ve sabit değildirler (Hall, 2014: 280-281; Neuman, 2008: 131-132). Diğer bir ifadeyle bir toplumsal aktör olarak özne eylemleriyle toplumu, toplum da aktörlerin imajını şekillendirmektedir. Temsillerin ve imajların koşullara ve zamana göre yeniden biçimlenmesi kimliklerin durumsallığını ortaya koymaktadır (Bilgin, 2007: 211-213; Hall, 2014: 280). Bu bağlamda Slow Food’un kurucu aktivistlerinin devrimci ruh ile başlattıkları Hareket de zaman içinde evrilmiştir. Çevrimiçi ve çevrimdışı kaynakların analizindeki bulgular kapsamında Hareketin söylemlerinin yıllar içerisinde değişmesi ve “devrim”in daha az vurgulanmaya başlanması bu nedenledir. Söz gelimi artık kapitalist fast-food kültürünü ortadan kaldırmak yerine duyulara hitap ederek yeme eylemini yavaşlatmak amaçlanmaktadır. Kökten değişim hedefiyle yola çıkan Slow Food hem etnografik hem de netnografik analizlerde ortaya konulduğu üzere zaman içinde sağlıklı, sürdürülebilir üretimin ve tüketimin teşvikine yönelik farkındalık yaratmaya odaklanmıştır. Hem toplumsal koşulların hem de toplumsal hareketlerin yaşadığı değişimle birlikte Hareketin devrimci kimliği evrimci bir niteliğe dönüşmüştür. Tüm bu dönüşümler Hareketin çağcıl kimliğine işaret etmektedir. Toplumsal hareketlerin hayatta kalmak için modern çağın akışkan yapısına kendi yöntemleriyle uyum sağlamaları gerekmektedir. Slow Food’un kullandığı iletişim araçlarını, iletişim ve eylem biçimlerini hatta felsefesini ve hedeflerini

dönüştürme konusunda esnek olması da çağcıl kimliğinin bir parçası olarak değerlendirilmiştir.

Kimlik kapsamında *bütüncül, etkin ve çağcıl* bir duruş sergilediği tespit edilen Slow Food'un, birinci araştırma sorusunun ikinci alt sorusu bağlamında iletişimde ve eylemlerinde kimliğini öne çıkardığı anlaşılmıştır. Castells'in (2006: 69-70) de belirttiği gibi, *bir toplumsal hareket ne diyorsa odur*. Dolayısıyla hareket eylemleriyle, söylemleriyle kendisini tanımlamaktadır ve tanımlamalıdır. Diğer taraftan özellikle çağcıl kimliği çerçevesinde değerlendirildiğinde Hareketin dijitalleşme bağlamında iki konuda eksik olduğu ortaya çıkmıştır. Bu aynı zamanda birinci araştırma sorusunun ilk alt sorusuna, *“Küyerel toplumsal hareketlerin kendilerini tanımlama sürecinde dijitalleşmenin rolü nedir?”*, yanıt vermektedir. Slow Food ilk olarak dijitalleşmenin değişim ve adaptasyon hızına isminde olduğu gibi yavaş tepki vermektedir. Strateji ve planlama konularında hem yavaşlık hem de yetersizlik söz konusudur. İkinci eksiklik ise Slow Food'un dijital araçları kullanırken dahi analogik zihin yapısıyla hareket ediyor olmasıdır. Sanal ağlarda kullanılan görseller, verilen mesajlar güncel koşulların gerektirdiği dinamizme sahip değildir. Instagram'ın kullanılmaya başlandığı yıllarda paylaşılan görsellerin, ilerleyen yıllarda tekrar kullanılıyor olması, metin dilinin ansiklopedik olması, yıllar içinde metinlerin uzunluklarının artıyor olması hareketin dijital zihin yapısına ulaşamadığını ortaya çıkarmıştır.

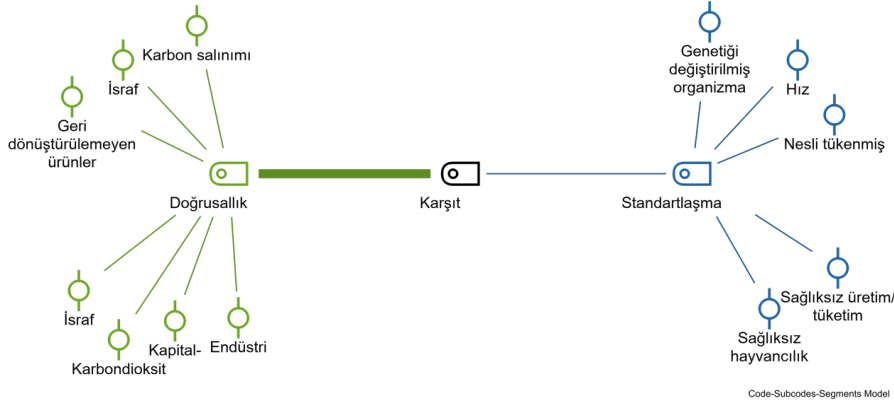
Dijital teknolojileri etkin kullanma konusunda yavaş olmakla birlikte Hareket, dijitalleşmenin yeni mekân algısı doğrultusunda merkezsizleşme eğilimi göstermiştir. Bu durum Bennett'in (2003) da belirttiği gibi toplumsal hareketlerin, hızla değişen hedeflere uyumlanarak sürekli biçimde yeni kampanyaların üretiminde yol gösterici olmalarını gerektirmektedir. Bu bağlamda Slow Food'un dijital araçları kullanma konusunda eksik kaldığı taraflar olmakla birlikte Instagram hesabı üzerinde yürüttüğü devir-teslim (*take over*) pratiği yol gösterici uygulamalardan biridir. Böylelikle Hareketin aktörleri

kendilerini “özel” ve “ayrıcalıklı” hissederek güçlü bağlar inşa edeceklerdir. Bu kapsamda ikinci araştırma sorusunun ikinci alt sorusu bağlamında *küyerel Slow Food Hareketinin küresel kamusal alan inşa etme sürecinde*; öncelikle iletişimi merkezsizleştirme stratejisi uyguladığı anlaşılmaktadır. İkinci olarak ise Slow Food *müzakereyi ve kamusal eylemi biçimlendirirken* aktörlerine aktif roller vererek sorumluluğu paylaşma eğilimi göstermektedir.

Hareket dijital teknolojiler aracılığıyla geleneksel iletişimin tek yönlülüğünü ortadan kaldırarak kullanıcıları birer *üretim ortaklarına* dönüştürmüştür. Bu, üretime katkıda bulunan kullanıcıların dijital ağlarda yeni kimlikler ve yeni anlamlar inşa etmelerine fırsat sağlamaktadır. Bu bağlamda Habermas’ın (2011b) *ortaklaşa yorumlama süreci* olarak tanımladığı iletişimsel eylemin dijital ağlarda kurulabilmesi mümkündür. Habermasçı anlamda kamusal alanın iletişimsel eylem aracılığıyla yeniden üretilen bir iletişim ağı olmasından hareketle de dijital iletişimin kamusal alanın inşasına katkısı kaçınılmazdır. Ancak diğer taraftan Instagram hesabını devralan aktörlerin -hesabın yeni ve geçici yöneticisinin- kendi coğrafi ve kültürel sınırlarının dışına çıkmasının ne kadar mümkün olacağı önemli bir soru işaretidir. Çünkü yalnızca coğrafi ve kültürel değil ekonomik, toplumsal ve fiziki koşullar da gıdayla ilgili konularda küresel etkileşim yaratmayı zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla Slow Food, İtalya sınırlarından çıkarak uluslararasılaşabilir ancak iletişimin yerel kalma riski bulunmaktadır. Nihayetinde, birinci ve ikinci araştırma sorularının ilk alt soruları bağlamında *küyerel hareketlerin kendilerini tanımlama sürecinde dijitalleşmenin* görünürlüğü ve etkinliği artırmada önemli rol oynadığı, *kamusal alan oluşturma sürecinde* de aktörlerin aktif olmalarını sağlayarak hem müzakere ortamının hem de katılımın tesisine katkı sağladıkları anlaşılmıştır. Diğer taraftan ise toplumsal hareketlerin; dijitalleşmenin üstleneceği rolü kendi eylemleriyle, daha önemlisi kendi yeterlilikleriyle ve yetenekleriyle biçimlendirdikleri ortaya çıkmıştır.

Bununla birlikte dijitalleşme süreci toplumsal hareketlerin karşıtlarını - düşmanlarını- ve karşıtlarına yönelik tavırlarını ortaya koymaları için de önemli fırsatlar sunmuştur. Slow Food ne iletişimini ne de eylemlerini karşıtları üzerinden inşa etmiyor olsa da Hareket düşmanını net biçimde göstermektedir. Bulgular doğrultusunda Slow Food Hareketinin *karşıtını biçimlendirmesine* yönelik; *doğrusallık karşıtı* ve *standartlaşma karşıtı* olmak üzere iki karşıt kategorisi belirlenmiştir. Karşıt kategorileri etnografik analizin bulguları ile basılı ve dijital kaynaklardaki anahtar kelimelerin ve görsel temsillerin incelenmesiyle elde edilen bulguların değerlendirilmesiyle oluşturulmuştur. Kategoriler basılı ve dijital kaynakların metinlerinin Maxqda 2022 programına girilerek kodlanmasından sonra Code-Subcode-Segment Modeli ile görselleştirilmiştir (Şekil 10). *Doğrusallık karşıtlığı*, “döngüsel ekonomi”²⁴ kavramına atıfta bulunmaktadır. Kullanılan malzemelerin ve kaynakların kullanım sonunda ürün döngüsüne yeniden dahil eden döngüsellik karşısında doğrusallık ise; tek kullanımlılığı ve atık fazlalığını ifade etmektedir. Ekosistemin hızlı biçimde yok olmasına neden olan doğrusallık Slow Food’un karşıtlarından birini oluşturmuştur. *Standartlaşma karşıtlığı*, sanayileşmenin sunduğu teknik olanaklarla birlikte seri üretime geçişi ve makineleşmenin mallarla birlikte kültürel ürünleri de tek-tipleştirmesini ifade etmektedir. Gıda hareketi olan Slow Food söylemleriyle endüstriyel gıda üretiminin ve tüketiminin yalnızca toplum sağlığını değil toplumsal yaşamı ve kültürü de standartlaştırdığını ifade etmiş; dolayısıyla bu olguyu karşıtı olarak konumlandırmıştır.

²⁴ *Döngüsel ekonomi*; doğal, kültürel, insani, üretilmiş veya finansal fark etmeksizin tüm varlıkların değerlerini korumak ve stokları yönetmek anlamına gelmektedir. En sürdürülebilir post-endüstriyel ekonomi-iş modellerinden biri olan döngüsel ekonomi, nesnelerin üretimini ve kullanımını optimize etmeyi; stokların kullanım değerini en yüksek fayda-değer seviyesinde tutmayı ve bu stokları diğer ekonomik seçeneklerle rekabet halinde karlı bir şekilde yönetmeyi amaçlamaktadır (Stahel, 2019: 22-23).

Şekil 10. Slow Food Hareketinin Karşıt Kategorileri

Seri üretim ile hız insanları sağlıksız üretime ve tüketime yönlendirmektedir. Bu durumun sofrası kültüründen biyoçeşitliliğe kadar geniş kapsamda etkiler yarattığını söyleyen Hareketin karşıt olarak konumlandıkları döngüsel ekonomi modelinin varsayımlarıyla örtüşmektedir. Daha az yoğun, temiz bir tarım modelini destekleyerek doğrusallığı karşıtı olarak konumlandıran Hareket sanayileşmenin hem kültürel hem de sosyo-ekonomik açılardan standartlaşmayı beraberinde getirdiğini vurgulayarak gıdayı politikleştirmiştir.

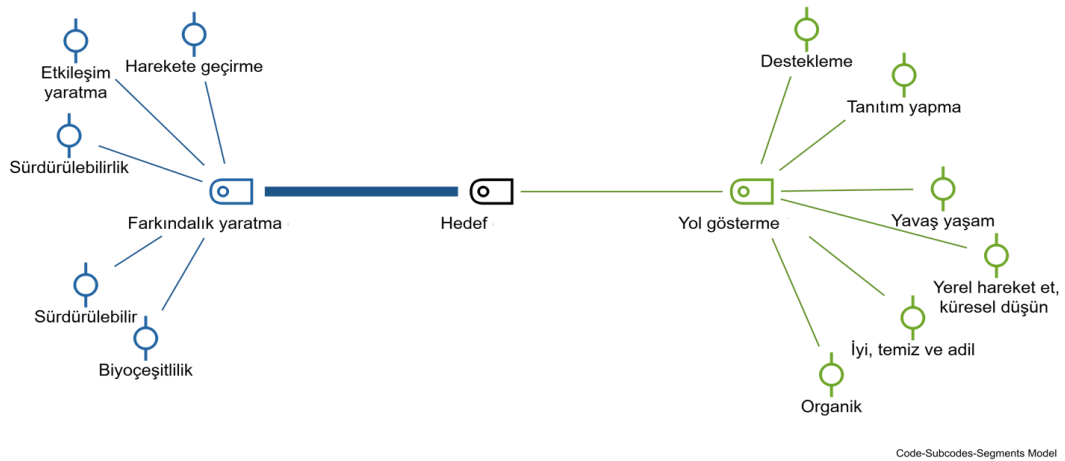
Slow Food Roma'daki McDonalds' restoranını protesto etmesiyle tarihe geçmiştir. Söz konusu sembolik eylem hareketin kurucularının fast-food kültürüyle temsil edilen standartlaşmaya karşı olduklarını desteklemektedir. Hareketin standartlaşma karşıtlığı en genel perspektifte endüstriyel üretim ve tüketim biçimlerine yönelik tavrında ortaya çıkmıştır. Endüstriyel pratikler; hayvanları ve çevreyi suiistimal ettiği, üreticilerle çalışanları sömürdüğü, tüketicilerin sağlıklarının bozulmasına neden olduğu ve yeme zevkine, yerel yemeklerin farklılıklarına saldırdığı için eleştirilmiştir (Sassatelli ve Davolio, 2010). Hareket standartlaşmaya neden olan endüstrileşmeyle mücadelesini aktörlerine verdiği eğitimlerle sürdürmüştür. Böylelikle eski hareketlerin yıkıcı protestoları yeni hareketlerle birlikte şiddetten arınmış ve yapıcı eylemlere dönüşmüştür. Bu dönüşüm hareketlerin karşıtlarını nasıl konumlandıklarıyla yakından ilişkilidir. Aynı zamanda birinci araştırma sorusu ve alt soruları da söz konusu dönüşüm bağlamında

yanıtlanmış olmaktadır. Bu kapsamda öncelikle pozitif iletişim ve eylem stratejisi izlediği tespit edilen Slow Food Hareketinin *neye karşı olduğundan ziyade neye taraf olduğunu* öne çıkardığını söylemek gerekmektedir. Dolayısıyla karşıt olgusunun yeni hareketlerle birlikte nadiren görünürleştiği ortaya çıkmıştır. Sonrasında da toplumsal hareketlerin küreselleşme sürecinde geçmiş hareketlerin aksine kendilerini karşıtları üzerinden tanımlamadıkları bunun yerine hedeflerini ve kimliklerini öne çıkardıkları ve mücadelelerini kendi seferberlikleri üzerinden kurguladıkları anlaşılmıştır.

Slow Food Hareketinin iletişim ve eylemlerinde etkinliklerinin ön planda olması bununla ilişkilidir. Kamusal alan inşasında fiziki mekanlardaki etkinliklerin ve dolayısıyla yüz yüze iletişimin hala büyük bir rolü bulunmaktadır. Araştırmanın ikinci araştırma sorusunun alt soruları bağlamında *küresel kamusal alanın inşasında müzakerenin ve kamusal eylemin* etkinlikler merkezinde biçimlendirildiği ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda Slow Food etkinliklerinde ve iletişiminde anlatıyı (*narrative*) ve eğlenceyi yoğun şekilde kullanmaktadır. Bu durum Arendt'in (1994) müzakerenin oluşumunda öne çıkardığı düşünme, dinleme ve konuşma eylemleriyle ilişkilidir. Buna göre müzakere insanların kendi hikâyelerini anlattıkları ve başka hikâyeleri dinledikleri bir ortamda gerçekleşmektedir. Bu bağlamda Slow Food anlatılar aracılığıyla konuşma eylemini canlandırırken müzakerenin gerçekleştiği küyerel, sanal bir bilgi-eğlence kamusal alanı inşa etmektedir.

Toplumsal değişime yönelik hedefleriyle eski devrimci hareketlerden ayrılan yeni toplumsal hareketler modern toplumun yapısal olarak geçmişten farklılaştığını savunmakta ve toplumsal yaşamı genişletmeyi hedeflemektedirler. Bu amaçla politika yapıcılara yönelik lobi faaliyetleri yapmak ve kamuoyu oluşturmak üzerine stratejiler geliştirmektedirler. Dolayısıyla günümüzde toplumsal hareketleri yeni yapan şeylerden biri bu hareketlerin toplumdaki yeni politik ve toplumsal ilişkilere örnek oluşturmalarıdır.

Slow Food Hareketinin *hedeflerini ortaya koymasına* yönelik; *yol gösterme* ve *farkındalık yaratma* olmak üzere iki hedef kategorisi belirlenmiştir. Hedef kategorileri etnografik analizin bulguları ile basılı ve dijital kaynaklardaki anahtar kelimelerin ve görsel temsillerin incelenmesiyle elde edilen bulguların değerlendirilmesiyle oluşturulmuştur. Kategoriler basılı ve dijital kaynakların metnlerinin Maxqda 2022 programına girilerek kodlanmasından sonra Code-Subcode-Segment Modeli ile görselleştirilmiştir (Şekil 11). *Yol gösterme hedefi* ile Hareket mikro hedeflere ulaşmada aktörlerine yönelik sergilediği pratikleri ve üstlendiği rolü ortaya koymuştur. *Farkındalık yaratma hedefi* hareketin ana merkezinin üstlendiği yol gösterici rolü üzerinden yürüttüğü faaliyetleri açıklamaktadır. Hareketin kuruluşundan (1989) üç sene önce meydana gelen Çernobil faciası yalnızca Slow Food'un değil neredeyse tüm Avrupa'nın aydınlanma yaşamasına neden olmuştur. Doğayla ilgili ve doğaya yönelik gerçekleşen olaylar karşısında coğrafi sınırların anlamsız olduğunun fark edilmesi yerel düzeyde yürütülen mücadelelerin yetersizliğini ortaya koymuştur. İyi, temiz ve adil gıda hedefiyle yola çıkan Slow Food Hareketi de başarı için hem dünyayla bağlantılı olması gerektiğine hem de dünyaya bunun nasıl yapılacağını göstermesi gerektiğine inanmıştır.

Şekil 11. *Slow Food Hareketinin Hedef Kategorileri*

Bir küyerel taban hareketi olan Slow Food'un başlangıçta yemek yeme biçimlerini değiştirmek üzere birincil stratejisi konvivya isimli yerel oluşumlarına yönelik lezzet

eğitimleri vermek olmuştur. İletişimini; “neye karşıt olduğu”ndan ziyade “neyi desteklediği”ne yönelik olarak kurgulayan hareket ilk yıllarında insanları yerel yemek zevkleri hakkında eğitmeye başlamıştır. Bu nedenle çok kez seçkin bir gurme hareketi olarak nitelendirilen Slow Food zaman içinde haz ve lezzet kavramlarını dışlamadan, ekolojik mücadeleye daha fazla dahil olacak biçimde hedeflerini genişletmiştir. Ancak hedeflerinin kompleks yapısı *mesaj bolluğuna* neden olmuştur. Bu Slow Food’un etkinliklerinde de hazırladığı içeriklerde de karşılaşılan bir sorundur. Dolayısıyla bir toplumsal hareketin hedeflerinin kapsamının genişlemesi aynı zamanda hedeflerin kompleks bir yapıya dönüşmesine neden olurken, çok sayıda mesajla karşılaşan aktörler için de odağı kaybetme riskinin ortaya çıkacağı düşünülmektedir.

Slow Food kurulduğu 1989 yılında yayınladığı manifestoda *yavaş yaşam* hedefleri arasında yer almaya başlamıştır. İtalyan toplumunun hızlı konuşan yapısı, konuşurken ellerini ve mimiklerini sıkça kullanmaları hızı seven bir millet algısı yaratsa da İtalya halkı anın tadını çıkarmak isteyen, eğlenmeyi ve yaptıkları her şeyden haz almayı seven bir felsefeye sahiptir. Dolayısıyla Slow Food’un yavaş yaşam, haz ve lezzet vurgusu da kültürel bir miras olarak değerlendirilebilir. Yavaş yaşam savunusu sofr kültürüyle ilgili kaygıları küreselleşmenin ve kapitalizmin olumsuz etkilerine bağlayan bir retoriği temsil etmektedir.

Kuruluş yıllarında üstünde önemle durulan zevk, yavaş yaşam, haz, lezzet unsurları zaman içinde değişerek kapsamını artırmışsa da değişmeyen şey hedeflere ulaşmak için kullanılan ana stratejiler olmuştur. Daha önce de bahsedildiği üzere Slow Food’un önemli eylem repertuvarlarından biri fiziki ortamlarda gerçekleştirdiği etkinlikleridir. Hareket etkinlikleri aracılığıyla *koruyuculuk* (yerel ürünler ve kültürler bağlamında) ve *eğiticilik* (üretici ve tüketici bağlamında) rollerini üstlenirken yol gösterici olmayı hedeflemektedir. Slow Food dijital platformlarda düzenlediği etkinlikler, kampanyalar ve meydan okumalar (*challenge*) aracılığıyla da yeni ve farklı bir kamusal

alan inşa etmektedir. Bugünün kamusunun kolay dağılan dikkatini çekmek ve hızla değişen gündemin içinde varlık gösterebilmek için eğlenceyle bilgiyi bütünleştiren Hareket hem dijital platformlarda hem de fiziki alanlarda bilgi-eğlence (*infotainment*) kamusal alanları yaratmaktadır.

Haz ile sofrta kültürünü yeniden bütünleştirmeyi hedefleyen Slow Food kamusal alanı yerel anlatılar üzerinden kurgulamaktadır. İkinci araştırma sorusunun da yanıtı bağlamında Slow Food'un küreselle yereli bütünleştirme çabasında gelenekleri yaşatma felsefesini ve nostaljiyi öne çıkardığı anlaşılmıştır (Miller, 2004: 579). Sofra kültürünü canlandırmayı hedefleyen Slow Food yeme eylemiyle gerçekleştirilen kültürel yeniden üretim sürecinde "gelenek" unsurunu ön plana çıkarmıştır. Bu tavır Arendt'in; *kamusallığın yıkımı* ve *insanın apolitikleşmesi* sürecinin tersine çevrilebilmesi için yaptığı *geleneklerin devamlılığı* çağrısıyla örtüşmektedir. Ancak gıdanın ve kültürün "kendine özgü" olma niteliklerinden dolayı hareketin küreselleşme çabalarının coğrafyanın ve iklimin yerel sınırlarını aşmayı başarıp başaramadığı şüphelidir.

Toplumsal muhalefet biçimi olarak küyerel Slow Food Hareketinin küreselleşme ve dijitalleşme sürecinde kimliğinin ve hedeflerinin kapsamını ve boyutlarını genişlettiği, karşıtını ise daha az öne çıkardığı anlaşılmaktadır. Bu Hareketin iletişimini ve eylemlerini şiddetten arınmış, pozitif stratejiler üzerinden yapılandırıldığını ortaya koymaktadır. Ancak diğer taraftan hedeflerin genişlemesi *mesaj bombardımanı* yaşanmasına neden olmaktadır. Bu durum Hareketin ideolojisini net biçimde ortaya koyması ve anlaşılması açısından riskler barındırmaktadır. Slow Food'un küreselleşmenin egemen konumu karşısında bir güç dengesi oluşturma ve bu süreçte yerel ile küreseli ilişkilendirme çabasında ise bütünleştirici bir strateji izlediği ve geleneksel iletişim ile dijital iletişimi etkinlikleri bağlamında yapılandırıldığı anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda etkinin kimliğiyle öne çıkan Slow Food fiziki ve sanal etkinliklerini yerel ve küresel sorunların müzakere edildiği kamusal alanlara dönüştürmektedir. Kamusal alanın inşasında özellikle dijital

platformlar aracılığıyla aktörlerine aktif roller veren Hareket müzakereyi canlı tutmayı hedeflemekte ve kamusal eylemi anlatılar ile eğlence üzerinden yapılandırmaktadır.

Diğer taraftan yeme eyleminin özel alandan çıkarak bir iktidar unsuru olarak kamusal alanda görünürleşmesiyle, insanların anlık deneyimlerle var olduklarını hissetme eğilimine girmesiyle ve gıdanın bir statü sembolü haline gelmesiyle birlikte beslenme biçimleri değişmekte ve yeni kültürel kodlar ortaya çıkmaktadır (Fischler, 1988; Leone, 2016: 172-174; Pollan, 2003). Sanayileşmenin gıda üreticisiyle tüketicisi arasındaki fiziki ve kültürel mesafeyi artırması, insanların yedikleri şeylerin ne olduğu, nerede ve nasıl üretildiği ile ilgili giderek daha az bilgi sahibi olmasıyla sonuçlanmaktadır. İhtiyaç ve kar odaklı endüstriyel gıda ticareti somut olarak hazzı, soyut olarak kültürel pratikleri yok etmektedir. Endüstriyel tarımın ve fast-food kültürünün tehdit ettiği geleneksel yemek yapma, aynı masada oturup sohbet etme alışkanlıkları standartlaşmaktadır (Borgmann, 1984: 104). Slow Food ise sofrta hazzını, maddi anlamının yanı sıra kültürel yeniden üretim unsuru olarak kabul ederek kar odaklı endüstriyel üretimin karşısına kültürel mirasın taşıyıcısı olarak çıkmaktadır (Pietrykowski, 2004: 314). Bu bağlamda Hareket iletişimde ve etkinliklerinde geleneklerin devamlılığı ve sofrta kültürünün yeniden canlandırılması çağrısında bulunarak yeme eylemiyle gerçekleştirilen kültürel yeniden üretim sürecinde nostaljiyi öne çıkarmaktadır. Bu doğrultuda Slow Food Hareketinin bir kültürel aracı ve bir kültür aktarıcısı olarak rol üstlendiği anlaşılmaktadır.

Toparlamak gerekirse küyerel toplumsal hareketlerin giderek büyüyen, genişleyen küresel ağlarda bir taraftan yerelliği korumak diğer taraftan da yerelliğin sınırlarını aşmak için kendilerine alan yaratmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu doğrultuda ilk değişimin toplumsal hareketlerin kimlikleri, karşıtları ve hedefleri bağlamında kapsamalarının genişlemesiyle ortaya çıktığı söylenebilir. Diğer bir ifadeyle değişen küresel sorunlar ve eğilimler toplumsal hareketlerin kendilerini ve ideolojilerini yenilemeleri ile sonuçlanmıştır. Küreselleşmeyle birlikte yaşanan ikinci büyük değişim

ise küyerel toplumsal hareketlerin yapısal ve iletişimsel açıdan esnekleşmesi ve merkezileşmesidir. Hareketlerin merkezilik düzeylerinin azalması diğer bir ifadeyle yetkinin çevreye dağılması yerel aktörlerin ve grupların temsil düzeyini artırmaktadır. Dolayısıyla küyerel hareketlerin küreselle yereli bütünleştirme çabasında merkezi olmayan yapılanmanın ve iletişimin önemli rolleri bulunmaktadır. Bu yeni hareketlerin yapısal değişiminde de ortaya çıkmaktadır. Sistematik üyeliklerden topluluklara evrilen toplumsal hareketler için katılımcılar birer üretici, aracı ve duyurum sağlayıcı haline gelmişlerdir. Yerel düzeydeki topluluklara kendi ağlarında kamusal alanlar inşa etmeleri için olanaklar sunan yeni hareketler küçük ağların bileşiminden küresel ağ yapılarına ulaşmayı hedeflemektedirler. Diğer bir ifadeyle küçük, yerel ağlar küyerel toplumsal hareketlerin küresel bir kamusal alan oluşturma sürecinde birer kolaylaştırıcı olarak rol üstlenmektedirler. Böylelikle ortak söylem oluşturma zorluklarından da nispi ölçüde kurtulan hareketler küresel kamu yararına ulaşma çabalarında yereldeki müzakerelerden güç almaktadırlar. Küreselleşmenin etkisiyle hareketler aktörleriyle gevşek ve esnek yapıda iletişim ağları kurmakta böylelikle katılım açısından aktörler büyük ölçüde özgürleşmiş olmaktadır.

Bu çıktılar kamusal alanın eşitlikçi, ulaşılabilir ve temsil gücü yüksek niteliklerinin karşılanmasını sağlarken küyerel kamusal alanların etkinleştirilmesinde de destekleyici olmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte geleneksel-hiyerarşik ve yeni-esnek yapıların bütünleşmesi hibrit bir sivil toplum ortaya çıkarmaktadır. Son olarak eklemek gerekir ki bireylerin kolektif çıkarlar hakkında tartışabildikleri her ortamda kamusal alanın oluşabileceği düşünülmektedir (Habermas, 2003). Dolayısıyla önemli olan farklı iletişim formlarının avantajları ve dezavantajları ile değerlendirilerek kamusal alanın bileşenlerinin (konuşma, müzakere etme, iletişimsel eylemde bulunma vb.) bu formlarda nasıl uygulanacağı üzerine düşündürmektir.

SONUÇ

Tarihsel süreçte toplumlar, kültürler, kimlikler ve yaşantılar kadar fikirler ve eylemler de değişmektedir. Bu süreçte dünyayı yaşanabilir kılmamanın yolunu arayan insan bir taraftan yaşanan değişimden etkilenen diğer taraftan ise değişimi yaratan özne olarak rol almaktadır. Serüveninde kendisi gibi düşünenlerle birlikte olma eğilimi gösteren insan zamanla etrafında ağlar inşa etmeye başlamaktadır. Bu ağlardan biri; gönüllü katılımı sistem eleştirisinin yapıldığı, devletten bağımsız sivil toplumdur. Sivil toplumun etkinlik alanı olan kamusal alanda etkileşim kuran insanlar bugüne kadar görünmez olan konuları gündeme getirmektedirler. Dolayısıyla kamusal alanın oluşumunda toplumsal muhalefet oldukça önemli rol oynamaktadır. Toplumsal muhalefetin organize yapılara dönüşmesi sonucunda ise toplumsal hareketler ortaya çıkmaktadır.

Ancak tarih boyunca ne muhalefet ne de örgütlenme kavramsal olarak aynı perspektifte değerlendirilmiştir. Geçmişte şiddet içerikli protestolar nedeniyle anomali olarak görülen toplumsal hareketler bugün siyaset için yardımcı birer unsur olarak düşünülmeye başlanmıştır. Bu kırılmanın önemli nedenlerinden biri toplumsal hareketlerin 1960'lerden itibaren çoğulcu ve demokratik toplumların güçlü sivil toplumlarında ortaya çıkmaya başlamasıdır. Bu hareketler literatürde eski-yeni ayrımıyla tartışılırken yeni hareketler eskilerinden organize olma biçimleri, aktörlerinin doğası ve eylem repertuarları gibi pek çok konuda farklılaşmışlardır. Yeni hareketler şiddetten arınmış eylemlere, müzakereye ve diyaloga yönelik uzlaşma stratejilerine daha fazla yönelmişlerdir. Ancak eski ile yeni arasındaki farklılıklara rağmen çatışma toplumsal hareketler için merkeziliğini korumaya devam etmiştir (Arrighi vd., 2015; Cohen, 1999; della Porta ve Diani, 2020; Tilly vd., 2022; Touraine, 2017).

Toplumsal hareketlerin yeni olarak nitelendirilmesindeki önemli nedenlerden biri küreselleşme ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerdir. İletişim teknolojilerindeki

gelişmeler toplumsal hareketlerin organize olmasını kolaylaştırırken küreselleşmeyle birlikte iletişim kanallarının artması ve etkileşimin yoğunlaşması hareketlerin görünürlüğünü artırmıştır. Özellikle internetin yaygın kullanımı hareket aktörlerinin amaçları doğrultusunda hızla haberleşmesini ve bir araya gelmesini sağlamıştır. Bu aynı zamanda yerel organizasyonların küresel düzeyde iletişim ve iş birliği kurmalarını da kolaylaştırmıştır. Aktörlerin farklılıklarını ortaya koyarak bir araya geldiği ve tartışabildiği internet yeni mücadele alanları oluşturarak kamusal alan tartışmalarını yeniden gündeme getirmiştir. Genelde küreselleşme özelde ise internet görece sınırsız olanaklarıyla farkların ve farklılıkların korunarak ortak hareket edilmesini sağlamıştır. Farklılıkların ortaya çıkardığı çokluk ise Hardt ve Negri'nin de ifade ettiği gibi toplumsal hareketlerin şiddetten arınmış ağlarda organize olmasının yolunu açmıştır.

Bu süreçte iletişim potansiyelleri güçlenen toplumsal hareketlerin ortak mücadele alanı ise yine küreselleşmenin kendisi olmuştur. Elbette bütün yeni toplumsal hareketler küreselleşme karşıtı değildirler ancak her hareket mutlaka ki küreselleşmenin bir boyutuyla mücadele etmektedir. Bağlantıda olmayı ve bağlantılı kalmayı sağlayan küreselleşme toplumsal hareketlerin bilgi akışını ve iletişimini kolaylaştırırken hareketlerin etkin ve etkili olmalarına katkı sağlamıştır. Söz konusu avantajlarının yanı sıra küreselleşme yeni toplumsal eşitsizliklerin ortaya çıkmasına da neden olmuştur. İşte yeni hareketler bir taraftan bu bağlantılı dünyada olanaklardan faydalanmanın yollarını ararken diğer taraftan ise mevcut eşitsizliklerle mücadele etmektedirler.

Sistemin sebep olduğu aksaklıkları ortadan kaldırmayı hedefleyen toplumsal hareketler iktidarın katıldığı durumlarda bunu görünür hale getirmek için mücadele etmekte ve bu hedefleriyle sistemin sınırlarını aşmaktadırlar (Buechler, 1995: 452; Castells, 2006: 100). Yenilikçiliğin rekabet açısından önemli hale geldiği günümüz toplumlarında ise bir toplumsal hareketin; ekonomik, kültürel, teknolojik, kurumsal vb. değişimler karşısında hedeflerini güncelleyecek ve araçlarını değiştirebilecek kadar esnek

olması gerekmektedir. Toplumsal bir hareketin başarıya ulaşması, hareketin kendisini yenileyebilme becerisi göstermesiyle yakından ilişkilidir.

Buradan hareketle toplumsal hareketlerde yaşanan değişimin küreselleşmeyle olan ilişkisini ve bu değişimin kamusal alanın inşasında nasıl görünürlük kazandığını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada küyerel hareketler (*glocal movements*) kapsamında toplumsal hareketlerin; yeni iletişim teknolojilerini yapılarına nasıl entegre ettikleri, geleneksel iletişimle dijital iletişimi bütünleştirme pratikleri ve iletişim araçları aracılığıyla küresel kamusal alanı nasıl inşa ettikleri ortaya konulmuştur. Yerel olgusunu öne çıkararak yerel-küresel bağlantısını kuran küyerel hareketler neoliberal politikaların başarısız sonuçlara yol açması, küresel sömürünün ve eşitsizliğin artması nedeniyle yeni bir toplumsal muhalefet alanı oluşturmuşlardır. Bu muhalefet alanlarından birisini de küyerel gıda hareketleri oluşturmuştur. Bu nedenle toplumsal hareketlerin yerel-ulusal-küresel bağlantıları nasıl kurduklarını anlamak için küyerel gıda hareketleri incelenmiştir. Çalışmada yeni toplumsal hareketlerin özelliklerini taşıyan, küyerel bir gıda hareketi olan, geleneksel ve dijital iletişim pratiklerine sahip, sosyal medyayı aktif şekilde kullanan Slow Food Hareketi (Yavaş Gıda) analiz edilmiştir.

Slow Food Hareketi kapsamında yapılan analiz neticesinde toplumsal hareketlerdeki değişimin hem nedeni hem de sonucu olarak karma medya kültüründen (*hybrid media culture*) bahsedilebilir. Geleneksel ve dijital iletişimin bütünleştiği karma medya kültüründe toplumsal hareketler ağlar arasında süzülerek varlıklarını sürdürmeye devam etmektedirler. Ağ teknolojilerinin gelişmesiyle ve sonrasında ortaya çıkan karma medya kültürüyle birlikte hem yönetsel ilişkiler hem de örgütlenme biçimleri dikeyden yataya doğru bir değişim yaşamıştır. Bu değişim hem sanal alanlarda hem de fiziki alanlarda oluşan ağları geçirgenleşmiştir. Böylelikle fiziki ağdan sanal ağa ve sanal ağdan fiziki ağa doğru gerçekleşen hareketliliğin ortaya bir *karma ağ toplumu* çıkardığı düşünülmektedir. Burada bir parantez açmak gerekir, fiziki ve dijital ortamlar

birbirlerinden ayrı iki dünyayı temsil etmemektedirler. Bu nedenle dijital iletişim ile geleneksel iletişim ya da sanal ortam ile fiziki ortam arasında tercih yapmak gerekli olmadığı gibi doğru da değildir. Yalnızca her medya ortamının ve her iletişim formunun kendine özgü sunduklarının ve sınırladıklarının olduğunu bilerek, oluşturulabilecek en uygun birlikteliği bulmak gerekmektedir. Bu bağlamda özellikle fiziki alanların erişilmez olduğu durumlarda çevrimiçi platformlar öncü roller üstlenerek kamusal alanı güçlendirebileceklerdir.

Ağ teknolojilerinin yaygın kullanımı neticesinde toplumsal hareketler de büyük ölçüde dijitalleşmişlerdir. Ancak toplumsal hareketlerin hedeflerini gerçekleştirebilmeleri için elde ettikleri başarıların, sıkıştırıldıkları fiber optik kablolardan çıkarılması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle toplumsal bir hareketin başarısı yalnızca dijital ağlarla ilişkilendirilmemelidir. Altını çizmek gerekir ki hareketlerin hedefledikleri değişim dijital topluma ya da sanal kimliklere değil fiziki topluma ve gerçek insanlara yöneliktir. Dijital ve fiziki ortamların, geleneksel ve çevrimiçi iletişimin kendi aralarındaki karmaşık ilişkiyi bir nedenselliğe oturtmak çok da anlamlı değildir. Toplumsal değişimin katalizörleri olan ağ teknolojileri toplumsal hareketler için gerekli araçlardan biridir. Bundan hareketle dijital ağların bir toplumsal hareket tarafından amaç olmasa da araç olarak kabul edilmesi ve kullanılması gerekmektedir.

Bununla birlikte gelecek, toplumsal hareketlerin dijital medya araçlarını kullanmamaları halinde sürdürülebilirliklerinin mümkün olmadığını göstermektedir. Bu nedenle ağ teknolojilerinin potansiyelleri üzerine daha fazla çalışmak gerekmektedir. Her medya aracının sağladığı özgürlükler ile iktidar oluşturma kapasitesi birlikte değerlendirilmelidir. Dolayısıyla ağ teknolojileri de çok boyutlu biçimde değerlendirilmelidir. Söz gelimi yeni iletişim araçları etkileşim kurmayı kolaylaştıran yapıları sayesinde hızlı ve anında iletişimin sağlayıcıları olmakta ve böylece mesajların etki alanı da genişlemektedir. Toplumsal hareketler hegemonik yapıdaki sansür-yoğun

geleneksel medyada sağlayamadıkları görünürlüğü ağ teknolojileriyle başarmaktadırlar. Böylelikle dünyanın farklı yerlerindeki sokaklar birleşerek yerel olan her şey kısa sürede küreselleşebilmektedir. Diğer taraftan ise her kullanıcının birer içerik üreticisi haline dönüşmesi ve mesajların büyük bir hızla yayılıyor olması bilgi kirliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle ağ teknolojileri toplumsal hareketler için avantaj yaratan bir araç olarak nitelendirilebilir ancak aynı zamanda bu teknolojiler beraberinde riskleri de getirmektedirler. Dolayısıyla kamuoyu yaratmak ve kamuya doğru bilgiyi ulaştırmak için hızlı olmanın yanı sıra kontrollü de olmak gerekmektedir.

Küyerel toplumsal hareketlerin önemli makro hedeflerinden biri de yerel olanı koruyarak küresel düzeyde değiş tokuşu sağlayabilmektir. Bu doğrultuda Slow Food Hareketinde de görüldüğü üzere hareketler merkezi yapılanmalardan esnek yapılara doğru bir strateji izlemektedirler. Böylelikle hem katılım hem de temsil kapasitelerini artırmayı amaçlayan hareketler üyelik ve liderlik sistemlerini dönüştürmektedirler. Özellikle Slow Food gibi güçlü ve karizmatik lider profiline sahip merkezi oluşumlar, liderin bir nedenle hareketten ayrılması neticesinde yok olma riski taşımaktadırlar. Bir insana odaklı hareketlerin sürdürülebilir olmaları mümkün değildir. Bu nedenle de yeni toplumsal hareketler liderlik yapılanmasında çoklu liderlik stratejisi izleme eğilimindedirler. Böylece tek bir güçlü lider yerine, birlikteyken güçlü bir lider ekip ile toplumsal hareketlerin daha başarılı olabilecekleri düşünülmektedir.

Çoklu liderliğin avantajlarından biri dünyanın farklı yerlerinde birer lider figürünün olmasıdır. Bu durum yerel aktörlere kendi coğrafyalarında kurabilecekleri bir ağ yaratmaktadır. Dolayısıyla bir tarafta güçlü yerel ağlar oluşacak diğer tarafta ise bu yerel ağların küresel ağla arasındaki iletişimi sağlayan yerel liderler sayesinde toplumsal hareketler örümcek ağı mantığıyla örgütlenebileceklerdir. Örümcekler ağlarını yaparken önce ağ için dışarıdan bir çerçeve hazırlayıp sonra dıştan içe doğru iplikler örерler. Daha sonra ise ortadan başlayarak dairesel sarmallar şeklinde örmeye devam ederler (Abildlund,

2014). Bu mantık toplumsal hareketlerin çoklu liderlik yapısı ile uyumludur. Merkezden belirlenen temsilci liderler ağı çerçevesini oluşturduktan sonra yerele doğru örmeye devam ederler. Böylelikle merkezden çevreye ve çevreden merkeze doğru hareketlerle güçlü ve aynı zamanda küyerel bir yapılanma ortaya konabilir. Bu çalışmanın tespitlerinden biri olarak topluluk kavramının öne çıkması ve Slow Food tarafından yeni bir yapısal strateji olarak benimsenmesi toplumsal hareketlerin ağlar oluşturan yapısını desteklemektedir.

Ancak ağın mantığı her zaman kolaylaştırıcı şekilde biçimlenmemektedir. Bauman'ın ifadesiyle içinde yaşadığımız *hızlandırılmış hayat ritimleri çağı*nda kamunun dikkati kolayca dağılabilmekte, toplumsal hareketler ise hızla değişen gündemin içinde varlık gösterebilmek için mücadele etmektedirler. Geleneksel ve dijital mantığın birlikte yürütülmesi gereken günümüz toplumunu *karma ağ toplumu* olarak nitelemenin uygun olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda toplumsal hareketler de karma ağ toplumunda kamuoyunun ilgisini çekebilmek için bilgi-eğlence (infotainment) içerikli üretimler gerçekleştirmektedirler. Burada eklemek gerekir ki; Habermas'ın bilgi-eğlence içeriklerinin kitle iletişimiyle ilişkili olduğu ve bu içeriklerin dijital çağda geçerliliğinin kalmadığı iddiaları ile bilgi-eğlence sisteminin söylem üzerinde yıkıcı etkisi olduğu iddiası bu çalışmada iki karşı iddiayla reddedilmektedir. İlk olarak; anlatıların yoğun olarak yer aldığı çevrimiçi iletişim için eğlencenin hala önemli unsurlardan biri olduğu ve dijital çağda bilgi-eğlence üretiminin devam ettiği düşünülmektedir. İkinci olarak ise anlatılar, insanların kendi hikâyelerini anlatırken başkalarının hikâyelerini de dinlediği bir ortamda konuşma eyleminin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda bir söylev türü olan anlatıların bilgi-eğlence üzerinden inşa edilmesi söylemi yok etmemekte aksine canlandırmaktadır. Slow Food örneğinin de desteklediği üzere toplumsal hareketler mücadelelerinin devamlılığını sağlamak ve etki alanlarını genişletmek için eğlenceyi bilgiyle bütünleştirmektedirler. Bu nedenle doğru amaçla üretildiklerinde bilgi-eğlence içerikleri bir

risk taşımamaktadırlar. Aksine anlatılar özellikle iki yönlü iletişimin gerçekleştiği dijital platformlarda toplumsal hareketlerin kamusal alanlar yaratmasına katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla ağ toplumundaki yeni kamusal alan biçimlerinin geçmişin kamusal alan kavrayışları üzerinden değerlendirilmeye devam edilmemesi gerekmektedir. Bugün artık Habermas'ın mektuplar aracılığıyla felsefi ve sanatsal tartışmalar yaparak özel ile kamusal arasındaki ilişkiyi kuran burjuva okur kamusunun çağına dönülmesi imkânsız. Öyleyse bağlı olmayı sevmeyen ancak bağlantılı kalmayı isteyen günümüz kamusunun dahil olacağı yeni kamusal alanların nasıl inşa edilebileceğini düşünmek gerekmektedir. Bunun için izlenebilecek en iyi yol toplumsal hareketlerin her iletişim formunun olumsuz taraflarının bilincinde olarak faydasını nasıl maksimize edebileceğine odaklanmasıdır.

Her toplumsal koşul yeni kimliklerin yaratılmasında etkili olduğu gibi yeni kamusal alanların oluşmasında da etkilidir. Bu bağlamda kamusal alanın da kimlikler gibi durumsal olduğundan bahsedilebilir. Diğer taraftan herkesin erişimine açık olmasıyla öne çıkan kamusal alanın birçok yaklaşımda önemli sınırlılıkları olduğu bilinmektedir. Söz gelimi hem Jürgen Habermas'ın hem de Hannah Arendt'in kamusal alan yaklaşımları, kadınları ve yaşlıları dışladığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Buradan hareketle bugünün kamusal alanlarının da sınırlılıkları olduğu kabul edilmelidir. Ancak özellikle etki alanı giderek genişleyen dijital ağların fiziki ağlarla karşılaştırıldığında daha kapsayıcı kamusal alanlar oluşturma potansiyeli bulunmaktadır. Bu kamusal ağların zaman içinde yalnızca küresel değil aynı zamanda küyerel olması güçlü bir ihtimaldir. Çünkü çevrimiçi ağlar bir taraftan dijital bölerken diğer taraftan yerel temsiliyetleri artırmaktadırlar. Ancak şunun da altını çizmek gerekir ki; sanal kamusal alanlar -en azından yakın gelecekte- fiziki kamusal alanların yerini alamayacaklardır. Yüz yüze iletişim önemini hala korumaktadır ve insanlar gerçek dünyada fiziki temaslar sürdürmeye devam etmektedirler.

Bugünün koşullarında kamusallığın dijital ile fiziki alanların bir aradalığı ile değil bütünleştirilmesiyle oluşabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle toplumsal hareketlerin;

aktörlerin sorumluluğunu artırma ve onları kamusal sahneye dahil etme konusunda daha fazla düşünceleri ve çevrimiçi ile çevrimdışı iletişimi bütünleştirmenin yollarını bulmaları gerekmektedir. Yeni stratejilerin geliştirilmesi gereken bu koşullarda bütünleşik strateji izleyen toplumsal hareketler başarılı olurken sürdürülebilirliklerini de sağlamış olacaktırlar.

Özetle küyerel toplumsal hareketlerin, küreselleşme sürecinde yaşanan toplumsal gelişmelere paralel olarak; kimlik, karşıt ve hedef ilkeleri ekseninde değişim yaşadığı düşünülmektedir. Değişimlerin itici güçlerinden biri öncelikle küreselleşmenin toplumsal değişimler ortaya çıkarmış olmasıdır. Bu bireyleri de farklı açılardan değiştirmiştir. Dolayısıyla özelde bireylerin genelde ise toplumların yaşadıkları değişimler karşısında öncelikle sivil toplum küreselleşmiştir. Dijitalleşme ise geleneksel stratejiler izleyen örgütlerle yeni esnek örgütlenmeleri birleştiren bir tür karma sivil toplumun yükselişini kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda dijital ağlar politik süreçlerin yapılandırılmasında bir araç olarak umut vaat etmişlerdir. Birbirinden beslenen bu değişimler beraberinde küyerel toplumsal hareketleri de etkilemiştir. Yereli muhafaza ederek küreselleşmeyi hedefleyen küyerel toplumsal hareketlerin iletişimi ve eylemleri, değişen kamunun beklentileri doğrultusunda daha kompakt, daha bütünleştirici ve çok yönlü hale gelmiştir. Hareketler bu süreçte iletişimlerini ve eylemlerini çoklu kimliklerle ortaya koymaya başlamış, hedeflerinin kapsamlarını ve boyutlarını genişletmiş, karşıtlarının -düşmanlarının- ise görünürlüğünü önemli ölçüde azaltmışlardır. Kimlik, karşıt, hedef ilkelerinde yaşanan bu değişimler ve ağ toplumunun dinamiklerinin de etkisiyle bilgi-eğlence kamusal alanları inşa eden hareketler, iletişimlerini ve eylemlerini anlatılar (narratives) üzerinden kurgulamaya başlamışlardır.

Nihayetinde çevrimiçi olanakların geleneksel iletişim ve eylemlerle bütünleşik olarak kamusal alanın inşasında önemli rol oynadığı ortaya çıkmıştır. Ancak kamusal alan geçmiş deneyimlerinden farklı biçimlerde inşa edilmiştir. Özellikle internetin düşünceleri

yaygın hale getirmeye ve kamusal tartışmayı genişletmeye yönelik kamusal bir araç olarak yenilikçi kullanımı ile siyasal süreçlerin yeniden yapılandırılması ve sistemsal aksaklıklarla mücadele edilmesi mümkündür. Bu araçların kapitalist sistemin içinde yapılandırıldıkları ve çevrimiçi tartışmaların hala erişimi olanlar için bir ayrıcalık olduğu dolayısıyla da iddia edildiği kadar eşitlikçi ve özgürlükçü olmadıklarını göz ardı etmeden geleceğin onlar olmadan inşa edilemeyeceği kabul edilmelidir.

Tüm bu bilgiler ve değerlendirmeler doğrultusunda küyerel toplumsal hareketlerin değişimin dinamiklerini ihmal etmemeleri ve hızlı, bütünleştirici adaptasyon stratejileri geliştirmeleri gerektiği ortaya çıkmıştır. Ağ teknolojileri geleneksel ve yerleşik anlamların sınırlarını zorlayarak onları değişime uğratmışlardır. Dolayısıyla yeni anlamlara, yeni stratejilere açık olan toplumsal hareketlerin bu araçları örgütsel araçlar olarak kullanmaları hem mümkün hem de gereklidir. Aynı zamanda bu teknolojilerin zayıf bağlar geliştirdiğine ilişkin iddiaların aksine çevrimiçi iletişim anlık haberleşme olanağı sunarak toplumsal hareketlerin iç ve dış aktörleri arasında daha yoğun bağların kurulmasını sağlayabilir. Bunun yanı sıra Slow Food Hareketi örneğinde olduğu gibi hesabı devretme (take-over) ve benzeri stratejiler geliştirilerek aktörlere kendilerini ifade etme imkânı da verilebilir. Böylelikle eski yapılandırılmış ve hiyerarşik ilişkilerin sınırları ortadan kaldırılarak daha katılımcı bir sivil toplum oluşturulabilir. Bununla birlikte bulgulara da ortaya konulduğu üzere yüz yüze iletişim önemini korumaktadır. Toplumsal hareketler ağ teknolojilerini kullanma ve onlar aracılığıyla geniş bir kamuya ulaşma eğiliminde olsalar da geleneksel yöntemler ve ilişkiler hala birincil konumdadır. Çevrimiçi ağlar; yatay ve akışkan örgütlenme yapılarını kolaylaştırmakla birlikte yüz yüze iletişim ağların geçici doğasını güçlendirerek hareketleri daha somut ve güvenilir hale getirmektedir.

Bu bağlamda toplumsal hareketlerin farklı medya araçlarıyla kurdukları iletişim ve gerçekleştirdikleri eylemler incelendiğinde toplumsal muhalefetin hala büyük ölçüde geleneksel ilişkiler üzerine yapılandırıldığı ortaya çıkmıştır. Kamusal alanın inşasında da

yüz yüze iletişim önemini korumakla birlikte esnek ve merkezi olmayan iletişim altyapısı sağlayan dijital araçların etkin kullanılması halinde müzakere süreçlerinin hızlanması mümkün görünmektedir. Özellikle iklim ve sağlık koşullarında yaşanan olumsuzluklar gibi öngörülemeyen zamanlarda ya da politik nedenler ve fiziki mesafeler gibi aşılması zor kısıtlılıkların yaşandığı durumlarda müzakere süreçlerinin dijital ağlarda sürdürülmesinin toplumsal hareketlerin ivmesini kaybetmemesi açısından değerli olduğu düşünülmektedir. Kurulan bağlar bakımından dijital ağların dayanıklı olmadığı iddialarının karşısında bu ağların istikrar anlamında önemli bir potansiyele sahip oldukları değerlendirilmektedir. Bununla birlikte müzakere sürecinin yürütülmesi ve kamusal eylemin inşası yalnızca geleneksel iletişim biçimleriyle ve araçlarıyla mümkün iken dijital ağlar aynı güce sahip değildir. Bu nedenle sanal ağlarla fiziki ağların, dijital iletişimle geleneksel iletişimin bütüncül stratejilerle kullanılması karma ağ toplumunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla hibrit medya kültürlerinin yakın gelecekte sivil toplumun ve toplumsal muhalefetin güçlenmesinde önemli bir rol oynayacağı düşünülebilir.

Yeni toplumsal hareketler yapılandırılmış sistemleri büyük ölçüde terk ederek esnek oluşumlar şeklinde organize olmaya yönelmişlerdir. Bu aynı zamanda gönüllü, küçük aktivist grupların kalabalık, görev bilinciyle çalışan oluşumlardan daha güçlü bir etki yaratabileceğini ortaya koymaktadır. Dağınık ancak çok kimlikli, çok kültürlü aktivist toplulukların mevcut üyelik sistemlerinin yerini alması kamusal alanın herkese açık olması niteliğini pekiştirme işlevi görmektedir. Bu süreçte aynı yerde bulunma zorunluluğunu ortadan kaldıran dijital medya ise sağlarlık görevi üstlenmektedir. Yakın gelecekte dijital medyanın bu rolüyle, fiziki ve sanal kamusal alan ayrımını daha fazla belirsizleştireceği ve bu mecralarda oluşan hareketliliği daha rasyonel boyutlara taşıyacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ackerman-Leist, P. (2013). *Rebuilding the Foodshed: How to Create Local, Sustainable, and Secure Food Systems*. Vermont: White River Junction, Chelsea Green.
- Advan, A. (2015) *Toplumsal Hareketler ve Sosyal Medya Kullanımı Çerçevesinde 'Taksim Gezi Parkı Eylemi'*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı.
- Ahuja, M., Patel, P. ve Suh, A. (2018). "The Influence of Social Media on Collective Action in the Context of Digital Activism: An Affordance Approach". 51. *Uluslararası Hawaii Sistem Bilimleri Konferansı Bildiri Kitabı*, 2203-2212. ISBN: 978-0-9981331-1-9.
- Akpınar Gönenç, A. (2001). *Sivil Toplum; Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi*. Altıkitap.
- Andersson, L. (2017). "Neoliberal Söyleme Karşı Alternatif Medyanın Eleştirel Gücünün Alternatifsizliği" (Çev. Bahar Öztürk ve Aysel Ay). İçinde, *Yeni Medya Kuramları* (Ed. Filiz Aydoğan), 85-106. İstanbul: Der.
- Arendt, H. (1961). "What is Freedom". İçinde: *Between Past and Future-Six Exercises in Political Thought*, 143-172. New York: The Viking.
- Arendt, H. (1978). *The Life of the Mind (Thinking)*. New York: Harcourt Brace.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu* (Çev. Bahadır Sina Şener). İstanbul: İletişim.
- Arendt, H. (2012). *Kötülüğün Sıradanlığı Adolf Eichmann Kudüs'te* (Çev. Özge Çelik) (2. Baskı). İstanbul: Metis.
- Arendt, H. (2014). *Totalitarizmin Kaynakları-1: Antisemitizm* (Çev. Bahadır Sina Şener) (5. Baskı). İstanbul: İletişim.
- Arquilla, J. ve Ronfeldt, D. (1996). *The Advent of Netwar*. USA: RAND.
- Arquilla, J. ve Ronfeldt, D. (2001). *Networks and netwars: The future of terror, crime, and militancy*. USA: RAND.
- Arrighi, G., Hopkins, K.T. ve Wallerstein, I. (2015). *Sistem Karşıtı Hareketler* (Çev. C. Kanat, B. Somay, S. Sökmen), (3. Baskı). İstanbul: Metis.
- Bailey, O.G., Cammaerts, B. ve Carpentier, N. (2008). *Understanding Alternative Media*. İngiltere: McGraw-Hill Open University.

- Bartholomew, D.E. (2012). *Online Community Rituals*. Doktora Tezi. Oklahoma State University.
- Bauman, Z. (2012). *Küreselleşme- Toplumsal Sonuçları* (4. Baskı). İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2021). *Retrotopya* (3. Baskı). İstanbul: Sel.
- Beissinger, M. R. (2017). “Conventional and Virtual Civil Societies in Autocratic Regimes”. *Comparative Politics* (Özel Sayı: Civil Society and Democracy in an Era of Inequality), 49(3): 351-371.
- Belge, M. (1997). *Türkiye Dünyanın Neresinde?*, (6. Baskı). Ankara: Birikim.
- Benhabib, S. (1992). “Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition and Jürgen Habermas”. İçinde, *Habermas and the Public Sphere* (Ed. C. Calhoun), 73-98. MIT.
- Benhabib, S. (1999). *Modernizm, Evrensellik ve Birey: Çağdaş Ahlâk Felsefesine Katkılar* (Çev. M. Küçük). İstanbul: Ayrıntı.
- Bennett, W. L. (2003). “Communicating Global Activism”. *Information, Communication & Society*. 6(2): 143-168. doi:10.1080/1369118032000093860a
- Bennett, W. L. (2005). “Social movements beyond borders: Organization, communication, and political capacity in two eras of transnational activism”. İçinde, *Translational protest and global activism* (Ed. D. della Porta ve S. Tarrow), 203–226. Rowman and Littlefield.
- Bennett, W. L. ve Segerberg, A. (2012). “The logic of connective action”. *Information, Communication & Society*, 15(5): 739–768. doi:10.1080/1369118X.2012.670661
- Bennett, W. L. ve Segerberg, A. (2015). “Communication in movements”. İçinde, *The Oxford handbook of social movements* (Ed. D. della Porta ve M. Diani), 367–382. Oxford: Oxford University.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*. İzmir: Aşina.
- Bimber, B. (2002). *İnternet ve Siyasi Dönüşüm: Hızlandırılmış Çoğulculuk*. Cogito. 30: 166-175.
- Blickstein, S. ve Hanson, S. (2001). “Critical Mass: Forging a Politics of Sustainable Mobility in the Information Age”. *Transportation*, 28: 347-362.
- Bourdieu, P. (2010). “Sermaye Biçimleri”. (Ed. M. M. Şahin ve A. Z.Ünal). İçinde, *Sosyal Sermaye*. İstanbul: Değişim, 45-75.

- Bourdieu, P. (2021). *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi* (Çev. D. Fırat ve G. Berkkurt). Ankara: Nika.
- Boyer, R. ve D. Drache (1996). *State Against Markets: The Limits of Globalization*. London: Routledge.
- Borgmann, A. (1984). *Technology and the character of contemporary life*. Chicago: University of Chicago.
- Brewer, J. D. (2000). *Ethnography*. Philadelphia, PA: Open University.
- Buck-Morss, S. (2007). *Küresel Bir Karşı Kültür* (Çev. S. Evren). İstanbul: Versus Kültür.
- Buechler, S. M. (1995). "New Social Movement Theories". *Sociological Quarterly*, 36: 441-464. Taylor & Francis, Ltd.
- Buechler, S. M. (2013a). "Mass society theory" içinde, *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements* (Ed. D.A. Snow, D. della Porta, B. Klandermans ve D. McAdam). Blackwell Publishing Ltd. doi:10.1002/9780470674871.wbespm473
- Bumin, K. (1982). *Sivil Toplum ve Devlet: Kuramlar, Deneyler, Arayışlar*, İstanbul: Yazko.
- Calderaro, A. ve Kavada, A. (2013). "Challenges and Opportunities of Online Collective Action for Policy Change". *Policy & Internet*, 5(1): 1-6.
- Calhoun, C. (2005). "Rethinking the public sphere". *Presentation to the Ford Foundation*.
- Calhoun, C. (2011). "Civil Society and The Public Sphere". İçinde, *The Oxford Handbook of Civil Society* (Ed. M. Edwards). New York: Oxford University, 313-323. ISBN: 9780195398571.
- Campisi, J. (2013) "The Joy of Cooking". *Food, Culture & Society*, 16(3): 405-419, Doi: 10.2752/175174413X13673466711804.
- Carothers, T. ve Barndt, W. (1999). *Civil Society*. Foreign Policy, 117: 18-29.
- Castells, M. (2001). *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet*. Business and Society. Oxford University.
- Castells, M. (2006). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, II. Cilt (Kimliğin Gücü)* (Çev. E. Kılıç). İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

- Castells, M. (2008a). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür I. Cilt (Ağ Toplumunun Yükselişi)*, 2. Baskı, (Çev. E. Kılıç). İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Castells, M. (2008b). *The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication Networks, and Global Governance*. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 616(1), 78–93. doi:10.1177/0002716207311877.
- Castells, M. (2009). *Communication Power*. New York: Oxford University.
- Castells, M. (2013). *İsyen ve Umut Ağları: İnternet Çağında Toplumsal Hareketler* (Çev. E. Kılıç). İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Chappell, M.J. (2015). Global Movements for Food Justice. İçinde, *Food, Politics, and Society* (Ed. R. J. Herring). Oxford University.
- Chrzan, J. (2004). “Slow Food: What, Why, and to Where?”. *Food, Culture and Society- An International Journal of Multidisciplinary Research*. 7(2): 117-132. doi: 10.2752/155280104786577798
- Cohen, J. (1982). “Between Crisis Management and Social Movements: The Place of Institutional Reform”. *Telos*. 52: 21-40.
- Cohen, J. (1983). “Rethinking Social Movements”. *Berkeley Journal of Sociology*. 28: 97-113.
- Cohen, J. (1999). “Strateji ya da Kimlik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler”. İçinde: *Yeni Sosyal Hareketler* (Ed. K. Çayır), 101-120. İstanbul: Kaknüs.
- Cohen, J. ve Arato, A. (2013). *Sivil Toplum ve Siyasal Teori*. Ankara: Efil.
- Creswell J. W. (2015). *A Concise Introduction To Mixed Methods Research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Curran, J. (2012). “Reinterpreting the internet”. İçinde: *Misunderstanding the Internet*. (Ed. J. Curran), 3-33. New York: Routledge.
- Çaha, Ö. (1996). “Sivil Toplum ve Liberalizm”. *Diyalog- Siyaset Teorisi Dergisi*. 1: 188-213.
- Çambay, S. (2014) *Küreselleşme Bağlamında Türkiye’de Yeni Sosyal Hareketler ve Yazılı Basının Toplumsal Katılma Süreci İçindeki Rolü*. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Gazetecilik Ana Bilim Dalı.
- Çayır, K. (Ed.) (1999). *Yeni Sosyal Hareketler*. İstanbul: Kaknüs.

- Çetinkaya, Y. D. (2015b). “Tarih Kuram Arasında Toplumsal Hareketler”. İçinde: *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim*, (Der. Y. D. Çetinkaya), 25-71. İstanbul: İletişim.
- Çetintaş, A. (2018). *Toplumsal Hareketlerin Değişen Doğası: Yeni Kimlikler-Yeni Hareketler*. Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı
- Çoban, B. (der.) (2009). “Toplumsal Hareketler ve Radikal Medya”. İçinde, *Yeni Toplumsal Hareketler; Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet*, 43-62. İstanbul: Kalkedon.
- Çoban, B. (der.) (2014). *Sosyal Medya Devrimi*. İstanbul: Su.
- Çötel, S. (2015). *Sosyal Medyanın Yeni Tür Kamusal Alan Yaratması ve Toplumsal Hareketlere Katkıları: Taksim Gezi Parkı Olayları Örneği*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı.
- Daugherty, T. ve Hoffman, E. (2014). “eWOM and the importance of capturing consumer attention within social media”. *Journal of Marketing Communications*, 20(1): 82-102. Doi: 10.1080/13527266.2013.797764.
- De Certeau, M., Giard, L. ve Mayol, P. (2010). *Gündelik Hayatın Keşfi-II -Konut, Mutfak İşleri*. Ankara: Dost.
- Dean, J. (2009). *Democracy and Other Neoliberal Fantasies: Communicative Capitalism and Left Politics*. Durham: Duke University.
- Della Porta, D., vd. (2006). *Globalization from below: Transnational activists and protest networks*. University of Minnesota.
- Della Porta, D. (2012). “Communication in movement: social movements as agents of participatory democracy”. İçinde: *Social Media and Democracy: Innovations in Participatory Politics*, (Ed. B. D. Loader ve D. Mercea), 39-53. New York: Routledge.
- Della Porta, D. ve Diani, M. (2020). *Toplumsal Hareketler* (Çev. P. Çakır ve C. Gülbudak). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Della Porta, D. ve Mosca, L. (2005). “Global-net for Global Movements? A Network of Networks for a Movement of Movements”. *Journal of Public Policy*, 25(1): 165–190. doi.10.1017/s0143814x05000255

- Derrida, J. (1973). *Speech and Phenomena: And Other Essays on Husserl's Theory of Signs*. (Çev: D. B. Alisson). Northwestern University.
- Diani, M. (2003). "Introduction: Social Movements, Contentious Actions, and Social Networks: 'From Metaphor to Substance?'"'. İçinde, *Social Movements and Networks: Relational Approaches to Collective Action* (Ed. M. Diani ve D. McAdam), 1-18. Oxford University. Online ISBN: 9780191599057.
- Diani, M. ve McAdam, D. (Ed.) (2003). *Social Movements and Networks: Relational Approaches to Collective Action*. Oxford University.
- Donati, K. (2015). "The Pleasure of Diversity in Slow Food's Ethics of Taste". *Food, Culture & Society*, 8(2): 227–242.
- Douglas, M. ve Nicod, M. (1974). "Taking the biscuit: The structure of British meals". *New Society* 30(637): 744-747.
- Downing, J.D.H. (2003). "Audiences and Readers of Alternative Media: The Absent Lure of the Virtually Unknown". *Media, Culture, Society*, 25(5): 625–645. doi: 10.1177/01634437030255004
- Downing, J.D.H. (Ed.) (2011). *Encyclopedia of social movement media*. SAGE.
- Downing, J.D.H. (2014). "Social Movement Media in the Process of Constructive Social Change". İçinde, *The Handbook of Development Communication and Social Change* (Ed. K. G. Wilkins, T. Tufte ve R. Obregon). Wiley Blackwell.
- Dunlap, R. (2012). "Recreating culture: Slow Food as a leisure education movement". *World Leisure Journal*, 54(1): 38-47. doi: 10.1080/04419057.2012.668038.
- Earl, J. ve Kimport, K. (2011). *Digitally Enabled Social Change: Activism in the Internet Age*. The MIT.
- Edwards, G. (2009). "Habermas and Social Movement Theory". *Sociology Compass*, 3(3): 381–393. doi:10.1111/j.1751-9020.2009.00207.x
- Emirbayer, M. ve Goodwin, J. (1994). "Network Analysis, Culture, and the Problem of Agency". *American Journal of Sociology*, 99(6): 1411-1454.
- Enzensberger, H. M. (1979). "Bir 'Kitle İletişimi Araçları Teorisi'nin Oluşturucu Öğeleri" (Çev. Ü. Oskay). *Birikim Dergisi*, 58(59): 17-37.

- Fenelon, J.V. ve Hall. T. (2008). "Revitalization and Indigenous Resistance to Globalization and Neoliberalism". *American Behavioral Scientist*, 51(12): 1867-1901.
- Flichy, P. (2007). *The internet imaginaire*. MIT.
- Foran, J. (2015) "Devrim ve Küreselleşme: Chiapas'tan Seattle ve Ötesine". İçinde: *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim*, (Der. Y. Doğan Çetinkaya), 85-113. İstanbul: İletişim.
- Frake, C.O. (1964). "A structural description of Subanun religious behavior" İçinde, *Explorations in cultural anthropology* (Ed. W.H. Goodenough). New York: McGraw-Hill.
- Fraser, N. (2004). "Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Var Olan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı" (Çev. M. Özbek ve C. Balcı). İçinde *Kamusal Alan* (Ed. M. Özbek), 103-132. İstanbul: Hil.
- Frost, W. ve Laing, J. (2013). "Communicating persuasive messages through slow food festivals". *Journal of Vacation Marketing*, 19(1): 67-74. doi: 10.1177/1356766712461403.
- Garner, B. (2015). "Conflicting Messages: The Visual Rhetoric of Slow Food". *Communication Today*, 6(2): 112-119.
- Gaytán, M.S. (2004). "Globalizing Resistance: Slow Food and New Local Imaginaries". *Food, Culture & Society*, 7(2): 97-116. doi: 0.2752/155280104786577842
- Gencer Kasap, D. (2014). "Çevrimiçi Müzakere Alanı Olarak Sosyal Medya Uygulamaları". İçinde, *Sosyal Medya Devrimi* (Der. B. Çoban). İstanbul: Su.
- Gerbaudo, P. (2014). *Twitler ve Sokaklar, Sosyal Medya ve Günümüzün Eylemciliği* (Çev. O. Akinhay). İstanbul: Agora.
- Gerbaudo, P. (2018). *Maske ve Bayrak. Popülizm, Yurttaşçılık ve Küresel Protesto* (Çev. D. Saraçoğlu). İstanbul: Kafka.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve Bireysel-Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum* (Çev. Ü. Tatlıcan). İstanbul: Say.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji* (5. Baskı). İstanbul: Kırmızı.
- Gitlin, T. (1998), "Public Spheres or Public Sphericules". İçinde, *Media, Ritual and Identity* (Ed. T. Liebes ve J. Curran), 168-74. London: Routledge.

- Gleason, B. (2013). “#Occupy Wall Street: Exploring Informal Learning About a Social Movement on Twitter”. *American Behavioral Scientist*, 57(7): 966-982. doi: 10.1177/0002764213479372
- Gobo, G. ve Marciniak, L. T. (2011). “What Is Ethnography?” İçinde, *Qualitative Research* (Ed. D. Silverman). SAGE.
- Goodwin, J., Jasper, J. M. (2006) “Emotions and social movements”. İçinde, *Handbook of the sociology of emotions*, 611–635. Boston: Springer.
- Göle, N. (1998). *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere* (2. Baskı). İstanbul: İletişim.
- Gramsci, A. (2014). *Hapishane Defterleri* (7. Baskı) (Çev. A. Cemgil). İstanbul: Belge.
- Habermas, J., Lennox, S. ve Lennox, F. (1974). “The Public Sphere: An Encyclopedia Article”. *New German Critique*, 3: 49-55.
- Habermas, J. (1981). “New Social Movements”. *Telos*, 49: 33–37. doi:10.3817/0981049033.
- Habermas, J. (2001a). *İletişimsel Eylem Kuramı, Eylem Rasyonelliği ve Toplumsal Rasyonelleşme* (1. Cilt). (Çev. M. Tüzel). İstanbul: Kabalcı.
- Habermas, J. (2001b). *İletişimsel Eylem Kuramı, İşlevselci Aklın Eleştirisi Üzerine* (2. Cilt). (Çev. M. Tüzel). İstanbul: Kabalcı.
- Habermas, J. (2003). *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü* (Çev. T. Bora ve M. Sancar), (5. Baskı). İstanbul: İletişim.
- Habermas, J. (2023). *Kamusal Yaşamın Yeni Bir Yapısal Dönüşümü ve Müzakereci Demokrasi* (Çev. T. Bora). İstanbul: İletişim.
- Hall, S. (2014). “Kimliğe İhtiyaç Duyan Kim?” (Çev. F. B. Helvacıoğlu). İçinde, *Kimlik Politikaları; Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık* (Ed. F. Mollaer). Ankara: Doğu Batı.
- Hansen, M. (2004). “Yirmi Yılın Ardından Negt ve Kluge’nin Kamusal Alan ve Tecrübe’si: Değişken Karışımlar ve Genişlemiş Alanlar”. İçinde, *Kamusal Alan* (Ed. M. Özbek), 141-177. İstanbul: Hil.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2011). *Çokluk. İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi* (2. Baskı) (Çev. B. Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı.
- Harvey, D. (1996). *Postmodernliğin Durumu* (Çev. S. Savran). İstanbul: Metis.

- Held, D., vd. (1999). *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Stanford University.
- Herring, R. (2003). “Beyond the Political Impossibility Theorem of Agrarian Reform”. İçinde, *Changing Paths: International Development and the New Politics of Inclusion* (Ed. P. Houtzager ve M. Moore). MI: University of Michigan.
- Hindman, M.D., Tsioutsoulis, K., ve Johnson, J. (2003). “Googlearchy”: *How a Few Heavily-Linked Sites Dominate Politics on the Web*. Midwest Political Science Derneği Genel Kurul Toplantısında sunulmuştur, 1-33.
- Hine, C. (2000). *Virtual Ethnography*. London: Sage.
- Hirst, P.Q. ve G. Thompson (2003). *Küreselleşme Sorgulanıyor* (Çev. Ç. Erdem ve E. Yücel). Ankara: Dost.
- Hoare, Q. ve Nowell-Smith, G. (Ed.) (1971). *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*. London: Lawrence & Wishart.
- Hofstede, G., Hofstede, G. J. ve Minkov, M. (2010). *Cultures and organizations: Software of the mind* (3. Baskı). McGraw-Hill Professional.
- Holt-Gimenez, E. ve Shattuck, A (2011). “Food crises, food regimes and food movements”. *Journal of Peasant Studies*, 38(1): 109–144.
- Işık, G. (Ed.) (2011a). *Toplumsal Hareketler: Politikadan Edebiyata, Sanattan Sinemaya, Medyadan Toplumsal Algıya Teorik ve Pratik Analizler ve Yansımalar*. Ankara: Nobel.
- Işık, G. (2011b). “Toplumsal Hareketler: Tarih, Kuram ve Kapsam”. İçinde: *Toplumsal Hareketler: Politikadan Edebiyata, Sanattan Sinemaya, Medyadan Toplumsal Algıya Teorik ve Pratik Analizler ve Yansımalar* (Ed. G. Işık), 1-44. Ankara: Nobel.
- Işık, G. (2015). *Sanaldan Sokağa Toplumsal Hareketler* (2.Baskı). Ankara: Nobel.
- Işık, G. (2018). “Sanaldan Sokağa ‘Kudüs Filistin’in Başkentidir ve Öyle Kalmalı’ Hareketi”. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(13): 157-172.
- Jasper, J. M. (2002). *Ahlaki Protesto Sanatı* (Çev. S. Öner). İstanbul: Ayrıntı.
- Jenkins, H. (2006). *Convergence culture: Where old and new media collide*. New York University Press.
- Jenkins, H. (2017). “Medya Yöndeşmesinin Kültürel Mantığı” (Çev. E. Çizmeci). İçinde, *Yeni Medya Kuramları* (Ed. F. Aydoğan), 33-45. İstanbul: Der.

- Johnston, H., Larana, E. ve Gusfield, J. R. (1999). “Kimlikler, Şikâyetler ve Yeni Sosyal Hareketler”. İçinde, *Yeni Sosyal Hareketler* (Ed: K. Çayır), 131-161. İstanbul: Kaknüs.
- Joyce, M. (2010). *Digital activism decoded: The new mechanics of change*. (Ed. J. Mary). New York: International Debate Education Association.
- Kahn, R. ve Kellner D. (2016). “Yeni Medya ve İnternet Aktivizmi”. İçinde, *Yeni Medya-Kullanıcının Yükselişi* (Ed. H. Hülür ve C. Yaşın), 245-255. Ankara: Ütopya.
- Katz, E. ve Lazarsfeld, P. (2005). *Personal Influence: The Part Played by People in the Flow of Mass Communications*. Routledge.
- Kavada, A. (2003). “Social movements and current network research”. Sunum metni, *Corfu Workshop: Contemporary Anti-War Mobilizations: Agonistic Engagement Within Social Movement Networks*, 6–7 Kasım 2003, Corfu, Yunanistan.
- Kavada, A. (2012). “Engagement, bonding, and identity across multiple platforms: Avaaz on Facebook, YouTube, and MySpace”. *MedieKultur; Journal of media and communication research*, 52: 28-48.
- Kavada, A. (2015a). “Creating the collective: social media, the Occupy Movement and its constitution as a collective actor”. *Information, Communication & Society*, 18(8): 872-886. doi: 10.1080/1369118X.2015.1043318.
- Kavada, A. (2015b). “Social Media as Conversation: A Manifesto”. *Social Media + Society*, 1: 1. doi: 10.1177/2056305115580793.
- Kavada, A. (2016). “Social Movements and Political Agency in the Digital Age: A Communication Approach”. *Media and Communication*, 4(4): 8-12. doi: 10.17645/mac.v4i4.691.
- Kaynar, M.K. (2005). Sivil Toplumun Kavramsal Tarihi ve Sivil Toplumla İlgili Güncel Tartışmalar. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1): 339-369.
- Keane, J. (1994). *Demokrasi ve Sivil Toplum: Avrupa Sosyalizminin Açmazları, Toplumsal ve Siyasal İktidarın Denetlenmesi Sorunu ve Demokrasi Beklentileri Üzerine* (Çev. N. Erdoğan). İstanbul: Ayrıntı.
- Kejanlıoğlu, B. (2004). “Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı”. İçinde, *Kamusal Alan* (Ed. M. Özbek), 689-713. İstanbul: Hil.

- Kellner, D. (2000), “Habermas, the Public Sphere and Democracy: A Critical Intervention”. İçinde, *Perspectives on Habermas* (Ed. L. Hahn), 259–288. Open Court: Chicago & La Salle, Illinois.
- Kellner, D. (2004). “Tabandan Küreselleşme: Radikal Demokratik Bir Teknopolitikaya Doğru” (Çev. T. Kurtarıcı). İçinde, *Kamusal Alan* (Ed. M. Özbek), 715-735. İstanbul: Hil.
- Kittilson, M. C. ve Dalton, R. J. (2008). *The Internet and Virtual Civil Society: The New Frontier of Social Capital*. UC Irvine: Center for the Study of Democracy.
- Kozinets, R. V. (1997). “I want to believe”: A netnography of the X-Philes’ subculture of consumption. İçinde, *Advances in consumer research* (Ed. M. Brucks ve D. J. MacInnis), 24: 470–475. Provo, UT: Association for Consumer Research.
- Kozinets, R. V. (2002). “The Field behind the Screen: Using Netnography for Marketing Research in Online Communities”. *Journal of Marketing Research*, 39(1): 61–72. doi: 10.1509/jmkr.39.1.61.18935.
- Kozinets, R.V. (2012). “Marketing Netnography: Prom/ot(ulgat)ing a New Research Method”. *Methodological Innovations Online*, 7(1): 37-45. doi: 10.4256/mio.2012.004
- Kozinets, R. V. (2015). *Netnography: Redefined* (2. Baskı). London, UK: SAGE.
- Kozinets, R. V. (2020). *Netnography: The essential guide to qualitative social media research*. London, UK: SAGE.
- Kuçuradi, İ. (1998). “Sivil Toplum Kuruluşları: Kavramlar”. *Üç Sempozyum: Sivil Toplum Kuruluşları*. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Kuçuradi, İ. (2003). “Düşünen Sivil Toplum: Felsefi Yaklaşımlar-Açılımlar Sempozyumu Açılış Konuşması”, 5-10. *Düşünen Sivil Toplum: Felsefi Yaklaşımlar-Açılımlar*.
- Le Bon, G. (1997). *Kitleler Psikolojisi*. İstanbul: Hayat.
- Leizerov, S. (2000). “Privacy Advocacy Groups Versus Intel: A Case Study of How Social Movements Are Tactically Using the Internet to Fight Corporations”. *Social Science Computer Review*, 18(4): 461-483. doi:10.1177/089443930001800409.
- Leone, M. (2016). “Critique of the culinary reason”. *Semiotica*, 211: 165-186.

- Levi-Strauss, C. (1990). *The Naked Man: Mythologiques- IV* (Çev. D. Weightman ve J. Weightman). University of Chicago.
- Liebman, S. (2004). “Alexander Kluge ile Söyleşi: Yeni Alman Sineması, Sanat, Aydınlanma ve Kamusal Alan Üzerine” (Çev. N. Dinç ve M. Özbek). İçinde, *Kamusal Alan* (Ed. M. Özbek), 609-651. İstanbul: Hil.
- Lindell, I. (2009). “Glocal” Movements: Place Struggles and Transnational Organizing by Informal Workers. *Geografiska Annaler, Series B, Human Geography*, 91(2): 123-136.
- Lindgren, S. (Ed.) (2014). *Hybrid media culture: sensing place in a world of flows*. Routledge
- Lorenzo, V. (2015). *URBAN CO-ACTION. The role of glocal climate action movements in a new adaptive co-design framework for urban resilience and ecological transition*. Doktora Tezi. Bolonya Üniversitesi.
- Lyotard, J. F. (1984). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester: Manchester University.
- Madeira, A., Correia, A. ve Filipe, J.A. (2019). “Understanding memorable enogastronomic experiences: A qualitative approach”. İçinde, *Experiential Consumption and Marketing in Tourism with a Cross-Cultural Context* (Ed: A. Correia, A. Fyall ve M. Kozak), 228 -251, Oxford: Goodfellow.
- Maigret, E. (2014). *Medya ve İletişim Sosyolojisi* (Çev. H. Yücel) 4. Baskı. İstanbul: İletişim.
- Mavi, İ. (2021). *Küreselleşme bağlamında yeni toplumsal hareketler; barış ve insan hakları hareketi*. Doktora Tezi. Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı.
- McAdam, D., Tarrow, S. ve Tilly, C. (2004). *Dynamics of Contention* (e-book). (Yazılı Baskı 2001). New York: Cambridge University.
- McCarthy, J. D. ve Zald, M. N. (1977). “Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory”. *American Journal of Sociology*, 82(6) 1212-1241.
- McCharty, T. (2004). “Kamusal Alanın Yapısal Dönüşüm’nün 1989 İngilizce Baskısına Giriş” (Çev. M. Özbek). İçinde, *Kamusal Alan* (Ed. M. Özbek), 91-93. İstanbul: Hil.

- McLuhan, M. (1962). *Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*. University of Toronto.
- Melucci, A. (1984). “An end to social movements?” Introductory paper to the sessions on “new movements and change in organizational forms”. *Social Science Information*. 23(4), 819-835. doi: 10.1177/053901884023004008.
- Melucci, A. (1996). *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*. New York: Cambridge University.
- Melucci, A. (1999). “Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması”. İçinde: *Yeni Sosyal Hareketler* (Ed. K. Çayır), 81-108. İstanbul: Kaknüs.
- Melucci, A. (2014). “Süreç Olarak Kolektif Kimlik”, (Çev. Ö. Mollaer). İçinde, *Kimlik Politikaları-Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık* (Ed. F. Mollaer). Ankara: Doğu Batı.
- Miller, J. (1971). *McLuhan*. Londra: Fontana.
- Miller, B. (2004). “Globalization, Sweatshops, and Glocal Organizing”. *Antipode*, 36(4): 575-580. doi: 10.1111/j.1467-8330.2004.00435.x.
- Morozov, E. (2016). “Facebook ve Twitter Sadece Devrimcilerin Gittiği Yerlerdir” (Çev. Y. Göksun). İçinde, *Yeni Medya Kuramları* (Ed. F. Aydoğan), 23-28. İstanbul: Der.
- Mosca, L. (2008). “A double-faced medium? The challenges and opportunities of the Internet for social movements”. İçinde, *Net Working/Networking: Citizen Initiated Internet Politics* (Ed. T. Hayhtiö ve J. Rinne), 41-73. Tampere University.
- Mosca, L. ve della Porta, D. (2009). “Unconventional Politics Online: Internet and the Global Justice Movement”. İçinde, *Democracy in Social Movements* (Ed. D. della Porta). Palgrave Macmillan.
- Mosca, L. (2010). “From the Streets to the Net? The Political Use of the Internet by Social Movements”. *International Journal of E-Politics (IJEP)*, 1(1): 1-21.
- Mouffe, C. (1999). “Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism?”. *Social Research*, 66(3): 746–758.
- Munro, I. (2014). “Organizational Ethics and Foucault’s ‘Art of Living’: Lessons from Social Movement Organizations”. *Organization Studies*, 35(8): 1127–1148. Doi: 10.1177/0170840614530915.

- Murdock, G. (1992). "Citizens, Consumers, and Public Culture". İçinde, *Media Cultures: Reappraising Transnational Media* (Der. M. Skovmand ve K. C. Schroder). 17-41. London: Routledge.
- Negri, A. (2006) *İmparatorluktaki Hareketler-Geçişler ve Görünümler*, (Çev. K. Atakay). İstanbul: Otonom.
- Negt, O. ve Kluge, A. (2004). "Kamusal Alan ve Tecrübeye Giriş". İçinde, *Kamusal Alan* (Ed. M. Özbek). 133-140. İstanbul: Hil.
- Neulinger, A., Kissb, G. ve Veress, T. (2023). "Urban Communities for Transition toward Sustainable Behavior in the Context of Authoritarianism: Analysis of NonProfit Community-Based Organizations in Budapest, Hungary". *Society&Natural Resources*, 36(5): 479-496. doi: 10.1080/08941920.2023.2175282.
- Neuman, W. L. (2008). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri (Nitel ve Nicel Yaklaşımlar)* (Çev. S. Özge). İstanbul: Yayın Odası.
- O'Sullivan, N. (1994). "Hannah Arendt: Eski Yunan özlemi ve endüstri toplumu". İçinde, *Çağdaş Siyaset Felsefecileri* (Ed. A. De Crespigny ve K. R. Minogue), 223-245. İstanbul: Remzi.
- Offe, C. (1999). "Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması". İçinde: *Yeni Sosyal Hareketler* (Ed. K. Çayır), 54-87. İstanbul: Kaknüs.
- Özbek, M. (2004). "Kamusal Alanın Sınırları. İçinde", *Kamusal Alan* (Ed. M. Özbek), 19-90. İstanbul: Hil.
- Pajnik, M. ve Downing, J.D.H. (2008). "Introduction: The Challenges of "Nano-media"". İçinde, *Alternative Media and The Politics of Resistance: Perspectives and Challenges* (Ed. M. Pajnik ve J.D.H. Downing), 7-16. Peace Institute.
- Pakulski, J. (2010). "Global Elites". İçinde, *The Routledge International Handbook of Globalization Studies* (Der. B. S. Turner), 328-345. New York: Routledge.
- Papacharissi, Z. (2002). "The Virtual Sphere: The Internet As a Public Sphere". *New Media & Society*, 4(1): 9-27.
- Petrini, C. (2013). *Slow Food Nation: Why Our Food Should Be Good, Clean, And Fair* (Çev. C. Furlan ve J. Hunt). New York: Rizzoli.
- Petrini, C. ve Padovani, G. (2011). *Slow Food Devrimi, Arcigola'dan Terra Madreye: Yeni Bir Yaşam ve Yemek Kültürü* (Çev. Ç. Ekiz). İstanbul: Sinek Sekiz.

- Pierson, C. (2015). *Modern Devlet* (Çev. N. Kutluğ ve B. Erdoğan). Ankara: Chiviyazıları.
- Pietrykowski, B. (2004). “You Are What You Eat: The Social Economy of the Slow Food Movement”. *Review of Social Economy*, 62(3): 307–321.
- Rheingold, H. (1993). *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*. MA: Addison-Wesley Publishing Company Reading.
- Rheingold, H. (2003). *Smart Mobs. The Next Social Revolution*. New York: Perseus.
- Ritzer, G. (1998). *Toplunun Mc Donaldlaştırılması-Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme* (Çev. Ş. S. Kaya). İstanbul: Ayrıntı.
- Ritzer, G. (2011). *Küresel Dünya* (Çev. M. Pekdemir). İstanbul: Ayrıntı.
- Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2014). *Sosyoloji Kuramları* (Çev. H. Hülür). Ankara: Deki.
- Robertson, R. (1999). *Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Dunlap, D. (2012). “Recreating culture: Slow Food as a leisure education movement”. *World Leisure Journal*, 54(1): 38-47, Doi: 10.1080/04419057.2012.668038.
- Saphiro, A. L. (2002). “İnternet Demokratik Mi? Hem Evet Hem Hayır” (Çev. C. Soydemir). *Cogito*, 30: 190-193.
- Sassatelli, R. ve Davolio, F. (2010). “Consumption, Pleasure and Politics: Slow Food and the politico-aesthetic problematization of food”. *Journal of Consumer Culture*, 10(2): 202–232. doi: 10.1177/1469540510364591
- Scambler, G. ve Kelleher, D. (2006). “New social and health movements: Issues of representation and change”. *Critical Public Health*, 16(3): 219-231 doi:10.1080/09581590600986440.
- Scarlett, A. ve Zeilinger, M. (2019). “Rethinking Affordance”. *Media Theory*, 3(1): 1-48
- Schiller, D. (1999). *Digital Capitalism*. USA: MIT.
- Shirky, C. (2017). “Sosyal Medyanın Politik Gücü – Teknoloji, Kamusal Alan ve Politik Değişim” (Çev. E. Al). İçinde, *Yeni Medya Kuramları* (Ed. F. Aydoğan), 157-172. İstanbul: Der.
- Silverman, D. (2014). *Interpreting Qualitative Data*. London: SAGE.

- Simonetti, L. (2012). "The ideology of Slow Food". *Journal of European Studies*, 42(2): 168–189.
- Soper, K., Ryle, M. ve Lyn, T. (2009). *The Pleasures and Politics of Consuming Differently*. London: Palgrave MacMillan.
- Stahel, W. R. (2019). *The Circular Economy: A User's Guide*. New York: Routledge.
- Stammers, N. ve Eschle, C. (2005). "Social movements and global activism". İçinde, *Global activism, global media* (Ed. W. Jong, M. Shaw, N. Stammers). London: Pluto.
- Stefik, M. (1997). *Internet dreams: Archetypes, myths, and metaphors*. İstanbul: YKY.
- Steger, M. B. (2013). *Küreselleşme* (2. Baskı), (Çev. A. Ersoy). Ankara: Dost.
- Stratton, J. (2002). "Siberalan ve Kültürün Küreselleşmesi", (Çev. M. Doğan). *Cogito, İnternet: Üçüncü Devrim?*, 30: 80-98.
- Sunstein, C. R. (2002). "Günlük Gazetemiz-İnternet Demokrasi için Gerçekten Bir Nimet mi?" (Çev. C. Soydemir). *Cogito*, 30: 176-188.
- Şener, G. (2013). "Toplumsal Mücadele Alanı Olarak Sosyal Medya". İçinde, *Sosyal Medya ve Ağ Toplumu-2: Kültür, Kimlik, Siyaset* (Ed. C. Bilgili ve G. Şener), 253-272. İstanbul: Grafik Tasarım.
- Şener, G. (2006) "*Küresel Kapitalizmin Yeni Kamusal Alanı Olarak İnternet: Yeni Toplumsal Hareketlerin İnterneti Kullanımı*". Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- Tarrow, S. (2005). *The New Transnational Activism*. New York: Cambridge University.
- Tilly, C. (2015). "Toplumsal Hareketler 21. Yüzyıla Giriyor" (Çev. E. Ergüven). İçinde: *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim*, (Der. Y. D. Çetinkaya), 153-197. İstanbul: İletişim.
- Tilly, C. (2016). *Avrupa'da Devrimler-1492-1992* (Çev. Ö. Arıkan). İstanbul: Alfa.
- Tilly, C., Castaneda, E. ve Wood, L. (2022). *Toplumsal Hareketler, 1768-2018*. (Çev. O. Düz). İstanbul: Alfa.
- Toffler, A. (2008). *Üçüncü Dalga, Bir Fütürist Ekonomi Analizi Klasığı* (Çev. S. Yeniçeri). İstanbul: Koridor.
- Tomlinson, J. (2004). *Küreselleşme ve Kültür* (Çev. A Eker). İstanbul: Ayrıntı.

- Touraine, A. (1977). *The Self-Production of Society* (Çev. D. Coltman). The University of Chicago.
- Touraine, A. (1985). “An Introduction to the Study of Social Movements”. *Social Research*, 5(4): 749-787.
- Touraine, A. (2011). *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz?* (Çev. O. Kunal), (4. Baskı). İstanbul: YKY.
- Touraine, Alain. (2016). *Modernliğin Eleştirisi* (Çev. H. U. Tanrıöver), (10. Baskı). İstanbul: YKY.
- Touraine, A. (2017). *Bugünün Dünyasını Anlamak için Yeni Bir Paradigma* (Çev. O. Kunal), (2.Baskı). İstanbul: YKY.
- Türkdoğan, O. (2013). *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Urkidi, L. (2010). “A Glocal Environmental Movement against Gold Mining: Pascua-Lama in Chile”. *Ecological Economics*, 70(2): 219–227. doi: 10.1016/j.ecolecon.2010.05.004
- van Bommel, K. ve Spicer, A. (2011). “Hail the Snail: Hegemonic Struggles in the Slow Food Movement”. *Organization Studies*, 32(12): 1717-1744. Doi: 10.1177/0170840611425722.
- van Dijck, J. (2013). *The culture of connectivity: A critical history of social media*. USA: Oxford University.
- van Dijck, J. (2015). “After Connectivity: The Era of Connectication”. *Social Media + Society*, 1(1): 1. doi: 10.1177/2056305115578873.
- van Dijk, J. (2016). *Ağ Toplumu*. İstanbul: Epsilon.
- Virilio, P. (1995). *The art of the motor*. Minneapolis: University of Minnesota.
- Virilio, P. (2003). *Enformasyon Bombası* (Çev. K. Şahin). İstanbul: Metis.
- Williams, S. (2015). “Digital Defense: Black Feminists Resist Violence With Hashtag Activism”, *Feminist Media Studies*, 15(2): 341-344. doi: 10.1080/14680777.2015.1008744.
- Yerlikaya, T. (2018). *Toplumsal Hareketler ve Sosyal Medya İlişkisi: Gezi Parkı ve Tahrir Meydanı Örnekleri*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı.

Yılmaz, T. P. (2023). *Arap Baharı: Ortadoğu'da Sosyal Medya Destekli Toplumsal Hareketler – Tunus, Mısır ve Libya Örnekleri*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.

Yükselbaba, Ü. (2008). “Kamusal Alan Modelleri ve Bu Modellerin Bağlamları”. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 66(2): 227-271.

İnternet Kaynakları

Abildlund, A. (2014). “How spiders weave their webs”. <https://sciencenordic.com/animals-biotechnology-chemistry/how-spiders-weave-their-webs/1397420> (Erişim tarihi: 23 Nisan 2023).

Bennett, S. (2012). “Twitter, Facebook, Google, YouTube – What Happens on the Internet Every 60 Seconds?”. <https://www.adweek.com/performance-marketing/data-never-sleeps/>. (Erişim Tarihi: 26 Ocak 2023).

Cardon, D. (2009). *The Internet and Its Democratic Virtues*. *Books&Ideas.net*. <https://booksandideas.net/The-Internet-and-its-Democratic>. (Erişim Tarihi: 13 Şubat 2023).

Convivium: <https://www.worldwidewords.org/turnsofphrase/tp-con2.htm> (Erişim Tarihi: 02 Eylül 2022).

Dijital 2022 Temmuz Küresel İstatistik Raporu: <https://www.hootsuite.com/newsroom/press-releases/digital-2022-report> ve <https://datareportal.com/slideshare-embed-issues>. (Erişim Tarihi: 1 Ekim 2022).

Pollan, M. (2003). “Cruising the Ark of Taste”. *Mother Jones*. <https://michaelpollan.com/articles-archive/cruising-on-the-ark-of-taste/> (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2023).

Santos, B. S. (2002). *The Processes of Globalisation* (Çev. S. Caldmell). *Eurozine*, ss.67-131. <https://www.fabrikaknjiga.co.rs/rec-68-14/> (Erişim Tarihi: 8 Ekim 2022).

Slow Food YouTube hesabı: <https://www.youtube.com/user/SlowFoodInt/featured> (Erişim Tarihi: 22 Eylül 2022).

- Sun, J. (2021). Take Back The Future! The Progressive Case For Techno-Optimism. Kernel Magazine, 1. <https://www.kernelmag.io/1/take-back-the-future> (Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2023).
- Zuckerman, E. (2008). The Cute Cat Theory Talk at ETech.: <https://ethanzuckerman.com/2008/03/08/the-cute-cat-theory-talk-at-etech/> (Erişim tarihi: 22.08.2022).

ÖZET

Yeni toplumsal hareketler tahakküm biçimlerine karşı kimliklerini ve hedeflerini kabul ettirmek için toplumsal alanlarda kamusal alanlar inşa etmeyi amaçlamaktadırlar. Bu amaç doğrultusunda politik aktörlerini ve eylemlerini artırmaya yönelirken hareketler sahnesinde birer sembolik meydan okuyucu olarak rol almaktadırlar (Melucci, 1999 ve 2014; Touraine, 2017). Kültürel ve sembolik çıkarlar için mücadele eden hareketler hem yerel hem de küresel kimliklere sahiptirler. Bunun önemli nedeni küresel sorunların bireysel kimliklerin üstünde, daha kapsamlı hedefler yaratmış olmalarıdır. Önemli bir bağlantılılığı ve birlikteliği ortaya çıkaran bu hedefler beraberinde bir karmaşıklık da getirmektedir. Çünkü her toplumun düşünme biçimi kültürel miras ve pratiklerle şekillenmektedir. Karmaşıklığı çözebilmek için toplumsal hareketlerin; aktörlerin kültürel tecrübelerinden faydalanarak ortak paydalı stratejiler ve söylemler üretmesi gerekmektedir. Böylece dağınık hedeflerin toparlanabilmesi ve dayanıklı kimliklerin oluşturulabilmesi mümkün hale gelecektir.

Bu çalışmada küyerel toplumsal hareketlerin kimlik, karşıt ve hedeflerindeki değişimin küreselleşmeyle olan ilişkini ve bu değişimin kamusal kamusal alanın inşasında nasıl görünürlük kazandığını ortaya koyma amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda örnek olay olarak Slow Food Hareketi seçilmiş ve saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Etnografi ve netnografik yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada yerinde gözlem ve derinlemesine görüşme teknikleri uygulanmış ve Slow Food'un Instagram paylaşımlarıyla basılı kaynakları nicel yöntemle analiz edilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde sivil toplum, kamusal alan ve toplumsal hareketler alanlarına ilişkin tartışmalar yapılmıştır. İkinci bölümde küreselleşme ve ağ toplumu tartışılmış, üçüncü bölümde ise saha araştırmasına ait bulgular sunulmuş ve değerlendirme yapılmıştır. Çalışmanın iki sonucu bulunmaktadır. İlk olarak, küyerel toplumsal hareketlerin küreselleşmeyle birlikte çoklu kimlikler ortaya koymaya başladıkları, hedeflerinin kapsamalarını ve boyutlarını genişlettikleri, karşıtlarının ise görünürlüğünü önemli ölçüde azalttıkları sonucuna ulaşılmıştır. Sonrasında, kimlik, karşıt, hedef ilkelerinde yaşanan bu değişimlerin ve ağ toplumunun dinamiklerinin de etkisiyle toplumsal hareketlerin; bilgi-eğlence kamusal alanları inşa ettikleri ve iletişimlerini ve eylemlerini anlatılar üzerinden kurgulamaya başladıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küyerel Toplumsal Hareketler, Ağ Toplumu, Kamusal Alan, Slow Food Hareketi

ABSTRACT

The New Social Movements aim to build public spaces in social spaces in order to impose their identities and goals against the forms of domination. In line with this purpose, while social movements tend to increase the number of their political actors and actions; they act as symbolic challengers on the stage of movements (Melucci, 1999 and 2014; Touraine, 2017). Movements fighting for cultural and symbolic interests have both local and global identities. The important reason for this is that global problems have created goals that are more comprehensive than individual identities. These goals, which reveal an important interconnectedness and togetherness, also bring a complexity. In order to solve this complexity, social movements need to produce common ground strategies and discourses by making use of the cultural experiences of their actors. Thus, it will be possible to collect scattered targets and create durable identities.

In this study, it is aimed to reveal the relationship of the change in identity, adversary, and goals of glocal social movements with globalization and how this change becomes visible in the construction of the public sphere. For this purpose, Slow Food Movement is chosen as a case study and field research was carried out. In this study, in which ethnographic and netnographic methods were used, on-site observation and in-depth interview techniques were applied, and Slow Food's Instagram posts and printed resources were analyzed by quantitative method.

In this context, in the first part of the study, discussions were made on the fields of civil society, public sphere and social movements. In the second part, globalization and network society were discussed, and in the third part, the findings of the field research were presented and evaluated. The study has two results. First of all, it was concluded that glocal social movements started to reveal multiple identities, expanded the scope and dimensions of their goals, and significantly reduced the visibility of their adversaries. After that, with the effect of these changes in identity, adversary, goals and the dynamics of the network society, it has been determined that social movements have built infotainment public sphere and started to construct their communication and actions through narratives.

Keywords: Glocal Social Movements, Network Society, Public Space, Slow Food Movement